

Coordonator: Aurel Ardelean

ASTRA ȘI ARĂDENII – CTITORI DE MODERNITATE ROMÂNEASCĂ

Vasile Goldiș
University Press
Arad

Coordonator: Aurel Ardelean

ASTRA ȘI ARĂDENII – CTITORI DE MODERNITATE ROMÂNEASCĂ

Editori: Stelean Ioan Boia, Pantea Maria Alexandra

**”Vasile Goldiș” University Press
Arad - 2018**

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. MARIUS-IOAN GREC

Prof. univ. dr. MIHAI DRECIN

Imagine copertă: Diploma de membru de onoare al ASTREI, acordată lui Vasile Goldiș în anul 1932 (Sursă: Complexul Muzeal Arad, Colecția de Istorie, Fond Muzeul Orașului, nr. inv. 727)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Astra și arădenii - Ctitori de modernitate românească / coord.:

Aurel Ardelean ; ed.: Stelean Ioan Boia, Pantea Maria Alexandra.

- Arad: "Vasile Goldiș" University Press, 2018

ISBN 978-973-664-879-3

I. Ardelean, Aurel (coord.)

II. Boia, Stelean-Ioan (ed.)

III. Pantea, Maria Alexandra (ed.)

061

008

CUPRINS

Cuvânt înainte	5
Aurel Ardelean VASILE GOLDIȘ, SUSȚINĂTOR AL MODERNIZĂRII SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI.....	7
Doru Bogdan PREPARANDIA DIN ARAD ȘI ASOCIAȚIUNEA NAȚIONALĂ ARĂDEANĂ (1862 / 1863 – 1892).....	14
Mihai-Octavian Groza, Iuliu-Marius Morariu CONSIDERAȚII ISTORICE PRIVIND CONTRIBUȚIA ASOCIAȚIUNII ASTRA LA REALIZAREA MARI UNIRI.....	23
Gabriela Adina Marco ACȚIUNILE DE PROMOVARE CULTURALĂ INIȚIATE DE ASTRA DIN SIBIU ȘI DE ASOCIAȚIA NAȚIONALĂ ARĂDEANĂ PENTRU CULTURA POPORULUI ROMÂN ÎN LOCALITATEA NĂDLAC, JUDEȚUL ARAD. MEMBRII NĂDLĂCANI AI ACESTOR ASOCIAȚII.....	34
Ilie Gherheș ASTRA MARAMUREȘEANĂ - GENEZA IDEII DE IDENTITATE NAȚIONALĂ.....	41
Tomoni Dumitru VASILE GOLDIȘ, ÎN FRUNTEA „ASTREI” (1923-1932). ÎNCERCĂRILE DE REORGANIZARE A SOCIETĂȚII DUPĂ MAREA UNIRE.....	47
Eugen Gagea COLABORAREA LUI VASILE GOLDIȘ CU INTELECTUALII ASTREI 1923-1934.....	73
Virginia Popovic ASOCIAȚIA „ASTRA” ȘI VIAȚA CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN BANATUL SÂRBESC.....	79
Oana-Maria Mitu DIN CONTRIBUȚIA ASTREI LA INTEGRAREA CULTURALĂ A BASARABIEI INTERBELICE.....	87
Stelean – Ioan Boia ASOCIAȚIA TRANSILVANĂ PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN (ASTRA) DESPĂRȚĂMÂNTUL ASTRA ARAD.....	123

Maria Alexandra Pantea

**ACTIVITĂȚI SOCIALE ȘI CULTURALE ORGANIZATE DE
ASTRA ARĂDEANĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ.....**

188

Teodor Pătrăuță

ION VIDU ȘI ASTRA.....

214

CUVÂNT ÎNAINTE

Fenomenul ASTRA este unul dintre cele mai însemnate capitole de istorie culturală din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, ca și din perioada interbelică. S-a scris mult despre activitatea Astrei și a despărțămintelor din comitatele transilvănene și bănățene, dar nu îndeajuns. Acest fapt istoric își așteaptă încă cercetătorul care să-l valorifice și să-l înțeleagă în cadrul fenomenului istoric general al vieții cultural-spirituale din epocă. Interesul istoriografic autohton, deși consistent sub aspect cantitativ, nu a fost îndeajuns de echilibrat repartizat din punct de vedere al domeniilor de activitate și al acoperirii geografice a acestei societăți culturale, nici coerent distribuit cronologic. Motivația acestor nereușite se regăsește în situația fondurilor de arhivă care au stat la baza cercetării temei, capacitatea profesională a istoricilor care au abordat tema, dar și condiționările ideologice și retoricii exagerat naționaliste din anumite perioade.

În istoriografia românească, mai veche și mai recentă, au existat demersuri notabile de a prezenta locul cuvenit al Asociațiunii din Arad în mișcarea cultural-națională din deceniile anterioare Unirii. Pagini ample sau mai reduse au dedicat acestei instituții Teodor Botiș, Vasile Curticăpeanu, Dan Demșea, Lucian Emandi, Eugen Gluck, Vasile Popeangă, Nicolae Roșuț, Mircea Timbus ș.a., dar o restituire sub o formă monografică a activității Asociației naționale arădene pentru cultura poporului român i-a revenit istoricului Ioan Bolovan.

Tema abordată în cele 11 studii din acest volum se ancorează în istoria activității Asociației naționale arădene pentru cultura poporului român, înființată în 1863. Constituirea acestei instituții arădene de cultură a reprezentat rezultatul efortului intelectualității române din zonă de a ridica gradul de cultură a românilor majoritari, alături și în consonanță cu creșterea forței economice, imperios și legitim necesare maturizării politice a electoratului românesc. Pe fondul regimului habsburgic liberal instaurat între anii 1861 – 1865 (7), elitele majoră și minoră a națiunii noastre își intensifică activitatea națională în toate domeniile vieții: economic, cultural, religios, politic. Anexarea în 1860 la Ungaria a Banatului, parte a Crișanei și Sătmarului, a avut drept consecință declanșarea unui proces dur de maghiarizare a românilor din zonă, în următoarele decenii. În acest context, spre deosebire însă de demersurile cu caracter local, confesional, de până

atunci, se gândesc acțiuni pe o durată lungă, cu o finalitate națională, cu o deschidere teritorială și un impact social larg, plănuite fie la nivelul întregii comunități românești, fie la acela al unei întregi provincii, depășindu-se vechile bariere confesionale..

În aceste condiții, în paralel cu ASTRA sibiană (1861), elitele românilor din ceea ce numim *Vestul românesc* (Banat, Crișana și Maramureș), declanșează o vastă și complexă activitate de culturalizare. Astfel apar Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român (1863) și Astra maramureșeană și cea bucovineană, încadrate și coordonate în cele din urmă de către Astra sibiană, pentru ca în 1866 să ia ființă la București, *Societatea literară*, care va deveni, un an mai târziu, *Societatea Academică*, iar din 1879, *Academia Română*. Toată această mișcare de instituționalizare a culturii pe baze laice și naționale evoluează în Transilvania, în strânsă legătură cu consolidarea sentimentului și conștiinței identitare, cu eforturile și evoluțiile politice care se produc, cu adâncirea și diversificarea comunicării cu cei de peste Carpați.

Autorii acestui volum, istorici cunoscuți pe plan local și național, analizează activitatea în general a Astei la nivelul comitatului Arad, precum și efectul mișcării astriste din Maramureș, Sătmar, Bihor, Banat, punctând și particularitățile acesteia în Banatul sârbesc. Alte studii dezvoltă activitatea Astei după 1919, în perioada interbelică, inclusiv extinderea ei în Basarabia. Locul și rolul omului politic și de cultură, Vasile Goldiș, în activitatea astristă între anii 1923-1932/34 este bine relevat, evidențiindu-se din nou, capacitatea organizatorică și spiritul național de care a dat dovadă până la sfârșitul vieții sale.

Apariția acestui volum în anul Centenarului Unirii, la realizarea căreia și-a adus contribuția și mișcarea astristă, reprezintă un omagiu adus generației Marii Uniri din 1918.

Editorii

VASILE GOLDIȘ, SUSȚINĂTOR AL MODERNIZĂRII SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI

Aurel Ardelean,
Președintele Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

La începutul secolului al XX-lea Vasile Goldiș se distinge ca un important susținător al valorilor culturale și spirituale ale românilor. Încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, când activa ca profesor la Brașov, Vasile Goldiș s-a remarcat ca susținător al culturii, activând în cadrul despărțământului brașovean al Astrei, dar mai ales în cadrul *Societății pentru crearea unui fond de teatru român*, în perioada 1895-1901 profesorul arădean fiind un important lider al mișcării teatrale.

În 1901 Vasile Goldiș s-a stabilit la Arad, devenind secretarul consistoriului ortodox. Este anul în care apare și printre membrii Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român. Tot acum începe o intensă colaborare cu profesorii arădeni. Într-o scrisoare trimisă în 1904 lui Petru Pipoș, profesor al Institutului Pedagogic-Teologic și membru al societății, Goldiș declară că funcția de secretar al consistoriului nu îi permite să se mai ocupe și de problemele societății, care se află într-o stare de „lâncezire”. Vasile Goldiș îl anunță pe Petru Pipoș că „abzice din direcțiunea asociațiunii”¹, hotărârea fiind definitivă, dar mai precizează că rămâne în continuare membru contribuabil al societății.

Vasile Goldiș apare ca membru fondator pe lista Astrei arădene realizată în 23 septembrie 1910, alături de alte personalități, ca mitropolitul Ioan Mețianu, episcopul Ioan I. Papp, directorul Institutului Pedagogic-Teologic Roman Ciorogariu, avocatul Mihai Veliciu, directorul Băncii Victoria, Nicolae Oncu, sau publicistul tribunist Sever Bocu². La Adunarea generală a asociației a subliniat rolul acesteia, arătând că este deschisă tuturor românilor și nu este o instituție confesională, iar „membrii ei pot să fie toți românii de orice stare socială”³. În 25 septembrie 1914 Vasile Goldiș organizează o întrunire a membrilor Asociațiunii arădene, în cadrul căreia

¹ Vasile Goldiș, *Corespondență 1888-1934*, vol. I: *Scrisori trimise*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1991, p. 264.

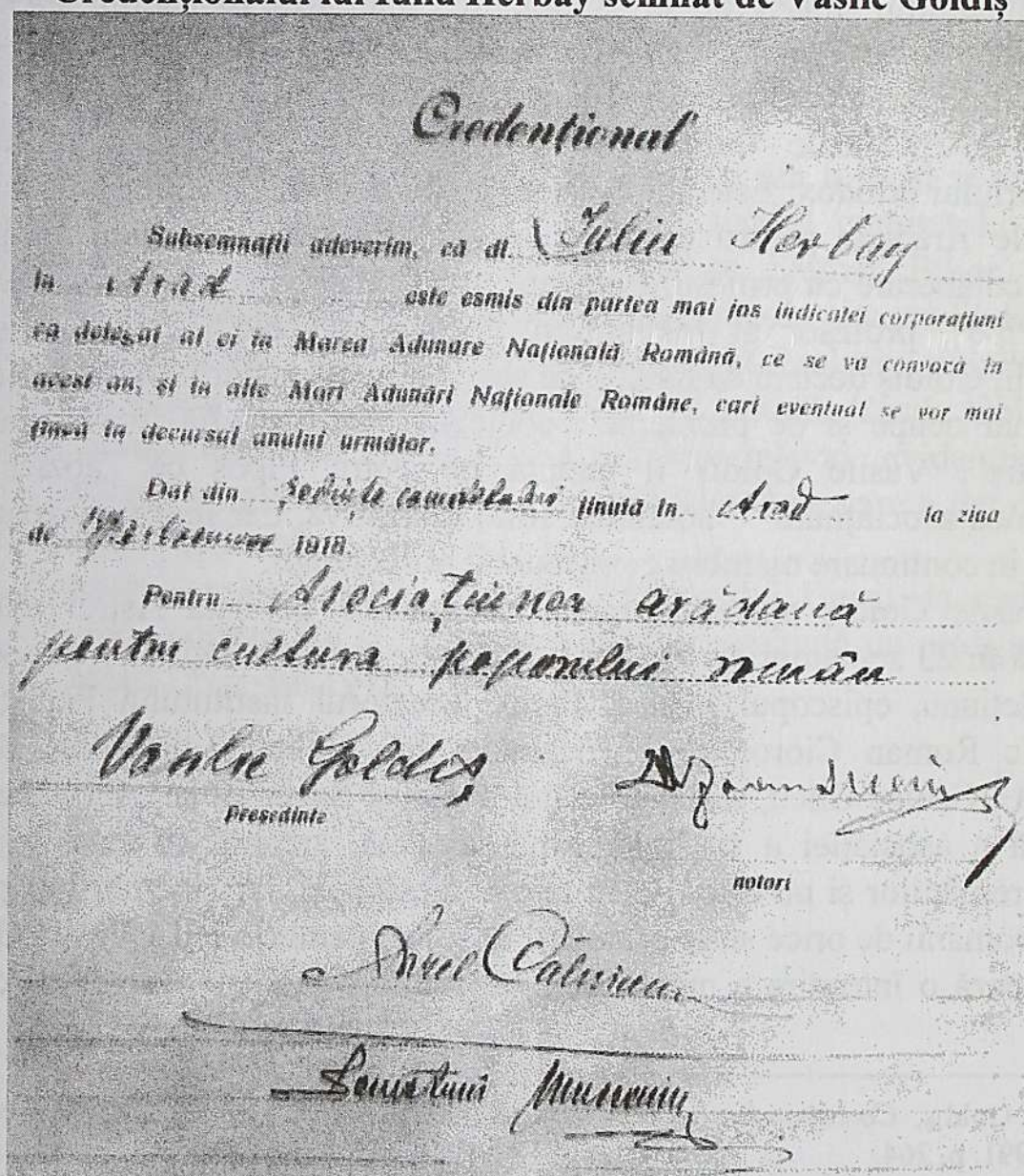
² Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad, *Fondul Astra*, dos 211, f. 6.

³ *Tribuna*, Arad, an XIV, 1910, nr. 1.

au fost discutate problemele societății. Printre participanți găsim importante personalități arădene ca Gh. Ciuhandu, Iustin Marșieu, Ioan Suciu sau Iosif Moldovan.

În 1918 Vasile Goldiș era președintele Asociației Naționale Arădene, fiind cel care a semnat credenționalele celor doi delegați, Iuliu Herbay și Silviu Pășcuțiu. Potrivit documentelor, cei doi erau delegați „a participa la Marea Adunare Națională Română ce se va convoca în acest an și la alte Mari Adunări Naționale Române care eventual se vor mai ține în decursul anului următor”. În aceleași documente se mai precizează că decizia alegerii celor doi reprezentanți a fost luată în ședința comitetului ținută în 14/27 noiembrie 1918.

Credenționalul lui Iuliu Herbay semnat de Vasile Goldiș

Sursa: Biblioteca Județeană A.D. Xenopol Arad

După 1 Decembrie 1918 pentru Vasile Goldiș a început o perioadă în care „a urmărit cu ardoare democratizarea instituțiilor statului. A gândit o serie de reforme care să contribuie la întărirea statului român întregit, prin dezvoltarea învățământului, culturii și științei”⁴.

Realizarea dezideratului național în 1 Decembrie 1918 l-a determinat pe Vasile Goldiș să se implice și mai mult în rezolvarea problemelor sociale și culturale cu care se confrunta societatea românească, astfel încât cele decise la Alba Iulia să se poată concretiza. În acest context, Vasile Goldiș a fost ales în 1923 președinte al Astrei. În calitate de președinte al Astrei a reorganizat asociația, acum un rol important avându-l ridicarea nivelului de trai, lupta împotriva analfabetismului, dar și reorganizarea despărțămintelor existente și organizarea unor noi despărțăminte în județele României. Prin reorganizarea asociației liderul arădean urmărea întărirea sentimentului de solidaritate națională și răspândirea culturii și științei.

Ca președinte al Astrei Vasile Goldiș s-a bucurat de susținerea celor mai importanți intelectuali transilvăneni încă din 1923, de când a fost ales. Noul președinte a colaborat cu cele mai importante personalități ale vieții cultural-științifice din Transilvania, pentru ca obiectivele asociației să fie atinse. În acest context au fost reorganizate secțiile și au apărut subsecții noi.

Reorganizarea asociației pe baza realităților vremii a făcut ca la un deceniu de la Unire, secțiile Astrei să fie considerate în epocă „nucleul viitorului parlament cultural român”⁵. Pe baza regulamentului de funcționare a Astrei din 1925 s-a reorganizat secția medicală. În 12-14 septembrie 1926 la Zalău în cadrul celei de a 62-a Adunări Generale a Astrei „s-a aprobat ca Secțiunea Medicală să devină Secțiunea Medicală și Biopolitică”⁶, drept rezultat al mișcării eugenice inițiate de Iuliu Moldovan și Iuliu Hațieganu, ce urmăreau „stimularea morală și materială a mamelor pentru creșterea și educarea copiilor”⁷. Potrivit celor mărturisite chiar de Iuliu Hațiegan în 1930 la Adunarea de la Zalău, s-a format și o subsecție de educație fizică care era parte a secției medicale și biopolitice. Această subsecție urma să activeze prin intermediul Asociației Șoimii Carpaților în orașele Cluj, Sibiu și Brașov,

⁴ Aurel Ardelean, „Vasile Goldiș-150 de ani de la naștere” în *Noema*, vol. XII, București, 2013, p. 335.

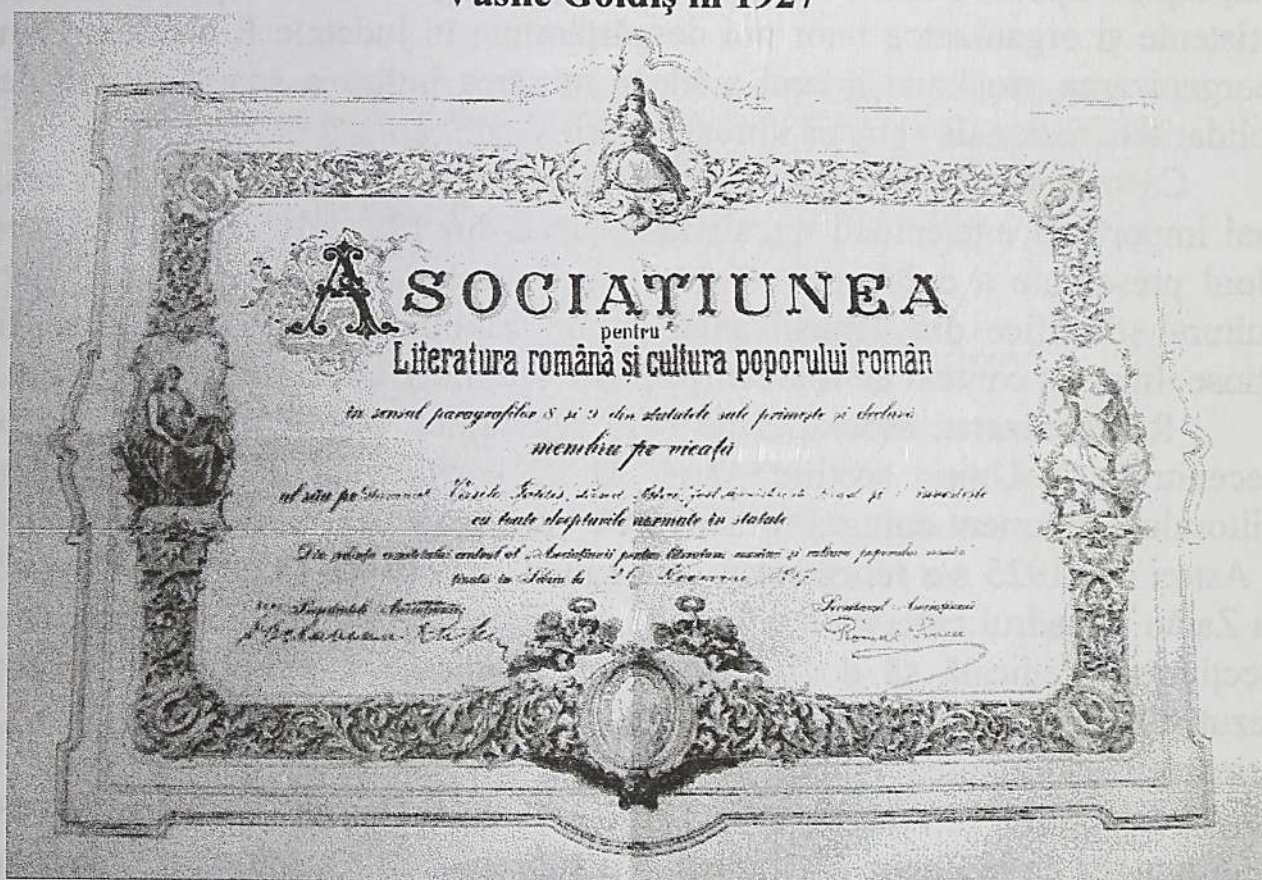
⁵ Emil Racoviță, *Cugetări evoluționiste*, Ed. Academiei, București, 1993, p. 17.

⁶ Dumitru Acu, *Asociațiunea Astra -150 de ani. Repere cronologice*, Ed. Asociațiunii, Sibiu, 2011, p. 66.

⁷ Elena Macavei, *Asociația Astra și Adunările Generale (1861-2011)*, Ed. Asociațiunii, Sibiu, 2011, p. 60.

unde se aflau „centre de experiență”⁸. Se mai arată că urmează a se organiza o sala de gimnastică, a unei arene sportive în aceste orașe. Se mai propune ca în viitor Asociația Șoimii Carpaților să activeze și în sate. Se cere conducerii a se face propagandă în presă la diferite conferințe și în parlament pentru decretarea unei zile libere pe săptămână care să fie consacrată educației fizice⁹. Aceste probleme au fost rediscutate și la cea de a 63-a Adunare Generală de la Chișinău din 4-5 decembrie 1927 unde s-au remarcat „activitățile deosebite ale Secției Medicale și Biopolitice”¹⁰.

Diploma de membru pe viață al Astrei acordată lui Vasile Goldiș în 1927

Sursa: Arhivele Naționale Serviciul județean Arad, Fond xerografii dosarul B 17

În semn de apreciere pentru activitatea desfășurată în slujba științei și culturii, cei din conducerea Astrei au decis în ședința Comitetului Central al Astrei la Sibiu din 27 noiembrie 1927 ca lui Vasile Goldiș să i se acorde diploma de „membru pe viață al Astrei”. În document se arată că pe baza

⁸ Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*, dos. 254, f. 183

⁹ *Ibidem*, f. 184.

¹⁰ Elena Macavei, *op. cit.*, p. 62.

paragrafelor 8 și 9 din statut, „Domnul Vasile Goldiș președintele Astrei, fost ministru este investit cu toate drepturile normate și statutare”. Potrivit documentelor, paragrafele 8 și 9 din statutul Astrei adoptat în 1920, prevăd că membrii asociațiunii pot fi fondatori, pe viață, activi, corespondenți. Membrii pe viață sunt cei care plătesc „odată pentru totdeauna 200 lei”.

Secțiunea medicală a devenit în anii care au urmat una dintre cele mai importante secțiuni și a contribuit mult la dezvoltarea științei. Un rol important i-a revenit lui Iuliu Hațieganu, care considera că secțiunea avea ca scop educația igienică a țăranului și intelectualului român și dezvoltarea capitalului omenesc român. Inițiativa lui Iuliu Hațieganu avea ca scop răspândirea igienei și a competițiilor sportive, care să ducă la o dezvoltare sănătoasă a omului. La Cluj, Iuliu Hațieganu a pus bazele parcului sportiv care a fost apreciat la nivel european¹¹.

În 1930 a fost organizat Congresul Cultural al Astrei unde s-au discutat și problemele sociale cu care se confrunta societatea românească. Lucrările au fost deschise de Vasile Goldiș care în discursul său a afirmat că la 10 ani de la realizarea Marii Uniri, statul român are obligația de a defini rolul Astrei. Vasile Goldiș arată rolul important al Astrei pe care o consideră a fi „vechi așezământ cultural al Ardealului, acum și al României”¹². Președintele Astrei consideră societatea ca fiind lucrul unde trebuie să se întrunească intelectualitatea românească, în timp ce oficialitățile să stea separat și să asiste ca „slujitoare a obștii”. Arată că după realizarea Marii Uniri, Astra reprezintă pentru statul român un simbol al unității naționale care să-i „reunească...pe toți fiii națiuni române” pentru a-și atinge obiectivele. Tot cu această ocazie Vasile Goldiș a amintit de o „universitate populară, care să cuprindă întregul tineret desfășurând o activitate cât mai susținută prin secțiile științifice și literare, luând în dezbateri problemele cele mai importante ale țării în domeniul culturalizării satelor”¹³.

Printre cei care au urmat a lua cuvântul a fost și Iuliu Hațiegan care, în calitate de președinte al secțiunii medicale și al celei de educație fizică, dezvoltă cele afirmate de liderul Astrei și susține „cultura fizică este azi o parte integrantă a culturii”. Cu cât o națiune evoluează are nevoie de educație fizică, iar „educația fizică ține de armonia între trup și suflet” Ca urmare a dezbaterilor de la Sibiu din 1930 s-a decis să se fixeze anumite zile când în sate și orașe din toată țară să se țină conferințe care au ca scop principal

¹¹ *Ibidem*, p. 65.

¹² Arhivele Naționale Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*, dos. 264, f. 6.

¹³ *Ibidem*.

„propaganda de prevenire a bolilor sociale”¹⁴. Ziua de 8 iunie a fost fixată pentru a se ține conferințe dedicate combaterii tuberculozei. În documente se arată că preoții medici învățătorii și profesorii vor ține conferințe despre tuberculoză, iar ziarele de mare tiraj vor avea „înainte cu o săptămână o pagină destinată expunerii problemei tuberculozei”¹⁵.

A doua subsecție era cea Eugenică și biopolitică, în fruntea căreia era Iuliu Moldovan. Acesta considera că trebuie organizate o serie de activități în cadrul statului care să aibă drept scop a garanta „prosperitatea biologică a capitalului uman”. Pentru Moldovan, capitalul uman era totalitatea cetățenilor, care trebuie să se bucure de „prosperitatea biologică”¹⁶. Tot în cadrul acestei secții a activat și savantul Emil Racoviță. Este cel care în conferința din 1927 aducea un elogiu științei și considera că subsecția Eugenică și biopolitică cere ca metoda științifică să se aplice „și la chestiunile ce privesc pe om ca individ și la cele ce privesc pe om ca factor social”¹⁷.

Datorită activităților în care s-a implicat, Iuliu Moldovan a devenit un apropiat al lui Vasile Goldiș. Considerat în epocă o importantă personalitate a lumii universitare clujene¹⁸, Iuliu Moldovan a avut o îndelungată activitate în cadrul Astrei, fiind cel care s-a remarcat încă din 1913 ca un adept al „propagandei igienico-medicale”. După 1923, colaborarea celor doi s-a intensificat pentru că ambii lideri doreau ca prin acțiunile în care erau implicați să fie răspândite valorile lumii civilizate în spațiul românesc. Intelectualul clujean a fost cel care, cu ajutorul președintelui Vasile Goldiș, a luptat pentru „creșterea standardului de sănătate fizică, mentală și spirituală a poporului”¹⁹, a militat pentru îmbunătățirea stării de sănătate a românilor, pentru că a considerat că numai așa se poate ajunge la o „vigoare fizică și morală care asigură eternitatea neamului”²⁰.

Despre colaborarea celor doi a vorbit elogios chiar Iuliu Moldovan într-un discurs ținut la Adunarea de la Blaj din 1936, atunci când s-au sărbătorit 75 de ani de activitate a Astrei. Profesorul clujean îl numea pe Vasile Goldiș „distinsul gânditor”, așezându-l alături de Andrei Șaguna, Timotei Cipariu și

¹⁴ *Ibidem*, dos 256, f. 64.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Emil Racoviță, *op. cit.*, p. 17.

¹⁷ *Ibidem*, p. 18

¹⁸ Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1980, pp. 187-203.

¹⁹ Elena Macavei, *op. cit.*, p. 105.

²⁰ *Ibidem*.

Alexandru Mocioni, pe care-i considera „mari români, adânc devotați cauzei naționale și «Astrei» noastre”.

Vasile Goldiș, în calitate de președinte al Astrei, s-a remarcat ca un susținător al științei. Președintele Astrei a susținut activitatea unor importanți oameni de știință. L-a susținut pe Emil Racoviță, care fiind preocupat de problemele biologice, dar și de cultura românilor, a activat și în cadrul Astrei. Este cel care în 1927 a ținut la Cluj o conferință care a fost apoi publicată în broșura intitulată *Evoluția și problemele ei*, lucrare care a apărut sub egida Astrei, unde funcționa o bibliotecă eugenică și biopolitică. Aprecindu-l pe Racoviță, Goldiș i-a încredințat acestuia „sarcina de a tălmăci gândurile și intențiile Subsecției de eugenică și biopolitică”²¹, marele biolog român fiind cel care a și inaugurat Biblioteca eugenică și biopolitică prin publicarea conferinței în volumul *Evoluția și problemele ei*. În 1929 savantul Emil Racoviță, rector al Universității clujene, aducea un omagiu Astrei, evocând lupta națională și culturală a asociației și implicarea ei în înființarea Universității clujene. Biologul român a fost cel care a apreciat munca lui Vasile Goldiș, pentru care Astra era o „instituție organizată a celor Români, care de bunăvoie, fără nici o constrângere, fără ambiții și fără recompense s-au angajat la munca atât de anevoioasă a desăvârșirii națiunii române”²².

Fiind un important intelectual român, Vasile Goldiș a înțeles rolul culturii și științei într-o lume a transformării și modernizării. A fost cel care timp de trei decenii a luptat pentru modernizarea societății românești. A deținut conducerea Astrei timp de aproape un deceniu, perioadă în care a urmărit consolidarea solidarității naționale prin cultură, dar și modernizarea societății românești, considerând Astra un adevărat „parlament cultural românesc”.

²¹ Emil Racoviță, *op. cit.*, p. 16.

²² *Ibidem*, p. 17.

PREPARANDIA DIN ARAD ȘI ASOCIAȚIUNEA NAȚIONALĂ ARĂDEANĂ²³ (1862 / 1863 – 1892)

Doru Bogdan
Colegiul Național Preparandia „Dimitrie Țichindeal”

Viața culturală a românilor arădeni văzută, firesc, în cadrul istoriei românilor transilvăneni, a consemnat, la începutul epocii liberalismului habsburgic o mare biruință dată de înființarea în 17 septembrie 1862 a Asociațiunii pentru cultura și conversarea românilor arădeni. Ea a fost corespondentul, în părțile arădene, a Astei sibiene (23 oct. / 4 nov. 1861) a celei din Sighetul Marmației din 5 febr. 1861 - Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș. Cele trei astre transilvănene au prefațat, la rândul lor crearea la Cernăuți, capitala Bucovinei, în 19 aprilie / 1 mai 1862 a Reuniunii române de lectură, transformată în 1863 în „Societatea pentru cultură și literatură română din Bucovina”, cunoscută sub numele de Astra bucovineană.

Simultaneitatea constituirii acestor societăți culturale românești și care au avut un rol decisiv în afirmarea și cultivarea identității naționale, au fost expresia spiritului creator asociaționist, care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, la românii aflați sub dominația austro-ungară, ca de altfel, la nivelul tuturor națiunilor din cadrele acesteia, a constituit una din trăsăturile esențiale ale mentalității și conduitei lor cultural-politice, de factură modernă.

Militantismul și constructivismul instituțional-cultural care se vor afirma, cu vigoare, în perioada anilor 1860-1918, au reprezentat una din formele de rezistență națională a românilor amenințați cu asimilarea forțată de politicile de maghiarizare ale guvernelor Ungariei dualiste. Retranșarea națiunii române în cultură, a fost dovada unui comportament inteligent promovat de elita noastră spiritual-culturală care a intuit, pe fondul inactivării, încă în plan politic, că școala, biserica și timidele construcții instituțional-culturale vor fi singurele spații în care identitatea noastră etno-națională se va putea nu doar conserva ci, deopotrivă și afirma creator. Geneza Asociației naționale pentru cultură și conversarea poporului român

²³ Acest studiu face parte din volumul nostru „*Preparandia din Arad în conștiința cultural istorică a epocii sale* (1812-2012), apărut la Editura Nigredo, Arad, 2012 pp. 53-58.

din părțile arădene²⁴ poate fi pusă în relație și cu Petiția comunității greco-neunite a bisericii catedrale din Arad semnată de avocatul Ioan Popovici și înaintată împăratului și a cărei denumire urma să fie „Albina Românească”²⁵. Societatea urma să promoveze limba și literatura națională ca mijloace de educare a tineretului român din părțile Aradului. Instituțiile vremii, Ministerul de Interne și Ministerul Culturii și Învățământului prin ordinul nr. 2101 din 11 aprilie 1853 nu și-au dat acordul privind înființarea acelei societăți culturale proiectate. Argumentele autorităților Ungariei, precum și ale comisarului guvernamental din Arad Atzel Ianoș erau de natură să evidențieze teama lor de orice instituție românească care ar ținti, în timp la „înființarea unei țări Daco-Române”, căci spunea comisarul Atzel „cei care urmăresc atent mișcările românilor de aici (adică din zona Aradului) pe drept pot bănuși că ei sunt în legătură cu Avram Iancu și cu cei din Moldova și Țara Românească”²⁶. Deci „umbra lui Iancu” – și spiritul Blajului exprimat în răspunsul istoric „Noi vrem să ne unim cu Țara” erau încă foarte vii în conștiința autorităților maghiare centrale și comitatense. Cu aceste stări de spirit marcate de frica realizării Daco-României vor trăi până la sfârșitul primei conflagrații mondiale, când voința națiunii române exprimată în 3-5 / 15-17 mai 1848 la Blaj, pe acea legendară Câmpie a Libertății, se va întrupa exact peste 70 de ani, precum intuise Craiul Moșilor, în acea Duminică de 1 Decembrie 1918. Notăm în acest context că Petiția românilor greco-neuniți din Arad s-a desfășurat aproape simultan cu demersurile lui Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint care în anul 1852, 28 aprilie au inițiat, fără succes, însă, constituirea unei societăți literare care să aibă drept scop cultura și dezvoltarea limbii române și publicarea de cărți folositoare”²⁷. Ca primă etapă ce a prefațat înființarea Astrei arădene istoriografia temei a consemnat apelul redactat la 7/19 septembrie 1861 de către Atanasie Șandor, Miron Românul și Nicolae Filimon. Prin profesorul ei Atanasie Șandor, Preparandia din Arad și-a legat numele de înseși începuturile asociațiunii. Apelul de mai sus a fost axat pe ideea sublinierii rolului românilor arădeni în făurirea destinului românesc și

²⁴ Vezi, pe larg despre Geneza Asociației naționale arădene la Ioan Bolovan, *Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român 1863-1918*, Editura Dacia, XXI, Cluj-Napoca, 2011, pp. 15-51.

²⁵ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *Actele împuțernicitului cezaro-crăiesc*, dosarul nr. 3544/1853.

²⁶ *Ibidem*, Prefectura județului Arad, *Actele împuțernicitului cezaro-crăiesc*, dosarul nr. 9293/1852.

²⁷ Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968, p. 60; Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 19.

în dreaptă consecință pe credința că românii părților apusene pot fi agenți istorici activi în viitor. Acest apel a urmat întrunirii din 5/17 septembrie 1861 al elitei românești arădene atașată crezului asociaționist: Ioan Arcoși, George Popa de Teiuș, Ioan Rațiu, Miron Românul, Atanasie Șandor, Nicolae Philimon, David Nicoară, Mihail Besanu.

Elaborate în decembrie 1861, statutele Asociației naționale din Arad au fost aprobate prin rezoluția imperială din 17 septembrie 1862. Această dată poate fi considerată, după opinia noastră, ca moment al înființării ei drept pentru care V. Curticăpeanu a scris că „La Arad în 1862 se înființează Asociația națională pentru cultura și conversarea poporului român”²⁸.

Profesorii Preparandiei Atanasie Șandor și Lazăr Ionescu alături de Ioan Arcoși, Ioan Rotaru, Miron Românul, Ioan Popovici Desseanu, Nicolae Philimon s-au constituit încă din 18/30 martie 1861 într-un comitet director menit a pregăti prima adunare (de constituire), afirmă Ioan Bolovan²⁹. În opinia noastră, prima adunare a Astei arădene reprezintă începutul înseși al activității propriu zise, care nu trebuie confundat cu înființarea asociațiunii. Această adunare a avut loc între 30 aprilie-1 mai / 12-13 mai 1863. Ea a rămas în conștiința culturală românească ca „cea dintâi și cea mai grandioasă manifestare culturală a românilor din părțile Banatului și Crișanei de la Înființarea Preparandiei din Arad”³⁰.

Profesorii arădeni membri Asociației naționale din Arad

Dr. Atanasie Șandor
(1809-1893)

Alexandru Gavra (1797-1884)

Sursă: Doru Bogdan, *Preparandia din Arad în conștiința culturală istorică a epocii sale* (1812-2012), Ed. Nigredo, Arad, 2012

²⁸ Vasile Curticăpeanu, „Cultura în sprijinul unității de stat”, în vol. *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, sub redacția Miron Constantinescu și Ștefan Pascu, Editura Academiei R.S.România, București, 1968, p. 319.

²⁹ Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 46.

³⁰ Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală...*, p. 51.

Istoriografia a remarcat că Astra arădeană nu a apărut întâmplător în orașul de pe Mureșul inferior. S-a subliniat primatul cultural al Aradului în spațiul apusean românesc³¹, primat conferit de activitatea Preparandiei, Înaltei școli clericale ortodoxe române (Seminarul Teologic), a iluștrilor lor dascăli-cărturari începând cu Țichindeal, Constantin Diaconovici Loga, Ioan Mihuț, Iosif Iorgovici, și continuând cu Moise Nicoară, Alexandru Gavra, Dimitrie Constantin, Atanasie Șandor. Istoricul Vasile Curticăpean, aprecia în acest sens, încă din 1968 că Astra arădeană „a apărut pe un teren defrișat și pregătit încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea de numeroșii dascăli bănățeni în frunte cu Țichindeal, Moise Nicoară, Diaconovici Loga ș. a.”³². În concluzie, cu temei, cercetarea istorică a subliniat teza potrivit căreia Astra arădeană își are originile ei, mai adânci, în lucrarea Preparandiei care, în timp de 50 de ani (1812-1862) a pregătit conștiința publică românească, printr-o operă de luminare culturală și de educație în sens național, făcând-o receptivă la spiritul lumii moderne civilizate dominată de felurite tipuri de solidarități, de însoțiri naționale, precum cele din domeniul cultural, în cazul de față.

Astra arădeană era o asociație regională sau provincială prin aria asupra căreia își extindea activitatea ei culturală din Arad, Banat, Crișana și până în Satu Mare, dar și o asociație națională, caracter conferit de obiectivele ei precum înaintarea literaturii române, și a culturii, a unificării ortografiei române, promovarea cultului istoriei și al valorilor naționale etc.

Contemporanii aveau percepția caracterului național al Asociației arădene, lucru adevărat de scrisoarea de felicitare din 30 aprilie a românilor din comitatul Zarandului, scrisoare ce evidențiază solidaritatea națională sub semnul căreia Astra s-a fondat și urma să se afirme. „Noua asociație nu e a unitului sau a neunitului, nici a aristocratului sau a democratului, ci a tuturor românilor din orice clasă”³³. În acest mesaj al românilor zărândeni, proba vie a unei mentalități și conștiințe naționale românești în care răzbat la distanță de 5 decenii cuvintele cu valoare testamentară ale lui Țichindeal rostite în 1814, în celebrele sale Fabule: „Nu e aici grec ori latin, unit ori neunit; să fim noi românii una și adevărați creștini și supuși împăratului și atunci, în veci vom fi fericiți pe acest pământ”. Cuvintele întâiului senior al Preparandiei din Arad au căzut precum semințele cele bune într-un ogor mănos, rodind, în timp, sub forma unei conștiințe a unități etnice și a unor

³¹ Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 36.

³² Vasile Curticăpeanu, „Cultura în sprijinul...”, p. 319

³³ Apud, Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 29.

fapte ce zidesc o nouă arhitectură politico-statală în anul de grație 1918, sub chipul României Întregite.

Asociația națională din Arad a avut drept președinte pe episcopul ortodox al Aradului, Procopie Ivașcovici și vicepreședinte pe canonicul greco-catolic de Lugoj, Mihai Naghy, întocmai precum Astra sibiană l-a avut președinte pe înaltul ierarh ardelean Andrei Șaguna, iar ca vicepreședinte pe înaltul ierarh al bisericii greco-catolice din Blaj, Timotei Cipariu. Cu adevărat „ideea națională a reprezentat în acești ani (1860) pentru cei mai mulți exponenți ai națiunii ceva mai grandios decât confesionalismul și ortodocșii sau uniți la fel au descoperit în ea sursa fraternității lor³⁴.

Pentru sublinierea caracterului național al Astrei arădene deosebit de ilustrativă este și mărturia gazetei românești „Concordia”³⁵ din anul 1863 care spunea: „Deoarece situațiunea geografico-topografică a acestei cetăți (a Aradului) e aceea a unui punct central între românii din Ungaria și Banat noi, Asociația din Arad o privim din punct de vedere național, pentru toți românii din Ungaria de azi”³⁶ „Obiectivele naționale pe care Astra arădeană le-a promovat alături de sprijinirea tinerilor elevi și studenți în parcursul lor școlar și academic prin acordarea de stipendii / burse și alte ajutoare materiale, au fost și înființarea de biblioteci și tipărire de literatură națională. Ea a atras felurite medii socio-profesionale spre ea susținând-o și afirmând-o ca pe o veritabilă forță culturală. Astra arădeană privită din perspectiva compoziției ei socio-profesionale a membrilor ei, pune în lumină o deplasare de la un caracter, preponderent elitist la începuturile ei, spre o societate culturală larg deschisă tuturor românilor, indiferent de mediile socio-profesionale cărora le aparțin. Opul monografic al lui Ioan Bolovan, premieră în istoriografia temei a învederat pe baza statisticii istorice o dinamică a acestei compoziții profesionale. Concluziile sunt revelatorii pentru a constata perioada de avânt circumscrisă anilor 1863-1871 în destinul Asociației, urmată mai apoi de perioada de criză dintre anii 1870-1880 După 1891 și până în 1897 asociația înregistrează un reviriment notabil. Semnalăm și faptul că succede din nou o altă criză ce se suprapune peste perioada Marelui Război (1914-1918) Autorul cuantifică ponderea unor medii socio-profesionale precum au fost comercianții, meseriașii, liber

³⁴ Keith Hitchins, *Cultură și naționalitate în Transilvania*, Cluj-Napoca, 1972, p.68 și Ioan Bolovan, *op. cit.*, p 28.

³⁵ Ziarul „Concordia” a apărut bisăptămânal la Pesta între 3 august 1861 și 25 decembrie 1870, avându-i redactori responsabili pe Sigismund Pop și pe Alexandru Roman.

³⁶ Apud, Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 49.

profioniștii și țărani care au deținut poziții dominante în structura membrilor Astrei Arădene în primii trei ani de activitate: 232 în 1863, la 367 în 1864, la 597 în 1866. Ei au fost urmați de grupa avocaților și a funcționarilor și mai apoi a preoților și a secretarilor consistoriali. Urmează apoi învățătorii și profesorii al căror număr în aceeași perioadă a fost într-o sensibilă creștere. Între membrii Astrei arădene s-au numărat, e adevărat, într-o proporție mai mică și clerici înalți (mitropoliți, episcopi, vicari și protopopi), de asemenea elevi și studenți și proprietari de pământ. N-au lipsit nici medicii, respectiv ofițerii, e adevărat puțini la număr.

Un număr de „154 de membrii în anul 1863, 16 în 1864 și 97 în 1866 nu și-au menționat profesia. Cel mai mare număr de membrii care s-au înscris în Astra arădeană s-a înregistrat în anul 1864, după cum urmează: din Crișana, 504 membrii, din Banat 339, din Ardeal 52, și restul membrilor au fost din capitalele dublei monarhii: Pesta și Viena, 58 și din localități neidentificate 43³⁷.

Între învățători, foști absolvenți ai Preparandiei arădene, membrii Astrei arădene între anii 1866-1869 au făcut parte Ilia Nicoliciu, și Nicolae Popoviciu din Galșa, Simeon Rusandrescu din Pâncota, Ioan Mihailovici din Birchiș, Nicolae Rachețian din Căpâlnaș³⁸. Desigur, numărul lor a fost cu mult mai mare. Este adevărat că după anul 1872 când pe scena instituțiilor cu caracter asociaționist pedagogic a apărut Reuniunea învățătorilor arădeni din dreapta Mureșului, care i-a urmat celei din Lipova din anul 1869, numărul învățătorilor – membri ai Astrei din Arad începe să scadă, întrucât mulți, dacă nu aproape toți, vor deveni membri ai acestor forme instituționale asociaționiste .

Cu toate acestea corpul învățătoresc arădean laolaltă cu cel profesoral precum Atanasie Șandor, profesor fondator al Astrei, membru activ în direcțiunea acesteia, Alexandru Gavra, Vasile Mangra, Petru Pipoș, Teodor Ceontea, Roman Ciorogariu, Ioan Petranu, vor contribui la promovarea programului cultural al Astrei la afirmarea valorilor naționale, ale culturii naționale. Profesorii arădeni și învățătorii formați în ambianța acestei instituții, în fapt membrii ai Asociațiunii arădene au avut un rol important în problema unificării ortografiei românești. Aceasta a constituit tema principală a celei de-a treia adunări generale, din 10 mai 1865 a Astrei arădene. Această problemă de maximă importanță a culturii românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a găsit în prof. preparandial

³⁷ *Ibidem*, p. 103 și în deosebi tabelele 2, 3, 4.

³⁸ Apud, Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 228 și anexa 2.

Atanasie Șandor, în Petru Maller Câmpeanu, mare cărturar și dascăl al Iașilor perioadei pașoptiste și postpașoptiste, fost absolvent al Preparandiei, generația 1821/1822, precum și în Vincențiu Babeș, fost profesor preparandial din anii 1848-1850, militanți devotați pentru soluționarea ei în acord cu principiile fonetismului.

Profesorii Preparandiei, membri ai Astei arădene, au fost antrenați în acțiunile asociațiunii de promovare la nivel public a celor mai importante probleme de cultură și de educație, specifice epocii. Îi găsim astfel pe profesorii școlii pedagogice antrenați, susținând cu prestigiul autorității lor culturale și științifice, între anii 1890-1892, conferințe publice în cadrul Astei arădene, precum: *Elementul național în educație* (prof. Petru Pipoș), *Despre astronomie și mișcarea planetelor* (prof. Teodor Ceontea) și *Direcțiunea populară în literatura română* (prof. Ioan Petran, 14 febr. 1892)³⁹.

Conferințele precum tot spectrul activităților Asociațiunii naționale arădene centrate pe promovarea culturii și literaturii naționale, aveau drept axă ideea unității politice românești. Semnificative sunt din acest punct de vedere cuvintele prof. Ioan Petranu care în cadrul conferinței sale a ținut să sublinieze că: „Azi, centrul nostru cultural sunt București ... De aceea noi trebuie să ținem cont de tot ceea ce se petrece la frații de dincolo de Carpați, mai ales pe teren cultural și literar”, și încheia apoteotic, accentuând că: „unitatea culturală se poate susține numai prin cultură națională omogenă”⁴⁰.

O problemă menită a declanșa o vie emulație, îndeosebi, în rândul învățătorilor, membri ai Astei dar și în rândul preoților arădani și nu numai, a fost repertorierea și mai apoi valorificarea vestigiilor și urmelor de cultură și civilizație românească din zona Aradului. Această temă se înscria într-una mai largă și care viza salvarea și valorificarea identității naționale românești prin constituirea de puncte muzeale, chiar a unor muzee și elaborarea de monografii de comune, sate, școli și biserici. A doua temă a adunării generale a Astei, din 13-14 octombrie 1864 a fost dedicată tocmai elaborării de monografii sătești. Vasile Mangra înțelegând acuitatea unei asemenea teme o va relua și în cadrul adunării generale din 13 decembrie 1899. El va publica, în acest sens în ziarul „Tribuna poporului” un model schematic de structură a monografiei unui sat / comună⁴¹. În acest context

³⁹ Vezi volumul *Asociațiunea Națională Arădană. Conferințe publice 1892 (24 ian. – 13 martie)*, Arad, 1892.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 109.

⁴¹ Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 134; Marius Eppel, *Un mitropolit și epoca sa. Vasile Mangra (1850-1918)*, Cluj-Napoca, editura Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 141.

trebuie înțeles și demersul învățătorului Petru Vancu care s-a concretizat în elaborarea și tipărirea în Arad, 1905 a Monografiei comunei Măderat, prima lucrare de acest gen din istoriografia arădeană.

Istoria Asociațiunii arădene relevă, cu prisosință, contribuția Preparandiei din Arad la promovarea programului ei cultural național, îndeosebi. Profesorii ei laolaltă cu foștii ei elevii, ajunși învățători de seamă în fostele comitate Arad, Timiș, Caraș-Severin, Cenad, Bihor, Bichiș și Ciongrad. Ei au fost cei care au cultivat limba și literatura română, au valorificat elementele de cultură și civilizație românească contribuind astfel la cimentarea conștiinței naționale. Ei, împreună cu preoții români, au întemeiat instituții care au stat sub semnul Astei arădene precum casine, societăți de lectură, biblioteci, muzee sătești, îndeosebi. Ei au fost cei care au salvat simbolurile identității naționale românești ascunse în tradiții, datini, ritualuri, obiceiuri prilejuite de sărbătorile noastre sfinte creștin-ortodoxe, de cele laice.

Preparandia a făcut posibilă ca acțiunea Astei arădene să sporească indicele de cultură și de educație, lărgind, sensibil, aria de contact a valorilor literar, muzicale și plastice cu masa largă a poporului român. Prin Astra arădeană și mai apoi prin presa arădeană, lumea satului românesc din zonă devine tot mai receptivă la actul cultural. Lucrarea complexă de luminare pe care a împlinit-o mulțimea școlilor rurale românești cu învățătorii lor, peste care a tronat Preparandia cu spiritul ei constructiv a fost potențată în acțiunea ei, aproape sincronă, orientată spre aceleași generoase ținte culturale de Astra arădeană (1862-1863) precum și de ceilalți factori instituționali din cuprinsul cărora menționăm presa românească arădeană și celelalte structuri asociaționiste românești arădene bancaro – economice, politice, cultural-pedagogice.

Toate aceste instituții culturale de tip asociaționist ce a definit lumea românească arădeană și istoria ei s-au regăsit pe același front al culturii și istoriei naționale. Prin ele s-au afirmat, într-un cadru organizat și cultivat, energiile creatoare românești, probând că în pofida opresiunii guvernelor Ungariei dualiste Aradul românesc s-a știut ridica și impune în mișcarea națională din Transilvania ca o cetate în care tronau disciplina și solidaritatea națională pe deasupra oricăror clivaje, fie ele și de ordin confesional. Aceste însușiri s-au impus ca linii de forță ale identității Orașului de pe Mureșul Inferior în ampla luptă de dezrobire și întregire, luptă pe care Aradul de la sfârșitul secolului al XIX-lea a preluat-o cu responsabilitate și a știut-o conduce cu demnitate și înțelepciune spre Duminica Istorică de 1 DECEMBRIE 1918, acolo, în vechiul nost Bălgrad,

unde Corifeii arădeni ai mării Uniri – toți membrii ai Astei Arădene – au știut rosti porunca vremii, venită din adâncuri de istorie: Unirea Transilvaniei, a Banatului, a Crișanei, a Sătmarului și a Maramureșului cu Patria Mamă, România!

CONSIDERAȚII ISTORICE PRIVIND CONTRIBUȚIA ASOCIAȚIUNII ASTRA LA REALIZAREA MARIÍ UNIRI

Mihai-Octavian Groza, Iuliu-Marius Morariu
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Centrul Cultural „Lucian Blaga” Sebeș
Despărțământul ASTRA „Vasile Moga” Sebeș

Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român-ASTRA, înființată în anul 1861, a jucat, încă de la bun început, un rol aparte în dezvoltarea culturii românești, în stimularea și cultivarea sentimentului național. Privită ca o „[...] *cetate a solidarității și spiritualității românești*”,⁴² în contextul parafării compromisului austro-ungar, la 8 iunie 1867, și limitării reprezentativității românești, Asociațiunea ASTRA a jucat rolul unui veritabil „guvern din umbră” al românilor transilvăneni.⁴³ Grație eforturilor depuse atât la nivel central, cât și local (prin sistemul de despărțăminte și cercuri, născute după anul 1869),⁴⁴ ASTRA a reușit extraordinara performanță a păstrării și conservării moștenirii culturale românești (atât în paginile revistei „Transilvania”, cât și în paginile volumelor publicate, dintre care se remarcă *Enciclopedia Română*, coordonată de Cornel Diaconovici, prima operă de unitate națională),⁴⁵ a educării tinerilor și sprijinirea acestora prin stipendii, a înființării unor instituții specializate (precum Biblioteca Centrală și Muzeul Asociațiunii sau Școala Civilă Superioară de Fete la Sibiu),⁴⁶ dar și a informării țăranilor români, prin intermediul conferințelor populare, în

⁴² Silvia Pop, „Despărțământul Blaj al ASTREI (1870-2011)”, în *Conferințele Bibliotecii ASTRA*, număr 133, 2011, p. 7.

⁴³ Iuliu-Marius Morariu, „ASTRA și cultivarea sentimentului românesc în timpul Primului Război Mondial”, în volumul *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, XIII, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2018, p. 109.

⁴⁴ Mihai-Octavian Groza, „O biografie interbelică a consilierului aulic Iacob Bologa: la 200 de ani de la nașterea sa”, în *Astra Salvensis*, an VI, număr 11, 2018, p. 364.

⁴⁵ Brândușa-Oana Niculescu, *Revista „Transilvania” - promotoare a culturii poporului român. Perioada George Barițiu (1868-1889)*, Sibiu, Editura Alma Mater/Editura Asociațiunii ASTRA, 2012; Elena Macavei, *Asociațiunea ASTRA și ctitoriile*, Sibiu, Editura Asociațiunii ASTRA, 2011, pp. 64-67, 73-75.

⁴⁶ Elena Macavei, *Asociațiunea ASTRA și ctitoriile*, pp. 13-63.

legătură cu agricultura și noile utilaje, obținerea productivității maxime sau valorificarea muncii proprii.⁴⁷ Astfel, prin acțiunea de conturare a unei unități culturale a poporului român, Asociațiunea ASTRA a netezit drumul spre realizarea unității naționale din toamna anului 1918. Deși, de-a lungul ultimelor decenii, o serie de cercetători s-au aplecat asupra studierii activității Asociațiunii ASTRA, puțini au fost cei care au reușit să surprindă amănuntele, dimensiunea politică, socială, capitalul uman din spatele acestei activități⁴⁸ sau rolul jucat în anii Primului Război Mondial și în perioada premergătoare realizării actului Marii Uniri. Prin urmare, demersul nostru și-a propus analizarea principalelor direcții de activitate ale Asociațiunii ASTRA în anii Marelui Război, de la eforturile depuse pentru supraviețuire, la sprijinul acordat celor plecați pe front sau aflați în suferință, pentru ca în încheiere să ne oprim asupra contribuțiilor directe la realizarea actului de la 1 Decembrie 1918.

Izbucnirea Primului Război Mondial a afectat activitatea Asociațiunii ASTRA din mai multe puncte de vedere. Dat fiind faptul că un număr considerabil de aștrști au fost înrolați în armata austro-ungară și trimiși pe câmpurile de luptă, Comitetul Central al Asociațiunii ASTRA, întrunit în ședință specială la 5 decembrie 1914, a hotărât sistarea tipăririi „Bibliotecii Poporale” și a „Bibliotecii ASTRA”. Ba mai mult, s-a luat decizia reducerii cheltuielilor legate de întreținerea Bibliotecii și Muzeului Asociațiunii, retribuirea corpului didactic al Școlii Civile Superioare de Fete și suprimării posturilor de secretar literar, conferențiar agronomic, custode al muzeului, administrator al bibliotecii.⁴⁹

În intervalul 1914-1920, tradiționalele adunări generale itinerante au fost suspendate (ultima adunare generală, prezidată de Andrei Bârseanu, și-a desfășurat lucrările la Orăștie, în perioada 14-15 septembrie 1913), practica fiind reluată la sfârșitul conflictului.⁵⁰ Din nefericire, această situație s-a repercutat negativ și asupra activității despărțămintelor care, cu puține excepții, și-au suspendat adunările generale.

⁴⁷ Iuliu-Marius Morariu, *ASTRA și cultivarea sentimentului românesc în timpul Primului Război Mondial*, p. 110.

⁴⁸ Vlad Popovici, *Prosopografia membrilor ASTREI - o necesitate istoriografică și un atelier de cercetare*, în volumul *ASTRA și românii. Memorie istorică și realități contemporane*, coordonat de Mircea-Cristian Ghenghea, Iulian Pruteanu-Isăcescu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2015, pp. 51-53.

⁴⁹ Mihai Racovițan, Pamfil Matei, *Sibiul și Marea Unire*, Sibiu, Editura Cercului Militar, 1993, p. 103.

⁵⁰ Elena Macavei, *Asociațiunea ASTRA și adunările generale (1861-2011)*, Sibiu, Editura Asociațiunii ASTRA, 2011, pp. 50-51.

În același timp, sub presiunea derulării evenimentelor, dar mai ales pe fondul înăspririi cenzurii, o serie de publicații astriste și-au restrâns activitatea. De exemplu, revista „Transilvania”, oficiosul Asociațiunii ASTRA, din anul 1913 cu o frecvență lunară, a fost supusă efectelor cenzurii; dacă în anul 1914 au apărut opt numere, în anii 1915-1918 au apărut două numere comprimate, pentru ca în anul 1918 să apară un singur număr, după momentul Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia. Pe lângă restrângerea activității, ceea ce a bulversat redacția revistei „Transilvania” a fost mobilizarea redactorului Octavian C. Tăslăuanu, la 29 mai 1915. Înrolat în armata austro-ungară, acesta a fost trimis pe frontul din Galiția de unde, după trei luni, a dezertat și a trecut munții în Regatul României, de unde a revenit de abia în anul 1919⁵¹.

Cu toate acestea, „[...] *devotamentul pilduitor față de cauza culturală și politică a națiunii române*”⁵² a fost cel care, după impactul izbucnirii Primului Război Mondial, a redresat, parțial, activitatea Asociațiunii ASTRA. La nivel central, în anul 1915, la propunerea lui Andrei Bârseanu, a fost demarată acțiunea de întocmire a unui album care urma să conțină portretele tuturor soldaților români ai armatei austro-ungare căzuți pe frontul de luptă, iar în Muzeul Asociațiunii s-a inaugurat o galerie a celor mai ilustre personalități românești.⁵³ Mai mult, același muzeu (a cărui colecție, în ciuda greutăților, a înregistrat o serie de donații) a fost încredințat, spre îngrijire, casierului Ioan Banciu, ajutat de o comisie formată din Nicolae Togan Gavril Precup, Ioan Lupaș și Nicolae Bălan⁵⁴.

Perioada 1916-1917 a înregistrat un ușor reviriment al activității culturale a Asociațiunii ASTRA, în sensul reluării activității redacționale a revistei „Transilvania”, apariției „Bibliotecii Poporale” și „Calendarului Asociațiunii”. La nivelul despărțămintelor și cercurilor astriste au fost susținute 1459 de conferințe, iar 594 de biblioteci și-au reluat activitatea⁵⁵. În cazul unor despărțăminte, precum cel al Năsăudului, s-au înregistrat chiar

⁵¹ Mihai Racovițan, Pamfil Matei, *Sibiul și Marea Unire*, p. 228; Nicolae Bucur, „O personalitate hărăghiteană în lupta pentru Unire-Octavian C. Tăslăuanu”, în *Angvstia*, număr 1, 1996, p. 220.

⁵² Pamfil Matei, *Asociațiunea în lumina documentelor (1861-1950). Noi contribuții*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga” Sibiu, 2005, p. 227.

⁵³ Idem, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, pp. 46-47.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 242-243; Iuliu-Marius Morariu, *ASTRA și cultivarea sentimentului românesc în timpul Primului Război Mondial*, p. 111.

⁵⁵ Elena Macavei, *Asociațiunea ASTRA și adunările generale*, p. 52.

și noi înscrieri (doi membri fondatori: Ioan Belciug din Prislop, Octavian Bulbuc din Mintiul Român și doi membri pe viață: Iuliu Morariu din Salva, Octavian Mărcușiu din Mititei)⁵⁶.

Cele prezentate mai sus au provocat o mutație însemnată în strategia Asociațiunii ASTRA care, începând cu toamna anului 1914, s-a orientat spre românii transilvăneni înrolați în armata austro-ungară, îndeosebi înspre cei aflați în suferință. Pe întreg parcursul conflictului, ASTRA s-a implicat în activitatea de sprijinire a soldaților bolnavi și răniți, sediile despărțămintelor fiind transformate în unități de carantină sau îngrijire. În paralel, s-a avut în vedere și moralul soldaților, cantități impresionante de carte românească, broșuri, ziare și reviste fiind expediate spre diferitele sectoare ale fronturilor de luptă sau spre spitalele militare.⁵⁷ De exemplu, conform unei statistici publicate de revista „Transilvania”, doar în anul 1914, au fost colectate 5520 de cărți și reviste românești, în valoare de 1650 de coroane, expediate spre Blaj, Cisnădie, Sibiu, Cluj, Cașovia, Făgăraș, Hațeg, Năsăud, Timișoara, Budapesta, Seghedin, Brünn, Viena, Graz, Praga, Sarajevo, Zagreb etc.⁵⁸. Cantitatea de carte românească expedită soldaților români a crescut mereu, astfel încât în anul 1916 au fost înregistrate 22.491 exemplare,⁵⁹ iar în anul 1917, în prima parte 6959 de exemplare,⁶⁰ iar în cea de-a doua parte 9894 de exemplare⁶¹. Pe aceeași linie, conducerea centrală a Asociațiunii ASTRA a inițiat în rândul populației o colectă (la care au participat și Antoniu Mocioni, Gheorghe Pop de Băsești, Alexandru Leb, Banca „Bihoreana” din Oradea),⁶² sumele rezultate fiind întrebuințate pentru editarea unei cărți de rugăciuni, într-un tiraj de 10.000 de exemplare, distribuite, gratuit, soldaților români din armata austro-ungară⁶³. Astfel, prin

⁵⁶Maxim (Iuliu-Marius) Morariu, *Preoții năsăudeni și ASTRA (1861-1918)*, Bistrița/Cluj-Napoca, Editura Charmides/Editura Argonaut, 2016, p. 88; Idem, *Asociaționismul cultural din zona Bistriței și a Năsăudului (1850-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2017, pp. 38-39.

⁵⁷Rodica Groza, „ASTRA și soldații români de pe front în Primul Război Mondial”, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca*, număr XXVIII, 1987-1988, pp. 352-353.

⁵⁸*Transilvania*, an XLV, număr 10-12, 1914, p. 509.

⁵⁹*Ibidem*, an XLVII, număr 1-6, 1916, p. 81.

⁶⁰*Ibidem*, an XLVIII, număr 1-6, 1917, p. 95.

⁶¹*Ibidem*, an XLVIII, număr 7-12, 1917, pp. 174-175.

⁶²*Ibidem*, an XLIX, număr 1-12, 1918, pp. 3-4.

⁶³Rodica Groza, „ASTRA și soldații români de pe front”, p. 354; despre impactul cărților de rugăciune expediate soldaților români din armata austro-ungară, a se vedea: Ionela Zaharia, „Cărțile de rugăciuni pentru soldați-vademecum spiritual și cultural în timpul Marelui Război”, în *Astra Sabesiensis*, număr 2, 2016, pp. 93-102.

cărțile, broșurile, ziarele și revistele distribuite pe front sau în spatele acestuia, Asociațiunea ASTRA a oferit alinare sufletească soldaților români, o scrisoare, datată 1915, precizând faptul că „[...] citirea acestor cărți scrise într-un stil ușor, atrăgător și pe înțelesul tuturor a fost și este pentru soldații vulnerați și morbulenți o binefacere și o hrană sufletească, căci pe lângă împrejurările că citind s-au distrat bine au uitat astfel de suferințele și durerile morburilor câștigate pe câmpul de luptă, precum și necazurile și lipsurile de acasă, s-a dezvoltat în ei dorul de citit și de slovă românească”⁶⁴.

Un rol important în sprijinirea soldaților români din armata austro-ungară, l-au jucat reuniunile de femei, instituții ce gravitau în jurul Asociațiunii ASTRA. Pe întreg parcursul războiului, acestea au organizat o serie de spectacole, reprezentații de teatru, serbări, recitaluri, fondurile rezultate fiind redirecționate spre soldații români sau spre Crucea Roșie⁶⁵. De pildă, Reuniunea Femeilor Române din Sibiu, pe lângă spectacolele de caritate, pe baza donațiilor primite, a organizat chiar și o „bucătărie populară” destinată cetățenilor săraci⁶⁶. Școala Superioară de Fete a Asociațiunii ASTRA a găzduit o serie de prelegeri despre mersul războiului, evoluția diferitelor segmente de front sau pagubele produse, taxa de participare de o coroană fiind destinată fondului filantropic al instituției⁶⁷.

Învățătorii, dar mai ales preoții militari români transilvăneni, aflați într-o legătură epistolară permanentă cu Asociațiunea ASTRA, s-au îngrijit de susținerea spirituală a soldaților. Aceștia, pe lângă oficierea slujbelor religioase, s-au îngrijit de distribuirea cărților, broșurilor, ziarelor și revistelor primite, de organizarea unor mici biblioteci în cadrul spitalelor la care erau repartizați și a unor cămine soldățești, precum și de implementarea unui adevărat program de alfabetizare (dovadă, în acest sens, stând numeroasele scrisori, prin intermediul cărora erau solicitate manuale și abecedare școlare)⁶⁸.

⁶⁴ Rodica Groza, *ASTRA și soldații români de pe front*, p. 361.

⁶⁵ Valeria Soroștineanu, *Reuniunea Femeilor Române din Sibiu în anii Primului Război Mondial*, în *Astra Sabesiensis*, număr 2, 2016, p. 59.

⁶⁶ Eadem, *Viața de zi cu zi în Sibiul anului 1918, înainte de Unire*, în *Anuarul Societății de Științe Istorice din România-Filiala Sibiu*, număr 1, 2018, p. 98.

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 97-98.

⁶⁸ Mihai-Octavian Groza, *Despre activitatea preoților militari români transilvăneni în perioada Primului Război Mondial (1914-1919)*, în volumul *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, VIII, coordonat de Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2014, pp. 537-541.

În urma eforturilor depuse de liderii aștrii transilvăneni refugiați în Regatul României, începând cu anul 1916, au luat naștere o serie de organisme naționale românești în afara granițelor monarhiei austro-ungare: Octavian C. Tăslăuanu s-a ocupat de organizarea primelor unități de voluntari români, foști prizonieri ai armatei țariste⁶⁹; Vasile Lucaciu s-a implicat în înființarea și organizarea Legiunii Române din Italia⁷⁰, mai apoi, în calitate de membru al Misiunii Patriotice Române din Statele Unite ale Americii, a militat pentru susținerea cauzei românești, precum și pentru constituirea unei unități de voluntari români⁷¹; la 2 ianuarie 1918, la Odessa, a luat naștere Comitetul Național al Românilor Subjugați din Austro-Ungaria, condus de Octavian Goga, secondat de Alexandru Lapedatu;⁷² la 3 octombrie 1918, la Paris, a luat naștere Consiliul Național al Unității Române, al cărui vicepreședinte a fost Octavian Goga⁷³. Toate aceste organisme, pe parcursul ultimilor doi ani ai conflagrației, au contestat menținerea integrității monarhiei austro-ungare și au militat pentru realizarea unității naționale a românilor, sensibilizând, astfel, opinia publică internațională⁷⁴.

În toamna anului 1918, pe fondul prăbușirii monarhiei austro-ungare și organizarea primelor organisme naționale românești, deși Asociațiunea ASTRA nu și-a reluat, oficial, activitatea, membrii acesteia s-au implicat activ în organizarea populației, nu mai puțin de 12 președinți de despărțăminte conducând consilii naționale⁷⁵. Pe fondul convocării Marii Adunări Naționale la Alba-Iulia, Asociațiunii ASTRA i-a fost acordat un

⁶⁹ Constantin I. Stan, „Octavian C. Tăslăuanu și Corpul Voluntarilor Români din Rusia”, în *Angustia*, număr 1, 1996, p. 223.

⁷⁰ Raluca Tomi, „Italieni în slujba Marii Uniri. Mărturii inedite”, în *Revista Istorică*, tom XXI, număr 3-4, 2010, p. 289, 291.

⁷¹ Mihai-Octavian Groza, „Proiecte privind crearea „Legiunii Române din America” și propaganda în favoarea unirii Transilvaniei cu Regatul României (1917-1918)”, în *Sentenția*, număr 4, 2013, pp. 79-91.

⁷² Alexandru Lapedatu, *Amintiri*, ediție îngrijită, note și comentarii de Ioan Opreș, Cluj-Napoca, Editura Alabastră, 1998, p. 8; Ioan I. Șerban, „Din activitatea desfășurată în Vechiul Regat de voluntarii și refugiații ardeleni și bucovineni în slujba idealului național (iunie 1917-ianuarie 1918)”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, număr 1, 1997, p. 109.

⁷³ Elena Borugă, *Traian Vuia (1872-1950). Studiu monografic și catalog*, Timișoara, Editura Mirton, 1999, p. 42.

⁷⁴ Ioan I. Șerban, „Din activitatea desfășurată în Vechiul Regat”, p. 111.

⁷⁵ Valer Moga, *ASTRA și societatea (1918-1930)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 56; Dumitru Tomoni, „Lugojul și ASTRA (III)”, în *Restituiri Bănățene*, număr 4, 2016, p. 267.

număr de 12 delegați de drept, după cum urmează: Ioan Banciu, Corneliu Bardoși (din Sibiu),⁷⁶ Ioan Ghișa (din partea Despărțământului Brad), Ioan Nossa, Petru Tulbure (din partea Despărțământului Bucium), Sever Sălăgean (din partea Despărțământului Ceica), Ioan Perényi (din partea Despărțământului Crasna), Aurel Muntean, Ioan Irimieș (din partea Despărțământului Huedin), Savu Marta, Augustin Magyar (din partea Despărțământului Oradea Mare), Nicolae Munthiu și Iuliu P. Mureșian (din partea Despărțământului Șimleul Silvaniei).⁷⁷ În primă instanță, lectorul s-ar putea gândi că, după mai bine de jumătate de secol de activitate, Asociațiunea ASTRA a fost nedreptățită, primind doar 12 mandate (reprezentând un procent de 0,9% din numărul total al delegaților); însă, dacă analizăm cu atenție numele înscrise pe listele celor 1228 de delegați (învățători, preoți, avocați sau simpli țărani), constatăm că majoritatea participanților erau și membri ai Asociațiunii ASTRA.

După momentul 1 Decembrie 1918, o serie de personalități de frunte ale Asociațiunii ASTRA s-au regăsit în structurile noilor organisme naționale românești. Președintelui Andrei Bârseanu și avocatului Teodor Mihali le-au fost încredințate pozițiile de vicepreședinți, iar avocaților Caius Brediceanu și Ionel Pop pozițiile de notari ai Marelui Sfat Național Român, în structurile acestuia intrând și Vasile Suciu, Nicolae Ivan, Nicolae Bălan, Ioan Lupaș, Octavian Goga, Octavian C. Tăslăuanu.⁷⁸ În cadrele Consiliului Dirigent, atât ca președinți de resort, cât și ca secretari, au activat Vasile Goldiș, Aurel Vlad, Octavian Goga, Romul Boilă, Ioan Lupaș, Alexandru Rusu, Valer Moldovan, Vasile C. Osvadă etc.⁷⁹ Mai mult, membrii ai Asociațiunii ASTRA (Vasile Goldiș, Caius Brediceanu) au făcut parte din delegația trimisă la București să prezinte regelui Ferdinand I și guvernului

⁷⁶ Inițial, Comitetul Central al Asociațiunii ASTRA, întrunit în ședință la 23 noiembrie 1918, i-a desemnat pe Andrei Bârseanu și Octavian Russu să reprezinte instituția, însă, aceștia, îmbolnăvindându-se, au fost înlocuiți de Ioan Banciu și Corneliu Bardoși (a se vedea: Valer Moga, *ASTRA și societatea*, p. 55).

⁷⁷***, *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, Societatea Națională de Editură și Arte Grafice „Dacia Traiană”, 1943, p. 55; Cornel Petroman, *ASTRA în Banat până la Marea Unire*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2006, p. 55.

⁷⁸ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 16; Valer Moga, *ASTRA și societatea*, p. 57.

⁷⁹ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român*, p. 19; Valer Moga, *ASTRA și societatea*, p. 57.

hotărârile Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia.⁸⁰ Astfel, ținând cont de dubla apartenență a personalităților evocate (politică și culturală),⁸¹ putem concluziona că, în toamna și iarna anului 1918, Asociațiunea ASTRA a fost o prezență activă în mișcarea națională, contribuind la realizarea unității naționale a românilor.

Un amănunt mai puțin avut în vedere și dezbătut de cercetătorii care s-au aplecat asupra studierii activității Asociațiunii ASTRA este acela că, încă din momentul înființării, în cadrele acesteia s-a exersat spiritul democratic. Prin intermediul adunărilor generale itinerante (54 până în momentul izbucnirii Primului Război Mondial), s-a reușit crearea unor platforme de dezbateră a documentelor, a deciziilor, a programelor culturale, în urma acestora, periodic (odată la trei ani, până în anul 1924), fiind alese și organele de conducere ale Asociațiunii ASTRA⁸². Această practică a fost, mai apoi, adoptată de despărțămintele și cercurile astriste, și exersată, dovadă excelenta mobilizare din toamna și iarna anului 1918 în vederea desemnării delegaților pentru Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia (de cele mai multe ori printr-un vot unanim sau prin aclamații)⁸³.

Un ultim aspect asupra căruia ne-am dori să stăruim este legat de ancheta întreprinsă de Asociațiunea ASTRA pentru cuantificarea sacrificiilor aduse de populația românească a Transilvaniei în timpul Primului Război Mondial. Inițiată în anul 1915, de către președintele secției istorice, Teodor V. Păcățian, bazată pe un chestionar format din 50 de întrebări, aceasta a fost gândită ca o dovadă a loialității românilor față de monarhia habsburgică:⁸⁴ „[...] Scopul care s-a avut în vedere la lansarea acestei idei, este de căutat în împrejurarea, că așa cum se începuse și cum era purtat la început războiul, temerea era mare, că rezultatul său final va fi cel nedorit de noi, învingerea Puterilor Centrale și rămânerea noastră, a românilor din statul ungar, și pe mai departe în legăturile avute cu maghiarii, asupra noastră milenari. Doream toți binele, dar ne temeam de rău! Pentru această eventualitate se dorea deci, să ne înarmăm din bună vreme, adunându-ne toate argumentele, toate dovezile cu care să arătăm

⁸⁰ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român*, p. 16.

⁸¹ Valer Moga, *ASTRA și societatea*, p. 57.

⁸² Elena Macavei, *Asociațiunea ASTRA și adunările generale*, p. 15.

⁸³ Valer Moga, „Introducere în cercetarea activității electorale din Transilvania, în noiembrie-decembrie 1918”, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, număr 16/I, 2012, p. 259.

⁸⁴ Andreea Dăncilă Ineoan, „Investigând Primul Război Mondial din perspectiva unei anchete interbelice”, în *Astra Sabesiensis*, număr 2, 2016, pp. 194-195.

contrarilor politici în luptele pe care le vom mai avea de purtat cu ei, ca după ce noi ne-am făcut și de astă dată, ca întotdeauna în trecut, datorința față de patrie, aducând jertfe însemnate pentru ea, cuvine-se, ca patria, care până aici nu era și a noastră, să nu mai fie zgârcită față de noi, ci să ne dea drepturile politice-naționale care ne compet”.⁸⁵ Intrarea Regatului României în război de partea Antantei, eșuarea campaniei din Transilvania, instaurarea graniței culturale, arestarea și deportarea unei părți a intelectualilor români în vestul Ungariei,⁸⁶ a dus la amânarea anchetei, ca de altfel și la modificarea chestionarului inițial.⁸⁷

În vara anului 1921, secția istorică a Asociațiunii ASTRA a reluat ancheta, chestionarele fiind trimise spre aplicare prefectilor, subprefecților, primarilor și secretarilor locali, revizuirea acestora urmând să fie realizată de „[...] preoții și învățătorii români din sat, precum și un plugar mai de frunte”.⁸⁸ Pe lângă informațiile legate de implicarea românilor transilvăneni în Primul Război Mondial, chestionarul aplicat de Teodor V. Păcățian conținea și un set de întrebări obligatorii referitoare la contribuțiile de război („I. Care e valoarea aproximativă a contribuțiilor benevole, făcute de românii din comună în natură în cursul războiului? Anume, albituri date pe seama spitalelor, ciorapi, mănuși, pumnășei, căciule de zăpadă, trimise celor de la front, alimente date armatei în mod gratuit pe la începutul războiului, etc. II. La care sumă se urcă toate pagubele de război, pe care le-a avut comuna?”), dar mai ales la revoluția din toamna anului 1918 („III. În toamna anului 1918 fost-a revoluție în comună? Cum s-a urzit, cum s-a dezvoltat, fost-au în comună devastări, stricăciuni, vărsări de sânge, cine a fost omorât sau vulnerat, și în urmă cum a fost stinsă revoluția? S-a format gardă națională în comună? Sub a cui conducere?”) și numărul participanților la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia din 1 Decembrie 1918 („IV. La adunarea mare de la Alba-Iulia, ținută la 1 Decembrie 1918, câți locuitori din comună au participat, la a cui îndemnare și sub a cui conducere?”).⁸⁹

⁸⁵ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, aduse în Războiul Mondial din anii 1914-1918*, Sibiu, Editura Asociațiunii, 1923, p. 1.

⁸⁶ Mihai-Octavian Groza, „Din istoria mai puțin cunoscută a Marelui Război. Instituirea „graniței culturale”, arestarea, încarcerarea și deportarea preoților români transilvăneni în Ungaria (1916-1918)”, în *Astra Salvensis*, an III, număr 6, 2015, pp. 43-61.

⁸⁷ Teodor V. Păcățian, *Jertfele românilor*, p. 5.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 6.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 15.

După doi ani de la reluarea anchetei, în anul 1923, pe baza informațiilor culese din teritoriu, Teodor V. Păcățian a publicat rezultatele parțiale, pe județe, sub forma unei broșuri, intitulată sugestiv *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș, aduse în Războiul Mondial din anii 1914-1918*. Conform datelor furnizate de această lucrare, din 22 de județe, cu 40 de comune urbane și 4183 de comune rurale, în anii Primului Război Mondial au fost mobilizați și trimiși pe front 449.796 de români, mobilizați la partea sedentară sau în serviciile auxiliare ale armatei 34.578, arestați 1734, refugiați 3436 (un total de 489.544). Dintre aceștia, 41.739 au murit pe câmpul de luptă, 11.275 au murit în închisori, refugiu sau spitale, 25.406 s-au întors invalizi, 37.898 răniți sau bolnavi, 343.387 sănătoși și 29.839 dispăruți. În urma celor căzuți pe front sau dispăruți au rămas 38.630 văduve și 79.226 orfani de război.⁹⁰ Pe lângă aceste cifre, Teodor V. Păcățian a prezentat și o statistică privind structura socială a românilor implicați în război (6547 intelectuali, 14.668 comercianți și meseriași și 468.329 țărani și muncitori), soldații remarcați și decorați (44.191), precum și contribuțiile benevole (11.884.169 lei) și pagubele de război (285.598.471 lei).⁹¹ Din nefericire, chestionarele aplicate de Teodor V. Păcățian, multă vreme nu s-au bucurat de atenția cercetătorilor, această stare de fapt datorându-se, conform istoricului Ioan Popa, rezultatelor parțiale, „[...] reflexului de suspiciune” și „[...] atitudinii de subestimare a valorii documentare a acesteia”.⁹² În ultimii ani pe fondul comemorării izbucnirii Primului Război Mondial și al celebrării Marii Uniri, cercetătorii s-au aplecat asupra acestui valoros corpus documentar, păstrat, în mare parte, în colecțiile Serviciului Județean Sibiu al Arhivelor Naționale ale României, scoțând la lumină o serie de informații prețioase privind rezultatele anchetei pe județe și localități⁹³ sau referitoare la evenimentele consumate în toamna și iarna anului 1918.⁹⁴

⁹⁰ *Ibidem*, pp. 20-21.

⁹¹ *Ibidem*, p. 21.

⁹² Ioan Popa, Ancheta ASTREI privind jertfele românilor transilvăneni în Primul Război Mondial. Noi valorificări metodologice, în *Astra Sabesiensis*, număr 3, 2017, p. 221.

⁹³ Gheorghe Bica, „Transilvania în anii Marelui Război. Studiu de caz: dăienii în Primul Război Mondial (1914-1918)”, în volumul *Sebeș, timp regăsit... Lucrările Conferinței „100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial. Contribuția sebeșenilor la război și Marea Unire (5 decembrie 2014)”*, coordonat de Rodica Groza, Sebeș, Editura Emma Books, 2014, pp. 112-138; Ioan Popa, Rafael Țichindelean, „Românii din Grânari (județul Brașov) în Primul Război Mondial”, în *Anuarul Societății de Științe Istorice din România-Filiala Sibiu*, număr 1, 2018, pp. 81-90; Ioan Popa, Mihai Diaconu, Cristina Sava, Rafael

În mod absolut firesc, demersul nostru nu poate ridica pretenția exhaustivității; rândurile de mai sus reprezintă doar câteva secvențe, menite să surprindă liniile generale ale contribuției Asociațiunii ASTRA la realizarea Marii Uniri. Prin modul în care a reușit să-și gestioneze eforturile în vederea supraviețuirii, prin grija manifestată față de soldații români combatanți pe fronturile Primului Război Mondial și cuantificarea pierderilor materiale și umane înregistrate, prin propaganda desfășurată de membrii săi în favoarea unirii, Asociațiunea ASTRA a avut o contribuție aparte la realizarea actului de la 1 Decembrie 1918. Astfel, activitatea depusă în anii războiului a căpătat o finalitate culturală și umanitară, din care, la sfârșitul ostilităților, a decurs și cea politică.⁹⁵ Realizarea unității naționale a românilor nu a însemnat încetarea activității Asociațiunii ASTRA, ci doar un pas înspre un nou început; deși reactivarea acesteia s-a produs lent (prima adunare generală după război desfășurându-se în anul 1920), perioada interbelică a coincis cu extinderea activității în afara arcului carpatic, cu încheierea unor noi parteneriate, cu relansarea sau lansarea unor programe culturale, cu editarea unor periodice, precum și cu punerea asociației sub înalta președenție de onoare a suveranului României Mari,⁹⁶ acțiuni ce au asigurat supraviețuirea asociației în contextul extinderii fenomenului asociaționismului cultural și înființării primelor instituții culturale românești în Transilvania.

Țichindelean, *Românii din comitatul Hunedoara în Primul Război Mondial. Ancheta ASTREI*, Sibiu, Editura ASTRA Museum, 2018.

⁹⁴ Andreea Dăncilă Ineoan, Memory of the War and the Revolution in the Mureș County, în *Communication, Context, Interdisciplinarity. Studies and Articles*, volum III, 2014, pp. 230-240; Eadem, „Reconsiderations of the Banatian Revolution from the Aftermath of the Great War”, în *Banatica*, număr XXV, 2015, pp. 417-430.

⁹⁵ Rodica Groza, ASTRA și soldații români de pe front, p. 361.

⁹⁶ Valer Moga, *ASTRA și societatea*, p. 57, 59.

ACȚIUNILE DE PROMOVARE CULTURALĂ INIȚIATĂ DE ASTRA DIN SIBIU ȘI DE ASOCIAȚIA NAȚIONALĂ ARĂDEANĂ PENTRU CULTURA POPORULUI ROMÂN ÎN LOCALITATEA NĂDLAC, JUDEȚUL ARAD. MEMBRII NĂDLĂCANI AI ACESTOR ASOCIAȚII

Gabriela Adina MARCO
Institutul „George Barițiu” al
Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca

Spiritul iluminist al veacului al XVIII-lea continuă să fie activ și în secolul următor, mai ales în urma accesului a tot mai mulți români la diverse școli din imperiu sau străinătate. Reîntorși acasă de la studii aceștia au înțeles că emanciparea românilor din Transilvania și Banat se poate face în primul rând prin cultură, accesul la viața politică fiind în continuare limitat. În acest context și-au făcut apariția în zonele locuite de români asociațiile culturale mai mult sau mai puțin locale sau generalizate în întreaga provincie. Dintre acestea se remarcă ASTRA (Asociația Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român), înființată în 1861 la Sibiu și „Asociațiunea națională din Arad pentru cultura și conservarea poporului român”. Ambele asociații culturale au avut filiale în localitățile mai mari sau mai mici unde trăiau români. Membru al acestor Asociații culturale putea deveni orice cetățean care dorea să sprijine cultura poporului român.

Statutele Asociației culturale arădeană au fost aprobate de Viena și Budapesta la 17 septembrie 1862. Această asociație culturală arădeană avea înscrise în statute aceleași principii ca și ASTRA de la Sibiu. Aceasta avea ca scop: „cultura națională a poporului român, iar mai ales înaintarea literaturii române prin citire și conversare”⁹⁷.

Prima adunare generală a avut loc la 30 aprilie/12 mai 1863 la Hotelul „Crucea Albă” din Arad. Dintre membri fondatori făceau parte personalități ale vieții politice și culturale din Transilvania: Vicențiu Babeș, Antoniu Mocioni, George Popa de Teiuș, Atanasie Șandor, Ioan Popovici-Desseanu, Ioan Arcoși, episcopul Miron Romanul. Mulți dintre liderii Asociației Arădene au fost și membri ai Astei de la Sibiu.

⁹⁷ Vasile Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, edit. Facla, 1978, p. 87.

În anul 1864, cu ocazia adunării generale a Astei arădene, Vincențiu Babeș explică: Asociația arădeană „a fost să fie o reuniune a fraților noștri din orașul și comitatul Arad, un fel de casină sau societate de lectură, dar împrejurările au ridicat-o la însemnătate generală, cu un destin măreț și înalt, făcând-o de factor al înaintării culturii naționale românești peste tot”⁹⁸. Liderii Asociației Arădene, dar și cei ai Astei de la Sibiu, și-au dat seama de faptul că „baza socială a întregii mișcări naționale trebuie să fie în mod necesar țărănimea, aceasta fiind capabilă să ofere un suport temeinic acțiunii politico-naționale. Se impunea însă educarea politico-culturală a țărănimii, pentru a o putea integra eficient în strategia mișcării de emancipare națională. Or, sarcina acestei educații patriotice revenea ziarelor, școlilor și asociațiilor culturale”⁹⁹.

În anul 1865 Asociația arădeană a numărat peste 2000 membri provenind din toate categoriile sociale. Fiecărui membru i se cerea o contribuție de cel puțin 2 florini pe an. Asociația arădeană este formată din „o pleiadă de oameni de inimă, pătrunși de dorul ridicării poporului nostru prin cultură, convinși de bogăția sufletească și vrednicia acestui popor – și visând un viitor mai luminat pentru chiagul de neam abea scăpat din robia de veacuri”. Asociația „a dus o viață când mai viguroasă, când mai retrasă – după cum împrejurările au adus cu sine și i-au permis”. Sunt fragmente dintr-un raport al conducerii asociației, publicat în presa locală¹⁰⁰.

Înfrântă în războiul cu Prusia în 1866, Austria și-a atras sprijinul nobilimii maghiare și prin realizarea Dualismului, Franz Iosif, împăratul Austriei devine și rege al Ungariei, fiind încoronat la 27 mai/8 iunie 1867. Legile care au îngădit și așa puținele drepturi ale românilor nu au încetat să apară (în 1868 – legea naționalităților și legea învățământului). În acest context, speranțele românilor s-au îndreptat în principal spre cultură.

În vederea atingerii scopurilor principale prezentate în statutele sale, „dezvoltarea literaturii române și a culturii sociale”, Asociația arădeană acorda burse tinerilor care se pregătesc pentru o carieră științifică, artistică, industrială, economică, comerț, dar și învățătorilor români. Printre tinerii care au beneficiat de stipendiu din partea Asociației arădene s-a numărat și Ioan Rusu¹⁰¹ din Nădlac, fiul lui Vasile Rusu, care în anul 1867 era student

⁹⁸ Ioan Bolovan, *Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român 1863-1918. Contribuții monografice*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia XXI, 2011, p. 44.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 62.

¹⁰⁰ *Biserica și Școala* (Arad), an XXVII, nr. 4, 26 ianuarie/8 februarie 1903, p. 25.

¹⁰¹ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (S. J. A. N. Arad), *fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 69/1867, f. 16.

în anul IV la Facultatea de Drept. În anul școlar 1870/1871¹⁰² un alt nădlăcan se înscrie pe lista stipendiștilor, și anume George Șerban, student la „Academia juridica cursul III” la Pesta.

De asemenea, a organizat o bibliotecă și o editură, iar cărțile publicate aici erau permanent recomandate spre cumpărare de intelectualii români. În 15 martie 1867 Asociația arădeană își modifică numele în „Asociația națională din Arad pentru cultura poporului român”.

Recrutarea de noi membri ai asociației culturale din Arad și ai ASTREI sibiene se realiza prin apeluri repetate către cetățeni. Multe din aceste apeluri erau citite în biserici¹⁰³, duminica, de către preoți, care erau și principalele persoane de contact și pentru „recutate”. În 1863 preotul Vichentie Marcovici a devenit membru al „Asociației naționale din Arad pentru cultura și conservarea poporului român” și a plătit cotizația de 2 florini („ofertul anual, obligato pe trei ani”¹⁰⁴). Din acel moment a început să se ocupe de recrutarea de noi membri. Prima „listă de subscrierea voitorilor de a fi membrii Asociațiunei naționale în Arad pentru cultura și conservarea poporului român” prelucrată de către preotul nădlăcan a cuprins următoarele nume: Mihai Chicin, „docinte” (învățător); Mihai Crișan, econom; Dănilă Caba, econom, George Șerban, preot, Teodor Chicin, Alexandru Morariu, Ioan Barbu, Lazăr Totorean junior, Petru Precupaș, toți economi, Teodor Petianu, notar, toți plătesc cotizație de 2 florini; Teodor Drăgan și Jivu Onea, economi, plătesc 2,50 florini, Florea Crișan, militar în Mezöhegyes plătește 3 florini. În total în anul 1863 de la Nădlac se trimit la Arad 39 florini¹⁰⁵. Pe lângă taxa anuală, membrii mai înstăriți făceau donații de bani în folosul *Asociației arădene*. La data de 1 septembrie 1869 Mihai Șerban a făcut o donație de 10 florini¹⁰⁶.

În anul 1865 în cadrul „Asociației naționale arădene pentru cultura poporului român” activau și plăteau cotizația un număr de 33 români din Nădlac¹⁰⁷, iar în anul următor, în 1866, un număr de 69 de nădlăcani doresc să se înscrie în Asociația arădeană. Acum se desfășoară în fiecare localitate „consemnarea membrilor asociațiunei naționale cari la restaurarea

¹⁰² *Ibidem*, dosarul nr. 105/1870, f. 1.

¹⁰³ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *Fond Oficiul Parohial Ortodox Român* (A. P. O. R. Nădlac), dosarul nr. 25/1911-1913, f. 86.

¹⁰⁴ S. J. A. N. Arad, *fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 18/1863, f. 109.

¹⁰⁵ *Ibidem*, f. 159.

¹⁰⁶ *Ibidem*, dosarul nr. 94/1869, f. 116-117.

¹⁰⁷ Nicolae Roșuț, „Societăți culturale arădene până la Unire”, în *Ziridava* (Arad), 1975, nr. V, p. 213; S. J. A. N. Arad, *fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 61/1866, f. 10-13.

asociațiunii pe anii 1866/1867; 1867/1868 și 1868/1869 prin declarațiuni formale au intrat de nou în asociațiune, reînnoindu-și obligamintele”¹⁰⁸.

În anul 1868 membrii Asociației arădene a primit câte o diplomă („diplome estrădate”¹⁰⁹) care să ateste calitatea de membru.

Atașamentul pentru cultura poporului român a fost exprimată și de nădlăcani de alte etnii decât cea română. În anul 1882, pe lista celor care au plătit cotizația se numără avocații nădlăcani Schwarcz Miksa și Schwarcz Bela, „apotecariu” (farmacist – n.n.) Gyula Lenhart și subjucele Mór Farkas¹¹⁰. În anul 1910 apare în lista membrilor *Asociației arădene* Isa Mudrici, de origine sârbă. De asemenea, încep să fie incluse și femeile ca membre, de la Nădlac în anul 1910 figurează preoteasa Emilia Chicin¹¹¹.

Periodic se trimit manifeste de atragere de noi membri. În 29 septembrie / 11 octombrie 1885 în manifestul semnat de președintele Ioan Peleş și de notarul Roman Ciorogariu, trimis în toate localitățile din comitatele Arad, Timiș, Torontal, Cenad și Bihor, se precizează: „era anul 1861, când la cel dintâi apel al inteligenței române din Arad au răspuns în timp scurt aproape una mie de glasuri românești, ca o gură și o inimă: să fie! Și s-a făcut: Asociația națională în Arad pentru cultura poporului român! Acesta era răsunetul firesc al redeșteptatei conștiințe naționale și ambițiunea poporului român a-și elupta titlul și îndreptățirea, ca să fie pus și el în rândul popoarelor mai luminate”¹¹².

Asociația Națională Arădeană pentru Cultura și Conservarea Poporului Român și-a încetat activitatea în anul 1924, când a fuzionat cu ASTRA, la propunerea lui Ascaniu Crișan, devenind despărțământul (filiala) Arad al Asociației transilvane.

În 1924 la propunerea lui Ascaniu Crișan, directorul Liceului „Moise Nicoară” din Arad, Asociația arădeană se unește cu ASTRA sibiană, devenind Asociația ASTRA, despărțământul cultural al județului Arad, care a funcționat până în anul 1944.

¹⁰⁸S. J. A. N. Arad, *fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 61/1866, f. 19.

¹⁰⁹*Ibidem*, dosarul nr. 80/1868, *passim*.

¹¹⁰*Ibidem*, dosarul nr. 131/1880, f. 24.

¹¹¹*Ibidem*, dosarul nr. 211/1910.

¹¹²*Ibidem*, f. 49.

ANEXĂ

Membrii din Nădlac ai Asociației Naționale Arădene pentru Cultura și Conservarea Poporului Român

Numele	Ocupația	Cotizația	Perioada	Observații
Vichentie Marcovici	Preot		1 mai 1863-1894	
Petru Stroia	Econom		1 mai 1863-1892	
Mihai Chicin	Învățător	2 florini	1 mai 1863-1894	
Dănilă Caba	Econom	2 florini	1863-1870	
Flore Crișan	Militar	3 florini	1863-1870	
George Șerban	Preot	2 florini	1863-1870	
Ioan Barbu	Econom	2 florini	1863-1870	
Lazăr Totorean junior	Econom	2 florini	1863-1870	
Mihai Crișan	Econom	2 florini	1863-1870	
Onea Trăilă	Econom		1863-1870	
Onea Zsivu (Trăilă)	Proprietar	2,50 florini	1863-1870	
Teodor Chicin	Econom	2 florini	1863-1870	
Teodor Petianu	Rotar	2 florini	1863-1870	
Todor Drăgan	Econom	2,50 florini	1863-1870	
Alexandru (Șandru) Morariu	Econom	2 florini	1863-1892	
Petru Precupaș	Econom	2 florini	1863-1892	
Ștefan Sadi	Preot		17 iunie 1865- 1870	
Gligor Țireac	Econom	2 florini	1865-1869	
Antoni Damian	Econom	2 florini	1865-1870	
Atanasie Luțai	Econom	2 florini	1865-1870	
Constantin Șandor	„Posezor”, jude comunal	2 florini	1865-1870	
Constantin Totorean	Econom	2 florini	1865-1870	
Dimitrie Luțai	„locuitor în Nădlac”	3 florini	1865-1870	Era de origine dintr-o veche familie nobiliară
Flore Sina	Econom	2 florini	1865-1870	
George Câmpan	Econom	2 florini	1865-1870	
Ioan Chicin	Econom	2 florini	1865-1870	
Mihai Pleș	Econom	2 florini	1865-1870	
Mihai Șerban	Jude cercual		1865-1870	
Niculin (Nicoliciu) Vasile	Învățător	2 florini	1865-1870	

Pavel (Paul) Crișan	Econom	2 florini	1865-1870	
Todor Stroia	Econom	2 florini	1865-1870	
Toma Noghiu	Econom	2 florini	1865-1870	
Vasile Pleș	Econom	2 florini	1865-1870	
Ioan Mărginean	Econom	2 florini	1865-1892	
Ioan Rusu	Notar comunal		1865-1892	
Gligor Crișan	Econom		1866	
Trăilă Onea	Econom		1866-1869	
Atanasie Popovici	Econom		1868	
Mihai Merce	Diurnist la pretură		1868-1870	
Samson Lugojan	Învățător		1868-1870	
Sofronie Mărienuț	Econom		1868-1870	
Ștefan Mihailovici	Poștaș		1868-1870	
Titu Brancovan	Preot		1868-1870	
Aurel Petrovici	Avocat		1868-1910	
Flore Stai (Staiti)	Econom		1870	
Gligor Chicin	Econom		1870	
Ioan Antal	Econom		1870	
Iosif Petrovici	Preot		1870	
Isăilă Lile (?)			1870	
Pavel Magyar	Econom		1870	
Ștefan Nagy	Econom		1870	
Dionisie Luțai			1882-1883	
Ierosim Luțai			1882-1883	
Iosif Hegheduș			1882-1883	
Mihai Șiclovan			1882-1883	
Petru Brindea	Faur		1882-1883	
Ioan Onea	Econom		1882-1892	
Iustin Tăucean			1882-1892	
Petru Onea	Econom		1882-1892	
Teodor Țiabic			1882-1892	
Toma Nădăban	Econom		1882-1892	
Pavel Roșuț	Econom		1882-1910	
Ioan Cacinca	Notar		1885-1894	
Nicolae Chicin	Preot		1893-1910	
Alexandru Bozintan	Preot		1910	
Romul Tăucean	Învățător		1910	
Uroș Totorean	Învățător		1910	
Aurel Șterca Șuluțiu			1910	
Iuliu Chicin	Medic		1910	
Dr. Vichentie Marcovici jr.	Avocat		1910	
Dr. Remus Chicin	Avocat		1910	
Ilie Măguran	Econom		1910	

Ștefan Stroia	Econom		1910	
Vasile Onea	Econom		1910	
Ștefan Faur	Econom		1910	
Nicolae Petroiu			1910	
Lazăr Totorean	Econom		1910	
Gligor Gubariu	Econom		1910	
Gligor Vidican	Econom		1910	
Nicolae Crișan	Econom		1910	
Petru Maliș	Econom		1910	
Ștefan Câmpian	Econom		1910	
Ioan Precupaș	Econom		1910	
Dimitrie Feier	Econom		1910	
Uroș Pătean	Econom		1910	
Iulian Gubariu	Econom		1910	
Vasile Sihlan	Econom		1910	
Vasile Crișan	Econom		1910	
George Petrovici	Învățător		1910	
Trifon Lugojan	Profesor		1910	

Sursa: S. J. A. N. Arad, *fondASTRA, despărțământul Arad, passim.*

ASTRA MARAMUREȘEANĂ - GENEZA IDEII DE IDENTITATE NAȚIONALĂ

Ilie Gherheș
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

*Motto: „...sunt adânc convins că ...
oricât s-ar pierde prin politică, totul se poate
recâștiga prin cultură.” (Vasile Goldiș)*

Cu siguranță că reafirm doar un truism, atunci când remarc faptul că în cadrul istoriografiei generale a României, cea a Maramureșului, începând de după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 s-a bucurat de un statut aparte, construindu-i-se un rol de prințesă a acesteia. Acest rol privilegiat îi provine din istorie, începând cu faima dacilor liberi, apoi cu prestigioasa epocă medievală, de mare referință pentru acest teritoriu locuit de nobili, de nobili armaliști binemeritați.

Momentul care a consacrat Maramureșul ca fiind „o țară” a fost cel de mare inspirație istorică, din timpul revoluției de la 1848 - 1849, când comitatul a rămas „pacificat”, iar nobilimea de aici, în esență și în majoritate românească, credincioasă Curții de la Viena, cu toate riscurile de rigoare. În acest sens, Alexandru Filipașcu, istoricul nepereche al Maramureșului scria: „După prăbușirea revoluției maghiare din 1848, hegemonia politică și administrativă a Maramureșului a ajuns iar în mâna Românilor, drept răsplată pentru credința lor față de împărăție, mărturisită în tot decursul revoluției, când întreaga țărănie a refuzat să se înroleze în armata lui Kosuth, preferind să treacă munții sau să sufere în lagărele de concentrare din Borșa, Săcel și Budești”¹¹³.

Istoricul maramureșean a arătat, mai apoi, în studiul „Începuturile ASTREI în Maramureș”, că după acest moment fatidic, a avut loc un adevărat reviriment administrativ românesc la nivelul comitatului, al bisericii și învățământului confesional: „Ca urmare, în fruntea Maramureșului a fost numit un prefect român, în persoana lui Iosif Man de Șieu, iar la rândul ei, Congregația Comitatului a ales pretori și judecători

¹¹³ Filipașcu, Alexandru, *Începuturile ASTREI în Maramureș*, în „Transilvania”, Anul 75, Sibiu, 1944, p. 136.

români. Biserica românească a fost scoasă de sub jugul Muncaciului și organizată într-un vicariat, cu consistor propriu, condus de vicarul Mihai Pavel, episcopul de mai târziu al Orăzii și marele mecenat al culturii românești. Învățătorii români confesionali s-au înregimentat într-o Reuniune proprie, sub președenția vicarului român de totdeauna, contopindu-se biserica și școala într-un puternic organ de apărare al limbii și naționalității române”¹¹⁴.

În sfârșit, în acest context original maramureșean, de largă autonomie, clasa politică locală care era și cea națională, în condițiile în care era „atinsă” semnificativ de fiara istorică a maghiarizării a găsit, totuși, resursele fiorului etnic, întorcându-se către poporul din care provenea, înființând o asociație culturală dedicată cauzei naționale și emancipării sociale: „În ședința din 13 decembrie 1860 a Congregației Comitatului, la propunerea prefectului, se decide, prin aplauze, înființarea “Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș”, care să fie “azilul limbii, lumina minții și fântâna culturii noastre”. Pentru nevoile acestei instituții, prefectul a donat 1.000 fl., iar Congregația a votat din partea Comitatului 15.000 fl., veniturile izvoarelor minerale din Șuligu și toate amenzile ce se încasau prin organele administrative”¹¹⁵.

Odată înfăptuit acest mare pas, prima bornă de identitate etno-culturală, conducătorii politici au trecut la alegerea comitetului de conducere: „La 5 februarie 1861 adunarea generală a “Asociațiunii” a ales următorul comitet de conducere: președinte: prefectul Iosif Man; vicepreședinte: vicarul Mihail Pavel; secretar: Petru Mihalyi; membri: protopopii Simion Pop, Vasile Mihalca și Ștefan Șimon și primpretorii Ion Iurca și Vasile Mihalca, ambii viitori subprefecți”¹¹⁶.

Principala realizare a „Asociațiunii” maramureșene a reprezentat-o înființarea, în anul 1862, a Preparandiei Române (Școala Normală de Învățători) sub conducerea lui Ion Bușiția, absolvent al Institutului Pedagogic din Viena. Instituția a fost instalată în clădirile Asociațiunii, beneficiind de un teren mare, intravilan, în chiar centrul orașului, donat de către însuși împăratul de la Viena, Francisc Iosif I. Atât de încrezători erau maramureșenii în demersul lor autentic, în vocația lor progresistă, încât considerau că se pot baza doar pe ei înșiși în atingerea acestor idealuri. Din perspectiva istoricului de peste ani, Alexandru Filipașcu le-a reconsiderat însă atitudinea lor, fără a le diminua crezul: „Spiritul regionalist, produs de

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ *Idem*, p. 164.

¹¹⁶ *Ibidem*.

tradițiile seculare ale nobiliatului, a determinat pe fruntașii maramureșeni să creadă, că vor putea realiza singuri idealul cultural și politic românesc între hotarele Maramureșului. Separarea acțiunii lor politice și culturale de aceea a Românilor din Transilvania a fost o greșeală capitală”¹¹⁷.

Disputa dintre cele două tendințe diametral opuse, respectiv dintre autonomismul românesc și tendința de maghiarizare s-a intensificat după realizarea dualismului austro-ungar (10 februarie 1867), iar în deceniul opt al secolului al XIX lea se poate aprecia că mișcarea românească a fost mult anihilată; Maramureșul devenind, pe zi ce trecea, un comitat tot mai maghiarizat, mai ales prin implicarea și cointeresarea elementelor renegate locale.

Despărțământul Vișeu - Iza al ASTREI

Zăcământul de identitate națională a fost păstrat și cultivat, cât s-a putut, în primul rând prin dascălii etalon pe care i-a avut Maramureșul, prin preoții greco-catolici, dar și prin unii intelectuali înflăcărați. La începutul secolului XX manifestările culturale românești au intrat într-o nouă fază, mai ales din inițiativa unor intelectuali, conștienți fiind de rolul lor de luminători ai nației. Cu toate acestea, în comparație cu celelalte naționalități, redeșteptarea și emanciparea națională, în sânul comunității românești din Maramureș, se găsea într-un stadiu incipient. Acest aspect a fost reliefat și de către preotul greco-catolic Emil Bran, în chiar apelul adresat locuitorilor de pe Valea Izei, pentru a lua parte la adunarea de constituire a respectivului așezământ cultural, Despărțământul Vișeu - Iza: „Nu e nevoie să accentuăm lipsa arzătoare a deșteptării naționale, o simțim cu toții când pe toate tărâmele culturale, economice și industriale ne aflăm în dosul altor neamuri și ne pierdem - nepricepuți - moșia străbună. Despărțământul proiectat își va extinde activitatea peste toate comunele din cercurile pretoriale Vișeu și Iza și prin conferințe și prelegeri din sfera economică și industrială, va îmbogăți cunoștințele poporului țăran și-l va ajuta spre înaintarea culturală”¹¹⁸

În realitatea de zi cu zi, intelectualii români ai Maramureșului aveau de depășit, pe lângă impedimentul religios, respectiv faptul că ASTRA era dominată de către ortodocși în frunte cu episcopul acestora, Andrei Șaguna, mai aveau de învins opoziția curentului greco-catolic în frunte cu vicarul Tit Bud care credea, de bună credință fiind, că înființarea despărțământelor ASTREI în Maramureș ar aduce prejudicii de imagine Asociațiunii și ar

¹¹⁷ *Ibidem*.

¹¹⁸ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, *Fond Familial Bran*, Dos. 10, fila 1; apud. Dordea, Ioan, *Din activitatea Despărțământului Vișeu - Iza al ASTREI*, în Muzeul Județean Maramureș, Anuarul Marmația, IV, Baia Mare, 1978, p. 171.

periclitata chiar funcționarea internatului român din Sighet, pe care aceasta îl întreținea, în mod oficial, începând cu anul 1892. În plus, la nivel de Plasa Vișeu și-a exercitat presiunea, împotriva așa-numitului curent independent daco-român, un grup de intelectuali români renegați, în frunte cu primpretorul Popp Șimon, avându-i ca principali susținători pe socrul său Dr. Man László și pe pretorul Komán Gyula; lideri ai unei mișcări așa-numite de amicitie maghiaro-române.

În condițiile unor astfel de dispute cu accente contondente, fruntașul român avocat Dr. Găvrilă Iuga s-a prezentat la Pretură cu întreg dosarul de constituire a Despărțământului ASTRA „Vișeu - Iza”, iar adunarea de consecință a fost convocată pentru ziua de 20 august 1911. Cu această ocazie și cu altele, primpretorul Popp Șimon l-a primit cu deosebită „curtoasie” și l-a asigurat de tot sprijinul plănuind însă, în secret, o compromitere totală a acestui demers.

Așteptându-se la o astfel de lucrătură mârșavă, românii care doreau să înființeze acest așezământ cultural s-au întrunit în sala restaurantului Rákoczy din Vișeu, în ziua de 20 august 1911, la orele dimineții la care au convocat și vreo 200 de țărani în frunte cu o delegație masivă din localitatea Săliștea de Sus, de unde era Dr. Găvrilă Iuga. Din partea ASTREI sibiene a participat Octavian Tăslăuanu care a adus cu sine mai multe cărți din Biblioteca ASTREI, pe care le-a oferit în dar mulțimii adunate. Organizatorii s-au grăbit, au început la timp și au perfectat toată documentația, statuând legal tot acel demers. Primpretorul Popp Șimon și-a permis să întârzie, sosind în sală cu puțin înainte de închiderea adunării, fiind însoțit de subalternii săi devotați. Planul său a fost deturnat însă, prin închiderea ușilor, în fața jandarmilor care n-au mai putut interveni, la incidentul proiectat a avea loc. Totuși, după închiderea adunării de către președintele ales, părintele greco-catolic Emil Bran din Dragomirești, primpretorul a început să „vocifereze”, iar la semnul său „pretorul Komán a prins de piept pe O. Tăslăuanu și i-a confiscat broșurile aduse de la Sibiu”¹¹⁹

După deșeurarea acestui plan mârșav, lucrurile au luat-o pe un făgaș normal, legal, iar vicepreședintele Despărțământului Vișei - Iza a fost prezent în zilele de 27 - 28 august 1911 la serbările jubiliare ale ASTREI, care s-au ținut la Blaj.

Despărțământul Sighet al ASTREI

În capitala de comitat Sighet, flacăra românismului a fost întreținută tot de către personalitățile române locale. Între aceste personalități s-au

¹¹⁹Filipașcu, Alexandru, *op. cit.*, p. 168.

remarcat, în primul rând, Dr. Ioan Mihalyi de Apșa, Dr. Vasile Chindriș, Dr. Ilie Mariș, Dr. Ion de Kovaci, părintele Simion Balea din Săpânța, părintele Ion Bârlea ș.a.

În situația dată, o parte a intelectualilor români din Sighet, aflată în proximitatea protectoare a luptătorului pentru drepturile românilor Ioan Mihalyi de Apșa, a decis convocarea unei adunări de constituire a Despărțământului Sighet al ASTREI. În acest sens a fost înaintată o cerere pentru ziua de 20 ianuarie 1913. La această doleanță polițistul orașului, Ibrányi György, a formulat un răspuns negativ, cu nr. 8863/1912 în care, între altele, preciza: „Anunțarea făcută nu o iau la cunoștință, iar ținerea adunării proiectate o interzic. Motivare: În Ungaria nu este dorită decât propagarea culturii maghiare, deoarece propagarea culturii națiunilor străine împiedică consolidarea ideii de națiune maghiară unitară. Este datoria elementară a oricărui funcționar, să întrebuițeze toate mijloacele de care dispune, ca să apere la timp ideea de stat maghiar unitar împotriva oricărui atac”¹²⁰.

După acest răspuns impregnat de atâta ură șovină, grupul de inițiativă a înaintat un apel subprefectului Szabó Sándor. Nici apelul nu a avut o soartă mai bună deoarece la prefectura de comitat se instalase o atmosferă de dușmănie față de români, prin noul prefect de origine română, renegat și rutenizat, László Nyegre. Acesta, cu ocazia instalării sale, în ziua de 24 iulie 1913 „a declarat solemn, că va face să străbată limba maghiară până în cele mai ascunse văi și văgăuni și că va zdrobi fără milă orice tendințe și manifestări naționaliste”¹²¹.

După mai multe presiuni și intervenții, Despărțământul Sighet al ASTREI a primit aprobarea de înființare. Adunarea de constituire a avut loc la 25 februarie 1914, dar abia în ziua de 7 mai 1914 a fost ales comitetul de conducere în frunte cu avocatul Dr. Vasile Chindriș. Dintru început noul așezământ s-a bucurat de contribuții financiare din partea Dr. Ioan Mihalyi de Apșa, a preoților Emil Bran, Ioan Bârlea ș.a. În ședința din 4 iunie același an a fost întocmit un program de activitate care a rămas doar pe hârtie, din cauza izbucnirii războiului.

Unele disensiuni au rămas ireconciliabile între anumiți fruntași ai românilor înregimentați în cele două asociații în timp ce alții au activat în ambele. Admirația mea istorică este față de aceia care au reușit să-și depășească anumite păreri și care au acționat în mod unitar cu ocazia

¹²⁰ *Idem*, p. 169.

¹²¹ *Ibidem*.

pregătirii și înfăptuirii Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, unde românii maramureșeni au consemnat câteva preeminențe istorice.

VASILE GOLDIȘ, ÎN FRUNTEA „ASTREI” (1923-1932). ÎNCERCĂRILE DE REORGANIZARE A SOCIETĂȚII DUPĂ MAREA UNIRE¹²²

Tomoni Dumitru
Societatea de Științe Istorice din România,
Filiala Lugoj

I. ALEGERILE DE LA TIMIȘOARA (1923)

Moartea neașteptată a președintelui „Astrei”, Andrei Bârseanu, va amâna ținerea adunării programate la Timișoara pentru zilele de 24-25 septembrie 1922, care trebuia să aleagă și noul președinte al Asociațiunii¹²³. În 10 septembrie, Comitetul Central de la Sibiu hotăra ca Adunarea Generală a Asociațiunii să se țină la Sibiu, în zilele de 8 și 9 noiembrie 1922, fără fast și solemnitate, din cauza doliului impus de moartea președintelui Andrei Bârseanu¹²⁴.

În anul următor, conducerea despărțământului Timișoara și oficialitățile locale au reînnoit invitația pentru ținerea adunării generale la Timișoara, astfel că în ședința Comitetului Central din 12 mai 1923 s-a hotărât ținerea adunării în orașul de pe Bega, în zilele de 28 și 29 august¹²⁵.

La 15 august 1923, conducerea despărțământului Timișoara făcea un apel „Către conducătorii poporului de la țară” pentru a participa la adunarea „Astrei” și a sprijini manifestările culturale organizate cu această ocazie. Acest sprijin „va fi o datorie de onoare pentru noi toți, a face ca această adunare, prin felul ei, să devină un triumf al culturii românești în inima Banatului”¹²⁶.

¹²² Articol a fost publicat într-o formă asemănătoare în „Analele Aradului”, an. I, nr. 1/2015, p. 471-490.

¹²³ Dumitru Tomoni, *Adunările generale ale Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român „ASTRA” în Banat (1896-1948)*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 2004, p. 66.

¹²⁴ Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale, *fond Astra, Procese verbale ale Comitetului Central al „Astrei”*, 1922, f. 74; (în continuare D.J.S.A.N.); vezi și „Voința Banatului”, Timișoara, an. II, nr. 83 din 17 septembrie 1922.

¹²⁵ D.J.S.A.N., *Procese verbale ale Comitetului Central al „Astrei”*, 1923, f. 64.

¹²⁶ „Voința Banatului”, an. III, nr. 34 din 26 august 1923.

La 19 august s-a organizat în sala festivă a Liceului „Carmen Sylva” o consfătuire la care au participat alături de conducerea despărțământului și alți intelectuali timișoreni, pentru a discuta toate problemele legate de primirea oaspeților, cazarea lor și desfășurarea manifestărilor culturale¹²⁷.

Adunarea de la Timișoara ce urma să aleagă și președintele „Astrei” s-a bucurat de o atenție specială din partea presei românești din Banat și Ardeal. „Foaia diecezană” își exprima convingerea că „Banatul va pune haină de sărbătoare și mii de români bănățeni cu steaguri și coruri naționale vor alerga să întâmpine Asociațiunea la Timișoara, drept dovadă că Banatul e pământ bun pentru cultura națională și că sămânța nobilă aruncată de Asociațiune în Banat a căzut pe pământ roditor”¹²⁸. „Adunarea asta va atrage lume multă românească la Timișoara căci are să se aleagă și președintele Asociațiunii”, aprecia gazeta „Libertatea” din Orăștie¹²⁹. Fiind organizată într-o perioadă când confruntările politice afectau activitatea multor asociații culturale și „Telegraful român” considera că adunarea de la Timișoara era „chemată să găsească modalitățile ca sciziunile, ivite pe o clipă, să dispară cu desăvârșire și locul lor să-l ocupe energiile de care avem neapărată trebuință pentru dezvoltarea culturală unitară a neamului românesc din noul stat”¹³⁰. Un interes deosebit a manifestat față de adunarea de la Timișoara și cunoscutul publicist Valeriu Braniște. În articolele publicate atât în „Voința Banatului” cât și în gazeta clujeană „Patria”, ambele organe de presă ale Partidului Național Român, Braniște evidenția importanța adunării care trebuia să depășească presiunile politice și să aleagă un președinte capabil să asigure adaptarea programului „Astrei” la noile realități social-politice. „Din toate părțile Ardealului și posibil și din alte ținuturi româniei vor alerga cu bucurie – spera Braniște – să-și îndeplinească o datorie sfântă față de buna noastră mamă de la Sibiu, care ne-a ocrotit comorile noastre sufletești în vremuri de restriște”¹³¹.

Într-adevăr, începând de duminică 26 august au început să sosească oaspeți din Ardeal și Banat. „Trenurile aduc din toate unghiurile țării pe intelectualii care poartă încă același viu interes celei mai însemnate societăți

¹²⁷ „Banatul românesc”, Timișoara, an. V, nr. 32 din 19 august 1923.

¹²⁸ *Asociațiunea la noi*, „Foaia diecezană”, Caransebeș, an. XXXVIII, nr. 33 din 26 august 1923.

¹²⁹ *Marea adunare culturală la Timișoara*, „Libertatea”, Orăștie, an XXI, nr. 34 din 23 august 1923.

¹³⁰ *Adunarea Asociațiunii în Timișoara*, „Telegraful român”, Sibiu, an LXXI, nr. 65 din 24 august 1923.

¹³¹ Valeriu Braniște, *Pe pragul congresului „Astrei” la Timișoara*, „Patria”, Cluj, an. V, nr. 185 din 26 august 1923.

culturale din Ardeal, ca și în vremea când ea avea, aproape exclusiv, un caracter luptător politic-național”, consemna corespondentul gazetei „Patria”¹³². Luni dimineața au venit reprezentanți de marcă ai Partidului Național Român: președintele Iuliu Maniu, vicepreședintele Alexandru Vaida-Voevod, deputatul Ioan Lupaș, fostul ministru Ștefan Cicio-Pop etc.¹³³ La orele prânzului au sosit și reprezentanții Comitetului Central – Octavian Russu, Romul Simu, Victor Bârlea, Elie Dăianu, Gheorghe Preda, Gheorghe Moga, Ioan F. Negruțiu, Alexandru Rusu, Ioan Bunea și Ioan Boeriu – fiind întâmpinați în gara din Arad de o delegație a despărțământului Timișoara, condusă de senatorul Mihail Gropșianu, iar în gara Iosefin din Timișoara, de către conducerea despărțământului, în frunte cu directorul Ioan Petrovici. Biserica Ortodoxă și cea Greco-Catolică erau reprezentate de arhiepiscopul Filaret Musta din Caransebeș, canonicul Ioan Boroș din Lugoj, protopopii Andrei Ghidiu din Caransebeș, Nicolae Borza din Făgăraș, S. Păcățianu din Arad etc. Universitatea din Cluj i-a delegat pe profesorii Alexandru Borza, Silviu Dragomir, Gheorghe Bogdan-Duică, Onisifor Ghibu, Ioan Lupaș, Mihail Botez, Marin Ștefănescu și Alexandru Lapedatu. Conducerea Ligii Culturale era reprezentată de Dumitru V. Țoni și Ilie Ardeleanu, Centrala Caselor Naționale de președintele Ion Manolescu, iar Fundația Culturală „Principele Carol” de către Constantin Nedelcu¹³⁴. Erau prezenți la Timișoara reprezentanții a 43 de despărțăminte – record absolut după Marea Unire – personalități culturale și politice reprezentative pentru Banat și Ardeal: Vasile Goldiș, Valeriu Braniște, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Mihai Popovici, Caius și Tiberiu Brediceanu, Mihail Gropșianu, Aurel Văleanu, Petru Barbu, Ioan Jucu etc. Această prezență fără precedent după 1918, dovadă clasă a interesului pentru adunarea de la Timișoara și în mod deosebit pentru alegerea președintelui „Astrei”, îl făcea pe Sever Bocu să consemneze într-u articol de fond publicat în „Voința Banatului”: „Din Sighetul Marmației până în Panciova și de la Brașov la Tisa, societatea noastră cultă s-a regăsit întâia oară, după război, în complecta înfățișare a solidarității sale morale de altădată”¹³⁵. Emanuil Ungurianu, membru de onoare al Comitetului Central reprezenta Societatea Caselor de Educație Națională din județul Timiș-Torontal și

¹³² *Ibidem*, nr. 187 din 30 august 1923.

¹³³ *Serbările „Astrei” la Timișoara*, „Voința Banatului”, an. III, nr. 35 din 2 septembrie 1923.

¹³⁴ „Transilvania”, Sibiu, an. LIV, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1923, p. 569.

¹³⁵ Sever Bocu, *Spre zări noi*, „Voința Banatului”, an. III, nr. 35 din 2 septembrie 1923.

Societatea de Istorie și Arheologie din Timișoara. Autoritățile locale erau reprezentate de prefectul Iuliu Coste și primarul Lucian Georgevici.

La solicitarea conducerii despărțământului Timișoara aprobată de Comitetul Central în ședința din 25 august¹³⁶, membrii Comitetului Central prezenți la Timișoara s-au întrunit într-o ședință extraordinară prezidată de Octavian Russu, în sala restaurantului „Ferdinand” pentru a primi în rândurile „Astrei” pe cei care au solicitat acest lucru și și-au achitat taxele de membru până la 27 august. Astfel, Ioan Petrovici prezintă o listă cu 16 membri fondatori, 120 de membri pe viață și 318 activi, care va fi aprobată de Comitetul Central. Toți aceștia făceau parte din despărțământul Timișoara. Comitetul Central va aproba și o listă trimisă de protopopul Fabrițiu Manoilă din Lipova, cuprinzând mai mulți membri ai acestui despărțământ¹³⁷.

A urmat seara de cunoștință ce a avut loc în sala cea mare a hotelului „Ferdinand”, într-o atmosferă destinsă și cordială: „Sibienii au ocupat singuri două mese lungi. La un braț al acestora stau reprezentanții societăților culturale surori – Liga Culturală, Centrala Caselor Naționale, Fundația Principele Carol. Aparte de tot, într-o societate din cele mai alese, stă dl. I. Simionescu, prof. univ. din Iași, care a venit anume să vadă întrecerea de coruri, cu care bănașenii au ținut să iasă întru întâmpinarea Astrei”¹³⁸.

Prima zi a adunării, marți, 28 august, zi de sărbătoare (Adormirea Maicii Domnului) a început prin oficierea serviciului divin în toate bisericile românești din Timișoara. Serviciul divin din biserica catedrală Timișoara-Fabric a fost oficiat de către arhiepiscopul Filaret Musta împreună cu mai mulți protopopi și preoți. Răspunsurile liturgice le-a dat corul din Reșița. După serviciul divin a început prima ședință a adunării deschisă de vicepreședintele „Astrei”, Octavian Russu, care a atras atenția auditoriului asupra importanței adunării și locului unde se desfășoară. În cuvinte alese, a fost evocată istoria Banatului, de la primele năvăliri ale romanilor și până la înfăptuirea unității naționale. Numele unor militanți pentru libertatea națională – Pavel Chinezu, Traian Doda, Ioan Drăgălina – dascăli luminători de neam – Constantin Diaconovici Loga, Dimitrie Țichindeal sau scriitori

¹³⁶ D.J.S.A.N., *Fond Astra, Procese verbale ale Comitetului Central al „Astrei”*, 1923, f. 85.

¹³⁷ *Ibidem*, f. 87.

¹³⁸ „Foaia poporului”, Sibiu, an. XXXI, nr. 36 din 9 septembrie 1923.

consacrați – Ioan Popovici Bănățeanul și Victor Vlad Delamarina – a fost rostit cu respect și recunoștință¹³⁹.

După citirea telegramelor de felicitare trimise de Traian Bădescu, episcopul ortodox al Caransebeșului, Elie Câmpeanu, protopop în Târgu-Mureș, Horia Petra Petrescu, publicist în Sibiu, Gavril Szabo, directorul despărțământului Seini etc., s-au ales comisiile de lucru pentru examinarea raportului general, verificarea cheltuielilor făcute în 1922 și a proiectului de buget pentru 1924, înscrierea de noi membri și pentru premiera corurilor¹⁴⁰.

În continuarea programului, oaspeții au fost invitați la deschiderea expoziției de pictură și sculptură organizată de Asociația bănățeană de arte frumoase, în Castelul Huniade. Era prima expoziție organizată de asociația înființată la 21 ianuarie 1922 și condusă de Iosif Velceanu, Cornel Liuba și Ioan Isac, ce cuprindea pictori, sculptori și arhitecți din Timișoara, Lugoj, Arad și alte centre din Banat, indiferent de naționalitate¹⁴¹. După vernisajul expoziției a urmat banchetul în sala hotelului Ferdinand, unde Octavian Russu a toastat, pentru regele Ferdinand, Ioan Petrovici, pentru Comitetul Central al „Astrei”, protopopul Patrachie Țiucra, pentru oaspeți, iar Ion Șt. Paulian, pentru „Astra”.

Programul cultural a continuat cu un concert coral organizat de către Asociația corurilor și fanfarelor române din Banat, în grădina Cinematografului de vară din Timișoara-Cetate. În fața a peste 3000 de iubitori ai muzicii corale bănățene și-au demonstrat măiestria și dragostea pentru muzică 9 dintre cele mai cunoscute coruri din Banat.

Seara, în sala Teatrului Comunal, s-a jucat piesa „O scrisoare pierdută” de Ion Luca Caragiale, de către actorii Teatrului Național din Cluj.

Ședința a doua a început în dimineața zilei de 29 august, în sala Casinoului Militar Civil, prin prezentarea rapoartelor de către comisiile stabilite în ziua precedentă. Profesorul dr. Augustin Popa, raportorul comisiei pentru analizarea activității Comitetului Central în anul 1922/1923, a trecut în revistă momentele semnificative din activitatea „Astrei”. Referindu-se la activitatea despărțământelor, raportul general cerea intensificarea propagandei culturale prin antrenarea unui număr mai mare de conferențieri, distribuirea gratuită de cărți și publicații și înființarea de noi biblioteci la sate. Activitatea „Astrei” era departe de a fi mulțumitoare, deoarece, după Unire, sprijinul primit din partea băncilor s-a redus

¹³⁹ D.J.S.A.N., *fondAstra*, doc. 1369/1923, f. 5-12; vezi și „Transilvania”, an. LIV, nr. 10-12, octombrie-decembrie 1923, p. 570.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ „Banatul românesc”, an. V, nr. 39 din 7 octombrie 1923.

substanțial, iar fondurile statului aveau alte destinații. Această activitate devenise dificilă și datorită indiferenței față de cultură manifestată de o mare parte a societății, atrasă de „goana după funcții și avere, avantaje, egoism și indolență”, dar și pentru că s-a produs o pulverizare a forțelor culturale în zeci de asociații și societăți¹⁴². Cerându-se unirea acestor forțe culturale pentru ca unitatea politică să fie dublată și de o unitate spirituală deplină, raportul atenționa că este un „interes național primordial să nu se pulverizeze forțe creând cadre și organizații care există demult la noi și care așteaptă numai muncitori harnici să le umple cu demnitate”¹⁴³. Raportul scotea în evidență și alte greutăți obiective ce țineau de situația concretă a societății românești: numărul mare al neștiutorilor de carte, sărăcia, lipsa bibliotecilor, a cărților ieftine, a Caselor Naționale etc., de aceea, la propunerea comisiei, adunarea a hotărât sporirea eforturilor pentru înființarea a cât mai multe „Case Naționale” și „Case de citire” și atragerea sprijinului statului în acest sens. În numele comisiei, raportorul Augustin Popa a făcut și alte propuneri: continuarea demersurilor către comisiile agrare pentru repartizarea terenuri unde să se zidească „Case Naționale”, înființarea unui muzeu „Avram Iancu”, sporirea numărului de premii școlare, susținerea de cicluri de conferințe cu subiecte economice, schimbarea formatului revistei „Transilvania”¹⁴⁴.

La propunerea Comitetului Central, adunarea a hotărât acordarea unui premiu de 10000 de lei lui Teodor V. Păcățianu pentru lucrările „Jertfele românilor în războiul mondial” și „Istoria anilor 1848/49, în legătură cu faptele de arme ale lui Avram Iancu” și a unui premiu de 2000 de lei lui Ion Clopoșel pentru lucrarea „Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România”¹⁴⁵. În același timp s-a propus Comitetului Central să analizeze posibilitatea creării universităților populare, repartizării pentru despărțăminte a 50% din taxele încasate din cotizația membrilor, fuzionarea Societății pentru fond de teatru român cu „Astra”, modificarea statutelor, extinderea în Vechiul Regat etc.

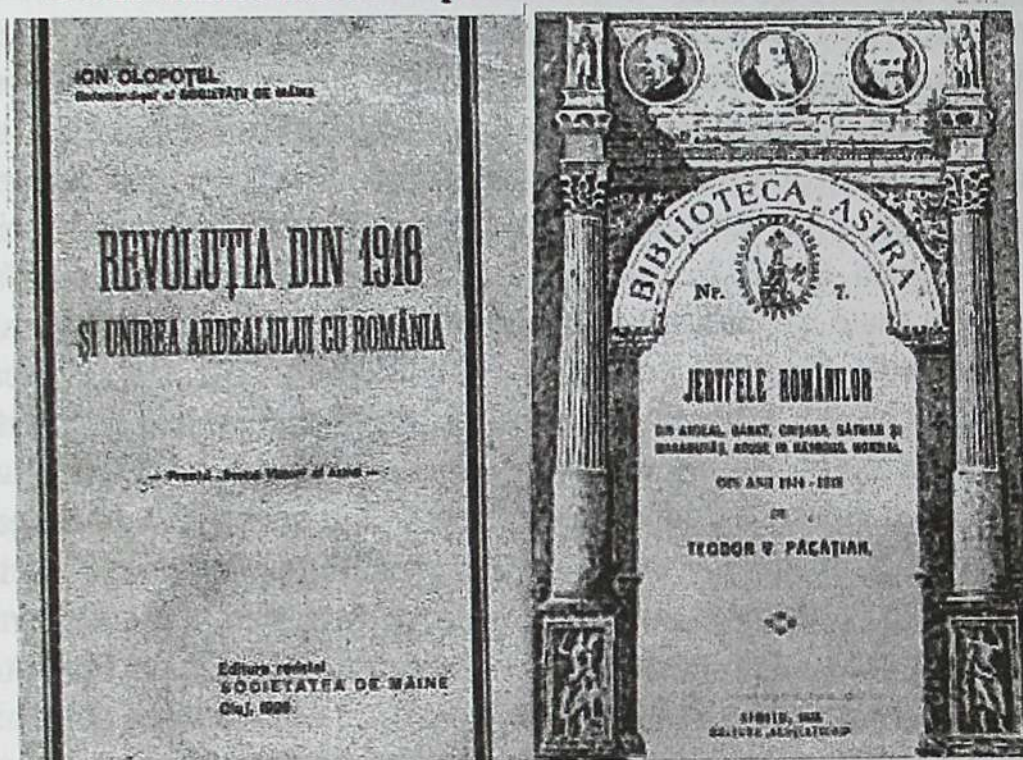
¹⁴² „Transilvania”, an. LIV, nr. 8-9, august-septembrie 1923, p. 289.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 300.

¹⁴⁴ *Idem*. nr. 10-12, octombrie-decembrie 1923, p. 342.

¹⁴⁵ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 de ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Edit. „Astrei”, p. 81.

Două dintre lucrările premiate de conducerea Astrei

Sursă: Biblioteca Județeană A. D. Xenopol Arad

Cea mai importantă problemă ce trebuia rezolvată de către Adunarea Generală de la Timișoara era alegerea noului președinte al „Astrei”. Moartea neașteptată a președintelui Andrei Bârseanu, în august 1922, refuzul mitropolitului unit Vasile Suciu de a-și depune candidatura pentru președinția „Astrei” și depunerea pentru prima dată în istoria asociației din Sibiu a două candidaturi – Vasile Goldiș și Nicolae Iorga – au pus Adunarea Generală a „Astrei” de la Sibiu (1922) în imposibilitatea de a-și alege președintele. De aceea, gazeta „Libertatea” din Orăștie, ce a acordat spații importante acestui eveniment, considera justificat că: „Adunarea asta va atrage lume multă românească la Timișoara, căci are să se aleagă și președintele Asociațiunii în locul răposatului Andrei Bârseanu. Și fiindcă lumea a început și la noi a nu mai privi lucrurile decât prin ochelari de partid, partidele politice se cam învolutează ca să aleagă președintele pe placul lor”¹⁴⁶. Mesajul și în același timp dorința gazetei era „ca alegerea să se facă fără încordări, fără certuri, să nu se scadă cu nimic aerul sărbătoresc și de mândrie românească, pe care trebuie să-l aibă aceste adunări, și mai ales într-un oraș cu atâta lume străină, ca și Timișoara”. Mesaje asemănătoare, ce exprimau punctul de vedere al celor mai mulți frunzași ai „Astrei”, au transmis și alte publicații din Ardeal și Banat și chiar din

¹⁴⁶ „Libertatea”, an. XXI, nr. 34 din 23 august 1923.

Vechiul Regat. Cotidianul bucureștean „Adevărul”, într-un articol intitulat „În preajma Adunării Generale a «Astrei», scrisoare din Ardeal”, semnat: „un vechi membru al „Astrei”, dar care de fapt era inspirat dintr-un alt articol publicat de Valeriu Braniște în „Voința Banatului” din 26 august 1923 și în cotidianul „Universul” din 27 august 1923, aprecia că alegerea președintelui „Astrei” la adunarea de la Timișoara, „se discuta cu aprindere pretutindeni: în tren, la băi, în cafenea, în cluburile politice ca și în redacțiile gazetelor. Din toate discuțiile se desprinde ca un semn de maturitate serioasă, dezgustul legitim pentru politicianismul fără suflet”, care a introdus după Unire „dihoniile cluburilor și bisericuțelor de partid în atmosfera senină și împăciuitoare care stăpânea până atunci viața vechei noastre instituții culturale”¹⁴⁷. De aceea, în preajma acestei adunări generale – continua amplul articol – facem un apel călduros la toate conștiințele românești cinstite, fără deosebire de partid și fără deosebire de credințe religioase ca intrând în sala unde se vor aduna miile de delegați ai «Astrei» să părăsească toate micile preocupări de meschin politicianism cotropitor și să fie călăuziți numai de preocupări de natură pur culturală”. Apelul pentru armonie și colaborare în promovarea intereselor culturale, depășindu-se interesele politice sau profesionale era motivat de faptul că „Astra nu este nici a Partidului Național, nici a celui averescian...nici sucursală a Băncii Naționale Române, ci o instituție culturală a noastră, a tuturor”¹⁴⁸.

Cu siguranță, momentul alegerii președintelui „Astrei” a fost așteptat cu emoție și interes, dar alegerea propriu-zisă s-a făcut fără incidente sau divergențe de ordin politic sau confesional. Pe de o parte, după încercarea eșuată de a se impune un președinte din afara Partidului Național în adunarea precedentă de la Sibiu, conducerea acestui partid s-a mobilizat susținându-l fără rezerve pe Vasile Goldiș și fiind prezentă la nivelul cel mai înalt la adunarea de la Timișoara. Pe de altă parte, alegerea în adunarea de la Sibiu a avocatului Octavian Russu, de confesiune greco-catolică, în funcția de vicepreședinte al „Astrei” și completarea Comitetului Central cu profesorul blăjean Alexandru Rusu, au creat premisele unui consens confesional¹⁴⁹. De aceea, când președintele adunării, Octavian Rusu, în urma raportului comisiei speciale a propus candidatura lui Vasile Goldiș,

¹⁴⁷ „Adevărul”, București, an. XXXVI, nr. 12142 din 28 august 1923.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

¹⁴⁹ Valer Moga, *Astra și societate 1918-1930*, Cluj-Napoca, Edit Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 106.

acesta a fost ales cu aclamații. În discursul rostit cu această ocazie¹⁵⁰, cât și în interviul acordat publicistului Ion Clopoșel și publicat în cotidianul „Adevărul” din 11 septembrie 1923, noul președinte schița principalele direcții ale programului său: „Idea națională, credința față de organizația monarhică a statului și față de Dinastie și credința religioasă, propovăduind pacea și buna înțelegere între bisericile surori”. O importanță deosebită va acorda colaborării societăților culturale din Transilvania și Banat, propunându-și să realizeze chiar o federalizare a acestora¹⁵¹. Alegerea lui Goldiș a fost bine primită nu numai de către cei prezenți la adunare, dar și de către majoritatea personalităților culturale din Banat și Ardeal. Aprecieri favorabile sunt consemnate și în presa vremii: „Patria”, „Libertatea”, „Telegraful român”, „Lumina satelor”, „Unirea”, „Foaia diecezană”, „Voința Banatului” etc. „Uniți și neuniți – consemna corespondentul gazetei „Unirea” din Blaj – au subliniat cu aplauze lungi cuvintele lui calde. Ne-am depărtat apoi toți cu convingerea, că viața noastră publică revine la normal și ne-am bucurat nespuse de mult, că bătrâna noastră instituție de lumină a trecut biruitoare peste valul de ură și neînțelegeri ce se iscase anul trecut”¹⁵². Această atitudine nu însemna inconsecvență ori slăbiciune și nici abandonarea unei tradiții așa cum ar putea crede unii dintre „frații mai belicoși” care înaintea adunării au încercat să-i determine „pe toți uniții să-și strângă rândurile și să ceară la Timișoara președinte unit, fie și cu riscul de a fi înfrânți și de a pregăti astfel poate chiar lichidarea Astrei”¹⁵³. În opinia corespondentului gazetei din Blaj, era vorba de un interes major, acela de a asigura revitalizarea «Astrei», ce presupunea depășirea orgoliilor, intereselor mărunte și pozițiilor partizane. Mai mult, el considera că atât vicepreședintele unit, Octavian Russu, ales în 1922, cât și președintele ortodox Vasile Goldiș meritau toată încrederea și sprijinul deopotrivă a uniților și ortodocșilor. În sprijinul acestor afirmații se reproducea un pasaj din discursul lui Goldiș, referitor la necesitatea promovării de către „Astra” a credinței și buneii colaborări dintre cele două biserici românești: „În mijlocul neamului nostru această credință religioasă e servită prin cele două biserici românești, create prin necesități istorice, pe care tot numai necesități istorice vor putea să le desființeze vreodată. Până atunci ele trebuie să

¹⁵⁰ Vasile Goldiș, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la asociațiunea culturală „Astra”*, București, 1928, p. 31-34.

¹⁵¹ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. 1369/1923, f. 157; vezi și „Adevărul”, an. XXXVI, nr. 12154 din 11 septembrie 1923.

¹⁵² „Astra” la Timișoara, „Unirea”, Blaj, an. XXXIII, nr. 35 din 1 septembrie 1923.

¹⁵³ *Ibidem*.

trăiască în cea mai desăvârșită armonie și oricine va încerca să tulbure această armonie zguduie temelii neamului”¹⁵⁴. Gazeta „Libertatea” considera benefică alegerea lui Goldiș pentru că indiferent de apartenența lui politică, el avea un trecut meritos și era o personalitate culturală apreciată¹⁵⁵. Foaia săptămânală pentru popor „Lumina satelor” din Sibiu saluta „cu drag și cu inimă bună venirea d-lui Goldiș la Sibiu, în fruntea Asociațiunii” și-i ura noului președinte „să-și poată încununa trecutul de vrednicie și de demnitate prin o rodnică muncă binefăcătoare pentru înălțarea culturii și bunăstării poporului nostru prin Asociațiune”¹⁵⁶. Într-adevăr, alegerea lui Vasile Goldiș în funcția de președinte al „Astrei” a avut urmări benefice pentru activitatea acesteia. Sub conducerea lui Goldiș s-au modificat statutele, s-a realizat o nouă organizare și un program de activitate, adecvate noului cadru statal¹⁵⁷.

Anexa 1

În loc de program.

*Discurs rostit la adunarea generala dela Timișoara după alegerea de președinte
(29 August 1923)*

Domnilor,

Sânt adânc emoționat de manifestația atât de caldă și atât de spontană a dragostei și încrederii ce-mi arătați. Cu atât mai mult mă pătrunde sentimentul grelei răspunderi ce primesc asupra mea în această clipă, când gândul meu se îndreaptă spre minunatul trecut al acestei puternice Asociațiuni.

Mă gândesc cu pioasă aducere aminte la vrednicii mei înaintași și smerit mă întreb, dacă modestele mele puteri vor fi suficiente a duce înainte opera aceluia glorios trecut? Cum îndrazni-voiu să calc în urmele marilor bărbați, cari peste o jumătate de veac au ilustrat scaunul presidial al acestei Asociațiuni, începând cu strălucitul și incomparabilul preot Andreiu ?

Cu gând curat și hotărât să dau din clipa aceasta toate energiile mele sufletești acestui scump așezământ, în serviciul neamului românesc,

¹⁵⁴ *Ibidem.*

¹⁵⁵ „Libertatea”, an. XXI, nr. 36 din 6 septembrie 1923.

¹⁵⁶ „Lumina satelor”, Sibiu, an. II, nr. 35 din 9 septembrie 1923.

¹⁵⁷ Gheorghe Șora, *Vasile Goldiș, militant pentru desăvârșirea idealului național. 1 Decembrie 1918*, Timișoara, Edit. Facla, 1980, p. 31-34.

nădejdea mea este mai presus de toate în ajutorul marelui Dumnezeu, spre care se înalta aci cu umilință rugăciunea mea.

Văd în jurul meu și înaintea mea o mare de frați însuflețiți, aduși de tăria iubirii lor de neam dinspre toate meleagurile tarii și se liniștește sufletul meu știind, că voi avea ajutorul lor al tuturor, celor de aproape și celor din depărtări. Sânt convins, că pretutindeni, în Banat, Ardeal, Crișana și Maramureș că în trecut, astfel și în viitor României vor sta alături de Asociațiunea lor și acum înviorați de căldura libertății naționale cu puteri unite vor îndrepta spre noi străluciri această cetate a nădejdilor în vremuri de restriște.

Programul meu va fi munca mea. Dar de pe acum vă pot mărturisi sfânta treime ce-mi călăuzește sufletul: neamul, tronul și credința.

Nu as fi vrednic de locul acesta, dacă nu aş grăbi să declar numaidecât, că mai presus de toate voi să servesc idealul național românesc. Asociațiunea pentru literatura romana și cultura poporului roman a fost întemeiată prin nevoia inexorabila a părinților noștri de a-și înfrăți sufletele spre lupta de apărare împotriva desnaționalizării și a servitutei. Ea rămâne credincioasă aceleiași chemări. Neâncetat va plivi discordia și va sămăna planta învioratoare a solidarității naționale. Nu va permite ca oarba neunire să înghețe sufletele, ci mai vârtos va năzui să adune energiile în mănunchiu ireductibil propagând credința, că românii numai în frăție vor putea să-și clădească fericirea în tara lor fermecătoare. Orice ne-ar despărți să revenim în zile de sărbătoare la altarul acesta al solidarității naționale și mărturisindu-ne să iertăm tuturor toate pentru mărirea națiunii române. Una să fim, un suflet și un gând, de la Tisa până la Nistru, din palatul regal pana în coliba moșului din munte.

În fruntea acestei nații unitare strălucește sufletul mare de rege, care s-a știut jertfi pentru dânsa. Sunt adânc convins, că principiul monarhic face parte întregitoare din sufletul nostru național. De azi înainte cultul dinastic face parte din misiunea sacră a Asociațiunii.

La întemeierea Asociațiunii au prezidat doi mari arhieri, ortodoxul Andreiu Șaguna dela Sibiiu și unitul Sterca-Sulutiu dela Blaj. Să nu uităm, că poporul românesc este concrescut cu biserica sa. În noaptea lungă a suferințelor sale, nădejdea și mângâierea unica i-a fost credința în mila lui Dumnezeu. Norocul lui cel neasemănat, fiindcă mai puternic decât orice altă forță lumească credința religioasă are miraculoasa putere să sălășluească în toate inimile deopotrivă și cu tărie, înfrățindu-le și zidind întrânsele cetatea nebiruita a unei solidarități suprafirești.

De la început până în ziua de azi cele doua biserici românești statornic au stat santinele dârze la porțile acestei fortărețe sufletești a neamului nostru, întrecându-se în munca de deșteptare și solidarizare a romanilor. Cine tulbură această fericită armonie, atentează la cel mai prețios bun al neamului nostru micșorând șansele fericirii sale. Ceea ce istoria a desfăcut, tot istoria are sa refacă și să reunească în clipa, când interesele superioare ale neamului ar învedera necesitatea, nu prin dușmănie și siluiri, ci prin dragostea blândului Christos. Eu personal voi socoti insulta orice încercare de învrăjbire a bisericilor surori, care au fost stâlpi de temelie pentru Asociațiunea noastră.

În acelaș chip mă frământă gândul înfrățirii tuturor uniunilor române, care alături de noi în largul țării propovăduesc aceleași idealuri. Socot de covârșitoare utilitate, dacă societățile culturale viabile din întreaga țară ar ști să găsească condițiile prielnice unei colaborări armonioase, când energiile toate ar converge spre acelaș scop și din vâlcelele răcoritoare s-ar face alvie largă culturii romanesti.

Încă un cuvânt, care trebuie spus. Să-mi îngăduiți a fi interpretul d-voastre exprimând vicepreședintelui Asociației și scumpului meu amic, d-l Octavian Russu recunoștința obșteasca pentru munca de multe zeci de ani, ce o depune în slujba patriotica. pentru aceasta bătrână societate românească. Omul, care niciodată nu-i supărat, care nu cunoaște ambiția deșertăciunilor, nici vanitatea situațiunilor, ci numai bucuria rodirii bunătății și a trudelor pentru comunitate, pilda aceasta de modestie și cristină îngăduință, fie binecuvântat în mijlocul nostru și viața lui contagioasă să fie în pături cât mai largi ale societății românești.

Și acum rog din nou pe Tatăl Ceresc sa-mi călăuzească pașii vieții, ca să pot adăuga și eu un cât de mic pas măcar în evoluția acestei societăți și prin ea spre desăvârșirea scumpei noastre națiuni, spre mărirea patriei române.

Vasile Goldiș, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la asociațiunea culturală „Astra”*, București, 1928, p. 31-34.

Spre Țel

Gândul tuturor, cari au înființat Asociațiunea, cari în cursul zecilor de ani au lucrat la întărirea ei, cari se sbat azi s-o reânvie și să-i dea puterea, ce o reclamă idealul în numele căruia ea ființază, a fost adunarea la un loc a sufletelor românești, a fost îndrumarea pe calea desăvârșirii a națiunii

române, ca astfel ea să-și îndeplinească misiunea tuturor neamurilor de progres în lume, înfrățirea noroadelor sub legea dreptății, care este mai vârtos chezășuită prin iubirea deaproapelui, propovăduită de Mântuitorul.

Stând astfel în serviciul națiunii romane, «Asociațiunea» se știe lucrând pentru umanitate și înfrățireadeodată a neamurilor doritoare de fericirea pământească.

Desăvârșirea oricărei națiuni este în funcțiune de desăvârșirea indivizilor, cari o alcătuesc, pentru aceea desăvârșirea individului este obiectivul oricărui veri-abil patriotism. Individul se desăvârșește însă în societate și prin societate. Preocuparea de căpetenie deci a aceloră, cari în iubirea lor de neam visează îndreptarea pe calea progresului civilizatoric al națiunii, este să producă în sufletele indivizilor credința fericirii lor prin societate, prin națiune și să dea astfel naștere acelu sentiment de solidaritate națională fără de care orice alcătuire de stat se va dovedi fragilă în fața primejdiilor firești, cari însoțescevoluția socială.

Caci o națiune este un suflet, este o comunitate spirituala. Și adevărul suprem este, că această comunitate nu se creiază prin rezon, ci prin sentiment. Oamenii spune Fustel de Caulanges „simțesc în sufletul lor, că ei sunt un singur popor atunci, când au o comunitate de idei, de afecțiuni, de interese de aduceri aminte și de nădejdi. Iată patria. Iată, pentru ce oamenii vreau să meargă împreuna, sa lucreze împreuna, să lupte împreuna să trăiască și să moară unii pentru alții. Patria este ceea ce iubim”.

Și iubirea nu are rezon. Această iubire se produce prin istorie, prin conștiința intereselor comune, prin trecutul comun, prin bucuriile comune, mai vârtos prin suferințele împreuna, prin nădejdea tuturor într-un viitor mai fericit, prin conștiința solidarității naționale, prin idealul național.

„Adevărata forță a națiunii este idealul sau. Putere nevăzută, creatoare de lucruri văzute, el stăpânește sufletele. Un popor muncește sute de ani până sa-si creeze un ideal și recade în barbarie îndată ce l-a pierdut.

Asociațiunea este și vrea să rămână un instrument întru creiarea și fortificarea idealului național. În acest scop preasfânt ea desgroapă trecutul și face să vorbească mormintele. Fiindcă, adevărații noștri învățători sunt cei din mormânturi. Împotriva fanteziei ușurate a celor vii se îndreaptă despotismul morților.

Adunătoare de suflete spre a creia sufletul unic național, Asociațiunea prin jertfa tuturor celor ce o slujesc, pilduește norodului altruismul trebuitor oricărei înălțări naționale.

Înființată prin un mare preot, ea mai presus de toate va trebui să, readucă în satele românești atmosfera senină, a religiosității adevărate, să,

propage în sufletul național revenirea la izvorul de baza, a ființei noastre românești, care este confundarea vieții noastre naționale cu cea bisericească. Să, se adăpostească, din nou școala în umbra bisericii, caci noi vrem o istorie măreață pentru adoratul nostru popor. Istoria însă se face prin sentimente și credință. Rațiunea crează știința, istoria o făurește sentimentele și credințele zice în fruntea clasice sale lucrări filozoful francez¹⁵⁸. Credințele tari au produs neamurile mari în lume, iar scepticismul este otrava ucigătoare a vieții sociale, fiindcă slăbește voința. Neamurile pământului se înalță și cad în măsura variabilă a voinței ce sunt în stare a desfășura. Credința este însă incomparabila energie motrice a voinții.

Asociațiunea propagă religia muncii, a cruțării, a treziri, a vieții curate și sănătoase, a disciplinei sociale, a ierarhiei valorilor morale. Ea vrea să fie un puternic instrument al educațiunii naționale și supremul scop al acesteia este să producă în sufletele răslețe ale indivizilor sentimentul, cabinele fiecăruia este în funcțiune de binele tuturor, că omul nu poate să trăiască mulțumit în afara națiunii sale, că prin urmare numai atunci vom fi desăvârșiți, când vom fi pătrunși de hotărârea să, trăim și să murim pentru națiunea noastră.

Sentimentul acesta al solidarității naționale se creiază mai presus de toate prin dreptatea aplicată. În aceeaș măsura tuturor în organismul social, și această dreptate nu se produce, decât prin iubirea fiecăruia față de semenii săi. Aceasta iubire va trebui vădită, în toate manifestările Asociațiunii. Coborârea intelectualilor și a claselor suprapuse în mijlocul celor dela temelie va inspira acestora încrederea în viitorul național și munca la un loc al tuturor pentru binele fiecăruia va produce fără îndoială cimentul indestructibil al omogenității noastre naționale. Deviza noastră va fi deci vechea exclamație a lui Krosby: „Sunt iubirea, stăpânalunii”.

Statul reprezintă forța coercitivă a organismului social spre țelurile urmărite de acesta sub puterea irezistibilă a legilor naturii, dar trăinicia oricărui asemenea organism se afla în funcțiune de înlocuirea treptată a forței constrângătoare prin voința liberă a indivizilor, cari îl compun. Aceasta este deosebirea fundamentală între societatea omenească și restul universului cosmic. Căci mai presus de orice îndoială, cum am spus, națiunea este o comunitate spirituală, întemeiată pe conștiința. Condițiunea firească și necesară a conștiinței însă, la individ, ca și la națiune, este libertatea. (Aceleași legi, cari au produs lumile și constelațiunile, produc și

¹⁵⁸ Este vorba de Gustave Le Bon.

societățile umane, cu singura diferență, că ceea ce acolo e lumină externă și mișcare fatală, aici e lumina internă și mișcare voluntară¹⁵⁹. Viața omenească nu o stăpânește fatalitatea, ci o stăpânește voința.

Asociațiunea este și voiește să fie diriguitorul acestei voinți, orientându-o spre mărirea națională. Pentru aceea statul și oricine iubește națiunea română, trebuie să iubească Asociațiunea și să-i deie tot concursul, sprijinindu-i munca obositoare spre tel.

Transilvania, nr. 1, 1924, p. 1-4.

II. REALEGEREA LA ADUNAREA GENERALĂ DE LA CARANSEBEȘ (1930) ȘI FRĂMÂNTĂRILE INTERNE DIN CADRUL „ASTREI”

Dacă alegerea lui Goldiș în funcția de președinte al „Astrei”, s-a făcut la Timișoara într-o deplină armonie, alegerea pentru un nou mandat, conform noilor statute de cinci ani, în cadrul Adunării Generale de la Reghin(1925) s-a făcut fără probleme, în ciuda faptului că nu își respectase promisiunea de a se muta la Sibiu¹⁶⁰. În schimb, ultima alegere în funcția de președinte al „Astrei”, la Adunarea Generală de la Caransebeș a fost cea mai tensionată din istoria „Astrei”.

Coperta lucrării lui Vasile Goldiș tipărită în 1928

VASILE GOLDIȘ

DISCURSURI

ROSTITE ÎN PREAJMA UNIRII
ȘI LA ASOCIAȚIUNEA CULTURALĂ „ASTRA”

SE VINDE ÎN POLOSUL ASOCIAȚIUNII CULTURALE „ASTRA”

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1928

Sursa: Biblioteca Județeană A. D. Xenopol Arad.

¹⁵⁹ Alfred Fouillee, „Le sciene sociale contemporane”, p. 42.

¹⁶⁰ Valer Moga, *op.cit.*, p.109-111.

În plină criză economică și politică, la doar câteva luni după sosirea intempestivă a prințului Carol și proclamarea lui ca rege al României, „Astra” își ținea adunarea generală în Caransebeș. Era cea de-a doua adunare generală a „Astrei” organizată de către despărțământul Caransebeș, după cea din 1900 de la Băile Herculane, și prima ținută în orașul situat la confluența Sebeșului cu Timișul¹⁶¹. Criza prin care trecea „Astra”, ca urmare a eșuării proiectului de federalizare a societăților culturale românești din Ardeal și Banat și atragerii ei în sterile confruntări politicianiste, alegerea unei noi conduceri pentru următorii cinci ani, precum și participarea pentru prima dată a președintelui de onoare, regele Carol al II-lea, au stârnit un interes deosebit pentru această adunare.

În 20 februarie 1930, protopopul Andrei Ghidiu, președintele despărțământului Caransebeș solicita Comitetul Central al „Astrei” să aprobe ca adunarea generală să fie ținută la Caransebeș¹⁶². Luând în calcul invitația despărțământului Caransebeș și faptul că „Astra” niciodată nu și-a ținut adunarea generală în acest oraș, Comitetul Central de la Sibiu a hotărât, în ședința din 10 aprilie 1930, ca adunarea generală din acel an să se țină la Caransebeș, propunând în acest sens zilele de 29-31 august sau 7-9 septembrie. Pentru rezolvarea problemelor organizatorice, președinții despărțământelor centrale Timișoara, Caraș și Severin, erau rugați ca, împreună cu delegații Comitetului Central, Silviu Țeposu, Alexandru Lupeanu și Victor Vâlcovici, rectorul Școli Politehnice din Timișoara, să ia legătura cu protopopul Andrei Ghidiu și să propună programul adunării¹⁶³.

La 12 august, Comitetul artistic constituit la Caransebeș pentru organizarea manifestărilor culturale făcea un apel către toate corurile și fanfarele bănățene de a lua parte la aceste manifestări, „având în vedere că Banatul nostru este patria cântecului și țara corurilor și fanfarelor, care în nici o altă provincie nu sunt așa de bine organizate ca la noi”¹⁶⁴.

În urma solicitărilor primarului orașului Caransebeș și a Casei Regale de amânare a adunării, la 1 septembrie Comitetul Central va hotărî o nouă convocare a adunării pentru zilele de 13-14 noiembrie 1930¹⁶⁵.

¹⁶¹ Gheorghe Preda, *op. cit.*, p. 85-86; Dumitru Tomoni, *Societate, cultură, și politică. „Astra” în Banat(1896-1948)*, Timișoara, Editura Învierea, 2009, p. 197-208.

¹⁶² D.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. 543/1930, f. 1.

¹⁶³ *Ibidem*, *Procese verbale ale Comitetului Central al „Astrei”*, 1930, f. 22.

¹⁶⁴ „Vestul”, Timișoara, an. I, nr. 93 din 15 august 1930.

¹⁶⁵ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, *Procese verbale ale Comitetului Central al „Astrei”*, 1930, f. 65.

Reprezentanții Comitetului Central, în frunte cu vicepreședintele „Astrei”, Gheorghe Preda, au ajuns în Caransebeș în seara zilei de 12 noiembrie. În gara frumos împodobită cu drapele, covoare, pancarde și ghirlande de verdeață și de flori erau așteptați de comitetul aranjator, oficialitățile locale și mulți intelectuali dornici de a participa la acest eveniment. Un cuvânt de bun-sosie a fost rostit atât de președintele despărțământului Caransebeș, Andrei Ghidiu, cât și de primarul orașului; Nicolae Domăniașu. În numele Comitetului Central a răspuns vicepreședintele Gheorghe Preda¹⁶⁶. După cazare au fost așteptați la reședința episcopului Iosif Traian Bădescu, într-o atmosferă sărbătorească, întreținută de „miile de caransebeșeni și miile de țărani și țărance, sosite din întreg Banatul” și de către corul catedralei și Reuniunea de cântări din Caransebeș, condusă de profesorul Constantin Vladu. În numele „Caransebeșului cultural” și al comitetului de organizare, oaspeții au fost salutați de către Ioan Penția, directorul Liceului „Traian Doda” pentru că: „Astra a fost altarul în care s-a păstrat vie credința neștirbită în zilele de mai bine și în dreptatea pe care ne-a făcut-o cerul la 1 decembrie 1918”¹⁶⁷. Și de această dată, cel care a mulțumit pentru primirea făcută a fost vicepreședintele Gheorghe Preda.

În dimineața zilei de 13 noiembrie „Orașul atâtor manifestații românești de altădată, leagănul marilor patrioți, episcopul Popasu și generalul Doda, cetățuia românului dârz și integral al vremurilor de demult, așezată la poalele Țarcului și pe malul drept al Timișului, s-a îmbrăcat de sărbătoare și bucurie”, consemna gazeta clujeană „Patria”¹⁶⁸. „Flori, flori pretutindeni. Ca și când vara și-ar fi păstrat zgârcită toată comoara ei de frumusețe, ca toamna să poată dărui întreg belșugul de flori al acestui an” unei sărbători, considerată de corespondentul gazetei timișorene „Voința Banatului” drept un omagiu adus de „Astra” „vechiului oraș cu un lung și măreț trecut cultural”¹⁶⁹. Atmosfera sărbătorească era descrisă și de către ziarul „Vestul”, singurul cotidian românesc din Banat: „Odată cu ivirea zorilor au început să curgă cetele de țărani spre Caransebeș. În costume pitorești, bărbați și femei, copiii, trec rânduri, rânduri și se înșiruie de-a lungul drumului pe unde va trece regele. Toate străzile sunt pline de lume,

¹⁶⁶ *Adunarea Generală de la Caransebeș (1930)*, „Transilvania”, an. LXI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1930, p. 24.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ „Patria”, an. XII, nr. 245 din 15 noiembrie 1930; vezi și „Foaia diecezană”, an. XLV, nr. 46 din 15 noiembrie 1930.

¹⁶⁹ „Voința Banatului”, an. X, nr. 46 din 16 noiembrie 1930.

care și-au deschis larg ferestrele și au abordat minunate covoare și scoarțe țărănești pe suprafața zidurilor”¹⁷⁰. De la gară, unde a fost întâmpinat de ministrul Banatului, Sever Bocu și de primarul orașului Caransebeș, Nicolae Domănianțu, regele s-a îndreptat în automobil spre biserică, fiind ovaționat de către miile de participanți, locuitori ai Caransebeșului, delegați ai satelor bănățene, profesori și elevi ai școlilor din Caransebeș, Lugoj și Timișoara, membrii mai multor coruri bănățene. În fața automobilului regal mergeau 200 de călăreți îmbrăcați în costume naționale. Convoiul era format de miniștrii Nicolae Costăchescu, Voicu Nițescu, Valer Moldovan, mitropolitul Nicolae Bălan, episcopii Iosif Traian Bădescu al Caransebeșului, Grigore Comșa al Aradului și Alexandru Nicolescu al Lugoșului, protopopii din Vârșeț, Timișoara, Lugoj, Lipova, senatori, deputați, prefecti, reprezentanți ai societăților culturale, ai presei etc. Serviciul divin a fost oficiat de episcopul Grigore al Aradului, asistat de arhimandriții Policarp Morușca de la Hodoș-Bodrog și Vasile Lăzărescu din Oradea, protopopii Andrei Ghidiu și Fabriciu Manuilă din Lipova și diaconii Ioan David și T. Roșca. La slujba religioasă participă și mitropolitul Nicolae Bălan, episcopul Iosif Traian Bădescu și peste 140 de preoți¹⁷¹.

Ședința festivă de deschidere a adunării s-a ținut în sala cinematografului „Luna” în prezența oficialităților politice, înaltelor fețe bisericești, reprezentanților Comitetului Central, a 20 de despărțăminte și celor mai cunoscute instituții culturale. Erau reprezentate Academia Română (prin Octavian Goga), Direcția Educației Poporului (Emanoil Bucuța și Constantin Nedelcu), Societatea Scriitorilor Români (Jean Bart), Centrala Caselor Naționale (Ion Manolescu), Universitatea Liberă din București (Mihail Dragomirescu), Asociația Profesorilor Secundari din România (Iuliu Vuia), Asociația Învățătorilor din România (Dumitru V. Țoni), Asociația Publiciștilor din România (Petre Roziade), Oficiul Național al Cooperăției Române (Ștefan Roșianu), Asociația „Andrei Șaguna” a Clerului Ortodox (Nicolae Colan și Gheorghe Ciuhandu), etc. Regionala „Astra Basarabeană” a fost reprezentată de către Teodor Iacobescu din Cetatea-Albă, iar Regionala „Astra Dobrogeană”, de către P. Stoenescu din Constanța. Din partea despărțămintelor „Astrei” și a altor instituții culturale au venit la Caransebeș personalități cunoscute și apreciate în Banat și Ardeal: Ioan Lupaș, Ion Agârbiceanu, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, Ioachim Miloia, Silviu Țeposu, Teodor Botiș, Ilie Rusmir, Dănilă Ilițescu,

¹⁷⁰ *Marile serbări de la Caransebeș*, „Vestul”, an. I, nr. 170 din 15 noiembrie 1930.

¹⁷¹ *Ibidem*.

Coriolan Buracu, Horea Teculescu etc.¹⁷² Indiscutabil, prezența regelui a focalizat atenția presei, fiind prezenți la Caransebeș reporterii și corespondenții ai gazetei „Universul”, „Curentul”, „Dimineața”, „Adevărul”, „Epoca”, „Cuvântul”, „Viitorul”, „Patria”, „Gazeta Transilvaniei”, „Unirea”, „Unirea Poporului”, „Vestul”, „Răsunetul” și revistelor „Țara noastră”, „Societatea de mâine” și „Semenicul”¹⁷³.

Așezarea în prezidiu, în dreapta regelui a mitropolitului ortodox Nicolae Bălan și a vicepreședintelui „Astrei” Gheorghe Preda, iar în stânga, a episcopului unit Alexandru Nicolescu și a ministrului Banatului, Sever Bocu, nu era lipsită de semnificații. Din păcate, armonia și colaborarea culturală și confesională caracteristică multor adunări generale ale „Astrei”, la Caransebeș, a lăsat de dorit.

Cuvântul de deschidere a fost rostit de către mitropolitul Nicolae Bălan, desemnat președinte al adunării în locul președintelui „Astrei”, Vasile Goldiș, care din motive de sănătate nu a putut participa la această adunare. Mitropolitul a început și și-a terminat discursul prin fraze măgulitoare adresate regelui, fraze ce vor deveni timp de un deceniu nelipsite de la nici o manifestare organizată în prezența regelui sau a reprezentanților acestuia. Cât despre „Astra” și viitorul ei, vorbitorul se arăta optimist, pentru că „Astra” „nu și-a epuizat rostul deodată cu înfăptuirea unității naționale”, mai mult, „steagul ei, purtat în trecut prin atâtea izbânzi, trebuie să fie ridicat tot mai sus și purtat cu tot mai mare însuflețire pe drumul marilor lui destine. Sub cutele lui, binecuvântate de biserică încă de la primele începuturi, sunt chemați să-și adune entuziasmul și vrednicia toți fiii luminați ai neamului nostru, pentru realizarea treptată a marelui postulat al viitorului: disciplina morală și solidaritatea națională, întemeiată pe cultura națională – chezașia sigură a biruințelor și gloriei din viitor a neamului nostru”¹⁷⁴.

Discursul regelui, sobru și scurt, se dorea a fi un omagiu adus trecutului glorios al „Astrei”, în care vedea un colaborator „mai ales în acele zile, când mijloacele restrânse ale statului nu-i permit a-și îndeplini toată datoria către școală”. „Astra”, ca de altfel toate societățile culturale erau chemate nu „să învețe buchile pe copii, ci să completeze rolul școlii în viața da stat și de toate zilele, să aducă școala în viața cotidiană a mulțimii”¹⁷⁵.

¹⁷² *Ibidem*; vezi și „Transilvania”, an. LXI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1930, p. 28.

¹⁷³ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. 3834/1930, f. 1.

¹⁷⁴ „Transilvania”, an. LXI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1930, p. 6.

¹⁷⁵ „Astra” la Caransebeș. *Impresii, discursuri, constatări*, Caransebeș, f. a., p. 6; vezi și „Curentul”, București, an. III, nr. 1012 din 15 noiembrie 1930; „Universul”, an. XLVIII, nr.

Discursurile rostite de Sever Bocu, în numele Banatului, de Octavian Goga în numele Academiei Române, de episcopii Grigore Ghidiu, în numele despărțământului Caransebeș, de Jean Bart, Mihail Dragomirescu, Ioan Manolescu și Emanuil Bucuța, în numele societăților pe care le reprezentau, atingeau tangențial sau deloc trecutul, prezentul sau viitorul „Astrei”. Invariabil, ele glorificau restaurația și-l elogiau pe noul rege prezentat drept „cavaler al luminii”, „sol al Cerului” sau „voievod al culturii românești”, comparându-l cu Alexandru Macedon, Constantin Brâncoveanu, Neagoe Basarab sau „legendarul Lohengrin”¹⁷⁶.

Ședința festivă s-a încheiat cu alegerea comisiilor de lucru, pentru că în realitate „Astra” se confrunta cu numeroase probleme: comisia pentru examinarea raportului general pe anul 1929/1930; comisia pentru cenzurarea cheltuielilor pe anul 1929 și a proiectului de buget pe 1931; comisia pentru înscrierea de noi membri; comisia pentru examinarea proiectului de modificare a „pragmaticii de serviciu” și a regulamentului fondului de pensie al funcționarilor „Astrei”; comisia pentru examinarea propunerilor și cea pentru propunerea candidatului la președinție și a membrilor comitetului central pentru perioada 1930-1935¹⁷⁷.

Ședința a doua a Adunării Generale de la Caransebeș a început în dimineața zilei de 14 noiembrie prin citirea telegramelor de felicitare trimise de: patriarhul Miron Cristea, vicepreședintele „Astrei”, Octavian Russu, episcopul Maramureșului, Alexandru Russu, președintele Ligii Culturale, Nicolae Iorga, președintele Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina, Grigore Nandriș, președintele Regionalei „Astra Basarabeană”, G. Ifrim, președintele Asociației Bănățene din București, Emil Brancovici, președintele Societății „Cele trei Crișuri”, Gheorghe Bacaloglu, rectorul Școlii Politehnice Timișoara, Victor Vâlcovici etc.¹⁷⁸

Raportorul comisiei pentru examinarea raportului general, Alexandru Hodoș, apreciază activitatea Comitetului Central și inițiativele secțiunilor științifice și literare, dar informează adunarea că multe dintre aceste inițiative nu s-au materializat, din cauza resurselor materiale insuficiente. În ceea ce privește activitatea despărțământelor, raportul consemnează multe neajunsuri, propunând Comitetului Central să examineze cu toată atenția această activitate și să treacă la reorganizarea

284 din 15 noiembrie 1930; „Cuvântul”, București, an. VII, nr. 2001 din 15 noiembrie 1930; „Neamul românesc”, București, an. XXV, nr. 254 din 15 noiembrie 1930.

¹⁷⁶ „Astra” la Caransebeș. *Impresii, discursuri, constatări*, Caransebeș, passim.

¹⁷⁷ „Transilvania”, an. LXI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1930, p. 29.

¹⁷⁸ „Transilvania”, an. LXI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1930, p. 31

unor despărțăminte cu o activitate necorespunzătoare. Comisia și-a exprimat dorința ca revista „Transilvania” să apară din nou regulat și să se tipărească și o gazetă pentru popor. Discutând și situația Muzeului „Avram Iancu” din Vidra, comisia propunea mutarea acestuia la Alba Iulia¹⁷⁹. În ceea ce privește numeroasele propuneri făcute cu ocazia Congresului cultural ținut la Sibiu în 24-26 aprilie 1930¹⁸⁰, raportul propunea Comitetului Central să structureze aceste probleme în funcție de importanța și posibilitățile de transpunere în practică.

Adunarea a luat în dezbateri mai multe propuneri făcute din timp și prezentate de către protopopul Ioan Duma din Petroșani: alegerea filologului romanist Meyer Lübke, profesor la Universitatea din Bonn, ca membru de onoare al „Astrei”, ridicarea unui cămin cultural în Cluj, alegerea unei comisii pentru modificarea statutelor și reorganizarea „Astrei”, intensificarea propagandei culturale în rândul românilor din Secuime. Propunerea universitarului clujean Valer Moldovan, fruntaș al Partidului Național Țărănesc și ministru al Ardealului, ca președintele „Astrei” să se abțină de la orice manifestare politică și să nu poată ocupa nici o funcție politică în perioada de exercitare a mandatului încredințat de adunarea generală, a stârnit discuții contradictorii. Pentru că această propunere presupunea modificarea statutelor, ea a fost lăsată în seama Comitetului Central pentru a o analiza atunci când se vor discuta și statutele „Astrei”¹⁸¹.

Raportorul comisiei pentru alegerea președintelui și a noului comitet central pentru perioada 1930-1935 a propus o listă de 40 de membri, listă primită cu aclamații de către adunare. Între cei 40 de membri ai Comitetului Central erau personalități cunoscute: Octavian Goga, mitropolitul Nicolae Bălan, episcopul clujean Nicolae Ivan, Ion Agârbiceanu, universitarii clujeni Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Alexandru Borza, Nicolae Drăgan, Valer Moldovan și Petre Poruțiu, sibienii Octavian Russu, Gheorghe Preda, Silviu Țeposu, Gheorghe Moga, Ioan Bunea, Ioan Vătășanu, Emilian Cioran etc. Bănățenii erau reprezentați în acest comitet de episcopul Lugojului, Alexandru Nicolescu, profesorii Ioachim Miloia și Ilie Rusmir și avocatul Cornel Corneanu¹⁸².

¹⁷⁹ *Ibidem*.

¹⁸⁰ *Congresul cultural al Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român „Astra” ținută la Sibiu în 24, 25 și 26 aprilie 1930*, Sibiu, 1930 („Transilvania”, an. LXI, ianuarie-iunie 1930, nr. 1-6).

¹⁸¹ „Vestul”, an. I, nr. 171 din 16 noiembrie 1930.

¹⁸² *Ibidem*; vezi și „Cuvântul”, an. VII, nr. 2002 din 16 noiembrie 1930.

Alegerea președintelui „Astrei” a constituit momentul cel mai delicat și în același timp cel mai controversat al adunării. În istoria „Astrei” de aproape șapte decenii au mai fost cazuri când alegerea președintelui a stârnit patimi și dispute, dar niciodată nu s-a ajuns la un adevărat scandal electoral specific confruntărilor politice. Criza prin care trecea „Astra”, frământările interne politicianiste și partizane s-au dezlănțuit mai mult decât s-ar fi putut crede. Referindu-se la prima zi a adunării, cotidianul „Universul” își informa cititorii: „Atmosfera în care se deschide congresul «Astrei» la Caransebeș, e foarte încărcată. Guvernanții fac eforturi disperate să impună la președinția acestei societăți pe d. Vaida. În acest scop, d. Sever Bocu a mobilizat întreaga administrație în localitate, urmând terorizarea adunării. Prefecții și deputații din Ardeal au fost convocați prin circulare date de Ministerul Instrucțiunii, să participe la adunare”¹⁸³. Fondurile arhivistice ale celor trei prefecturi din Banat nu confirmă asemenea afirmații chiar dacă la Adunarea Generală de la Caransebeș a participat atât ministrul Instrucțiunii Publice și Cultelor, Nicolae Costăchescu, cât și prefecții județelor Severin, Caraș, Timiș-Torontal, Mehedinți și Dolj. Același cotidian anticipa „cu prilejul dezbaterilor, conflicte serioase, care pot să degenereze și în scandal, întrucât agenții național-țărăniști încearcă intimidarea membrilor adevărați ai Astrei”. Însăși comisia de candidare a noului președinte s-a numit pe criterii politice: 4 național-țărăniști – Valer Moldovan, Gheorghe Crișan, subsecretar de Stat, Coriolan Buracu, deputat de Caraș și Augustin Popa, deputat de Târnava-Mică, 2 liberali – Gheorghe Bogdan-Duică și Cornel Corneanu, 2 aversecani – Silviu Dragomir și Vasile Lohan și 3 neangajați politic – Ioan Penția, Vasile Lăzărescu și Liviu Ionașiu¹⁸⁴.

Într-adevăr, comisia pentru propunerea candidatului la președinție nu a putut avea o propunere unanimă. Din cei 10 membri ai comisiei – între timp Augustin Popa s-a retras din comisie – numai 7 au susținut candidatura lui Vasile Goldiș, cu toate că nici greco-catolicii Alexandru Vaida-Voevod și episcopul Alexandru Nicolescu – variante dorite de național-țărăniști – nu și-au depus candidatura. De aceea, raportorul comisiei, Gheorghe Bogdan-Duică, înainte de a face propunerea de președinte, solicită participanților la adunare să manifeste înțelegere și toleranță reciprocă în buna tradiție a „Astrei”, pentru „a putea pleca cu toții împăcați și uniți”¹⁸⁵. În ciuda acestui apel, anticipatul și în același timp provocatul incident s-a produs într-o

¹⁸³ *Congresul „Astrei” la Caransebeș*, „Universul”, an. XLVIII, nr. 284 din 15 noiembrie 1930.

¹⁸⁴ „Transilvania”, an. LXI, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1930, p. 29.

¹⁸⁵ *Idem*, nr. 285 din 16 noiembrie 1930

formă fără precedent în istoria acestor adunări generale, fiind comentat atât de presa bucureșteană cât și de cea din provincie. Deși procesul-verbal al ședinței minimaliza incidentul, consemnând doar că: „Adunarea generală aclamă lista Comitetului Central în întregime și fără nici o obiecție, iar la pronunțarea numelui d-lui Vasile Goldiș, asistența cu excepția unui mic grup de țărani, izbucnește în urale și ovațiuni nesfârșite la adresa d-lui Vasile Goldiș”¹⁸⁶, în realitate, în afara uralelor au fost și vociferări și chiar huiduieli. În fața acestei situații inedite, președintele ședinței, mitropolitul Nicolae Bălan, într-o atmosferă de vacarm a bătut cu toiagul de mitropolit în masă pentru a restabili ordinea și apoi a anunțat închiderea lucrărilor. Insolitul gest al înaltului ierarh a surprins asistența și a provocat aprinse comentarii.

Oficiosul clujean al Partidului Național Țărănesc „Patria”, într-un amplu articol cu titlul „Scandaloasa alegere de la Caransebeș” și subtitlul „Faliții politici proclamă de președinte al «Astrei» pe d. Goldiș împotriva voinței majorității zdrobitoare a delegaților”, consemna: „Fiind propus pentru președinte Vasile Goldiș, întreaga sală protestează zgomotos strigând: nu ne trebuie Goldiș, trăiască Șextil Pușcariu. În zgomotul asurzitor președintele încearcă să vorbească, dar nu poate fi auzit nici de cei care stăteau în jurul lui pe estradă. Enervat, mitropolitul Bălan ridică bastonul și lovește violent în masă. Se naște un enorm scandal, președintele părăsește sala fără să suspende ședința”¹⁸⁷. Subiectivismul articolului este evident, iar dacă îi alăturăm o altă apreciere făcută de aceeași gazetă la alegerea președintelui Vasile Goldiș în 1923, când acesta era membru marcant al Partidului Național, partizanatul politic este fără dubii: „ca și antecesorii lui, face parte din acea pleiadă de intelectuali ardeleni care au fost întotdeauna în fruntea mișcărilor noastre culturale. În urma profesiei sale a fost indicat să conducă masele mari ale poporului, întocmai ca și vrednicii săi înaintași. Situația de astăzi nu este decât o continuare a activității sale din trecut”¹⁸⁸. Va sesiza acest lucru și corespondentul ziarului „Universul”, afirmând că aceiași oameni „care au proclamat președinte al «Astrei» pe Vasile Goldiș înainte cu cinci ani țineau cu orice preț acum, să împiedice re alegerea acestuia, pentru a se răzbuna astfel împotriva unui fost fruntaș al lor, care-i părăsise”, transformând adunarea într-un „teren de luptă pentru această răfuială tardivă”¹⁸⁹.

¹⁸⁶ D.J.S.A.N., Fond *Astra*, doc. 3834/1930, f. 4

¹⁸⁷ „Patria”, an. XII, nr. 245 din 15 noiembrie 1930

¹⁸⁸ *Idem*, an. V, nr. 188 din 31 august 1923.

¹⁸⁹ „Universul”, an. XLVIII, nr. 288 din 19 noiembrie 1930.

De fapt, tonul contestațiilor și atacurilor la adresa mitropolitului Nicolae Bălan, l-a dat Sever Bocu, care nu poate fi exonerat de implicarea în incidentele de la Caransebeș. Într-un interviu acordat cotidianului timișorean „Vestul”, reprodus integral sau parțial și de alte publicații¹⁹⁰, fruntașul național-țărănist îl acuza fără rezerve pe mitropolit că „a înlăturat cu brutalitate o tradiție pe care a moștenit-o de la toți antecesorii săi: Șaguna, Roman, Mețianu, a căror toleranță religioasă stabilise o rotație între ortodocși și uniți la președinția Astrei”, și astfel a făcut în mod deliberat jocul averescanilor¹⁹¹. Dacă oficiosul unit din Blaj „Unirea” aprecia interviul lui Bocu, folosindu-l drept argument în atacurile îndreptate împotriva mitropolitului Bălan, pe care îl acuza de intoleranță religioasă¹⁹², cotidianul „Universul” condamna acest interviu pentru atacul „neobișnuit de trivial” lansat împotriva mitropolitului¹⁹³. Același cotidian îl acuza pe Sever Bocu de implicare în incidentele de la Caransebeș, considerând că el a adus în sală „50 de partizani devotați, muncitori cu palma, săteni, dar mai cu seamă agenți electorali, culeși de prin cârciumi și puși sub directă îndrumare a deputaților Leucuția și Morariu”¹⁹⁴. O poziția similară o are și „Telegraful român”: „Impresionantele serbări desfășurate la Caransebeș, cu prilejul Adunării Generale a «Astrei» au avut un epilog dintre cele mai regretabile. O ceată de derbedei adunați din piața orașului bănățean și aduși în sala de ședințe de doi deputați majoritari – Leucuția și Morariu – au încercat să zădărnicească alegerea noului comitet al «Astrei», dându-se la urlete sălbatice sub ochii d-lui Sever Bocu, directorul ministerial al Banatului, care a regizat această incalificabilă scenă”¹⁹⁵. Starea tensionată și duritatea confruntării celor două tabere sunt evidente și din interviul acordat de Octavian Goga ziarului „Dimineața”, la doar câteva zile de la consemnarea incidentului: „Dacă ar fi fost vorba să se pună în discuție persoana d-lor Vaida, Iorga sau Sextil Pușcariu, mă ridicam hotărât împotriva lor, cu orice risc și gata a face să zboare pe fereastră urna”¹⁹⁶.

Dincolo de anumite exagerări, de o parte și de alta, implicarea factorului politic era o realitate greu de contestat. O va consemna cu deplină

¹⁹⁰ „Dimineața”, an. XXVI, nr. 8590 din 19 noiembrie 1930; „Patria”, an. XII, nr. 245 din 15 noiembrie 1930; „Unirea”, an. XL, nr. 47 din 22 noiembrie 1930; „Răsunetul”, an. IX, nr. 48 din 23 noiembrie 1930.

¹⁹¹ „Vestul”, an. I, nr. 171 din 16 noiembrie 1930.

¹⁹² „Unirea”, an. XL, nr. 47 din 22 noiembrie 1930.

¹⁹³ „Universul”, an. XLVIII, nr. 288 din 19 noiembrie 1930.

¹⁹⁴ *Ibidem*.

¹⁹⁵ „Telegraful român”, an. LXXVIII, nr. 83-84 din 19 noiembrie 1930.

¹⁹⁶ „Dimineața”, București, an. XXVI, nr. 8590 din 19 noiembrie 1930.

obiectivitate și săptămânalul sibian „Foaia poporului”, în numărul din 23 noiembrie 1930: „Chestiunea alegerii noului președinte a fost una dintre cele mai arzătoare în cursul adunării. Părerile s-au împărți după considerente personale, politice sau locale”. Atent la evoluția „Astrei”, și Nicolae Iorga, într-un interviu publicat în gazeta proprie „Neamul românesc”, considera că asociația trecea prin momente grele, fiind sfâșiată de intrigi politice, de care n-ar fi străin nici Octavian Goga, care i-a propus candidatura la președinția „Astrei”, în 1922, fără a-l consulta în prealabil¹⁹⁷. Un alt om de cultură, Perpessicius (Dumitru Șt. Panaitescu), atrăgea atenția asupra consecințelor grave ce le va avea politizarea „Astrei”, în ciuda faptului că acest pericol a fost semnalat și dezbătut și la Congresul cultural din aprilie 1930. Toate societățile culturale atrase în diferite combinații politice au avut numai de pierdut, Perpessicius exemplificând cu „decadența corurilor și fanfarelor bănățene observată la timp și datorată aceluiași imixtiuni politice și aceluiași veninuri electorale”¹⁹⁸. În două articole publicate în „Cuvântul”, al cărui colaborator literar era, cunoscutul critic făcea o pertinentă analiză a evoluției „Astrei” după Unire, oprindu-se asupra unor momente ce puneau sub semnul întrebării viabilitatea acestei instituții. Susținând fără rezerve necesitatea continuării programului de omogenizare spirituală și socială promovat de „Astra” după 1918, Perpessicius consideră că asociația „va cunoaște iar zilele de glorie”, atunci când va renunța la combinații politice și-și va alege un președinte care „să fie străin de politica de partid, un președinte cu prestigiu și autoritate culturală”¹⁹⁹.

Din păcate, din cauza problemelor de sănătate, în 1932 Vasile Goldiș si-adat demisia din funcția de președinte al „Astrei”, după o activitate meritorie de aproape un deceniu.

Anexa 2

Scrisoarea Președintelui „Astrei”, a dlui Vasile Goldiș

SIRE,

Dezolat în fața implacabilei fatalități care mă împiedică a lua parte personal la sărbătoarea culturală ce azi, sub auspiciile Majestății Tale se desfășoară în vechea capitală a vitejilor grăniceri români, în orașul vlădicului Ioan Popazu și al neînfricatului general Traian Doda, țin măcar pe

¹⁹⁷ „Neamul românesc”, an. XXV, nr. 256 din 18 noiembrie 1930.

¹⁹⁸ „Cuvântul”, an. VII, nr. 2007 din 21 noiembrie 1930.

¹⁹⁹ *Idem*, nr. 2000 din 14 noiembrie 1930.

această cale să Vă rog, a primi repetata mea mulțumită pentru strălucirea ce a-Ți dat bătrânei Asociațiuni culturale de la Sibiiu, primind Președinția ei de onoare și acum mai vârtos pentru gestul împărătesc de a prezida personal, cea dintâia Adunare generală ce se ține sub glorioasa stăpânire a Majestății Tale, inaugurând astfel în istoria ei o nouă epocă de progres și înflorire

Ca un cheruvim, Majestatea Ta coborând din văzduhuri, ai adus darul și binecuvântarea ceriului asupra Țării reîntregite în hotarele ei etnice, prin înțelepciunea și vitejia Marelui Vostru August Părinte și numai după puține zile, iată Nația Românească exaltând de bucurie, ia în samă preludiile unei domnii, ce promite așezarea ei pe temelile culturii, singure cu adevărat dăinuitoare în concurențele omenești, pentru civilizațiune și ordine morală în lume.

Fixând în istoria Țării permanentul deasupra mizeriilor zilelor ce se scurg în alviile lor săpate de patimi, Majestatea Ta, dincolo de efemerele vrajbe, înalți stindardul trudei, pentru înfăptuirile seculare și readuci astfel în viața Neamului Românesc disciplina legendară a subordonării egoismelor particulare interesului obștesc, virtutea romană, prin care s-a înfăptuit, o singură dată în lume, pacea universală.

Ca un strălucit Craiu Nou ai răsărit în bezna desperării generale și iată nădejdi salvatoare încolțesc azi în sufletele milioanei de români.

Cu trupul încă bolnav, dar cu sufletul luminat de o mare bucurie, mă asociez mulțimilor cari azi Vă aclamă la Caransebeș, unind prin uratele lor piscurile Semenicului cu înălțimile înzepezite ale bătrânului Țarcu și urez și eu: Trăiască bunul nostrum Stăpân și Rege, nădejdea de glorie și mărire a Neamului Românesc, Carol al II-lea.

Arad, 12 noembrie 1930.

Transilvania, anul 61, nr. 11-12, 1930, p. 3-4.

COLABORAREA LUI VASILE GOLDIȘ CU INTELECTUALII ASTREI 1923-1934

Eugen Gagea,
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Realizarea Marii Unirii în 1 Decembrie 1918 a făcut ca obiectivul principal al Astrei să se realizeze. În anii care au urmat a început reorganizarea Astrei, astfel încât noul program să corespundă cerințelor societății românești. În această perioadă un rol important l-a avut liderul arădean Vasile Goldiș, care în calitate de reprezentat al Consiliului Dirigent, dar și de ministru, s-a implicat în rezolvarea acestor probleme cu care se confrunta Astra transilvăneană

Alegerea noului președinte al Astrei în 1923 a reprezentat un moment de cotitură, printre candidați fiind Nicolae Iorga, Vasile Stroescu și Vasile Goldiș. Era un moment când dorința clasei politice de la București era de a impune un „regățean”, lucru susținut și de guvernul condus de Alexandru Averescu, pe când intelectualitatea transilvăneană dorea a se continua tradiția și a fi numit în această funcție un important intelectual ardelean, lucru care s-a și realizat. În 29 august 1923 Vasile Goldiș a fost ales președinte, ca urmare a propunerii făcute de Ioan Lupaș, iar entuziasmul sălii a „împiedicat orice contra-candidatură. Nimeni nu s-a opus, nimeni n-a obiectat și prin aclamații

cel propus a fost ales în unanimitate”²⁰⁰. În discursul care a urmat noul președinte pledează pentru bună înțelegere și respectarea tradiției asociației, dar nu face nici o declarație referitoare la noul program al societății, arătând că poporul român e sătul de „frazе goale”²⁰¹.

Potrivit celor susținute de un participant la evenimente, dar și un important intelectual, membru al Astrei, Silviu Dragomir, liderul arădean ajuns președinte al Astrei „și-a încununat opera vieții”, activând spre a reînvia această

²⁰⁰ Gagea Eugen, *Vasile Goldiș 1862-1934*, Arad, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, 2008. p. 273.

²⁰¹ *Ibidem*.

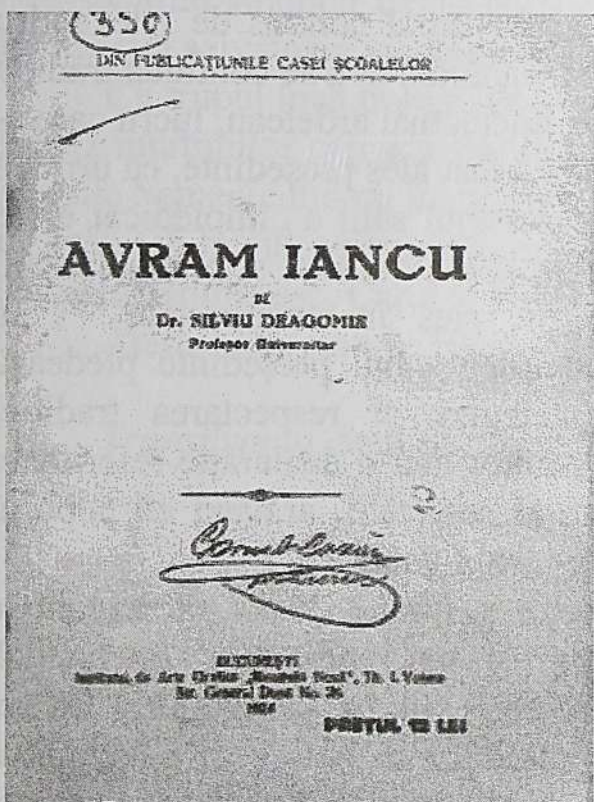
instituție, care a jucat un rol important în istoria românilor din monarhie. Susține că Vasile Goldiș a activat în sensul revigorării Astrei, pentru că a „văzut în Asociațiune totdeauna o fortăreață reală a unității românești, ba chiar pe adevărata făuritoare a zilei de 1 Decembrie 1918.” Datorită activității desfășurate în acest sens „Preșidenția sa formează însă numai un capitol dintr-o bogată frământare prea puțin cunoscută generației de azi”.

Printre cei mai apropiați colaboratori al lui Vasile Goldiș din perioada în care a fost președinte al Astrei transilvănene (1923-1932) îi găsim pe istoricii Silviu Dragomir și Ioan Lupaș, cei care au condus secția de Istorie a asociației timp de jumătate de secol.

Colaborarea lui Vasile Goldiș cu Silviu Dragomir a luat proporții în 1924, cu ocazia sărbătoririi centenarului nașterii lui Avram Iancu, moment în care Astra s-a implicat în organizarea mai multor activități culturale dedicate Craiului Moților. Au fost organizate adevărate manifestări naționale la Baia de Criș, Țebea, Vidra, Câmpeni, Muntele Găina, la care au participat importante personalități ale vieții politice și culturale, iar președintele Vasile Goldiș a „lucrat luni de zile cu multă râvnă la reușita acestei serbări”, dând „tot sprijinul său pentru realizarea lucrărilor ce s-au

plănuț în legătură cu această comemorare”²⁰². Din inițiativa lui Vasile Goldiș s-au ridicat monumentele lui Avram Iancu și ale celorlalți lideri de la Țebea și s-a înființat Casa Națională din aceeași localitate.

În acest context istoricul Silviu Dragomir a fost însărcinat de Vasile Goldiș în ianuarie 1924 a elabora „biografia lui Avram Iancu”²⁰³, pentru că atunci exista doar o singură lucrare referitoare la viața și activitatea lui Avram Iancu, scrisă de Iosif Sterca-Șuluțiu, care potrivit celor afirmate de Silviu Dragomir „cuprindea și multe lucruri de domeniul fanteziei”²⁰⁴.

²⁰² *Ibidem*, p. 273.

²⁰³ Dragomir, Silviu, „Pe urmele lui Avram Iancu. În loc de prefață la o carte”, în *Societatea de mâine*, 1924, p. 389.

²⁰⁴ *Ibidem*.

Pentru că datele adunate în arhivele și bibliotecile din țară au fost insuficiente, istoricul a solicitat președintelui Astrei sprijin pentru a realiza cercetări la Viena, în „fostele arhive imperiale, spre a-și completa materialul documentar”²⁰⁵. Ajuns acolo, Silviu Dragomir a cercetat numeroase documente, prin care a reușit să-l pună într-o lumină nouă pe Craiul Munților, urmărind a „încadra personalitatea lui Avram Iancu în șirul de evenimente cărora în mare parte el însuși le-a croit cursul”²⁰⁶. După aceste cercetări istoricul clujean a ajuns la concluzia că evenimentele din 1848-1849 sunt „temelia nouă a politicii românilor din Transilvania”, politică începută atunci și finalizată în 1918, o dată cu realizarea României Mari, eveniment în care s-au implicat atât Silviu Dragomir, cât și liderul arădean Vasile Goldiș. Colaborarea celor doi a adus foloase culturii române, iar Silviu Dragomir s-a impus ca un important istoric, care a făcut lumină într-un sector controversat al istoriei, aducând totodată și o importantă contribuție în istoriografia românească. Aceste studii publicate în perioada interbelică au fost reeditate de mai multe ori și sunt opere de bază pentru orice cercetător preocupat de evenimentele din 1848-1849 din Transilvania.

Pentru că l-a susținut și a avut încredere în el, Silviu Dragomir l-a apreciat și respectat pe Vasile Goldiș, fapt ce l-a determinat să publice în 1936 un studiu despre viața și activitatea liderului arădean, unde afirmă că acesta a fost un „ursitor de gânduri pentru țară..., un luptător zi de zi..., un părinte al patriei”²⁰⁷.

După realizarea Marii Uniri, Vasile Goldiș și Ioan Lupaș au desfășurat o intensă activitate culturală în cadrul Astrei, contribuind la reorganizarea societății. În această perioadă Ioan Lupaș a fost membru al Comitetului Central și președinte al secției de istorie. Marele istoric a fost sărbătorit în cadrul Astrei în 1926, când s-au împlinit 25 de ani de activitate culturală a sa. Cu această ocazie Vasile Goldiș, președintele Astrei, a trimis o scrisoare unde a elogiat activitatea fostului său elev, scrisoare care a fost citită de Ioan Lapedatu. În scrisoare Vasile Goldiș arată că prin activitatea sa

²⁰⁵ Șipoș, Sorin, *Silviu Dragomir istoric*, Ediția a III-a, Ed. Episcopiei Devei și Hunedoarei, Deva, 2015, p. 379.

²⁰⁶ Dragomir, Silviu, „Pe urmele lui Avram Iancu...”, p. 390.

²⁰⁷ Idem, *Vasile Goldiș – luptătorul și realizatorul politic*, Ed. Asociațiunii, Sibiu, 1936.

Ioan Lupaș a început „opera de luminare a națiunii noastre”. Președintele Astrei își exprimă recunoștința față de activitatea desfășurată de Ioan Lupaș. În calitate de ministru în guvernul de la București, Ioan Lupaș a făcut posibilă alocarea unor sume importante Astrei transilvănene, condusă de Vasile Goldiș, și a susținut activitatea începută de Vasile Goldiș și Onisifor Ghibu, prin care se extindea asociația transilvană și în Basarabia.

Ioan Lupaș l-a respectat pe Vasile Goldiș și în mai multe discursuri a evocat figura sa. La Adunarea Generală a Astrei de la Sfântu Gheorghe a rostit un discurs prin care aduce un elogiu lui Vasile Goldiș pentru activitatea sa culturală desfășurată după Marea Unire în cadrul societății. Ioan Lupaș face o comparație între Vasile Goldiș și alți președinți ai asociației, considerând că „este, în toate privințele, de valoare și importanță egală cu cele mai fecunde și mai binecuvântate dintre cele nouă prezidenții, câte s-au perândat la conducerea acestui așezământ de la 1861-1923”²⁰⁸ (*Transilvania*, 1931, 125).

Un alt important intelectual transilvănean cu care a colaborat Vasile Goldiș a fost Onisifor Ghibu. La propunerea lui Onisifor Ghibu, Vasile Goldiș a acceptat ideea înființării unei Aste basarabene, considerând că numai așa se putea „întări legătura sufletească a fraților noștri din Basarabia cu restul națiunii”²⁰⁹. Ca urmare a inițiativei lui Onisifor Ghibu, problema Astrei basarabene a fost discutată „într-o ședință plenară a Comitetului”²¹⁰, ocazie cu care președintele Astrei îi cere lui Onisifor Ghibu a participa pentru a-și expune planul „atât de frumos schițat în memoriul dumatile”²¹¹. Ca urmare a expunerii făcute de Ghibu, Comitetul a decis înființarea Astrei basarabene. Potrivit celor decise de conducerea Astrei, de Astra basarabeană urma a se ocupa Onisifor Ghibu, care era obligat a sta „cel puțin un an de zile în Basarabia pentru organizarea despărțămintelor”. Ca urmare a demersurilor făcute de Vasile Goldiș, în 1926 Onisifor Ghibu a fost numit Comisar general pentru propagandă culturală în cadrele Astrei pentru românii din Basarabia. Decizia conducerii Astrei a fost comunicată de Vasile Goldiș prin scrisoarea trimisă în 2 mai 1926, unde președintele asociației aduce un elogiu lui Onisifor Ghibu și arată că are o misiune importantă, de a „stăruii cu zelul și priceperea d-voastră recunoscute pentru

²⁰⁸ *Transilvania*, nr. 9-12, 1931 p. 125.

²⁰⁹ Vasile Goldiș, *Correspondență. Scrisori trimise*, vol. I, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1991, p. 107.

²¹⁰ Eugen Gagea, Maria Alexandra Pantea, *Vasile Goldiș în portrete și evocări ale contemporanilor*, Arad, Ed. "Vasile Goldiș" University Presa, 2018, p. 200.

²¹¹ Vasile Goldiș, *Correspondență...*, p. 107.

organizarea culturală a fraților basarabeni conform normelor fixate de Asociațiunea noastră în statutele și regulamentele sale iar din trei în trei luni veți binevoi a raporta rezultatul acțiunii d-voastră”²¹².

Ca urmare a activității desfășurate de Onisifor Ghibu în Basarabia, arhiepiscopul de la Chișinău, Gurie, a trimis o scrisoare conducerii Astrei de la Sibiu, care a fost citită de Ioan Lupaș la Adunarea generală de la Zalău din 12 septembrie 1926. Se arată că înființarea Astrei basarabene este foarte importantă, pentru că „nu este alt mijloc de cimentare pentru consolidarea neamului decât dragostea frățească”. Înaltul prelat aduce mulțumiri călduroase lui Ghibu și arată că prin activitatea sa a reușit să strângă în jurul său pe toți intelectualii basarabeni pentru a înfăptui o „operă culturală de o importanță istorică”. Arhiepiscopul Gurie își exprimă speranța că până în 1927 organizația basarabeană a Astrei se va consolida și activitatea ei va da roadele cele mai frumoase²¹³.

În ciuda activității desfășurate de Onisifor Ghibu la Chișinău, în 1928 relațiile dintre cei doi s-au schimbat, pentru că Vasile Goldiș nu a acordat nici

un ban pentru activitatea desfășurată intelectualul transilvănean în Basarabia, fapt ce îl va determina pe acesta să acționeze în justiție și să publice în presa vremii mai multe articole prin care critica activitatea desfășurată de Vasile Goldiș în fruntea Astrei. Situația la care s-a ajuns a fost descrisă chiar de Vasile Goldiș într-o scrisoare trimisă lui Ioan Lupaș, în care își exprimă intenția de a demisiona din fruntea Astrei.

În cadrul Astrei, Vasile Goldiș a colaborat și cu Ion Agârbiceanu. În 1929 personalitatea

lui Vasile Goldiș a fost evocată de Ion Agârbiceanu într-un articol publicat în *Transilvania*. În articolul său Agârbiceanu vorbește de importanța volumului de discursuri publicat de Vasile Goldiș cu ocazia sărbătoririi unui deceniu de la Marea Unire. Scriitorul transilvănean arată că volumul cuprinde discursurile rostite în preajma Marii Uniri, dar și în cadrul Astrei. Scoate în evidență importanța volumului, arătând că „discursurile sunt prețioase nu numai pentru cititorul de azi, dar pentru istorie, având toată autoritatea omului părtaș la evenimente”. Mai arată că „discursurile sale pornesc dintr-o

²¹²*Ibidem*, p. 113.

²¹³*Transilvania*, nr. 10, 1926, p. 546.

concepție superioară a problemei ce o pune în discuție și pe care o argumentează, căutând să convingă auditorul”²¹⁴.

Vasile Goldiș a colaborat și cu Axente Banciu, cei doi intelectuali fiind implicați și în diferite activități în cadrul Astrei, profesorul brașovean fiind președintele despărțământului din Brașov și desfășurând o intensă activitate culturală. În 1924 cei doi activau în redacția revistei clujene *Societatea de mâine*, acolo unde Vasile Goldiș era redactor-șef. Colaborarea lor a continuat și în anii care au urmat.

În 1926 Vasile Goldiș, care era atât președintele Astrei, cât și Ministru al Cultelor, vorbește de activitatea desfășurată la Brașov de Axente Banciu, amintind de „râvna” cu care conduce „despărțământul Astrei din Brașov”, dar și de inițiativa sa „nobilă de a înființa la Brașov o bibliotecă publică și un muzeu al Țării Bârsei”²¹⁵. Meritele lui Axente Banciu au fost recunoscute de Vasile Goldiș într-o scrisoare trimisă intelectualului transilvănean la 15 noiembrie 1927, în care mărturisea că este bucuros de „munca ce o desfășurați în cadrele aceluia Despărțământ pentru prosperitatea culturală a bunului nostru popor din partea locului. Liderul arădean mai afirmă că a reușit a asigura „măcar pe 10 ani modestele mijloace materiale fără de care nici cea mai desăvârșită bunăvoință nu poate izbuti”²¹⁶.

În cadrul Astrei Vasile Goldiș a fost cel care a colaborat și cu o serie de oameni de știință, precum Emil Racoviță și Iuliu Moldovan, cei care după Unire aveau să se remarcă ca importante personalități ale lumii universitare clujene, dar și lideri ai Astrei. Iuliu Moldovan a fost cel care a preluat conducerea Astrei în 1932, după ce Vasile Goldiș a demisionat din cauza problemelor de sănătate cu care se confrunța. Este cel care a vorbit elogios despre activitatea lui Vasile Goldiș într-un discurs ținut la Adunarea de la Blaj din 1936, atunci când s-au sărbătorit 75 de ani de activitate ai Astrei. Profesorul clujean îl numea pe Vasile Goldiș „distinsul gânditor”, așezându-l alături de Andrei Șaguna, Timotei Cipariu și Alexandru Mocioni, pe care-i considera „mari români, adânc devotați cauzei naționale și «Astrei» noastre”.

Prin activitatea desfășurată timp de aproape un deceniu în calitate de președinte al Astrei și colaborarea cu aceste remarcabile personalități ale culturii și științei, liderul arădean s-a afirmat după Marea Unire ca un important susținător al modernizării societății românești, considerând că prin crearea statului național trebuie să se asigure și un progres social, iar un rol important îi revine Astrei.

²¹⁴ *Transilvania*, nr. 2, 1929, p. 155

²¹⁵ Vasile Goldiș, *Correspondență...*, p. 31.

²¹⁶ *Ibidem*.

ASOCIAȚIA „ASTRA” ȘI VIAȚA CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN BANATUL SÂRBESC²¹⁷

Virginia POPOVIĆ

Universitatea din Novi Sad

Facultatea de Filosofie

Un rol important în viața culturală a românilor din Banatul sârbesc l-a avut Asociațiunea Transilvăneană pentru Literatură Română și Cultura poporului român „ASTRA”, care s-a străduit să faciliteze înaintarea culturală a poporului român. Asociația este denumită după asociația similară din Transilvania a avut un rol semnificativ în dezvoltarea culturală a românilor din Voivodina. Programul Asociației „Astra” cuprindea: „Promovarea culturii poporului român prin editarea publicațiilor literare, științifice și artistice, înființarea căminelor culturale, a bibliotecilor, a sălilor de lectură, respectiv de cetire, a societăților muzicale și de cântare, a corurilor și fanfarelor, muzeelor și altor colecții; decernarea de premii și acordarea de burse, organizarea de expoziții și prelegeri publice.”

Din numărul total de 77 despărțăminte, trei s-au găsit în actualul Banat sârbesc (Panciova, Becicherecul Mare și Vârșeț). Aceste despărțăminte s-au îngrijit de educație, economie și cultura poporului român din Austro-Ungaria, organizând prelegeri, conferințe, șezători literare, cursuri de alfabetizare, expoziții, patronând asupra unor reuniuni culturale și asupra bibliotecilor din Banatul sârbesc. Asociația ASTRA a desfășurat o activitate importantă pentru dezvoltarea culturală a poporului român din Austro-Ungaria. La începutul secolului XX, Asociația s-a concentrat mai mult spre educația populației din satele românești din Banatul sârbesc. Broșurile din „Biblioteca poporală a Asociațiunii” au apărut lunar (în afară de lunile iulie și august) transmițându-se împreună cu „Calendarul” tuturor membrilor ei. Cu ajutorul acestor broșuri, Asociația a reușit să ajungă la un număr de mai mult de zece mii de membri, până în anul 1912, dintre care cei mai mulți erau țărani, contribuind și în continuare la editarea ei. Răspândirea broșurei a depins, în mare măsură, de intelectualii din Banatul

²¹⁷ Lucrarea de față este realizată în cadrul proiectului *Jezici i kulture u vremenu i prostoru/ (Limbi și culturi în timp și spațiu)*, nr. proiect 178002, finanțat de Ministerul de Invățământ și Știință din Serbia.

sârbesc (preoți și învățători), care au fost datori să explice scopurile asociației. Fiecare membru primea zece broșuri și un Calendar pe an, pentru care au plătit o sumă simbolică. Pe lângă aceste broșuri, membri aceștia primeau și revista „Transilvania”.

„Astra”, conform programului ei, și-a propus înființarea secțiilor și bibliotecilor populare în fiecare comună cu populație românească, în care au existat cel puțin patru membri al acestei asociații. Aceste secții presupun următoarele obiective: să organizeze în fiecare duminică și în timpul sărbătorilor șezători culturale, la care preoții și învățătorii trebuiau să țină prelegeri poporului, să le citească anumite texte sau să recite versuri, corul de elevi să interpreteze cântece, iar iubitorii de arta teatrală să interpreteze unele compoziții scrise de diferiți autori. La fel, s-a propus ca în timpul iernii să se țină cursuri de alfabetizare.

Unul dintre obiectivele principale ale „Astrei” era înființarea bibliotecilor satești. Comitetul Central al „Astrei” a intenționat, în acest scop, să înființeze un fond al bibliotecilor satești, la care trebuiau să contribuie și țărani, adică membrii ajutători ai „Astrei”. Rolul „Astrei” în viața culturală a românilor a fost de mare importanță, mai ales prin faptul că a ținut trează conștiința națională, a contribuit la ridicarea culturală a românilor de pe aceste meleaguri, în perioada când a fost amenințată de politica de maghiarizare a claselor conducătoare din Ungaria.

Perioada de după primul război mondial era foarte săracă în activități culturale. Viața culturală s-a stins aproape în întregime. Despre editarea cărților nici nu era vorba, până când a apărut prima scîlipire de lumină, ziarul „Opinca”, cu redacția în satul Coștei. Treptat situația se îmbunătățește, iar în anul 1923 românii din Banatul sârbesc au început să se organizeze politic și cultural. Societățile culturale existente în timpul dominației austro-ungare și-au reluat activitatea, s-au înființat, la fel, unele societăți și biblioteci noi. În 29 noiembrie 1923 la Vârșeț s-a încercat înființarea Asociația Culturală a Românilor din Regatul S.C.S., Regulamentul acestei Asociații cuprinzând scopurile și sarcinile acesteia, precum este „promovarea culturii spirituale, morale, estetice și materiale a locuitorilor de naționalitate română, cetățeni ai Regatului S.C.S.”²¹⁸ Înregistrarea acestei asociații a fost respinsă de autorități. La fel a fost înființată Asociația Corurilor și Fanfarelor Românești din Regatul Iugoslavia (1931), activitatea ei stingându-se în foarte scurt timp. Astfel că, „lipsea o asociație culturală care să dirijeze și să coordoneze activitatea amatorilor culturali de la sate, cât și a tuturor

²¹⁸ „Graiul Românesc”, Panciova, 1923.

celorlalte forme de manifestare a spiritualității românești în statul iugoslav”²¹⁹.

În această perioadă o mare importanță pentru viața culturală era organizarea de spectacole culturale prezentate pe scenele societăților culturale, pregătite în general de învățătorii de la sate sau de țăranii care aveau dar muzical sau talent în arta dramatică sau folclor. Manifestările culturale organizate de către societățile cultural-artistice de amatori erau foarte importante pentru românii din Banatul sârbesc, fiind o cale importantă de colaborare și vizite reciproce.

Chiar dacă și în perioada stăpânirii ungare existau și în Banatul sârbesc organizații ale „Astrei”, la adunarea din satul Petrovasâla din 16 martie 1936 s-au pus bazele ei, unde au participat delegați din 29 de localități cu populație românească. Statutul „Asociației pentru Cultura Poporului Român din Banatul iugoslav” a fost aprobat de Ministerul de Educație în septembrie 1936, iar la adunarea de înființare a asociației au participat un număr mare de intelectuali și țăranii români din toate localitățile unde trăiau români, la inițiativa cărora a fost cerută înființarea unei asociații, fiind nemulțumiți cu situația în ceea ce privește activitatea culturală de la sate. Prin venirea învățătorilor contractuali, s-au creat condiții prielnice pentru înființarea acestei asociații. La adunare a fost adoptat programul de muncă și a fost ales Comitetul Central, format din 20 de membri, dintre care 9 preoți²²⁰. La fel, a fost înființat organul „Astrei”, săptămânalul „Foaia Poporului Român”, care apare la 12 aprilie 1936 la Vârșeț. Ziarul a propagat înscrierea în organizația „Astra”, care avea 6 secții (la Biserica Albă, Alibunar, Vârșeț, Panciova și Petrovasâla). La Vârșeț, într-o vreme a funcționat și librăria „Astra” (înființată în 1937). Statutele „Astrei” au fost respinse de câteva ori de autorități, până în 4 septembrie 1936, când în sfârșit au fost aprobate, prin angajamentul intelectualilor din Petrovasâla, dar și prin influența marelui proprietar și director de bancă, Nicolae Măda. Statutele erau publicate în „Foaia Poporului Român” și într-o broșură separată. Obiectivele principale ale „Astrei” constă în organizarea manifestărilor culturale la nivel local sau la nivel de minoritate.

Adunarea generală a „Astrei” s-a desfășurat în ziua de 22 mai 1938 la Vârșeț, la care au participat reprezentanții ai celor șase secții și 40 de

²¹⁹ Măran, Mircea, *Astra în Banatul sârbesc. În Asociaționism și naționalism cultural în secolele XIX-XX*. Coord. Liviu Maior, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2011, p. 123

²²⁰ Președinte era ales Ioan Mităr, de vicepreședinți erau aleși Adam Fiștea și Nicolae Măda, iar de secretar general Lazăr Cârdu.

organizații locale, prezenți fiind mai mult de 1500 de reprezentanți ai naționalității române din toate localitățile din Banatul sârbesc unde trăiau români. Această adunare a fost „punctul culminant al activităților culturale a românilor din Banatul iugoslav în perioada interbelică”.²²¹ Prin toate activitățile întreprinse de asociație locuitorii de la sate au început să aibe încredere în ea, astfel că s-a reușit să se formeze unele organizații locale în toate satele cu populație românească. „Astra” a unit forțele intelectuale²²², obținând succese remarcabile, însă cu timpul „elanul s-a stins și „Astra” și-a pierdut influența și prestigiul în rândurile maselor țărănești”²²³.

Pe timpul ocupației fasciste, „conducerea acestei organizații a căzut sub influența cercurilor fasciste, ocupându-se cu aprovizionarea membrilor acestora cu sare, petrol, lemne – toate procurate din România.”²²⁴

Despărțământul Panciova al „Astrei”

Precum consideră istoricul dr. Mircea Măran în cartea *Români din Panciova. 1722-2013*, o inițiativă de înființare a unui despărțământ al „Astrei” la Panciova a datat încă din anul 1882, care a fost dată de protopopul Trifon Miclea, care a transmis o scrisoare²²⁵ Comitetului Central al Asociațiunii pentru înființarea despărțământului, „pornind de la interesul mare pe care îl manifestau românii din zonă pentru această acțiune.”²²⁶ În foarte scurt timp s-a recurs la organizarea acestui Despărțământ, fiind primul despărțământ al „Astrei”, înființat pe teritoriul Banatului sârbesc de

²²¹ Măran, Mircea, *Astra în Banatul sârbesc. În Asociaționism și naționalism cultural în secolele XIX-XX*. Coord. Liviu Maior, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2011, p. 126.

²²² O perioadă de timp intelectualii care au colaborat la ziarul „Nădejdea” și „Foaia Poporului Român” s-au acuzat reciproc, publicând articole ofensatoare.

²²³ Popi, Gligor, *Români din Banatul Sârbesc în secolele XVIII-XX – pagini de istorie și cultură*, Panciova, Editura Libertatea & București, Editura Fundației Culturale Române, 1993, p. 204.

²²⁴ Ibidem.

²²⁵ „Avem onoarea a vă duce la cunoștință că Comitetul Central al Astrei a luat act cu plăcere de scrisoarea D-voastră de data 15 mai a.c. și a decis înființarea unui Despărțământ compus din cercurile pretoriale Panciova, Antalfalva (Covăcița) și Alibunar, numai la propunerea preanonat D-voastră delegat pe domnul Damian Popescu, preot la Ovcea. Comitetul Central vă exprimă mulțumirea pentru zelul ce ați dezvoltat întru promovarea intereselor Asociațiunii, și Vă roagă, ca să dați prețiosul D-voastră concurs delegatului său, Din ședința Comitetului Central al Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român, ținută la Sibiu pe data de 15 iunie 1899, semnat de Iosuf Sterca Șuluțiu”, apud Măran, Mircea, *Români din Panciova. 1733-2013*. Zrenianin, Editura ICRV, 2014, p.99.

²²⁶ Măran, Mircea, *Români din Panciova. 1733-2013*. Zrenianin, Editura ICRV, 2014, p. 99.

azi. După aceea s-a recurs și la înființarea filialelor, denumite agenturi, în localitățile Satu Nou și Uzdin, comitetul Despărțământului Panciova a hotărât să înființeze mai multe cercuri culturale în satele românești. Prima adunare generală a Despărțământului, după cea de înființare, a avut loc la Cuvin în 3 iunie 1900, la care au fost aleși delegații pentru Adunarea generală a Astrei de la Băile Herculane.

La ședința din 4 iulie 1903, despărțământul Panciova al „Astrei” a propus elaborarea unui studiu despre limba română vorbită în această parte a Banatului, precum și o culegere de pe teren despre familiile românești din această zonă. În perioada de după 1907 numărul membrilor „Astrei” în despărțământul Panciova era în descreștere. Totuși, asociațiunea a contribuit la înființarea bibliotecilor și la alfabetizarea poporului. Biblioteci vor fi înființate în toate localitățile în care nu exista bibliotecă parohială. Biblioteca parohială din Panciova era sprijinită de asociația „Astra” prin îmbogățirea de fonduri, dar și moral și material.

Adunările despărțământului se organizau prin localitățile din jur în care existau condiții pentru organizarea de astfel de manifestări. La fel erau organizate prelegeri, programe cultural-artistice, mese rotunde, conferințe, etc. Toate activitățile întreprinse de asociația „Astra” erau foarte bine prezentate în presa vremii²²⁷, mai ales în revista „Transilvania” și în „Analele Asociațiunii”. În anii următori, au avut loc cinci adunări generale ale despărțământului la Satu Nou, două la Petrovasâla, două la Uzdin și câte una la Ovcea, Alibunar și Sân-Mihai.

În urma Primului Război Mondial, Despărțământul Panciova, împreună cu cele cu sediul la Vârșeț, Biserica Albă și Becicherecul Mare, își încetează activitatea ca urmare a trecerii acestei părți a Banatului în cadrul Regatului S.C.S., rămânând și pe mai departe, pe lista despărțământelor „Astrei”, în scopul ajutorului cu publicații românești.

În anul 1936 „Astra” a fost reînființată din inițiativa unui grup de intelectuali, care s-au întâlnit la Petrovasâla la marea adunare a reprezentanților localităților românești, pe data de 19 martie 1936 și care au hotărât să o reînființeze la Vârșeț, pe data de 10 decembrie 1936.

„Astra” în viața culturală a românilor din Banatul sârbesc în perioada anilor 1941-1944.

Războiul din aprilie 1941 a dus la destrămarea Iugoslaviei și la trecerea Banatului sârbesc sub ocupație germană, cu toate că oficial acesta se găsea sub administrația guvernului satelit înființat în Serbia de naziști.

²²⁷ Au mai existat articole în publicațiile „Tribuna poporului” și în „Românul” din Arad

După căderea Iugoslaviei, ocupatorul german a interzis activitatea tuturor organizațiilor și a societăților din Banatul sârbesc.²²⁸ Totuși, cu permisiune germană, au fost convocate ședințe ale despărțămintelor care s-au organizat la Vârșeț, iar conducerea asociației „Astra” a adoptat Statutele secției culturale, economico-financiare, administrative. Aceste secțiuni se vor forma și pe lângă cele șase despărțăminte existente, precum și la toate cele 40 de cercuri culturale ale „Astrei” din Banatul sârbesc. „Astra” a avut toate drepturile de a reprezenta minoritatea română din Banatul sârbesc și nici o altă instituție sau organizație nu putea reprezenta interesele românilor din aceste părți în afară de ea. Astfel, „Astra” a întreprins mai multe demersuri în decursul activității sale: a intervenit să nu fie evacuat Internatul român din Vârșeț care este dat din nou în folosință elevilor români, fiind aici staționate trupele germane; s-a cerut Înaltului Comandament German ca limba de predare să fie limba română în clasele școlii primare; s-a intervenit la eliberarea prizonierilor români arestați de autoritățile germane sub acuzația de colaborare cu comuniștii.²²⁹ Începând cu anul 1942, activitatea „Astrei” se intensifică, reprezentând și pe mai departe interesele românilor din Banatul sârbesc. Gligor Popi în cartea *Românii din Banatul sârbesc* afirmă că la începutul acestui an a fost publicat un Comunicat, în baza deciziilor adoptate în ședința președințiilor despărțămintelor culturale prin care se spune următoarele²³⁰:

1. La toate cercurile și despărțămintele culturale se formează pe lângă secțiunea culturală, secțiunea economico-financiară și administrativă.
2. „Astra” este autorizată cu reprezentarea tuturor intereselor românilor atât în viața internă a românilor din Banatul sârbesc cât și afară față de oricare autoritate.
3. Se prezintă cererea Grupului Etnic Român din fosta Iugoslavie de a fi recunoscut drept persoană juridică.
4. Toți românii sunt nevoiți să se înscrie în Asociațiunea Culturală „Astra”.

²²⁸ Măran, Mircea, *Astra în Banatul sârbesc. În Asociaționism și naționalism cultural în secolele XIX-XX*. Coord. Liviu Maior, Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2011, p. 127.

²²⁹ Ibidem, p. 128.

²³⁰ Popi, Gligor, *Românii din Banatul sârbesc, 1941-1996*, vol. II, Panciova, Editura Liberatea, 1998, p. 35.

5. Orice cerere sau reclamație individuală sau colectivă va fi luată în considerare numai în cazul când reclamantul este membru al „Astrei”, cu taxa achitată și cu legitimație de membru.
6. Se interzice prezentarea individuală sau a orice delegațiuni în numele Grupului Etnic Român înaintea autorităților administrative, fiind încredințată cu aceasta numai „Astra”.

Toți care nu vor respecta aceste dispozițiuni se vor exclude singuri din comunitatea noastră românească, ca unii care distrug solidaritatea și trădează interesele neamului²³¹.

În scurt timp a fost publicat un nou Comunicat al „Astrei”, prin care s-au dat îndrumări cu privire la ajutorul pentru soldații români de pe frontul de Răsărit. Întregul Comunicat a apărut la fel în ziarul „Nădejdea”. În cel de-al doilea Comunicat sunt scrise următoarele fapte: sunt chemați românii din satele românești să trimită soldaților de pe front îmbrăcăminte de iarnă, pe care le depun la Societatea „Astra” din Vârșeț sau la cercurile culturale; învățătorii nou-numiți trebuiau să anunțe sediul „Astrei” din Vârșeț data când s-au prezentat la post; toate cercurile culturale „Astra” vor serba 24 ianuarie ca o zi sfântă în istoria neamului românesc; se va ține o ședință festivă la care să participe toți membrii „Astrei”; se va celebra „Te-Deum” cu participarea membrilor „Astrei”. Învățătorii vor arăta elevilor însemnătatea zilei. Se va organiza serbare în cadrul școlar; Ziua Unirii va fi prăznuită la sediul Asociațiunii în Vârșeț cu participarea corurilor din Cuvin, Vârșeț, Satu Nou și Petrovasâla și fanfarele din Vlaicovăț, Mesici și Satu Nou. La acest praznic să fie reprezentate toate organizațiile „Astrei” prin delegați.²³²

Nu toți românii din Banatul sârbesc au fost de-acord cu demersurile acestei Asociațiuni. Despre aceasta putem afla din Comunicatul dat în urma ședinței președinților despărțămintelor culturale din 4 martie 1942, când s-au verificat listele unor cercuri culturale: „Toți aceia cari în viitor vor vorbi sau vor lucra contra „Astrei” vor fi taxați [...] și vor fi excluși din Asociațiune”²³³.

²³¹ Fiștea, Adam, *Comunicatul „Astrei”*, „Nădejdea”, Vârșeț, nr.3 din 11 ianuarie 1942, p. 2.

²³² Popi, Gligor, *Românii din Banatul sârbesc, 1941-1996*, vol. II, Panciova, Editura Liberatea, 1998, p. 36.

²³³ Comunicatul „Astrei” semnat de pr.A. Fiștea, președ. „Astrei” și de secret. General Tr. Muceceanu, „Nădejdea”, Vârșeț, nr.18 din 12 martie 1942, p. 1-2, apud Popi, Gligor, *Românii din Banatul sârbesc, 1941-1996*, vol. II, Panciova, Editura Liberatea, 1998, p. 32.

Prin astfel de demersuri, s-a insistat ca toți românii din Banatul sârbesc să se înscrie în „Astra”. S-au aprobat noile Statute, urmând să fie aprobate de Înaltul Comandament German din Serbia. Statutele „Astrei” au fost aprobate cu următoarele condiții: „toți membrii trebuie să fie de origine etnică română, având domiciliul permanent în fostul Banat iugoslav. Noile Statute sunt scrise după principiul călăuzitor, adică activitatea națională și culturală intensă, care, în primul rând ține cont de interesele naționale ale poporului român din Banatul sârbesc.”

Asociațiunea Culturală „Astra” a dirijat nu numai mișcarea culturală, ci și bunurile care reprezintă avere națională”, preluând conducerea și redactarea ziarului „Nădejdea”, a cărui difuzare a fost aprobată de Ministerul Afacerilor Interne. Astfel, începând cu numărul din 12 decembrie 1943, săptămânalul „Nădejdea” apare sub egida Asociațiunii Culturale „Astra”, organ de luptă național-culturală.²³⁴

Prin instaurarea regimului comunist în Banat, activitatea „Astrei” a fost întreruptă în anul 1944. Autoritățile comuniste fiind de părere că „Astra” colaborează cu ocupatorul german, i-au interzis activitatea, iar oamenii de frunte erau prizonieri și arestați, unii fiind și condamnați. În zilele noastre au existat unele încercări de reanimare a acestei asociații, astfel că în anii nouăzeci s-a înființat „Astra Română” în localitatea Coștei, în anul 1998. În foarte scurt timp autoritățile i-au suspendat activitatea, fiind reînființată la începutul anului 1999 sub denumirea de „Astra Românilor din Iugoslavia” care la începutul secolului XXI își desfășoară activitatea în localitatea Coștei.

²³⁴ Popi, Gligor, *Românii din Banatul sârbesc, 1941-1996*, vol. II, Panciova, Editura Liberă, 1998, p. 46.

DIN CONTRIBUȚIA ASTREI LA INTEGRAREA CULTURALĂ A BASARABIEI INTERBELICE

Oana-Maria MITU
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Înțeleasă în ambele sale sensuri (cel general, de acumulare seculară de experiențe care construiesc un mod de gândire, și cel particular, de ansamblu de acțiuni și reprezentări concrete) și în calitatea sa de element referențial al vieții sociale, *cultura* are reprezentativitate politică (Statul își formulează o politică a culturii) și o structură trilaterală, fiind compusă simultan din *educație*, *creație* și *propagare*²³⁵. În acest sens, ea cuprinde treptele afirmării și încoronării unei conștiințe naționale²³⁶.

În contextul înfăptuirii Unirii din anul 1918, pentru România postbelică toate cele 3 laturi capătă noi dimensiuni, ele fiind definite și configurate din perspectiva interesului de Stat, acesta din urmă inserând structurarea și supravegherea lor printre propriile drepturi și obligații. Pentru spațiul românesc (dar nu numai), perioada interbelică a însemnat regândirea pozițiilor și a politicilor publice pentru obținerea unei culturi naționale unitar constituite și suficient de puternice pentru a fi convergente, asimilatoare și uniformizatoare. În acest interval temporal, atenția generală este extinsă asupra întregii comunități naționale, fixându-se principii care să normeze modelarea complexă a individului și a cetățeanului. Ideea de *educație* se substituie celei de simplă *instrucție*, creația culturală este orientată către un scop superior, folositor vieții naționale per ansamblu, iar maniera de propagare a culturii este reorganizată astfel încât să aibă o forță de atracție mai puternică și mai atent direcționată.

Concentrată înspre consolidarea statului-național, pentru România Mare armonizarea sufletească a populației reprezenta un obiectiv major. Aceasta avea două dimensiuni: atragerea și integrarea culturală a minorităților, pusă sub semnul cooperării și dezvoltării culturale autonome în limitele intereselor superioare ale Statului, dar mai cu seamă

²³⁵ Ștefan Bârsănescu, *Politica culturii în România contemporană*, Tipografia Alexandru Țerek, Iași, 1937.

²³⁶ Constantin Marinescu, *Conștiința unității naționale în gândirea și istoria românilor*, Danaster, Iași, 2012, p. 75.

uniformizarea culturală a etnicilor români, cu un accent deosebit pus pe re-naționalizarea provinciilor alipite. Mai mult sau mai puțin înstrăinați după secole de stăpânire adversă, locuitorii lor trebuiau readuși la matca românismului, iar strategia guvernamentală a Statului român interbelic a fost aceea de cucerire a instituțiilor culturale și educaționale de către elitele centrale²³⁷. Această politică centralizată a culturii nu era privită însă ca având numai rol de naționalizare/românizare, ci ca fiind parte a politicii sociale care viza „ridicarea individului în societate” prin școală (primară, secundară, de adulți, în universitățile populare, în cazărmi), prin învățământul cetățenesc general (drepturile și datoriile omului în societate, locul și rolul individului în Stat) și prin educația populară (intelectuală, estetică, etico-socială)²³⁸.

Pătrunderea în universul închis al comunităților provinciale nu era însă un lucru ușor de realizat chiar în contextul unei bune primiri a noii stăpâniri la nivel local. Aceasta deoarece, așa cum se argumenta în epocă în sens advers, adică împotriva vechilor guvernanți din provincii, „e foarte greu ca prin administrație să influențezi asupra sufletului omenesc”²³⁹. Astfel, dincolo de organizarea formală și în manieră românească a treburilor obștești de orice nivel, sarcina revenea cu precădere sistemului de propagandă internă, care în perioada interbelică capătă dublă natură – extrainstituțională și instituțională. Ordinea de menționare a acestor două laturi, care poate părea inversată, nu este întâmplătoare. Dacă antebelic rolul Statului în propagarea culturii era minimal, asigurându-se doar principiul libertății culturale, postbelic Statul devine și el propagandist cultural în liberă concurență cu celelalte centre de inițiativă²⁴⁰.

Ulterior anilor de stabilizare incipientă a noului Stat, o dată cu trasarea „planului de țară” ce cuprindea lansarea noii Constituții și reorganizarea generală a vieții naționale pe principiile neoliberalismului, undeva înspre cea de-a doua jumătate a anilor '20, propaganda culturală intră în vizorul aparatului de Stat după ce timp de peste un secol

²³⁷ Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei interbelice. Școala gustiană între carlism și legionarism*, Curtea Veche, București, 2012, p. 319.

²³⁸ N. Ghiulea, „Politica socială”, în *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, An II, nr. 1-3, aprilie-octombrie 1920, București, p. 127.

²³⁹ „Cu atât mai mult nu se poate face aceasta când administrația este vitregă”, spunea autorul pentru a argumenta eșecul administrației imperiale rusești de a asimila cultural populația românească a Basarabiei. A se vedea N. N. Topologeanu, *Încercarea rușilor de a deznaționaliza Basarabia prin biserică*, Râmnicul Vâlcea, Tiparul Tipografiei „Cozia”, 1933, p. 16.

²⁴⁰ Ștefan Bârsănescu, *op. cit.*, p. 105.

reprezentase apanajul exclusiv al inițiativei particulare²⁴¹. Până atunci, acest demers privat fusese transpus în activitatea asociațiilor culturale constituite de elită: Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) înființată la Sibiu în 1861 și Liga pentru Unitatea Culturală a Tuturor Românilor înființată la București în 1890-1891. Aceste două organizații asiguraseră în mod structurat o activitate de propagare a culturii românești, având fiecare un sector propriu de manifestare, ASTRA urmărind întreținerea specificului cultural românesc în Transilvania iar Liga Culturală acționând nu numai pentru răspândirea culturii în rândul maselor regățene, ci mai ales pentru menținerea unei legături vii între spațiul extracarpatic și provinciile aflate sub guvernare străină. Astfel, Liga Culturală a alimentat spațiul transilvan și pe cel bucovinean cu materiale culturale românești²⁴², iar relația constantă dintre aceste trei provincii a însemnat, în final, că în respectivele teritorii a existat un mediu anteformat și propice actelor de propagare a culturii și a conștiinței naționale românești. Continuitatea acestui demers s-a datorat faptului că între cele trei spații granițele culturale și fizice au fost permeabile, fiind posibil schimbul de informații. În colțul opus, spațiul basarabean, complet izolat de orice a însemnat cultură românească structurată, a reprezentat în perioada interbelică un mediu mult mai dificil de pătruns pentru implementarea ofensivei de românizare.

Acest program național imaginat de către Stat, ce urma să fie aplicat sistematic pe tot cuprinsul țării și care avea să fie pus în practică de către corpul didactic, avea drept țel formarea unei mase populare uniforme și loiale identității românești tradiționale. Obiectivele generale imediate erau „cunoașterea temeinică a României Noi (din punct de vedere istoric-politic, geografic, etnografic, economic, literar, artistic, școlar, administrativ, al apărării naționale, religios) și trezirea sentimentelor de bun român, mai ales cu ajutorul literaturii și artei”²⁴³, domenii care se așezau perfect pe linia de activitate a asociațiilor. Această suprapunere, dar mai cu seamă dificultatea

²⁴¹ Onisifor Ghibu, *Trei ani pe frontul basarabean. Bilanțul unei activități*, ediție îngrijită, introducere și note de Marian Radu, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 174.

²⁴² Pentru Transilvania și Bucovina se făceau „eforturi pentru asigurarea unei largi difuzări a celor mai valoroase opere din domeniul limbii și literaturii române, al istoriei naționale precum și a unor manuale școlare, reviste, ziare tipărite în vechea Românie”. Constantin Marinescu, *op. cit.*, p. 69.

²⁴³ G.G. Antonescu, *Educație și cultură*, ediția III revăzută și adăugită, Editura Cultura Românească, București, 1935 (fragmentele folosite fac parte din capitolele primei ediții, din anul 1928), pp. 145-146.

sarcinii aflate în fața „armatei permanente” de învățători și profesori, a fost ceea ce a facilitat accesul asociațiilor culturale către un parteneriat cu Statul, relație care, cu toate că nu le-a adus beneficii materiale (în sensul de sprijin în folosul activităților proprii), le-a asigurat statutul de instituție morală oficială în fața publicului. Avantajele revenite fiecăreia dintre cele două jumătăți ale acestui organism simbiotic sunt așadar inegale, dar variabile prin particularizare; dacă asociațiile culturale private au primit puțin sprijin logistic din partea autorităților, ele au avut însă câștigul unei sporiri considerabile a prestigiului social de care beneficiau deja, devenind parteneri ai Statului în „lupta sfântă de ridicare spirituală și morală a românilor”. Pentru această poziție, asociațiile renunțau însă într-o oarecare măsură la autonomie, Statul așteptându-se ca ele să îi pună la dispoziție în mod subordonativ toate energiile și resursele inițiativei private. Această „reunire a armatelor”, pusă sub comanda autorităților centrale, a fost anunțată public de către Ministerul de resort în anul 1927²⁴⁴, la un moment în care asociațiile private pătrunseseră deja în provinciile alipite, unde săvârșeau deja misiunea de „re-românizare a românilor”.

Natura, conținutul, structura și etapele de aplicare ale planului de culturalizare națională erau așadar definite în mod centralizat de către Stat. O implicare și mai profundă în direcționarea aplicării la nivel regional și local a modelului cultural prestabilit era împiedicată numai de posibilitățile materiale restrictive impuse de condițiile economice postbelice și de necesitatea de a investi în același timp în toate domeniile vieții comunitare. Resursele care erau totuși injectate în implementarea politicii culturale nu produceau un randament optim, relația dintre cheltuielile concrete și câștigurile morale fiind așezată într-o balanță instabilă. Mai mult decât atât, reușitele politicii culturale erau sabotate de către însăși politica ca manifestare specifică, fiind vizibilă „pecetea fiecărui partid aflat la putere”, caracterul birocratic, lipsa de spontaneitate și unilateralitatea din mobilizarea singulară a corpului didactic, care nu doar așeza o presiune considerabilă pe educatori dar care ignora complet potențialul restului „masei mai educate a populației”²⁴⁵.

În aceste condiții, prin parteneriatul pe care îl deschidea cu asociațiile culturale Statul își atrăgea un sprijin moral și reacțional binevenit, oferindu-le în schimb acestora reprezentativitate oficială în teritorii și libertatea de a pune în aplicare planul național de culturalizare prin

²⁴⁴ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 174.

²⁴⁵ *Ibidem*, pp. 177-178.

intermediul propriilor metode. La nivel practic, aceasta însemna utilizarea unei rețele mult mai extinse de forțe intelectuale, agenți ai propagandei culturale devenind nu doar cadrele didactice, ci și doctorii, avocații, judecătorii etc²⁴⁶, precum și întrebuințarea unei palete mai diversificate de procedee care să obțină acel rezultat final dezirabil indicat de autoritățile de Stat. Rezumând obiectivele politicii culturale postbelice, acest rezultat era de a-l „învăța bine” pe poporul român „cine și ce este, de unde vine, ce limbă vorbește și ce viitor are”²⁴⁷. Școlii, principala instituție în socoteala căreia era așezată responsabilitatea de educare profundă a „românismului în români”, îi lipseau deseori resursele necesare pentru îndeplinirea la cote superioare a obiectivelor prestabilite. Eforturile angajate erau pe măsura intențiilor, dar amplul proces de extindere a rețelei școlare o lăsa fără mijloacele de a acoperi obiectivele îndrăznețe și idealiste ale programului național de culturalizare. În afara sferei instrucționale fundamentale, cu greu putea fi vorba de rezultate excepționale, însăși alfabetizarea fiind un proces greoi și neliniar. Asociațiile culturale primeau astfel un rol complementar, trebuind să pătrundă „acolo unde nu putea pătrunde școala”, să completeze rolul acesteia în Stat²⁴⁸ și să își dea concursul nu doar pentru sprijinirea alfabetizării populației, ci și pentru ilustrarea și exersarea manierei de a fi un „bun român”.

În contextul social al României Mari, contribuția asociațiilor culturale a fost cu atât mai binevenită cu cât noile provincii prezentau caracteristici de mentalitate colectivă diferențiate una față de cealaltă și față de Vechiul Regat. Izolată timp de un secol în interiorul unui spațiu politico-cultural ostil, dintre cele trei provincii românești care s-au reunit la 1918 Basarabia era singura care „în ceasul revenirii ei la patrimoniul național n-a adus pe altarul acestuia aproape nici o instituție de cultură și de viață

²⁴⁶ G.G. Antonescu, *op. cit.*, p. 145.

²⁴⁷ Vasile Lucaciu, președintele Ligii Culturale, despre menirea asociației apud Constantin Marinescu, *op. cit.*, p. 79.

²⁴⁸ Din discursul Regelui Carol al II-lea la festivitatea de deschidere a Congresului ASTREI din anul 1930: „Orice instituție care-și face întreaga sa datorie [pentru răspândirea culturii și unitatea națională] o consider ca un colaborator al Meu de toate zilele. Mai ales astăzi, când mijloacele restrânse ale Statului nu-i permit să-și îndeplinească toate îndatoririle față de școală, toate asociațiunile culturale în frunte cu asociațiunea Astra au un rol covârșitor. Acolo unde nu poate pătrunde școala, să pătrundă asociațiunile culturale. Chiar în timpuri normale rolul lor nu e să învețe pe copii numai buchile, ci să completeze rolul școlii în Stat”. *Discursuri culturale ale M. S. Regelui Carol II. 1930-1936 (martie)*, Editura Librăriei „Universala”, București, 1936, p. 20.

națională”²⁴⁹. Spre deosebire de Transilvania și de Bucovina, unde mici dar statornice nuclee ale elitei culturale românești au reușit să închege, să supraviețuiască și să hrănească o conștiință mai presus de simpla identitate de neam, în Basarabia totul – biserică, școală, economie, politică – fuseseră de factură străină. Pentru a supraviețui, elita românească de la începutul secolului al XIX-lea se lăsase treptat asimilată în corpusul cultural rusesc, iar oamenii de rând, ostili integrării în acele structuri, se ținuseră deoparte de instituțiile în care învățăturile vieții le erau prezentate prin limba și manierele unui alt popor. Această reacție de izolare socială așezase piedici considerabile în cale procesului de rusificare, dar nu izbutise să îl stopeze cu desăvârșire. Reușind să își păstreze relativa autonomie de conștiință, populația românească rămăsese însă într-un „întuneric al sufletului”, fiind văduvită de hrana spirituală a bisericii și a școlii în propria limbă strămoșească. Cei care urmaseră o școală fuseseră alfabetizați exclusiv în limba rusă, fapt care ulterior a îngreunat apreciabil procesul interbelic de românizare. Mai mult decât atât, politicile imperiale reușiseră să provoace stricăciuni deloc ne semnificative în psihologia colectivă, reușind să cultive în mintea și sufletul țărănimii basarabene o identitate moldovenească deosebită de integritatea poporului românesc, reușind să facă „în 100 de ani ceea ce ungurii în 1.000 de ani n-au putut face”²⁵⁰. Această realitate determina nevoia stringentă de cultivare a conștiinței naționale românești în Basarabia dincolo de puterile de intervenție ale administrației treburilor obștești.

Este corect de menționat faptul că lipsa de organizare a unei mișcări culturale românești în Basarabia nu echivala cu lipsa totală a unei conștiințe românești printre mica elită regională, ci foarte slaba ei reprezentativitate sub regimul imperial. Libertatea de mișcare câștigată prin actul Unirii din anul 1918 a determinat manifestarea dorințelor locale înspre ceea ce însemna afirmarea și organizarea concretă a identității culturale românești. Închegarea unui astfel de proces a fost însă anevoioasă, iar majoritatea deschizătorilor de drumuri și a purtătorilor de steag în această direcție a fost compusă tot de persoane venite din restul spațiului românesc, mai cu seamă din Vechiul Regat și Transilvania. Încă din primul an postbelic au fost manifestate inițiative particulare de formare a unor cercuri culturale românești, dar haosul social, politic și economic din urma războiului și realitățile locale au împiedicat dezvoltarea lor naturală.

²⁴⁹ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 66.

²⁵⁰ *Ibidem*, p. 208.

După cum a fost menționat, la momentul în care Statul angaja un parteneriat moral oficial cu asociațiile culturale particulare acestea își manifestaseră deja inițiativa și pătrunseseră în spațiul basarabean pentru a milita în favoarea integrării populației regionale în structurile mentale ale spațiului românesc extins. Organizația care și-a făcut cel mai timpuriu și apoi cel mai intens simțită prezența în Basarabia (diferențind-o de Fundațiile Culturale Regale, care au avut natură instituțională de Stat) a fost ASTRA transilvană. Cea mai veche structură culturală particulară din spațiul românofon, ASTRA activase timp de decenii la nivel regional și local prin intermediul Regionalelor și Despărțămintelor care realizau legătura directă cu poporul și asigurau răspândirea planului cultural în masele de la sate și orașe²⁵¹. Față de Basarabia, ASTRA își manifestă în mod oficial interesul începând cu anul 1924, atunci când pe data de 12 iulie și pe statutele de la Sibiu se deschide primul Despărțământ provincial la Cetatea Albă²⁵². Așa cum se întâmpla deseori în Basarabia din primul deceniu postbelic, unde printre primii inițiatori ai proiectelor culturale se aflau întotdeauna membrii corpului ofițeresc și ai celui didactic, Despărțământul se înființează la inițiativa căpitanului Mihail Dumitrașcu și a lui Teodor Iacobescu²⁵³, cel din urmă regățean devenit de-a lungul timpului unul dintre cele mai reprezentative nume ale luptei naționale românești din provincie, activând ca om politic, de cultură, cadru didactic și revizoral și ca președinte al ASTREI în Cetatea Albă²⁵⁴. În anul 1925 președintele general al ASTREI, Vasile Goldiș, nota că intelectualii basarabeni își manifestaseră de mai înainte dorința de întemeiere a unor cercuri culturale românești în provincie, dar că demersurile fuseseră îngreunate de „situația financiară precară și de mentalitatea populației de dincolo de Prut”²⁵⁵, lucru asupra căruia vom reveni. În anul 1927 se va

²⁵¹ Pamfil Matei, *ASTRA și rolul ei în cultura națională (1861-1950)*, Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 198.

²⁵² Anca Christina Iacob, „ASTRA în viața spirituală a Iașului și a românilor de peste Prut oglindită în documente”, în *ASTRA (1861-1991). Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – 130 ani de la înființare* [Lucrările sesiunii de comunicări], Biblioteca Astra, Sibiu, 1992, p. 52.

²⁵³ „Spre înfrățirea sufletească”, în *Cetatea Albă, zece ani de la realipire (9 aprilie 1918-9 aprilie 1928)*, Tipografia Fundației Culturale „Principele Carol”, București, 1928, p. 184.

²⁵⁴ Apud <https://www.timpul.md/articol/in-culisele-istoriei-un-pedagog-model-80130.html> [30.09.2018]

²⁵⁵ Dragoș Petrescu, „Asociații și instituții culturale în România interbelică”, în *Carpica*, XXXIII, Iași, 2004, p. 262.

înființa Regionala Basarabiei²⁵⁶, iar între 1924 și 1933 se vor deschide Despărțăminte la Cetatea Albă (înființat în 1928 și unul dintre cele mai active centre), Ismail, Tighina, Lăpușna și Orhei. Activitatea susținută a Regionalei Basarabene a fost răsplătită relativ repede prin obținerea la 2 aprilie 1932 a statutului autonom față de centrul sibian. În vederea unei mai bune coordonări a aplicării programului cultural, trei ani mai târziu Regionala a trecut sub auspiciile Fundațiilor Culturale Regale²⁵⁷, fenomen care s-a manifestat treptat și la nivelul cercurilor sau căminelor sale componente.

La momentul înființării structurii basarabene, în fruntea proiectului astrist a fost desemnat Onisifor Ghibu, personalitate al cărei nume a rămas reprezentativ pentru efortul de stimulare a vieții intelectuale românești la nivel regional. Privind în urmă la anii săi de debut în această misiune, Ghibu nota că ASTRA Basarabeană își propunea să aducă în provincie tradiția sa de naționalism, idealism și solidaritate și „să afirme prin fapte principiul

²⁵⁶ În anul 1930, Regionala Basarabiei avea în structura de conducere următorii membri: P. S. Gurie al Chișinăului, P. S. Iustinian (Episcop al Ismailului și Cetății Albe), P. S. Visarion (Episcop al Bălților și al Hotinului), P. S. Dionisie (Episcop al Tighinei), Ion Inculeț (membru al Academiei, fost ministru), Generalul Romul Scărișoreanu, Ion Pelivan (membru de drept, președinte de Secție, fost ministru), Pan Halippa (membru de drept, președinte de Secție, academician, ministru), Gherman Pântea (fost primar al Chișinăului, fost președinte al Camerei de Comerț, fost deputat), Valer Pop (directorul Băncii Naționale din Chișinău), Generalul Scarlat Panaitescu (membru de drept, președinte de Secție, academician, conferențiar), Eugen Ionescu Darzău (consilier Curtea de Apel Chișinău), Inginerul N. Profiri (membru de drept, președinte de Secție, director al Serviciului de Poduri și Șosele din Basarabia), L. T. Boga (profesor, directorul Arhivelor Statului, Chișinău), Elena Alistar Romanescu (directoare Școala Eparhială de fete din Chișinău), Liviu Marian (director Liceul „B. P. Hașdeu” din Chișinău), Ion Macoveiu (membru de drept, președinte de Secție, director Liceul „Alex. Donici”), Ion Drăgan (profesor), Dr. Șeptelici (fost director al Spitalului Central Chișinău), Dr. Papinian (membru de drept, președinte de Secție, director Spitalul „Regina Maria”), Iconom stavrofor Ion Andronic (Chișinău), Teofil Iancu (Chișinău), D. Păun (președinte Tribunalul Hotin), Dimitrie Tiron (președinte Tribunalul Orhei), Vasile Ghenzul (subdirector al Băncii Românești), Pavel Grosu (inspector general veterinar, Chișinău), Pr. Iulian Friptu (Comrat), Petre Firică (mare comerciant, Chișinău), C. Georgescu-Vrancea (consilier Curtea de Apel Chișinău), Ștefan Bulat (profesor), Const. Popescu (institutor, Chișinău), T. Iacobescu (institutor, deputat, Cetatea Albă), M. Paraschivescu (procuror, Cernăuți), 2 locuri libere. Membrii supleanți erau: I. Zaborovschi (profesor, fost inspector, Chișinău), Ș. Pamfil (profesor, Chișinău), Dr. C. Ceapă (medic-șef Spitalul Tighina), N. Spătariu (inginer, Chișinău), C. Alexandrescu (profesor, inspector, Chișinău), A. Elladi (profesor), N. Popa (institutor, Chișinău), Dr. I. Scaletchi (medic-șef al Spitalului de copii Chișinău), 2 locuri libere. Conform *Activitatea Asociației Culturale Astra Basarabeană...*, pp. 8-10.

²⁵⁷ Dragoș Petrescu, *art. cit.*, p. 262.

național într-o măsură pe care Statul singur nu o putea face”²⁵⁸. Scopul ei cel dintâi era să lucreze îndeaproape cu elita locală abia înfiripată, „dorind să semene și în Basarabia aceste idei [ale conștiinței naționale] care nu putuseră prinde aproape deloc rădăcini până aici”²⁵⁹, căutând să solidarizeze intelectualitatea, să o ridice la conștiința românității și în final să-i formeze identitatea cetățenească²⁶⁰.

Onisifor Ghibu

Teodor Iacobescu

Sursa: www.timpul.md; ler.is.edu.ro

Din perspectiva unei structuri și a unui plan concret de acțiune, ASTRA Basarabeană era organizată în 10 Secții²⁶¹, prin intermediul cărora

²⁵⁸ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 33.

²⁵⁹ *Ibidem*, p. 33.

²⁶⁰ *Ibidem*, p. 170.

²⁶¹ Secția Științelor Juridice atingea în conferințele și publicațiile sale problemele drepturilor României asupra Basarabiei, problema unificării legislației, urmările unificării prin intercalare. Secția Medicală urma să analizeze și să raporteze asupra problemelor, nevoilor și soluțiilor din domeniul sanitar. Secția Social-Economică lua în calcul faptul că în Basarabia era necesară o educație economică, industrială, comercială, financiară atât pentru intelectualitate cât și pentru țărănime. Deși o provincie profund agrară, regiunea nu era dezvoltată din punctul de vedere al științei agricole, al pregătirii, tehnicii și inventarului,

își propunea să lege și să întrețină colaborări culturale „cu toate straturile sociale” din orașul Chișinău și din provincie, ținând contact cu muncitorimea, cu tineretul, cu studenții, cu preoții, să reînvie datinile de sărbători, dansurile naționale, să încurajeze activitatea sportivă, să ofere spectacole de teatru și concerte prin trupele și corurile proprii, să facă propagandă prin cinematografie, să răspândească tablouri ale marilor personalități culturale românești, să strângă folclorul românesc din Basarabia, să editeze lucrări proprii, să îmbunătățească situația precară a publicațiilor românești din teritoriu prin editarea *Cuvântului Moldovenesc*, să întrețină cămine culturale și biblioteci populare²⁶². De altfel, printre primele măsuri luate în teritoriu de Onisifor Ghibu a fost aceea de a înființa cercuri și cămine culturale la nivel local, întemeiate în zone în care manifestările spirituale practic nu existau. Numărul acestor cămine din Basarabia a crescut continuu: dacă în iunie 1932 erau 130, la sfârșitul anului următor funcționau 345, dintre care peste 200 deplin organizate; la încheierea anului 1934 își desfășurau activitatea 567 de cămine în tot atâtea localități rurale. În cadrul lor au fost înființate 518 biblioteci, 426 de coruri, 130 de muzee cu exponate ce prezentau istoria și tradițiile locale, 170 de echipe teatrale, 18 fanfare țărănești, cooperative, farmacii rurale, cercuri literare²⁶³. Urmează să revenim asupra productivității reale și efectelor pe termen lung ale tuturor acestor activități.

Important de notat este faptul că, asemenea structurilor de Stat, și cele ale ASTREI au fost sensibile la greutățile economico-financiare

activitatea desfășurându-se în parametrii agriculturii primitive. Secția Artistică veghea la întreținerea specificului național, militând atât pentru dezvoltarea laturii culturale superioare cât și pentru îngrijirea folclorului popular. Secția Literară și filologică urmărea interferențele ruso-române/româno-ruse de-a lungul veacurilor. Secția Istorică făcea cercetare și propagandă în acest domeniu, punând accent nu doar pe subiecte centrând unirea provinciei cu Țara, ci și pe prezentarea istorică a unor elemente culturale (biserici și viață religioasă/spirituală, viață literar-culturală, manifestări ale vieții populare). Secția Geografică și etnografică se ocupa nu doar de cunoștințe generale, ci făcea geografie și antropologie națională; documenta și informa, de asemenea, asupra caracterului pluriethnic și multicultural al provinciei. Una dintre cele mai importante obiective ale Secției Științifice urma să fie rezolvarea problemei noului calendar (Regionala avea și o Secție Tehnică). Secția Școlară urmărea problemele și nevoile pedagogice, religioase și filosofice specifice regiunii, căutând totodată să introducă în mod eficient elemente caracteristice sistemului regătean. Apud Onisifor Ghibu, *op. cit.*

²⁶² *Activitatea Asociației Culturale Astra Basarabeană...*, pp. 23-41.

²⁶³ Dragoș Petrescu, *art. cit.*, p. 262.

specifice perioadei interbelice²⁶⁴. Desfășurarea unui program extins de culturalizare și de propagandă necesita consumarea unor fonduri apreciabile, iar Asociația a făcut apel la simțul datoriei și al responsabilității din partea celor direct interesați de buna desfășurare a procesului. Onisifor Ghibu era de părere că Statul trebuie să sprijine, mai ales cu fonduri, inițiativele particulare care au dovedit succes în trecut, precum era cazul ASTREI. Atunci când Asociația a intrat în mod oficial pe scena regională a actorilor reprezentativi în ofensiva culturală, ministrul Cultelor și Artelor, Vasile Goldiș, ca președinte al ASTREI, și Onisifor Ghibu în calitate de comisar general pentru Basarabia lansau un apel în care cereau înscrierea în bugetele județene și orășenești a unor sume special destinate activităților Regionalei, încredințând autoritățile locale că prin aceasta ar fi făcut „cea mai solidă operă de consolidare a sufletului Basarabiei”²⁶⁵. Este dificil de precizat în ce măsură au răspuns autoritățile locale la această rugămintă de onoare. În Bugetele de venituri și cheltuieli ale județelor și reședințelor de județ este rareori specificată destinația exactă a fondurilor destinate propagandei culturale sau „propășirii mișcării artistice și culturale locale”²⁶⁶; în rarele cazuri în care este menționat *căminul cultural* drept destinatar, este cel mai adesea o referință la instituțiile aflate sub egida Fundațiilor Culturale Regale și nu la cele administrate de ASTRA, cu toate că deseori vom întâlni cazuri în care acestea dau dovadă de mobilitate tutelară, transferându-se de la o autoritate la cealaltă.

În final, una dintre cele mai puțin evidente dar în realitate cele mai semnificative piedici în calea activității ASTREI în teritoriu era lipsa mobilității pricinuită de sistemul infrastructural deficitar. Pentru ca activitatea să îi pătrundă „până la ultima celulă, până la ultimul cătun al Basarabiei”²⁶⁷, așa cum îi era recomandat de către autoritățile supraveghetoare ale Basarabiei, și pentru ca evenimentele sale culturale să

²⁶⁴ „În împrejurările grele, atât din punct de vedere sufletesc cât mai ales din cel material, multe năzuinți de îndrumare și propagandă culturală au fost împiedicate de a se valoriza. Lipsa de entuziasm, condițiile grele ale traiului, seceta de 4 ani și criza economică și financiară actuală au lovit și lovesc greu și dureros în activitatea culturală a Astrei basarabene”. Conform raportului *Activitatea Asociației Culturale Astra Basarabeană...*, p. 42.

²⁶⁵ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 153.

²⁶⁶ Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Administrației și Finanțelor Locale. 1901-1949 (inventar 1375), dosar 5/1928, f. 15.

²⁶⁷ Răspunsul dat de generalul Rășcanu, la acel moment Ministru pentru Basarabia și Bucovina, pentru discursul ținut în onoarea sa de Onisifor Ghibu la lucrările generale ale ASTREI din anul 1927. Apud Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 172.

nu se mărginească la cercul de intelectuali ai Chișinăului, ASTRA avea nevoie de libertatea de mișcare oferită de o rețea extinsă de drumuri și șosele, care să îi permită un contact facil și constant cu populația suburbană și rurală. De altfel, importanța unei rețele bune de transport și comunicații pentru răspândirea elementului cultural nu fusese neglijată în cadrul dezbaterilor socio-politice care au caracterizat perioada primului deceniu interbelic²⁶⁸. Lentoarea progreselor în această privință au avut efecte, așadar, nu numai la nivelul mai des discutat al economiei și comerțului, ci și asupra fenomenului de închegare a conștiinței naționale prin intermediul legăturilor și schimburilor culturale.

Întorcându-ne atenția către situația existentă în Basarabia din perspectivă culturală, problema majoră care necesita rezolvare din partea noii guvernări era faptul că, timp de un secol, populației românești îi fusese indusă o identitate separatistă care transformase o delimitare regională – moldovenismul – într-una etnică și culturală. Sub „mirajul rusismului”²⁶⁹ românii basarabeni fuseseră învățați că limba românească („moldovenească”) avea o calitate inferioară și că manifestările culturale de natură superioară nu puteau fi transpuse decât prin intermediul limbii ruse, un motiv suplimentar de descurajare activă a oricărei implicări din partea puținilor intelectuali de origine românească în întreținerea și difuzarea unor produse culturale proprii. În obiectivele stabilite de ASTRA pentru planul său de intervenție, înlăturarea din mentalitatea basarabenilor a acestei identificări moldovenești reprezenta prima linie de acțiune. O caracteristică a psihologiei colective nu poate fi modificată prin forță, iar sufletul omenesc nu poate fi lesne atins de măsuri administrative sau polițienești, așa cum bine observase intelectualitatea regățeană. Acel miraj al superiorității culturale rusești nu putea fi combătut, așadar, prin constrângerile unui nou regim. Mai degrabă, după cum abil identifica Onisifor Ghibu, el trebuia atacat „prin aceleași metode folosite de ruși”, iar înlocuirea lui cu o altă atitudine pozitivă (de data aceasta îndreptată către cultura românească) trebuia abordată prin misticism cultural²⁷⁰. În practică, el însemna folosirea discursului, a tehnicilor de persuadare și convingere și, plastic vorbind, a strategiei „atrăției muștelor cu miere”, a ademenirii subiecților de partea

²⁶⁸ „Să nu pierdem din vedere importanța economică a chestiunii. (...) O rețea bună de comunicațiuni ar da un avânt de neînchipuit culturii neamului” spunea Scarlat Panaitescu în lucrarea *Aspecte economice și sociale din Basarabia (1920-1926)*, vol. I, Tipografia eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1926, p. 166.

²⁶⁹ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 70.

²⁷⁰ *Ibidem*, pp. 70-71.

românismului prin portretizarea calității elementelor culturale românești și prin apelarea la toate cele trei laturi ale firii umane (rațiune, emotivitate și sentimentalism). Tot acest sistem complex de promovare a fost pus în mișcare cu o intensitate care ilustra corect titulatura de *ofensivă culturală*. Obiectivul final era demonstrarea caracterului calitativ al produselor culturale românești, acceptarea raportării identitare a populației basarabene față de acestea și solidificarea acestui rezultat prin stimularea sentimentelor de mândrie a apartenenței la sistemul cultural respectiv.

Trei ani pe frontul basarabean, lucrarea de căpătâi a lui Onisifor Ghibu în relație cu activitatea misionară desfășurată de ASTRA pentru revitalizarea culturii românești în Basarabia interbelică

BIBLIOTECA „ASTREI” BASARABENE

Nr. 10.

Trei ani pe frontul
basarabean

— BILANȚUL UNEI ACTIVITĂȚI —

cu XXIII Anexe

de

Onisifor Ghibu

Profesor la Universitatea din Cluj, Senator de Orhei
Directorul ziarelor „România Nouă” și „Cuvântul Moldovenesc”
Comisar general al „Astrei” pentru Basarabia.

A.64.321/1968

CHIȘINĂU
Tipografia Eparhială „CARTEA ROMÂNEASCĂ”
1927.

S.1237/1959

S.I. 125457

Sursa: <http://www.romaniamagnifica.ro>

Vorbind mai departe de o strategie concretă, se sublinia imperiozitatea solidarizării tuturor intelectualilor basarabeni de origine românească în jurul ideii naționale unitare, mai întâi în cercurile urbane,

apoi a acestora cu cercurile rurale. Îndeplinirea politicii culturale de românizare necesita o structură și o organizare bine definite, care o dată ramificate la nivel local să identifice și centralizeze în mod corect nevoile culturale, apoi să subvină înlesnirii lor cu sfaturi, directive și instrucțiuni atent alese²⁷¹. Lipsa unei asemenea organizări din partea celor „chemați să conducă destinele Basarabiei” însemnase că, timp de un deceniu, în viața sufletească a provinciei se perpetuase „o criză permanentă (...) care nici până astăzi nu și-a găsit limanul de scăpare”²⁷².

Eșecul unei orânduirii precise în primii zece ani după Unire nu fusese însă rezultatul lipsei exclusive de interes din partea autorităților centrale sau locale, cu toate că poate fi considerată și lipsa de echilibru dintre intensitatea energiilor puse în slujba propagandei, pe de o parte, și eficacitatea preconizată de metodele folosite, pe de altă parte. În schimb, lipsa unor fundamente socio-culturale locale, a unui sprijin viguros din partea majorității populației, lipsa fondurilor și a resurselor, ostilitatea fostelor cadre administrative (care se aflau încă în posturi) și a fostei elite imperiale, mozaicul etnic caracteristic părților nordice și sudice ale provinciei au așezat piedici reale, independente de voința sau străduințele celor implicați în activitatea de propagandă culturală. Este important de amintit faptul că reacțiile inițiale ale populației românești din Basarabia au jucat un rol semnificativ din mai multe privințe. În primul rând, natura lor i-a surprins și tulburat pe cei din Transilvania și din Vechiul Regat, cei veniți din proprie voință pentru a-și da concursul entuziast la relansarea elementului românesc și mânați de însuflețirea unei „misiuni sfinte” pe un pământ eliberat. Ceea ce a întâmpinat însă pe majoritatea a fost reticența localnicilor față de avântul acestor străini și față de șansele de reușită ale programului de propagandă românească. Inițiativele asociațiilor și particularilor deopotrivă erau privite cu neîncredere de către basarabeni, iar Onisifor Ghibu notează cuvintele de descurajare cu care a fost întâmpinat la sosirea în teritoriu. Unele situații de forță majoră pe care autoritățile românești fuseseră nevoite să le administreze imediat după război și modul în care aceste lucruri s-au înfăptuit îi făcuseră pe unii basarabeni „să-și întoarcă fața de la Statul român” atât de mult încât se ajungea uneori la amenințări reale de boicotare ale acțiunilor românești și românizatoare²⁷³.

²⁷¹ Scarlat Panaitescu, *op. cit.*, p. 166.

²⁷² Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 72. Autorul făcea referire la momentul anului 1926.

²⁷³ Proces-verbal al ședinței plenare extraordinare a secțiilor literar-științifice, Cluj, 20 septembrie 1926 în *Ibidem*, p. 146.

Față de aceste condiții, maniera de interpretare și de reacție a lui Onisifor Ghibu ca diriguitor al ASTREI Basarabene a avut două componente. Mai întâi, el a concluzionat că eforturile propagandei trebuiau susținute și accentuate și că mișcarea avea nevoie de încă mai mulți colaboratori, care să îi convingă pe localnici „că există o cultură românească pe care ei au fost împiedicați să o cunoască până acum”²⁷⁴. Acest gând era legat de inversarea efectelor discursului care subordonase orice producție culturală celei rusești și în urma căruia pentru o parte din elita basarabeană limba română cântărea foarte puțin ca mediu de manifestare calitativă. În al doilea rând, Ghibu a identificat în mod fericit că pentru a obține rezultate optime o intervenție trebuie să fie particularizată circumstanțelor în care este implicată. În acest sens, politica lui Ghibu nu a fost exclusiv aceea de a transplanta în Basarabia metodele care asiguraseră succes în alte situații, argumentând în mod rațional faptul că alte condiții nu pot genera aceleași rezultate, fiind în schimb nevoie ca specificul provinciei să fie introdus în calculul strategiei²⁷⁵. În acest sens, conferințele și bibliotecile nu mai puteau fi singurii piloni pe care să se fundamenteze proiectul ASTREI de construcție culturală, iar aceasta reieșea din simpla realitate socială a Basarabiei – țărănimea, care compunea majoritatea populației provinciale, „în general nu citea cărți” și era puțin probabil să participe la conferințe sau alt tip de adunări de natură academică²⁷⁶. O altă latură esențială era analfabetismul aproape generalizat și știința de carte, acolo unde exista, exprimată în limba rusă și în caractere chirilice.

Pornind de la aceste ultime însușiri, ASTRA Basarabeană a abordat unul dintre principalele subiecte ale chestiunii culturale – problema limbii – într-o manieră adecvată situației locale. La nivel național, printre obiectivele procesului de omogenizare a vieții sociale se afla și unificarea limbii române, aducerea formelor vorbite la nivel regional la normele limbii literare, adică la forma și fondul celei vorbite la București „de partea cultă și sănătoasă a populației”²⁷⁷. Punerea în aplicare a acestui demers de standardizare și uniformizare se desfășura în mediul educațional, școala fiind principala instituție care veghea la răspândirea și interiorizarea de către populație a tiparelor oficial stabilite. Eforturile sistemului școlar necesitau însă sprijin și completare din partea celorlalte instituții morale care vegheau

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 147.

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 70.

²⁷⁶ *Ibidem*, p. 88.

²⁷⁷ Teodor Ardelean, *Limba română și cultivarea ei în preocupările Astrei*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2009, p. 21.

la conturarea identității și conștiinței naționale²⁷⁸. Cu atât mai trebuincioase erau aceste intervenții suplimentare în provinciile alipite și mai cu seamă în Basarabia multietnică unde limba română nu era vorbită de majoritatea populației, deseori nici măcar de populația românească însăși, limba rusă ocupând statutul de limbă vehiculară la nivel provincial. Chipul în care a înțeles ASTRA Basarabeană să înlesnească pătrunderea și răspândirea în regiune a limbii române și a elementelor culturale românești este ilustrat prin modul de prezentare a publicisticii sale. Păstrând în minte faptul că generațiile mai bătrâne ale basarabenilor, precum și o parte a tinerilor era mai fluentă în citirea limbii ruse (sau era, încă, exclusiv alfabetizată în aceasta) ori nu cunoștea încă nici alfabetul latin, pentru o bună perioadă de timp ASTRA și-a editat ziarele și revistele în registru bilingv (precum a fost cazul *Cuvântului Moldovenesc*, revistă relansată de către Asociațiune). Practica s-a manifestat, de altfel, la majoritatea publicațiilor românești din teritoriu deoarece reprezenta o necesitate obiectivă pentru supraviețuirea pe piață²⁷⁹.

Puterea de influență a presei în chestiunea construcției unei conștiinței naționale comune și importanța manierei sale de prezentare au fost pătrunse de coordonatorul ASTREI în teritoriu. În publicistică, Onisifor Ghibu vedea pentru Basarabia oportunitatea unui „mare oficiu central al vieții de Stat”, care să concentreze în jurul unei idei unitare toate caracteristicile și capacitățile locale pozitive și care să sesizeze nevoile actuale ale provinciei, punându-se în serviciul devotat al dezlegării lor și al

²⁷⁸ La Adunarea Generală ASTRA de la Sfântu Gheorghe din 1931, mitropolitul ortodox al Transilvaniei, Nicolae Bălan, vorbea despre „marea datorie de a acționa prin ținuturile unde limba românească pierde terenul”, Asociațiunea trebuind să lucreze „mână în mână cu biserica”, colaborare esențială în vederea „menținerii sufletului românesc”. Apud Teodor Ardelean, *op. cit.*, p. 75.

²⁷⁹ Introducerea treptată a alfabetului latin a fost o practică necesară în contextul socio-cultural al Basarabiei. De regulă, revistele și ziarele aveau corpul principal al publicației într-una dintre limbi și suplimente redactate în cea de-a doua limbă. Ulterior s-a început redactarea în limba română, dar păstrându-se caracterele chirilice. Cele două alfabete erau tipărite în paralel, pentru ca populația să se obișnuiască cu tranziția. Deseori, publicațiile unor instituții (precum revistele eparhiale) tipăreau articolele părții oficiale și articolele culturale ale suplimentului cu litere latine, iar articolele pentru popor din supliment cu litere chirilice. Conform Ecaterina Mazilu, Ioan Scurtu, „Învățământul și cultura din Basarabia în anii interbelici”, în Ioan Scurtu, Dumitru Almaș, Armand Goșu, Ion Pavelescu, Gheorghe I. Ioniță, Ion Șișcanu, Nicolae Enciu, Gheorghe E. Cojocaru, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Semne, București, 1998, p. 176.

asigurării unui spațiu de dialog real și productiv între Centru și Periferie²⁸⁰. Sub aceste principii, chipul de alcătuire a publicisticii aștriste basarabene urma să evite maniera ziarelor de propagandă politică, sesizând în schimb realitățile locale cu simț critic „și cu dor de bine”. Evitând capcanele regionalismului, militând în schimb pentru interesul general de Stat (uniformizarea identitară și formarea unei conștiințe politice românești), rolul presei aștriste în Basarabia era de a întemeia un spațiu social fundamentat pe ideea națională. Cultivarea simțământului de *solidaritate* era prezentată ca fiind unul dintre pilonii esențiali ai programului aștrist, prin prisma acesteia fiind definite *politica* („grija cea mai bună a tuturor pentru asigurarea și promovarea binelui comun”) și *cultura* („o obligație superioară pentru toți”). Punând în balanță interesele Statului și caracterul special al mediului social, politic și economic al Basarabiei, politica Regionalei ASTREI era de a pune în practică toate aceste principii cu considerarea „largă și sănătoasă a tuturor necesităților locale” dar afirmând „dreptul elementului dominant” și căutând „raporturi normale între acesta și minorități”²⁸¹.

Această atitudine față de minoritățile etnice, prezente în număr mai mult decât însemnat în Basarabia, era de altfel una dintre temele recurente ale discursului lui Onisifor Ghibu și reprezenta un motiv de mândrie pentru activitatea Asociațiunii și a organelor sale de presă, dar era în esență mai degrabă o luare aminte și o punere în gardă decât o deschidere către o colaborare partenerială. În susținerea raportului de activitate al ziarului *România Nouă*, Ghibu afirma contribuția acestuia la „emanciparea ucrainenilor din Basarabia de sub mentalitatea rusească și pentru asocierea lor la noi în vederea unei lupte comune în contra rusismului dușman” și declara că ASTRA și mediile sale jurnalistice s-au ridicat „în contra izolării elementului evreiesc față de tot ce privește Statul român și combătând tendințele lui de discreditare și a Statului și a poporului nostru, precum și mijloacele de acaparare a întregii vieți economice a provinciei, [preconizând] necesitatea pe de o parte a unei politici naționale în sensul unei educații a elementului românesc și a solidarității noastre naționale strânse, pe de alta a unei loialități din partea evreilor”²⁸². Atitudinea degajată de reprezentanții ASTREI era astfel încadrabilă în mentalitatea specifică mediului intelectual și politic interbelic românesc, în care principiul

²⁸⁰ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 49.

²⁸¹ *Ibidem*, pp. 50-51, cu referire la modul în care ziarul *România Nouă*, editat de ASTRA, își înțelegea menirea în Basarabia și își stabilea principiile de funcționare.

²⁸² *Ibidem*, pp. 51-52, cu referire la activitatea ziarului *România Nouă*.

respectării diferențelor dintre comunități și a libertăților culturale era filtrat prin lentila unui mod de gândire tradițional, în care drepturile erau asigurate nu în virtutea unei echități naturale ci în vederea dirijării unor mase înspre servirea intereselor celor aflați la putere.

Pe de altă parte, maniera de interpretare a raportului dintre românitate și minorități și a locului ocupat de publicistică în această relație dezechilibrată nu păreau, la momentul în cauză, a fi mai importante altundeva decât în Basarabia. Aici, presa românească s-a aflat într-o permanentă criză și pe o poziție mult inferioară celei de limbă rusă²⁸³. În primul deceniu interbelic, dintr-un total de 58 de gazete apărute în Basarabia doar 24 erau românești, dintre care doar 10 apăreau cu periodicitate cotidiană. Din restul de 34, editate în limba rusă, apariție zilnică aveau 32, iar o bună parte din ele erau conduse nu de ruși, ci de români basarabeni²⁸⁴. La începutul anilor '30 situația s-a ameliorat timid prin apariția ziarelor *Cuvânt Moldovenesc* și *Viața Basarabiei*, publicații aflate sub atenția lui Pantelimon Halippa. Aceasta se întâmpla însă în anii 1931-1932, până la acel moment presa de limbă română aflându-se într-o permanentă spirală descendentă. Tipografiile românești deschise imediat după Unire își închiseseră succesiv activitatea din pricina lipsei acute de fonduri, iar în anul 1926 „ultimul ziar cotidian românesc *Dreptatea* și-a dat duhul”²⁸⁵. Întâmplător sau nu, acela a fost momentul în care ASTRA a preluat inițiativa de salvare a prezenței publice a limbii române. „În vederea unificării cât mai grabnice a ținuturilor”, în anul 1926 ASTRA transilvană deschidea o colaborare cu Ministerul Instrucțiunii Publice prin care prima urma să extindă aria de apariție a publicațiilor sale (revista *Transilvania* pentru intelectuali și revista *Biblioteca populară* pentru mase) în provinciile alipite, adaptându-le nevoilor noului public²⁸⁶. Sprijinul oferit de către Stat

²⁸³ Conform mențiunilor anterioare, se continua utilizarea curentă a limbii ruse în publicistică deoarece o mare parte a populației era mai fluentă în aceasta decât în limba română. Se face distincția între presă rusească și presă de limbă rusă deoarece, conform unui editorial al ziarului *Viața Basarabiei* din anul 1935, „ziarele ce apar nu sunt ziare rusești, ci doar scrise în această limbă”. Apud Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Iacob, Ovidiu Buruiană, *Politică și cultură în România interbelică*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași, p. 19.

²⁸⁴ Apud *Ibidem*, p. 19.

²⁸⁵ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, pp. 30-31.

²⁸⁶ Circulară cu ordinul Ministrului Instrucțiunii prin care Inspectoratele școlare regionale erau îndemnate să recomande tuturor instituțiilor școlare achiziția și răspândirea acestor două publicații de cultură românească. Copia consultată era înregistrată la Școala Superioară

publicațiilor particulare de limbă română era considerat crucial de către reprezentanții asociațiilor culturale; inițiativa privată singură, fără ajutor moral și material de la autoritățile centrale, era slabă în fața presiunii seculare a publicisticii rusești²⁸⁷. Din punctul de vedere al coordonatorului ASTREI Basarabene, una dintre cele mai accesibile metode de ajutorare guvernamentală – și „de contracarare a rusismului” – era ca Statul să cumpere abonamente la tipăriturile românești, iar mai apoi să asigure contactul constant al populației cu aceste publicații. Educația națională realizată prin intermediul scrierilor de limbă română se putea face în mod indirect, prin aprovizionarea instituțiilor publice (școli, spitale, judecătoria, primării, unități militare) și în mod direct prin premiarea „celor mai distinși învățători, celor mai buni elevi din secțiile normale și secundare, celor mai cunoscuți muncitori din fabrici, celor mai viteji soldați, celor mai harnice gospodine”²⁸⁸. Nu cunoaștem multe detalii despre modul în care și-au asumat autoritățile centrale aceste idei sau dacă le-au pus în aplicare în mod structurat. Responsabilitatea pentru achizițiile și plățile abonamentelor la publicațiile românești a fost pusă în contul administrațiilor locale, iar acestea neglijau deseori rezolvarea tuturor punctelor de pe lista de sarcini. Mai cu seamă în județele basarabene cu un nivel ridicat de eterogenitate etnică (precum Nordul și Sudul) și în localitățile în care populația majoritară era de altă coloratură etno-culturală, publicațiile de limbă românească erau rar achiziționate și foarte slab utilizate. Deseori, sumele disponibile în bugetele locale pentru achiziția de reviste românești nu erau cheltuite, abonamentele deja încheiate nu erau plătite la timp, în cele din urmă sistându-se livrările, iar publicațiile care încă se mai primeau nu erau arhivate sau puse la dispoziția publicului în mod organizat²⁸⁹.

Temeliile unei prese naționale puternice se așezau cu foarte mare dificultate în Basarabia, iar atitudinea guvernanților și a propagandiștilor culturali se menținea alertă și defensivă în special în relație cu presa administrată de ruși și de evrei, care prindea „rădăcini tot mai adânci, periclitând marile noastre interese de stat”²⁹⁰. Pentru stimularea presei de

de Comerț din Ismail. Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul Instrucțiunii (inventar 713), dosar 759/1925, f. 10.

²⁸⁷ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, pp. 57-58.

²⁸⁸ *Ibidem*, p. 180.

²⁸⁹ Mircea Ispir, Panait Antohi, *Un sat din Bugeac. Monografia satului Plătărești, județul Cetatea Albă*, lucrare editată sub egida ASTRA Despărțământul Cetatea Albă, Editura Scrisul Românesc Craiova, 1932, p. 160.

²⁹⁰ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 23.

limbă română editată la nivel regional, Onisifor Ghibu a mijlocit formarea unor legături de colaborare între intelectualii basarabeni și oficiile de presă astristă din Transilvania.

Această metodă de încurajare și sprijinire a scrisului românesc contribuia de asemenea la procesul de închegare a unei elite regionale, care să împărtășească ideile și simțămintele celor regățene și transilvane. Se făceau astfel primii pași către integrarea Basarabiei în rețeaua culturală extinsă a spațiului românesc și către ilustrarea unei concepții culturale mai complexe și mai largi decât cea cu care fusese obișnuită elita basarabească antebelică. Considerând că „bătrânii” intelectuali basarabeni nu aveau putința de a rezolva impasurile identitare în care se afla masa populară, ASTRA a ales să își îndrepte atenția către tineretul provinciei, folosindu-și instrumentele relaționale pentru a-i modela acestuia o conștiință românească²⁹¹. Încercând să stimuleze contactul dintre elita culturală românească din celelalte provincii și posibili reprezentanți ai celei basarabene, mai cu seamă să creeze o punte spirituală între românii transilvăneni și cei de dincolo de Prut, ASTRA a conceput o dublă determinare. Pe de o parte, din spațiul intracarpatic au fost trimiși intelectuali precum profesorul universitar Onisifor Ghibu care să popularizeze în Basarabia știința, cultura și identitatea românească. Pe de altă parte, prin îndemnul și sprijinul structurilor sale, elemente valoroase din rândul studenților basarabeni au studiat la Universitatea din Cluj, pentru ca ulterior să poată susține mișcarea culturală românească din propria provincie. Începând cu anul 1925, conducerea Asociațiunii a pus în aplicare un plan în această direcție, tinerii basarabeni fiind sistematic pregătiți pentru munca de apostoli culturali ce urmau să o desfășoare²⁹².

Pentru a ne întoarce la activitatea ASTREI Basarabene în ceea ce privește publicistica de limbă română, intervenția sa centrală a fost revitalizarea ziarului *România Nouă*, suspendat în 1918 și relansat în 1926. Despre acesta, Onisifor Ghibu nota că „avea să fie o forță organizată care să însumeze în sine toate energiile naționale din Basarabia, să le închege într-o solidaritate sfântă (...) în vederea unei activități naționale complexe și organice menite a reda încrederea în forțele naționale integrale și a reface definitiv tot ce vitregia vremurilor a adus cu sine în noua provincie”²⁹³. Complementar acestuia, tot sub egida ASTRA a fost relansat în Basarabia ziarul *Cuvânt Moldovenesc*, despre care același Onisifor Ghibu nota că

²⁹¹ A se vedea declarația lui Onisifor Ghibu în *Ibidem*, pp. 53-54.

²⁹² Dragoș Petrescu, *art. cit.*, p. 262.

²⁹³ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 32.

„avea să aducă în masele largi ale moldovenilor de la țară, zăpăciți de întunecimea unui veac de robie și de lozincile unui deceniu de revoluție și de anarhie, cuvântul de îndrumare și de luminare al conducătorilor vieții naționale (...) El avea să fie o foaie de educație, întocmai cum o cereau trebuințele de astăzi ale poporului basarabean, servind în același timp ca legătură între mase și conducători”²⁹⁴. Datoria (auto)atribuită celor două tipărituri se contura așadar ca o reacție la nevoia de întremare a unui organism asupra căruia acționaseră timp îndelungat forțe distructive. Pentru însănătoșirea lui trebuiau să se angajeze în luptă energii care să învețe să acționeze în mod solidar și să privească cu luare aminte una către cealaltă, căci masele și conducătorii aveau deopotrivă nevoie de îndrumare pentru ca viitorul națiunii să fie construit pe fundamentele unei conștiințe puternice. La sfârșitul unui an de activitate al ziarului *România Nouă*, Onisifor Ghibu declara că misiunea sa în Basarabia se afla pe drumul realizărilor celor bune, conținutul sănătos al articolelor „înălțând și întărind sufletul provinciei, făcându-l să bată din nou la fel cu al restului țării” și ridicându-l astfel peste neajunsurile provincialismului și regionalismului²⁹⁵. De altfel, Ghibu avea toate motivele să aibă această credință referitoare la impactul avut de publicațiile ASTREI în spațiul social și în mentalul populației basarabene, mai ales în formarea actualei sau viitoarei elite locale, având în vedere faptul că persoane din teritoriu îi raportau cum că „în toate satele ziarul dumneavoastră [este] citit cu mare interes de către preoți, învățători și chiar țărani”²⁹⁶. Acuzând mediul publicistic al primului deceniu interbelic de a fi (cel puțin) întreținut starea mentalității locale în care identitatea se păstra la nivelul regionalismului basarabean, pe de o parte, și de a nu fi făcut nimic concret pentru a cristaliza unitatea sufletească atât de mult proslăvită în discursuri, pe de altă parte, coordonatorul ASTREI revendica pentru tipăriturile Asociațiunii meritul de a-i fi îndreptat pe intelectualii basarabeni către adevărata idee națională²⁹⁷. Mai mult decât atât, spre deosebire de efemerele gazete care serveau interesele diferitelor facțiuni politice sau care tratau în mod exclusiv astfel de subiecte lipsite de profunzime, ASTRA avea aspirația compunerii unui mediu cultural propriu care să se manifeste prin crearea unor curente de opinie reale, vii și constructive.

²⁹⁴*Ibidem*, pp. 32-33.

²⁹⁵*Ibidem*, p. 50.

²⁹⁶Scrisoarea medicului T. Spoilă, basarabean stabilit în Vechiul Regat, către Onisifor Ghibu apud *Ibidem*, p. 59.

²⁹⁷*Ibidem*, pp. 50, 54.

Pornind de la elementele care îi defineau procesele de planificare și execuție, propaganda culturală desfășurată în spațiul basarabean reprezenta un paradox. Pe de o parte se aflau intențiile declarate și energiile considerabile puse în mișcare pentru realizarea lor. Pe de alta, rezultatele neuniforme care deseori se situau, per total, departe de proiectări. Menită să producă determinări asupra întregii mase populare, operația se desfășura într-un tipar asimetric, neavând la îndemână resursele necesare pentru a se extinde dincolo de anumiți parametri. Pentru a traduce această situație ne îndreptăm către evoluția propagandei național-culturale așa cum era ea descrisă în rapoartele autorităților de Stat. O bună parte din activitate se compunea din evenimente cu caracter academic, conferințe în care intelectualii provinciali și publicul larg ascultau prelegeri informative (latura educativă, cu subiecte generale sau de specialitate, prin care se făcea un tip de instrucție populară modernă) și cultural-propagandistice (latura naționalizatoare, prin care populației locale i se aminteau caracteristicile de neam). Vizând deopotrivă o ridicare a nivelului de cunoștințe a populației și difuzarea uniformă a modelului identitar tradițional, astfel de conferințe erau organizate atât de către instituțiile de Stat cât și de asociațiile particulare și reuneau deseori mari personalități ale vieții politice, economice, culturale. Modelul lor era copiat în sens descendent, de la instituțiile centrale la cele locale. O dată cu îndepărtarea de centru se diminuau însă și resursele, la fel capacitatea de a menține o anumită frecvență a acțiunilor. Piedicile majore așezate în calea programului extensiv prin care se dorea realizarea propagandei culturale erau dificultățile economico-financiare periodice și lentoarea cu care se realiza modernizarea și extinderea rețelei infrastructurale a provinciei. Imposibilitatea unei deplasări lesnicioase însemna că activitatea de propagandă se dezvoltă mai ales în așezările urbane mai importante sau cu un anumit grad de dezvoltare, unde infrastructura²⁹⁸ permitea organizarea fără întreruperi a unei vieți socio-culturale. O altă variabilă importantă era structura etnică a localităților, fiind lesne de înțeles de ce acțiunile care promovau cultura tradițională erau mai probabil să se poată manifesta într-o reședință cu populație majoritar românească decât într-una cu populație străină²⁹⁹. Deși nu erau delimitate în

²⁹⁸ Prin „infrastructură” indicăm toate bazele materiale sau spirituale ale comunității care facilitau desfășurarea unui program public de culturalizare.

²⁹⁹ În relație cu activitatea ASTREI Basarabene, autoritățile notau că organiza conferințe „având de scop a atrage populația minoritară, care însă s-a evidențiat printr-o lipsă totală de la tot ce este producția românească”. Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției (inventar 2349), dosar 6/1932, f. 353.

mod restrictiv, acțiunile de propagandă culturală aveau caracteristici deosebite în funcție de sursă. Statului îi era mai la îndemână folosirea sistemului educațional, școlile publice fiind locul predilect de atragere a populației în zilele de duminică sau de sărbătoare. Prin Fundațiile Culturale Regale, tot Statul avea și o rețea extinsă de cămine menite să întrețină activitatea culturală în afara programului școlar. Instituțiile publice precum teatrele naționale, cinematografele, corurile de Stat, bibliotecile, librăriile erau și ele instrumente folosite, cu implicare variabilă, de către autorități. Aceste tipuri de activități se suprapuneau de altfel cu programele asociațiilor private care, întemeiate și alimentate din voluntariatul individual, se interesau mai îndeaproape de resursa umană și de ceea ce se putea transmite maselor prin intermediul acesteia. Astfel, asociațiile particulare aveau un interes mai accentuat și metode mai flexibile de folosire a individului în propaganda culturală, iar strategia lor esențială era implicarea directă în comunitatea locală.

În calitatea sa de organizație cu dezvoltare complexă, ASTRA își adusese în Basarabia toate instrumentele care dăduseră roade pe parcursul celor 65 de ani de activitate în Transilvania, adaptându-le pe cât posibil la cerințele noii provincii. Demonstrând o putere de planificare și organizare care o rivaliza pe cea a Statului, ASTRA întreținea propriile cinematografe (stabile sau itinerante), trupe de teatru, biblioteci, case de citire, cămine culturale. Planul național de educație era pus în practică în propriile stabilimente, precum erau universitățile populare și școlile țărănești. Una dintre cele mai dezvoltate activități ale ASTREI Basarabene a fost întreținerea unui șir constant de adunări publice și conferințe care trebuiau să faciliteze contopirea treptată a mentalității regionale în modul de gândire național (n.n. regățean). A fost anterior menționat interesul pe care reprezentanții ASTREI îl manifestau față de existența minorităților etnice în Basarabia, iar una dintre modalitățile de mediere a chestiunii a fost organizarea unor conferințe speciale, care să stimuleze integrarea acestora în mediul cultural și identitar românesc. Așa cum era de așteptat, rezultatele au fost minime, populația minoritară evidențiindu-se „printr-o lipsă totală de la tot ce este producția românească”³⁰⁰.

Interesul ASTREI de a aduce progrese reale în desfășurarea planului național de propagandă culturală și de (re)românizare se vădea în eforturile depuse pentru deschiderea cât mai multor căi de colaborare cu

³⁰⁰ Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției (inventar 2349), dosar 6/1932, f. 353-354.

intelectualitatea celorlalte provincii, în vederea implicării acesteia în demersurile făcute în Basarabia. Prin Secțiunea Literară și Filologică a Regionalei de la Chișinău s-a deschis astfel o linie de colaborare cu Universitatea din Iași, acesteia fiindu-i solicitată delegarea a 6 conferențieri, „cei mai destoinici apostoli ai ei”, care prin capacitățile lor profesionale și calitățile lor personale „să deștepte din amorțire și să deștelenească din înstrăinare orașele acestei părți de țară, atât de părăsite și înapoiate”. Apelul transmis rectorului instituției ieșene cuprindea inclusiv indicații referitoare la subiectele care ar fi urmat să fie discutate de către acești invitați. Era astfel de preferat ca problematica să atingă chestiuni cât mai apropiate de nevoile specifice ale Basarabiei și să fie totodată în armonie cu preocupările și tradițiile ASTREI de răspândire cât mai sistematică a culturii românești în orașele și satele provinciei³⁰¹.

Activitatea de conferențiere primea o atenție deosebită din partea structurii regionale a ASTREI deoarece era privită ca un prim și esențial pas în procesul de formare a viitoarei elite basarabene, o modalitate de instruire a acesteia în normele moderne ale științelor utile vieții sociale și de insuflare a sentimentului național românesc. Pentru a beneficia în mod optim de calitățile resursei umane avute la dispoziție pentru această îndeletnicire, printre regulile sale de apartenență Asociațiunea instituise obligativitatea ca fiecare membru să susțină cel puțin o prelegere anuală pe specialitatea proprie, în localitatea în care activa. Anii de debut ai Regionalei au marcat cea mai intensă activitate în acest sens. Cu toate că sursele sunt uneori contradictorii cu privire la cantitatea exactă a evenimentelor organizate³⁰², este de netăgăduit faptul că avântul primilor ani de implicare în programul de culturalizare a românilor basarabeni a atras după sine și o frecvență mai mare a prezenței specialiștilor în spațiul public. De reținut este faptul că

³⁰¹ Apud Anca Christina Iacob, „ASTRA în viața spirituală a Iașiului și a românilor de peste Prut oglindită în documente”, în *ASTRA (1861-1991). Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român – 130 ani de la înființare* [Lucrările sesiunii de comunicări], Biblioteca Astra, Sibiu, 1992, pp. 52-53.

³⁰² Raportul vis-a-vis de activitatea dintre anii 1926-1930 indică un număr de 10 conferințe ținute de membrii ASTREI Basarabene pe anul 1926, în timp ce scrisoarea transmisă de către Onisifor Ghibu și Pantelimon Halippa către Universitatea din Iași menționa un număr impresionant de 80 de evenimente. Diferențele semnificative provin, cel mai probabil, din perioada exactă și delimitarea geografică la care s-a raportat calculul. Pentru Chișinău, spre exemplu, înscrisurile oficiale demonstrează într-adevăr faptul că adunările se organizau cu frecvență aproape zilnică, ceea ce sprijină o raportare finală ridicată cantitativ. A se vedea Anca Christina Iacob, *art. cit.*, pp. 52-53 și *Activitatea Asociației Culturale Astra Basarabeană...*, pp. 10-23.

aceste adunări au fost, încă de la început, concentrate în jurul centrului de la Chișinău. Astriștii din capitala provincială efectuau și deplasări în teritoriu, dar acestea erau sporadice – dintr-un total de 10 conferințe raportate la un anumit moment pentru anul 1926, jumătate fuseseră ținute în Chișinău, trei la Orhei, una la Hotin și una la Căușani, în județul Tighina³⁰³. Raportul este explicabil din trei perspective: înclinația naturală de concentrare a nucleului organizațional către principalul centru cultural al regiunii, structura ramificată a Asociațiunii (care implica responsabilitatea elitei locale de a susține propriile reuniuni la nivelul localităților) și lipsa resurselor materiale și infrastructurale care să susțină un program de mobilitate în teritoriu. Fiind punctul de atracție al atenției și resurselor trimise Basarabiei din restul spațiului național, Chișinăul și elitele sale aveau posibilitatea de a întreține o frecvență mult mai mare a evenimentelor publice decât centrele locale. Aici, în aproape toate zilele de duminică sau de sărbătoare sălile tuturor școlilor sau ale altor instituții de cultură publică găzduiau evenimente la care participa, în număr variabil, populația locală³⁰⁴. În anul 1927, spre exemplu, în prima jumătate a anului fuseseră organizate în capitala provinciei 64 de conferințe cu înșiruire aproape zilnică. Desigur, nu toate aceste prelegeri erau susținute de numele mari ale scenei sociale, numărul lor ilustrând practica prin care fiecare membru al Asociațiunii avea datoria de a prezenta teme din propria specialitate în fața unui auditoriu. De asemenea, aceste adunări nu reuneau întotdeauna un public popular, fiind mai cu seamă organizate în vederea instrucției elitei regionale. Masei populare îi erau destinate evenimentele organizate la nivelul satului sau comunei, unde *cei mai cuminți și mai curați* cetățeni primeau povește despre modul sănătos și „românesc” de a duce viața. Acest caracter al adunărilor din provincie determina adăugarea șezătorilor și serbărilor populare la calculul final al activităților. Dacă la Chișinău, în virtutea rolului de ansamblu pe care îl jucau, subiectele expunerilor înclinau mai des către generalitate, în localitățile din provincie ele vizau în mod concentrat educația morală și cetățenească a populației românești. Astfel, micilor elite locale (preoți, învățători, funcționari, gospodari de frunte) le erau hrănite identitatea și mândria națională prin raportarea la trecutul istoric și cultural al neamului. În al doilea rând, asemenea colegilor din marile centre urbane, le erau explicate realitățile vieții sociale, politice, culturale, economice moderne

³⁰³ Doctorul St. Cazacov conferențiasse despre „Bolile sociale în satele basarabene”. Apud *Activitatea Asociației Culturale Astra Basarabeană...*, pp. 10-23.

³⁰⁴ Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției (inventar 2349), dosar 6/1932, f. 353.

într-o manieră adaptată atât nevoilor comunitare, cât și intereselor superioare pe care Statul le avea relativ la acestea. În acest sens, românii din provincie li se vorbea despre valoarea culturii, a slovei românești și a cititului, despre regalitate și însemnătatea ei în istoria poporului, despre îndreptarea calendarului sau importanța meseriilor pentru fiii de țărani³⁰⁵.

Impactul avut de eforturile depuse de ASTRA în vederea răspândirii uniforme a culturii tradiționale românești în Basarabia este dificil de concluzionat în mod definitiv. Se observă cu ușurință o diferență importantă între obiectivele stabilite în mod vocal și realitățile din teritoriu. Acest fenomen nu este totuși întâlnit numai la nivelul activității asociațiilor particulare, ci are valabilitate și pentru activitatea propagandistică a structurilor de Stat. Rapoartele oficiale, atât cele ale Asociațiunii cât și cele ale autorităților, sunt deseori ambivalente în ceea ce privește progresul programului de românizare a identității culturale provinciale. Deseori, mobilizarea semnificativă de resurse și energii dedicate acestui proiect național raporta efecte concentrate în jurul aceluiași Chișinău. La nivelul anului 1932 se considera că numai județul Ismail mai avea o activitate de propagandă național-culturală mulțumitoare³⁰⁶. În județele Orhei și Cahul aceasta era consemnată numai în școli, pe când pentru județele Soroca, Hotin, Tighina³⁰⁷ și Cetatea Albă ea era considerată cu totul redusă³⁰⁸. Structura organizațională complexă a ASTREI nu dădea beneficii reale în

³⁰⁵ Pe anul 1928, din 28 de conferințe organizate de ASTRA în Basarabia, 5 se ținuseră în județul Tighina în localitățile Cobusca Nouă (profesorul Elladi a vorbit despre „Însemnătatea culturii și slovei românești”; Fr. I. Pop despre „Însemnătatea meseriilor pentru fiii de țărani”; pr. căp. N. Murea despre „Calendarul îndreptat”) și Sălcuța (profesorul Elladi despre „Însemnătatea cititului pentru moldoveni”; parohul comunei despre „Calendarul îndreptat”). Pe anul 1929, din totalul de 38 de conferințe, în afara Chișinăului au fost înregistrate conferințe la Tighina (generalul Radu Roseti a vorbit despre „Regele Ferdinand I”); alte 17 șezători s-au ținut în comunele județului Lăpușna. Conform *Activitatea Asociației Culturale Astra Basarabeană...*, pp. 10-23.

³⁰⁶ A se vedea Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției (inventar 2349), dosar 6/1932, ff. 67v-68, 69.

³⁰⁷ Notată drept „făcută în mică măsură la reședință, nulă în județ” în raportul Inspectoratului General de Poliție din Basarabia către Direcția Generală a Poliției. Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției (inventar 2349), dosar 6/1932, f. 311.

³⁰⁸ Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției (inventar 2349), dosar 6/1932, ff. 353-354. Pentru județul Cetatea Albă la mijlocul anilor '30, a se consulta și Arthur-Viorel Tuluș, *Stări de spirit ale populației din județul Cetatea Albă între anii 1933-1934. Documente din Arhiva de Stat a Regiunii Odessa, Ucraina*, Editura Istros, Brăila, 2016, *passim*.

situația în care Basarabia nu oferea nici resurse îndestulătoare, nici un sprijin popular extins sau o atitudine comunitară larg deschisă către realizarea proiectului de culturalizare. Astfel, dacă în județul Cetatea Albă ASTRA înființase 450³⁰⁹ de cămine culturale cu 1.730 de membri înregistrați, activitatea era în schimb notată ca fiind „aproape inexistentă”³¹⁰. În timp ce Statul se concentra pe românizarea populației prin intermediul structurilor de instrucție publică și de cult³¹¹ (indiferent dacă activitatea se desfășura în cadrul sau în afara programului de lucru instituțional), autoritățile locale notau faptul că restul manifestărilor de propagandă rămăsese oarecum în responsabilitatea asociațiilor ASTRA și Liga Culturală, care însă desfășurau o activitate destul de redusă „tocmai în acest ținut” care necesita o atenție deosebită din pricina numărului mare de minoritari prezenți în toate straturile sociale³¹². În orașele mai mici, în târguri și în zonele rurale, atât ASTRA cât și Casele Naționale³¹³ întâmpinau greutăți semnificative în dezvoltarea majoră a activității culturale românești³¹⁴ din pricina tabloului social deosebit de complex. Situația nu

³⁰⁹ Indicativul numeric se află în curs de verificare, având în vedere discrepanța ridicată dintre această raportare făcută de autoritățile de Stat și cea făcută de asociație, care înregistra doar 104 cămine culturale astriste în județul Cetatea Albă în anul 1930 (conform *Activitatea Asociației Culturale Astra Basarabeană...*, p. 41).

³¹⁰ Arthur-Viorel Tuluș, *op. cit.*, p. 181.

³¹¹ Care în timpul vacanțelor școlare revenea la o frecvență extrem de scăzută, vezi raportul Poliției de Siguranță Cetatea Albă din luna iulie 1934 apud Arthur-Viorel Tuluș, *op. cit.*, pp. 315-316. Se simțea „nevoia ca preoții și învățătorii din când în când în comunele rurale să țină populației în zilele de sărbătoare conferințe (...)”, conform *Ibidem*, p. 321. Totuși, planul de românizare prin intermediul școlii și a bisericii întâmpina mari dificultăți în condițiile în care multe dintre localitățile basarabene continuau să aibă învățători și preoți de origine etnică minoritară.

³¹² Arthur-Viorel Tuluș, *op. cit.*, p. 149.

³¹³ În România interbelică, Casele Naționale au reprezentat prima manieră de închegare a vieții culturale care s-a desprins de școală și de biserică ca medii unice de acțiune asupra colectivității. În fapt, ele au fost precursorile căminelor culturale care vor prinde avânt începând cu a doua jumătate a anilor '20. Una dintre primele Case Naționale deschise în afara Vechiului Regat a fost cea din Nisporeni, Basarabia. A se vedea Jean Bart, „Casele Naționale. Zece ani de experiență” în revista *Boabe de grâu* (1929), consultat la http://restitutio.bcub.ro/bitstream/123456789/150/1/casele_nationale.pdf și „Istoria Casei Naționale din Nisporeni”, consultat la <https://nisporeni1618.wordpress.com/2016/05/24/casa-nationala-nisporeni> [24.09.2018].

³¹⁴ Inspectoratul General al Siguranței din Basarabia, raport din septembrie 1931 către Direcția Generală din cadrul Ministerului de Interne, apud Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției (inventar 2349), dosar 141/1929, f. 122. Aceeași idee este reluată și într-un referat ulterior, din noiembrie 1932 (vezi *Ibidem*, f. 191).

era, de altfel, cu mult mai îmbucurătoare în cazul orașelor mai mari unde scena culturală, chiar dacă nu complet acaparată, a rămas totuși pentru mult timp dominată de factura străină, în special de cea rusească³¹⁵.

Dacă este să privim tiparul programului național de intervenție culturală, acesta era, cu foarte mică variație, același pentru structurile specifice ale Statului cât și pentru asociațiile particulare. În acest sens, pentru a veni în sprijinul politicii și a obiectivelor culturale oficiale, Regionala Basarabeană a ASTREI a activat prin adoptarea unora dintre instrumentele specifice unei asemenea propagande – teatrul, cinematografia, serbările, prelegerile publice, școlile comunitare (distincte de cele de Stat) dezvoltate în cadrul cercurilor și căminelor culturale. Cercurile și căminele astriste din Basarabia au fost centrele de planificare și coordonare a programului de românizare conform liniilor directoare stabilite de Stat și strategiilor și metodelor preferate de Asociațiune. Adeziunea elitei și intelectualității locale la una dintre cele două forme de organizare – căminele Fundației Culturale Regale sau cele ale ASTREI – ilustra o preferință personală, un rezultat al gradului de pătrundere a Asociațiunii în zona în cauză, a publicității pe care aceasta reușea sau nu să o răspândească, o decizie obiectivă în raport cu resursele oferite de fiecare dintre cele două instituții aparținătoare sau a manierei în care se desfășura relația de colaborare dintre acestea și structurile de la nivel local. Se întâmpla astfel ca unele dintre căminele culturale înființate în mod formal sub egida Fundațiilor de Stat să nu desfășoare efectiv vreo activitate până în momentul în care au fost reorganizate și și-au cerut transferul sub scutul ASTREI³¹⁶.

³¹⁵ Spre exemplu, în luna iunie 1932 Inspectoratul General de Poliție din Basarabia raporta către Direcția Generală despre starea de spirit, propaganda și contrapropaganda din provincie notând că „propaganda prin teatre și cinematografe se face de către trupele de teatru rusești care joacă numai piese de autori ruși, ceea ce face să țină treaz sentimentul rus. De asemenea prin cinematografe se face această propagandă întrucât în majoritatea filmelor care rulează la cinematografele din Basarabia se redau operele diferiților autori ruși. În ce privește trupele de teatru, formate din artiști străini –ruși și evrei– atunci când dau reprezentații s-a putut observa că sălile sunt arhipline. Atât filmele cinematografice cât și trupele de teatru despre care se vorbește mai sus sunt autorizate de către autoritățile competente. Propaganda prin radio se face pe o scară foarte întinsă de către posturile de emisiune sovietice și a căror propagandă este recepționată zilnic atât de posesorii de aparate radio cât și de prietenii și cunoscuții lor”. Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției (inventar 2349), dosar 6/1932, ff. 349-350.

³¹⁶ Căminul Cultural „Sfântul Gheorghe” din comuna Cairaclia, județul Ismail, înființat pe 14 aprilie 1925 de către funcționarii comunei, a cărui activitate nu a progresat timp de 2 ani deoarece membrii nu își dădeau interesul sau erau mutați din comună. În perioada 1927-1933 căminul a fost neglijat, pentru ca ulterior activitatea sa să fie reorganizată, ținându-se

Alteori se întâmpla ca direcția de afiliere să fie inversată, căminele Asociațiunii cerând să fie primite sub ocrotirea Fundațiilor Regale. Deși nu avem înscrisuri clare în acest sens, este probabil ca această inversare a situației să fie cauzată mai puțin de sentimentul insatisfacției față de activitatea desfășurată sub directivele Asociațiunii (căminele astriste fiind mai puțin amenințate de dezinteresul față de îndeplinirea sarcinilor decât cele de Stat) și mai degrabă de speranța unui plus în statut și în impresia de protecție suplimentară.

Calitatea privată și libertatea de mișcare de care dispunea ASTRA, ca asociație aflată în parteneriat cu Statul dar nu subordonată acestuia, i-a permis organizației să își determine singură preferințele pentru una sau alta dintre metodele de aplicare a planului de propagandă națională. ASTRA a ales astfel să completeze activitatea instituțiilor morale guvernamentale, acoperind toate laturile programului de intervenție culturală dar concentrându-se pe metodele educației informale. Regionala Basarabeană a avut implicarea sa specifică inclusiv în instrucția tradițională, dezvoltând soiul propriu de învățământ. Ideea unor școli țărănești a apărut în Maramureș la începutul anilor '30, iar în 1933 deja se decidea generalizarea lor la nivelul ramurilor Asociațiunii. În aceste instituții populare urma să se predea limba patriei în manieră astristă, încercându-se flexibilizarea metodelor pedagogice pentru a le adapta la capacitățile și nevoile efective ale populației. Aceasta însemna renunțarea la intransigența modelelor oficiale și prezentarea limbii „nu cu de-a sila, cu gramatica, ci așa, cum se vorbește din partea poporului și cum trăiește în cele mai frumoase cărți ale poporului...și cum dăinuiește în zicătorile și în cântecele populare”. După limba națională al doilea obiect de studiu era istoria patriei, prezentată sub forma glorificării înaintașilor (metodă care de această dată corespundea

mai ales întâlniri în care cărturarii satului citeau auditoriului ziare și reviste de cultură românească. În 1933 își schimbă afilierea de la Fundația Culturală „Principele Carol” la ASTRA Basarabeană (Arhivele Naționale, SANIC, fond Fundațiile Culturale Regale. Cămine Culturale 1922-1948, inventar 696, dosar 2170/1925, ff. 42, 49). Căminul Cultural „Al. Gh. [indesc]” din comuna Furmanca, județul Ismail, înființat la 8 mai 1925 sub egida Fundațiilor Regale. Fără activitate până în anul 1932, în anul 1933 îl regăsim sub numele „Regele Carol II” și sub egida ASTRA, cu 48 de membri (alternativ găsim 31 membri). Biblioteca căminului avea 119 volume și 56 cititori în anul 1935 (44 agricultori, dintre care 2 femei, și 12 funcționari/intelectuali). Cele mai citite cărți erau cele de povești, dar se semnala nevoia celor de agricultură. La reviste, funcționarii citeau *Cuvânt Moldovenesc*, *Curentul* și *Universul*, pe când țărani citeau *Satul* și *Poporul Românesc* (Arhivele Naționale, SANIC, fond Fundațiile Culturale Regale. Cămine Culturale 1922-1948, inventar 696, dosar 2180/1925, f. 1, 4, 7, 8).

întru totul celei de Stat), prin „povestirea care trece din gură în gură, din generație în generație, despre faptele vrednice de reținut”³¹⁷. Acest tip de școală nu era destinat copiilor, ci venea mai degrabă în completarea școlilor de adulți care funcționau în mod obligatoriu conform legii. Ele aveau format de internat și „elevi de vârstă mijlocie recrutați dintre cei mai harnici și mai destoinici gospodari din mai multe sate”³¹⁸. Tot în domeniul instruirii adulților, ASTRA s-a implicat în procesul de formare a elitei și intelectualității locale. Printr-o serie specială de cursuri cu durata de 3 luni, Asociațiunea se implica în corectarea și interiorizarea formei adecvate a dicției românești în cadrul corpului didactic, despre care opina că este greșit formată și pentru îndreptarea căreia cerea sprijinul Ministerului. Acestuia i se petiționa o dispoziție prin care toți profesorii și învățătorii de origine basarabeană din Chișinău să urmeze programul conceput de Asociațiune în acest sens³¹⁹.

Formarea unei elite regionale cu o conștiință națională puternică și o identitate culturală tradițional românească, foarte clară și pronunțată manifestă, reprezenta una dintre cele două ramuri principale ale chestiunii integrării Basarabiei în tiparele unui sistem național uniform. Această „armată” locală de agenți culturali trebuia să suplimenteze ulterior eforturile de predicare a politicii culturale oficiale cu care erau împovărați propagandiștii guvernamentali sau particulari veniți de la Centru sau din Transilvania, să ghideze conștiința colectivă a populației locale și să asigure împământarea unei viziuni convergente asupra vieții naționale. Ei reprezentau calea de mijlocire a mesajului politico-social și un contact cu populația însăși care pentru autorități era totodată direct și indirect. În conținuturile preocupării strategice de asigurare a unei influențe continue asupra locuitorilor Basarabiei, actul de modelare culturală a elitei regionale se afla așadar în relație de simultaneitate dar și de determinare cu cel de înrâurire a politicilor culturale asupra populației.

Pentru aceasta din urmă, schimbările concrete petrecute la nivelul vieții cotidiene ca efecte ale politicii de Stat erau resimțite în diferite grade de „vătămare”, în funcție de importanța pe care o reclamau și de maniera în care erau introduse în spațiul vieții comunitare. Una dintre cele mai semnificative probleme culturale întâlnite la nivelul Basarabiei și care a atras și interesul concentrat al Asociațiunii, care s-a implicat în mod metodic

³¹⁷ Horia Petra Petrescu în revista *Transilvania* din anul 1934 apud Teodor Ardelean, *op. cit.*, p. 166.

³¹⁸ Idem apud *Ibidem*, p. 167.

³¹⁹ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 166.

în rezolvarea ei, a fost chestiunea îndreptării calendarului. Aplicată în mod precipitat, fără ca populația să fie în prealabil pregătită din punct de vedere mintal, spiritual sau emoțional, dându-se dovadă de o necunoaștere a stării de lucruri și de inconsecvență în acțiunile organelor de stat și a instituțiilor bisericești centrale³²⁰, acțiunea de modificare a calendarului a stârnit tensiuni sociale importante. Îmbinând maniera științifică de înțelegere a unei probleme și chipul propriu de comunicare cu populația, Asociațiunea și-a organizat un mod concis și sistematic de a aborda subiectul. Intuind că punctul nevralgic se afla în faptul că basarabeni percepeau întâmplarea ca pe o chestiune de natură religioasă și că reacționau în mod tipic acestei presupoziii, conducătorii ASTREI și-au propus să convingă populația că schimbarea nu se făcea împotriva legii creștine, ci cu binecuvântarea ei în vederea pășirii în lumea civilizată și modernă³²¹. La început, implementarea în provincie a schimbării de calendar și explicarea necesității acestei acțiuni către populație au fost lăsate în grija exclusivă a Bisericii și a corpului clerical, considerându-se, pe de o parte, că este eficient (și suficient) ca fiecare ramură reprezentativă a Statului să se (pre)ocupe de domeniul vieții sociale care îi era caracteristic. Pe de altă parte, soluția a fost ulterior considerată ca fiind cel puțin un neajuns în procesul de planificare a intervenției culturale respective, vocile mai nuanțat contrare mergând până la a acuza autoritățile centrale de lipsă de competență în dirijiarea unui demers atât de semnificativ din punct de vedere social. Atât structurile particulare cât și cele de Stat au ajuns la concluzia că era necesară intervenția tuturor instituțiilor morale, a Școlii și Armatei deopotrivă cu Biserica pentru ca acțiunea de schimbare a calendarului să fie înțeleasă și acceptată corespunzător de către populație. Cadrele didactice, militare și clericale – reprezentanții autorității morale a Statului și națiunii – au fost astfel mobilizate pentru a-și uni forțele în acest efort. Calea de relaționare cu populația a fost trasată dual – mai întâi convingerea minții prin prezentarea rațional-argumentativă a naturii și motivelor schimbării calendarului, apoi convingerea sufletului prin ghidarea exemplului personal, obligație de sub care nici un reprezentant al autorității Statului nu putea fi absolvit³²².

Contribuția ASTREI Basarabene la străduințele de integrare a noului calendar în mentalitatea și exteriorizarea socială a comunității provinciale a fost apreciabilă. La propunerea Asociațiunii, Ministerul de resort a adoptat

³²⁰ Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Palade, *Basarabia în cadrul României întregite (1918-1940)*, Editura Universitas, Chișinău, 1993, p. 103.

³²¹ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 135.

³²² *Ibidem*, p. 164.

strategia de includere a forțelor școlare în serviciul propagandei pentru noul calendar. Astfel, petițiile Secției Științifice a ASTREI au determinat lansarea unei circulare a Ministerului Instrucțiunii în care se anunța mobilizarea corpului didactic, a elevilor și studenților³²³ conform planului de lucru schițat de către asociație. Stabilind că „[masele] trebuie convinse cu argumente logice despre adevărul științifice care zace la temelia chestiunii calendarului”³²⁴, Ministerul Instrucțiunii indica corpului didactic aflat în Basarabia că are sarcina de a se documenta temeinic asupra subiectului astfel încât să îl poată argumenta cu succes în fața sătenilor, învățătorii rurali fiind obligați să organizeze adunări publice și prelegeri de informare. Cea de-a doua sarcină a învățătorilor era să convingă populația prin oferirea unui exemplu practic, concretizat prin participarea personală la slujbele bisericești și prin ducerea la biserică a copiilor. Cea de-a treia și poate cea mai importantă sarcină a corpului didactic era predarea intensivă a problemei în școală, astfel încât elevii înșiși să devină la rândul lor instrumente de conversie a restului populației. Angajându-se să întreprindă o largă activitate de propagandă pentru a minimiza efectele negative ale introducerii noului calendar, în afara contribuției sale la trasarea acestei strategii de intervenție ASTRA a avut și o implicare materială în mediul școlar. O broșură științifică întocmită pe acest subiect de specialiștii Asociațiunii era distribuită în școli, urmând ca prin concursul autorităților de Stat aceasta să fie „socotită ca un fel de manual didactic” din care profesorii să predea problema în mod sistematic. Pentru „reconfigurarea” modului de interiorizare a temei de către tineri, sistemul școlar avea inclusiv putere de presiune faptică asupra copiilor, elevii fiind notați în cadrul unei teze speciale care le verifica corectitudinea și profunzimea informațiilor standardizate referitoare la calendar. O altă idee adusă în discuție de către ASTRA Basarabeană era ca elevii să fie îndatorați ca „de sărbătorile Crăciunului să lucreze în satele lor pentru convertirea sătenilor”. Pentru a avea succes, strategia avea și o componentă recompensatoare, elevilor care reușeau în „apostolatul” lor promițându-li-se din partea Asociațiunii „câte o bibliotecă din 50 de volume de literatură românească” și o diplomă specială de recunoștință. Același program se aplica și studenților, aceștia fiind stimulați și mai puternic pentru a reuși în activitatea lor de propagandă, în

³²³ Circulara nr. 145304 din 1 decembrie 1926, apud Onisifor Ghibu, op. cit., p. 88,

³²⁴ Din circulara Ministerului Instrucțiunii, apud Onisifor Ghibu, op. cit., pp. 163-164, Onisifor Ghibu, op. cit.

caz de reușită fiind premiați în bani, cooptați ca membri corespondenți ai ASTREI sau recomandați pentru burse speciale³²⁵.

Strategia astristă nu includea însă numai mediul școlar, ci și celelalte structuri ale Statului, cum era cazul Armatei. Cooptați pentru serviciul de propagandă a noului calendar, ofițerii luau locul cadrelor didactice în rolul de coordonator local; fiind obligați să urmeze cursuri speciale referitoare la acest subiect, după promovare ei trebuiau să își instruiască mai departe soldații din subordine, care urmau la rândul lor să fie elemente de răspândire a noilor principii în teritoriu, atunci când se întorceau la vetre și la comunitățile proprii. Metodele folosite pentru atragerea Armatei în acest demers erau, ca și în celelalte instanțe indicate, simultan stimulative și constrângătoare – doar aceia care treceau o examinare și care se angajau să ducă mai departe opera de „convertire” în localitățile natale primeau, spre exemplu, concediul de Crăciun. Cei care se distingeau ca viitori propagandiști activi erau „ținuți minte” pentru premiere, decorare, avansare sau concedii suplimentare³²⁶.

Privind înapoi la anii de debut ai activității ASTREI transilvane pe teritoriul basarabean, coordonatorul Regionalei, Onisifor Ghibu, nota cu satisfacție lucrarea sistematică inaugurată de Asociațiune în chestiunea introducerii calendarului îndreptat și faptul că, prin acțiunea organizației, această problemă „extrem de penibilă în Basarabia” începuse să se apropie de o rezolvare sănătoasă³²⁷.

În ceea ce privește programul extins de propagare a culturii românești în Basarabia, în afara acestei maniere tradiționale de implicare a autorităților morale, Regionala ASTREI a avut o contribuție activă și în utilizarea mediilor extrainstituționale de culturalizare populară.

Capacitatea lor ilustrativă a făcut ca cele două arte ale spectacolului – teatrul ca exprimare clasică și filmul cinematografic ca redare modernă – să fie medii utile culturalizării de tip național și unelte eficace de modelare a mentalității publicului. Teatrul și cinematografia au fost utilizate de către Stat pentru redarea reprezentativă a elementelor ce trebuiau alimentate și educate în spiritul colectivității naționale. În acest sens, instituțiile de artă a spectacolului, fie ele de Stat sau particulare, au folosit intensiv limba română și subiecte ce făceau referire directă la evenimente sau valori specifice tradiției culturale românești pentru a modela conștiința populației și a determina o omogenizare identitară cât mai reală. Imediat după Unire,

³²⁵ *Ibidem*, pp. 133-134.

³²⁶ *Ibidem*, p. 134.

³²⁷ *Ibidem*, p. 58.

teatrul a fost una dintre primele instrumente culturale utilizate în Basarabia (imediat în urma școlii). Aici, propaganda culturală românească de Stat se făcea prin teatrul național de la Chișinău, care se străduia să își extindă efectele la nivel local prin turnee efectuate în târguri și orașe, în condițiile generate de o populație urbană a cărei origine etnică era în marea sa parte minoritară, a unei contra-propagande de factură rusească din partea companiilor private³²⁸ și a posibilităților reduse de pătrundere masivă în mijlocul comunităților rurale. Sursă de educație pentru tineretul școlar și militar, importanța teatrului se delimita ca fiind extrem de ridicată³²⁹. Lucrând în colaborare cu Societatea pentru fond de teatru român³³⁰, ASTRA a adoptat acest instrument de (re)vitalizare a limbii și culturii românești în activitatea sa din Transilvania. Era astfel de așteptat că ea să aducă cu sine în Basarabia această manieră de interacționare cu publicul său țintă. Teatrul era utilizat mai cu seamă în acele centre care desfășurau o activitate culturală constantă și cât de cât elaborată, necesitând un nivel specific de angajare din partea celor implicați. Spre exemplu, într-unul dintre cele mai active puncte ale mișcării culturale românești din Sudul Basarabiei (cel puțin la nivelul raportărilor) – comuna Plătărești/Plateevca din județul Cetatea Albă – cercul cultural ASTRA organiza periodic „piese de teatru serioase, cu caracter moral și patriotic”³³¹ jucate de membrii asociației și de reprezentanții mai „scuturați” ai localnicilor. Prin flexibilitatea sa, teatrul reprezenta o linie mai neocolită de interacțiune cu populația decât era cinematografia. Faptul că de cele mai multe ori actorii erau fie membri

³²⁸ Se considera că puterea nocivă a trupelor de teatru rusești (și a cinematografeilor, conferințelor și bibliotecilor) nu numai că ținea înverșunată și neintegrabilă populația minoritară, dar că se extindea inclusiv asupra populației românești. Conform „Buletin Informativ al Marelui Stat Major înaintat Inspectoratului General al Jandarmeriei referitor la starea de spirit a minorităților din România” în Ioan Scurtu (coord), *Minoritățile Naționale din România (1931-1938). Documente*, Arhivele Naționale ale României, Editura Semne, București, 1999, p. 161. În aceste condiții autoritățile au fost prompte în a încerca să ia măsuri, iar în anul 1932 se spunea că ar fi scăzut numărul filmelor de propagandă rusească care rulau în provincie. Tot în 1932 se spunea că teatrul rusesc ajunsese să lipsească cu desăvârșire, în afara unei trupe de operetă (care ținea totuși reprezentații cu casa închisă). Arhivele Naționale, SANIC, fond Ministerul de Interne. Direcția Generală a Poliției, dosar 6/1932, f. 36.

³²⁹ Ecaterina Mazilu, Ioan Scurtu, *art. cit.*, p. 169. În aceste condiții, este curios de constatat cum în anul 1932 se are în vedere desființarea oficială a celor 2 teatre naționale din Chișinău și Cernăuți.

³³⁰ Care va fuziona de altfel cu Asociațiunea în anul 1934. A se vedea Teodor Ardelean, *op. cit.*, pp. 127-139.

³³¹ Mircea Ispir, Panait Antohi, *op. cit.*, p. 177.

cercurilor culturale (în special învățătorii), fie populația însăși (elevii, studenții, țărani mai răsăriți) însemna o implicare personală a publicului ce încuraja deschiderea sa concentrică față de valorile exemplificate în conținutul pieselor. De asemenea, datorită resurselor minime necesare organizării și desfășurării sale, teatrul era deseori folosit în activitatea de propagandă culturală deoarece se afla mai la îndemâna ramurilor locale ale asociațiilor decât cinematografia, care necesita investiții în materialul folosit, în aparatură și în transport³³².

În deosebita complexitate a procesului de integrare în tipare uniforme de identitate național-românească a provinciilor alipite în anul 1918, cazul Basarabiei se distinge prin calitatea sa de teritoriu care la momentul formării României Mari nu aducea în spațiul colectiv al culturii naționale aproape nici un aport propriu, cel puțin nu unul cu o minimă structură sau organizare. Condițiile socio-politice tensionate ale perioadei postbelice, în care toate ramurile vieții naționale erau remodelate pentru a compune o imagine omogenă a ceea ce se dorea să fie *românitatea* și calitatea de bun român, au determinat consumarea unor energii considerabile îndreptate către construirea conștiinței colective în mentalul populației basarabene. Responsabil de exhaustivitatea procesului, Statul necesita sprijin moral și aplicativ în desfășurarea intervenției sale. În perspectivă culturală, resursele sale au fost cu seamă îndreptate înspre extinderea acțiunii sistemului de instrucție către mediul comunitar aflat în afara structurilor educaționale. Pentru a-i completa eforturile și a-i facilita rezultatele, alături de acest program de omogenizare culturală prin școală s-a așezat inițiativa particulară, aceea care într-o regiune locuită de români reușise de peste jumătate de secol să păstreze vie identitatea tradițională sub condițiile unei stăpâniri străine. Pătrunderea ASTREI în Basarabia a ilustrat interesul pe care elita românească, indiferent de condițiile particulare ale viețuirii sale istorice, l-a avut pentru ocrotirea și îndeplinirea unui deziderat colectiv – întrunirea tuturor românilor într-o singură conștiință identitară. Experiența practică a Asociațiunii a dat flexibilitate manierei de mijlocire a noilor relații dintre politica de Stat și populația locală, iar structura sa organizațională s-a potrivit rețelei extinse în paralel de către autoritățile guvernamentale. Eforturile și resursele angrenate de ASTRA în aplicarea programului național de răspândire a culturii românești în Basarabia au fost

³³² Despre propaganda prin cinematografie a Despărțământului județean ASTRA din Cetatea Albă se raporta în anul 1930 că „dispune de un cinematoraf însă din cauza crizei abia își scoate cheltuielile”. Apud *Activitatea Asociației Culturale Astra Basarabeană...*, p. 32.

semnificative. În insuficientul interval de timp avut la dispoziție, rezultatele acțiunii sale nu s-au putut ridica la înălțimea tuturor dezideratelor sau planificărilor. Totuși, ele nu pot fi nicidecum neglijate, aportul avut în evoluția procesului de formare a identității culturale românești din Basarabia de către strategiile, manierele de interacțiune socială și activitățile concrete ale ASTREI fiind, în condițiile vremurilor, clar și expresiv.

ASOCIAȚIA TRANSILVANĂ PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN (ASTRA). DESPĂRȚĂMÂNTUL ASTRA ARAD

Stelian – Ioan Boia
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român (ASTRA) a reprezentat o adevărată academie populară a românilor încurajând, stimulând și organizând învățământul, știința, cultura în general, literatura și artele în special. Prin sistemul organizatoric, cu despărțăminte sau secțiuni și cercuri, s-a extins în toată Transilvania și Banat și, fără nici un ajutor oficial prin cotizațiile și donațiile membrilor, a reușit, cu trecerea anilor, să dețină un bogat patrimoniu. Scopul principal al Asociațiunii a fost acela de a pregăti Marea Unire, de a crea fundamentul popular al culturii românești din Ardeal, Banat, Bucovina. Obiectivul a fost îndeplinit cu prisosință.

ASTRA creată sub un regim străin de neam, pe principiul unde „desbină legea, cartea poate uni”, a constituit adevăratul cheag pentru viața culturală, socială și națională a românilor din Transilvania și Banat. Ea a făcut pe românii din diferite părți ale acestor ținuturi românești, și chiar a întregii țări românești, să se cunoască unii pe alții, i-a deprins să muncească împreună și să se stimeze unii pe alții, i-a învățat să prețuiască și să cultive limba, credința, obiceiurile, datinile și tradițiile, a susținut vie scânteia națională, chiar și acolo unde era primejdia de a se stinge, a aplanat contrastele sociale și confesionale și a făcut ca toți românii să se simtă fiii aceluiși popor, hrănindu-se la același ideal: menținerea neamului și consolidarea lui materială, morală, culturală și spirituală, precum și unirea cu frații români din patria mamă și celelalte provincii românești înstrăinate

333

ASTRA rămâne după Vasile Goldiș, „vatra jocului sacru indispensabilă națiunii, rămâne altarul de închinare zeilor scumpi ființei omenești, contra oricăror doctrine ademenitoare de nivelări sociale”³³⁴.

³³³ Gheorghe Preda, *Activitatea „Astrei” în 25 de ani de la Unire (1918-1943)*, Sibiu, Editura Astrei, 1944, pp.9-10.

³³⁴ *Ibidem*, p.12.

Asociația nu poate deci rămâne un simplu așezământ al rezistenței românilor față de încercările de înstrăinare, de pierdere a identității proprii, revenindu-i misiunea de a contribui din plin la modelarea „sufletului unei națiuni regăsite și reunite după răzlețire și suferinți milenare”³³⁵. Acolo unde intervenția statului eșuează, din motive obiective sau subiective, se impune inițiativa particulară care uneori este numai un complement al inițiativei de stat, alteori este singura în măsură să acționeze. Statului îi revenea îndatorirea să sprijine acțiunile ASTREI, în condițiile în care inițiativele ei merg pe linia intereselor naționale. Constantin Rădulescu-Motru – într-o scrisoare adresată președintelui ASTREI, Vasile Goldiș cu prilejul Congresului din 24-26 aprilie 1930 – susținea ca scop al ASTREI „...deșteptarea aptitudinilor de muncă a(le) poporului românesc”³³⁶, iar propaganda ei culturală, „...să nu pună în mișcare resortul mândriei naționale decât în mod incidental, în schimb să pună în mișcare resortul întrecerii în muncă. În locul Românului intransigent pe drepturile sale politice, ea să aibă ca ideal : „Românul perseverent în muncă”³³⁷. Concluzia Congresului cultural din 1930 a fost că ASTRA este mai presus de orice îndoială, necesară intereselor culturale ale națiunii române, iar scopurile acestei asociații sunt identice cu scopurile statului român.

La temelia Asociației culturale ASTRA, rămâne, ca până atunci, ideea națională în concepția ei civilizatoare, ferită de orice nuanță de șovinism. ASTRA urma să promoveze în rândurile românilor și după Marea Unire, ideea de solidaritate constructivă și de naționalism în plan cultural și educațional. Din păcate însă, după Unire, ASTRA a suferit și din cauza indiferentismului, egoismului și materialismului unora dintre membrii săi. Numărul celor care se izolau sau erau indiferenți de inițiativele ASTREI era în continuă creștere, mulți respingând apelurile de colaborare. Un număr tot mai redus ieșeau din preocupările obsedante ale cotidianului sau din interesele partidului politic. Unii își aminteau de ASTRA numai atunci când aceasta venea în întâmpinarea intereselor lor personale. Odată atins scopul, ei intrau în cercul indiferenților³³⁸.

După război au încetat aproape cu desăvârșire acțiunile de susținere materială a ASTREI de către mecenai, devenind o obișnuință convingerea că statului îi revenea îndatorirea de a subvenționa totul, și deci și ASTRA. Nu se mai achitau taxele de membru sau cele pentru publicații. „Războiul cu

³³⁵ *Ibidem*, p.13.

³³⁶ *Ibidem*.

³³⁷ *Ibidem*.

³³⁸ *Ibidem*, p.38.

emoțiile, comoțiile, privațiunile, masacrele lui, contribuisse să sdruncine mentalitatea multora, să desorganizeze organismul social, deci instituțiile statului și până la o normalizare, era firesc ca statul să treacă prin crize politice, economice, financiare și pot zice și culturale. Aceste crize deveneau mai acute prin egoismul și dorul de parvenire a unora, prin realismul exagerat, materialismul brutal, care impunea o comercializare a intelectualismului, o târguială a sentimentelor și a conștiinții”³³⁹.

Această situație de criză pe care o traversa ASTRA, îl determină pe președintele Asociației, Vasile Goldiș, să atenționeze în cuvântarea sa pe frunțașii despărțământului Brașov: „...scăpați din jugul sclaviei ne-am repezit asupra posibilităților de afirmare individuală excesivă. Ne-am destrămat în clase, tagme, profesii, partide. Am început să pierdem simțul solidarității neamului, să disprețuim trecutul și să neglijăm viitorul. Otrăvită prin ideologia materialistă, lumea dă nebunește asalt spre îmbogățire rapidă și fără scrupul. Reprezentanții de odinioară ai solidarității noastre naționale au dispărut. Bisericele surori se dușmănesc, învățătorii și-au clădit bisericuțe aparte. Lozinca de odinioară „acum ori niciodată” nu ne mai cheamă la luptă pentru interesul tuturor, ci îndeamnă pe fiecare să dea din coate și să ajungă, dânsul în frunte cu orice preț”³⁴⁰. Înainte de război, ideea națională se identifica cu cea culturală între acestea existând o strânsă interdependență. După război mulți români din mediul urban și din mediul rural, trăiau marcați de realizarea visului de secole, încrezători în „puternicia românească”, prea mult preocupați de propriile lor probleme și interese.

După Unire mulți dintre membrii ASTREI sunt cuprinși de *boala politicianismului*, determinându-i pe adepții săi să suspecteze buna credință a acelor care lucrau dezinteresat pentru ASTRA. O altă cauză care a îngreunat reorganizarea ASTREI a fost *dezorientarea* produsă de numărul mare al societăților culturale, create aproape cu același scop ca și ASTRA, cele mai importante fiind: Liga Culturală, Fundația Principele Carol, Cultura Poporului, Ateneul, Asociația Culturală Bănățeană, Cele Trei Crișuri, Asociația Andrei Șaguna a Clerului Ortodox, Asociația Profesorilor Secundari, Uniunea Învățătorilor ș.a. Este cunoscut faptul că instinctul de opoziție din noi ne face uneori să căutăm la semenii noștri, nu valoarea sau verticalitatea, ci slăbiciunea sau defectele. Instinctul de confruntare, ca și spiritul de adaptare, poate să genereze antinomii, ostilități și conflicte chiar între frații de același neam. Unii intelectuali îmbrăcând haina oficialității,

³³⁹*Ibidem*, p.39.

³⁴⁰*Ibidem*.

priveau cu superioritate pe apostolii culturali modești care întreprindeau o propagandă onestă în numele ASTREI.

Încă de la întemeierea sa, ASTRA s-a sprijinit pe cele două instituții fundamentale ale statului: biserica și școala. Activitatea ASTREI nu poate fi gândită decât în strânsă legătură cu acțiunea de propagandă religioasă, fără nici o diferențiere confesională. Uneori chiar conferințele sau prelegerile s-au ținut în biserică, adăugându-se astfel la mirosul de smirnă și tămâie balsamul binefăcător al unei învățături sau morale creștine³⁴¹. Cercurile confesionale preoțești s-au ținut aproape întotdeauna împreună cu cercurile culturale ale ASTREI. Drumul ASTREI s-a împletit la orice pas cu cel al școlii. Dacă înainte de Unire ASTRA urmărea să pătrundă acolo unde școala nu putea ajunge, după Unire ASTRA, fără a căuta să învețe buchiile pe copii, completează rolul școlii în societate. Redimensionarea activității ASTREI la nivelul cerut de exigențele culturale și sociale impuse de noul cadru statal, a depins într-o măsură covârșitoare de crearea în Transilvania a rețelei de învățământ primar și secundar de stat, inexistentă înainte de 1918. Majoritatea absolvenților au fost consemnați în rapoartele Comitetului Central al ASTREI, în calitate de directori de despărțăminte, membri în comitetele acestora sau conferențieri. Datorită activității culturale a profesorilor, desfășurate între zidurile școlilor și mai ales, în afara acestora, liceele românești, între care și cele din Arad, au devenit, alături de protopopiate, puncte de sprijin de prim rang pentru despărțămintele Asociațiunii³⁴². Extinderea rețelei despărțămintelor ASTREI în funcție de înființarea, creșterea numerică și calitativă a liceelor românești de stat este analogă cu relația dintre sistemul școlilor primare și activitatea Asociațiunii în mediul rural. În satele din Transilvania, alături de biserică, școala a fost instituția fără de care nu putea fi concepută activitatea culturală pentru popor. În localul școlilor primare era păstrată, în majoritatea cazurilor, biblioteca ASTRA și tot acolo, se desfășurau prelegerile populare, fără a mai vorbi de implicarea personală a învățătorilor³⁴³.

Centrele bisericesti au constituit puncte de sprijin pentru activitatea în teritoriu a Asociațiunii. Se constată o evoluție paralelă între completarea spre nord, vest și în Secuime a structurilor teritoriale ale celor două biserici românești și extinderea în aceleași direcții a activității și despărțămintelor

³⁴¹ *Ibidem*, p.43.

³⁴² Valer Moga, *Astra în relațiile instituționale ale României*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 2-3, 1998-1999, p.236.

³⁴³ *Ibidem*.

ASTREI după 1918³⁴⁴. În mediile ASTREI revenea aserțiunea că, în special, în lumea satelor cultura ajunge la popor prin biserică. Rapoartele despărțămintelor exemplificau această afirmație cu caracter general. Astfel, în fiecare sat unde urma să se constituie sau să se reorganizeze o agenție, echipa culturală a despărțământului, în urma avizului și pregătirilor prealabile, se prezenta întâi la biserică, unde cânta liturghia, preotul cuvântând despre rolul ASTREI³⁴⁵. Acest scenariu, deja devenit tradițional, se repeta aproape invariabil în fiecare sat, nu numai pentru înființarea cercurilor culturale, ci și cu prilejul prelegerilor populare ținute de trimișii despărțământelor³⁴⁶.

În privința raportului dintre reprezentanții celor două confesiuni românești, în perioada 1918-1930 s-a menținut o paritate relativă. A existat o ușoară dominare din partea ortodocșilor până la 1925. Situația s-a schimbat cu prilejul alegerilor din acel an, astfel încât din totalul membrilor comitetelor întregii perioade rezultă un număr de 27 uniți și 22 ortodocși³⁴⁷. În 1918, în condițiile în care nu avusese loc reactivarea oficială a Asociațiunii, din cei 87 de directori de despărțăminte, 40% erau clerici, în cifre absolute 35³⁴⁸. Ortodocșii erau 18, iar dintre aceștia, 16 protopopi și 2 preoți. Din cei 17 uniți, 10 erau protopopi, 5 preoți și 2 canonici³⁴⁹. În anul 1923, din 102 directori de despărțăminte, 51, deci jumătate, erau slujitori ai bisericii. Din cei 26 de ortodocși, 18 erau protopopi și 8 preoți. Dintre uniți, în număr de 25, 13 erau protopopi, 10 preoți și 2 canonici³⁵⁰. După 1925 situația a devenit mai complexă, în sensul că structurile teritoriale ale ASTREI au fost diferențiate în despărțăminte județene și despărțăminte de plasă. În perioada 1927-1930, din cei 26 de conducători ai despărțământelor județene, doar 4 erau clerici ortodocși, între care și Teodor Botiș, rectorul Academiei Teologice din Arad³⁵¹. Din cele 100 de despărțăminte de plasă, 51 erau conduse de clerici. Dintre aceștia, 33 erau ortodocși: 14 protopopi și 19 preoți, iar 18 erau uniți, 12 protopopi, 4 preoți și 2 canonici, cei care își

³⁴⁴ *Ibidem*, pp 225-226.

³⁴⁵ *Transilvania*, 60, oct.-nov. 1929, nr.10-11, p.877.

³⁴⁶ V. Moga, *loc. cit.*, p.232.

³⁴⁷ *Ibidem*.

³⁴⁸ *Ibidem*.

³⁴⁹ *Transilvania*, I, 1 decembrie 1919, nr.1-12, pp.73-95.

³⁵⁰ *Idem*, 55, ian.-febr. 1924, nr.1-2, pp.60-61.

³⁵¹ V.Moga, *op.cit.*, p.233.

exercitau funcția încă din 1923³⁵². Rezultă că, în deceniul al treilea al secolului al XX-lea, harta secțiunilor ASTREI a continuat să urmeze îndeaproape harta protopopiatelor, protopopii dominând detașat, în privința apartenenței profesionale a președinților de despărțăminte.

Dacă după Unire ASTRA a încerca să-și extindă activitatea peste Carpați, ca și în provinciile surori creând Regionala Basarabiei, Dobrogei și Despărțământul București, nu mai puțin adevărat societățile culturale de dincolo de Carpați unele mai vechi, altele mai noi, au pătruns în Ardeal, căutând să activeze și în părțile ardelene, maramureșene, bănățene și crișene: Liga Culturală, Fundațiile Regale, Ateneul, Cele Trei Crișuri, Universitatea Liberă, Extensiunea Universitară, unele dintre ele creându-și chiar filiale.

Înainte de Unire despărțămintele ASTREI au luat ființă în funcție de împrejurări și necesități. Începând de la colectorii din protopopiate și trecând prin subcomitate sau regiuni ținutale, despărțămintele ajung în 1869 organismele cu ajutorul cărora ASTRA intră în contact nemijlocit cu poporul cu care împărțea munca dificilă a răspândirii culturii în lumea satelor. După Unire s-a stabilit principiul arondării despărțământului după plăși, într-o plasă putându-se organiza, în funcție de necesități, mai multe despărțăminte, iar pentru coordonarea activității lor s-a decis denumirea despărțământului din plasa centrală a județului: *despărțământ central județean*³⁵³. Prin această denumire, Comitetul central a avut în vedere constituirea unor organisme intermediare între centru și despărțămintele de plasă. Între cele 23 de despărțăminte centrale se găsea și Despărțământul Arad al ASTREI cu sediul la Arad.

Agendele și atribuțiile acestor despărțăminte centrale erau cele prevăzute în statutele și regulamentele ASTREI, Tendința ca despărțămintele centrale județene să administreze despărțămintele de plasă, singurele în măsură să comunice direct cu regionalele sau Comitetul Central este întărită printr-o dispoziție a Comitetului Central. Această măsură s-a dovedit a fi benefică, multe despărțăminte centrale depășind calitativ activitatea dinainte de Unire. În privința despărțămintelor de plasă, administrarea lor internă intermediată de adunările generale, comitete, comisii și funcționari este prevăzută în regulamentele destinate activității lor. Pe lângă lucrările administrative, aceste despărțăminte aveau misiunea

³⁵² Fond „Astra”, nr.356/1929, f.2; Transilvania, 58, oct.-nov. 1927, nr.10-11, pp. 444-539; Idem, 59, dec.1928, nr.12, pp.1008-1123; Idem, 60, oct.-nov. 1929, nr.10-11, pp.787-910; Idem, 61, iulie-oct. 1930, nr.7-10, pp.30-104, apud V. Moga, *loc. cit.*, p.233.

³⁵³ Gheorghe Preda, *op.cit.*, p.143.

de organizare și propagandă culturală: organizarea cercurilor culturale, înființarea de biblioteci, muzee, depozite de cărți, reviste, colportaj, edificarea de case naționale, organizarea de cursuri și conferințe, serbări, concerte, precum și colaborarea cu societățile și asociațiile locale³⁵⁴. Obiectivul preocupărilor lor era însă întărirea conștiinței naționale și păstrarea identității etnice, susținând în acest sens, cultivarea industriei casnice prin înființarea de ateliere și expoziții care aveau menirea de a servi la valorificarea obiectelor de artă românească, la păstrarea datinelor, portului, cântecului, dansului, prin organizarea unor concursuri de costume, coruri și dansuri naționale³⁵⁵.

La Adunarea generală de constituire a despărțământului arădean al Astrei din 5 noiembrie 1924 au participat: dr. Vasile Avramescu, Ascaniu Crișan, dr. Ioan Robu, dr. Teodor Botiș, dr. Iuliu Boca, ing. Octavian Pop, Ionu Martin, Vichentie Guleș, Nicolae Cristea, Consuela Langier, Cornelia Oana, Brutus Păcurariu, Ilie Papp, Teodor Mariș, Eugen Spinanțiu, dr. Mihai Mărcuș, Constantin Sotirescu, dr. Vasile Cucu, Constantin Bălțeanu, Ioan Ciora, Vasile Pop, Ioan Aradi, Florea Roșca, Mihai Păcățianu, dr. Nicolae Popovici, Dimitrie Muscan, Caius Turicu, dr. Iustin Petruțiu, Victor Babescu, Ioan Vancu, Gheorghe Popovici, dr. Dionisie Benea, col. Alexandru Vlad, Nichifor Jura, Zamfir Filotti, Aurel Călniceanu, Vasile Suci, Alexandru Manole, Silviu Hulbăr, Crăciun Sabău, Dimitrie Hedeș, Alexandru Mihailovici, Gheorghe Ispravnic, Domnica Ispravnic, Romul Grapini, dr. Dimitrie Memete, Rene Alexandrescu, dr. Silviu Pășcuțiu, dr. Iustin Marșieu, Ștefan Manciu, Nestor Blaga, Iulian Toader, dr. Lazar Nichi, Ioan Dumitriu, Inocențiu Langa, Vasile Boneu, Iosif Moldovan, Constantin Popa, dr. Augustin Lazăr, ing. Nicolae Petrescu, dr. Ștefan Albu, dr. Cornel Iancu, dr. Gheorghe Ciuhandu, Nicolae Mihulin, Traian Mager, col. Dimitrie Bardossi, Alexandru Constantinescu, Corneliu Omescu, Dumitru Olariu, dr. Cornel Olariu, dr. Eugen Beleş, dr. Iuliu Vicaș și Dante Gherman³⁵⁶. Ședința a fost deschisă de către dr. Vasile Avramescu în calitate de vicepreședinte al Asociației arădene, președintele Astrei, Vasile Goldiș fiind absent³⁵⁷. Ascaniu Crișan, directorul Liceului „Moise Nicoară” din Arad, secretar general al Asociațiunii arădene este delegat de către Vasile Goldiș, președintele Asociațiunii Astra în partea Comitetului Central

³⁵⁴ *Ibidem*, pp.143-144.

³⁵⁵ *Ibidem*, p.144.

³⁵⁶ *Ibidem*, dos.216/1924, f..5.

³⁵⁷ *Ibidem*.

cu organizarea despărțământului arădean al Astrei³⁵⁸. În cuvântul său de deschidere, el motivează prin argumente obiective necesitatea constituirii unui despărțământ al Astrei la Arad: "asociația arădeană, cu toată refacerea ei de acum patru ani, până în prezent n'a fost în stare s-și inaugureze activitatea, rămânând aceeași instituțiune moartă, caracteristică existenței ei de 60 de ani"³⁵⁹, apreciind că „singura soluție de-a se pune capăt lăncezelii ce se manifestă în mișcarea culturală a orașului nostru e ca Asociațiunea arădeană să fuzioneze cu Asociațiunea Astra, transformându-se într-un despărțământ al ei"³⁶⁰. În finalul adunării, se decretează prin aclamațiune:

a). Fuzionarea asociațiunii culturale arădene cu Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român –Astra

b). Transformarea ei în Despărțământul Arad al Astrei

c). Trecerea în proprietatea despărțământului Arad al Astrei a întregii averi de care dispune Asociația arădeană³⁶¹

Potrivit Statului Astrei, are loc constituirea comitetului cercual, alegerea directorului despărțământului și a celorlalți 4 membrii din comitetul cercual. Este ales ca președinte al Despărțământului Arad al Astrei, dr. Teodor Botiș (37 de voturi), contracandidatul său, M. Mărcuș obținând 22 de voturi³⁶², iar ca membri ai comitetului sunt votați: Ascaniu Crișan, Niculae Petrescu, dr. Lazar Nichi și dr. Gheorghe Ciuhandu³⁶³. La constituire, Despărțământul Astra Arad număra în rândurile sale 13 membri fondatori, 33 de membri pe viață și 18 membri activi, în total 64 de membri, dintre care 11 erau membri vechi ai Asociațiunii arădene³⁶⁴. Despărțământul Arad al Astrei îi aparțin 8 comune din plasa Arad³⁶⁵. În adunarea generală din 8-9 noiembrie a Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român de la Arad, se confirmă constituirea Despărțământului Astra Arad: „vechea noastră Asociațiune culturală arădeană a cărei activitate în timpul di urmă amorțise cu desăvârșire, a hotărât în adunarea sa generală din 5 Noemvrie a.c. (1924– n.n.) să fuzioneze cu Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român din Sibiu și să-și continue viața ca un despărțământ al

³⁵⁸*Ibidem*, f.6.

³⁵⁹*Ibidem*, f.5.

³⁶⁰*Ibidem*.

³⁶¹*Ibidem*.

³⁶²*Ibidem*, f.7.

³⁶³*Ibidem*.

³⁶⁴*Ibidem*, f.6.

³⁶⁵*Ibidem*, dos.218/1924, f.3.

ei”³⁶⁶. La 9 noiembrie 1924 Despărțământul Astra Arad cuprindea 43 de membri fondatori, 82 de membri pe viață și 96 de membri ajutători³⁶⁷.

Membrii fondatori: dr. Vasile Avramescu, dr. Cornel Iancu, dr. Adam Iancu, dr. Eugen Beleş, dr. Iuliu Vicaș, dr. Ștefan Albu, Vasile Boneu, Iosif Moldovan, Nicolae Petrescu, Rene Alexandrescu, Octavian Pop, Brutus Păcurariu și Ilie Pop³⁶⁸.

Membrii pe viață: Mihai Păcățianu, Dimitrie Muscan, dr. Iustin Petruțiu, Caius Turicu, Ioan Vancu, Gheorghe Popoviciu, dr. Dionisie Benea, col. Alexandru Vlad, Nichifor Jura, Zamfir Filotti, Vasile Suci, Alexandru Manole, Silviu Hulbăr, dr. Dumitru Memete, Consuela Langier, Cornelia Oana, dr. Iuliu Boca, Ionu Martin, Vichentie Guleș, Constantin Bălțeanu, Ascaniu Crișan, Ștefan Manciu, Nestor Blaga, Sabin Ștefea, Iulian Toader, dr. Lazar Nichi, Ioan Dumitriu, Liviu Albu, Inocențiu Langa, dr. Augustin Lazăr, dr. Gheorghe Ciuhandu, Nicolae Mihulin, Traian Mager, Alexandru Constantinescu, dr. Ioan Robu, Corneliu Omescu, Dimitrie Olariu, dr. Cornel Olariu³⁶⁹.

Membrii activi: dr. Teodor Botiș, Nicolae Cristea, Teodor Mariș, Eugeniu Spinanțiu, Ioan Ciora, Vasile Pop, Ioan Aradi, Florea Roșca, Victor Babescu, Aurel Călniceanu, Crăciun Sabău, Dumitru Hedeș, Ioan Popescu, Alexandru Mihailovici, Gheorghe Ispravnic, Domnica Ispravnic, Romul Grapini, dr. Iustin Suci³⁷⁰.

Membrii ajutători: cpt. Sabin Vasii, Brutus Gomboș, Gheorghe Glava, Iuliu Caba, Ștefan Popescu, Petru Ciucur, lt. Mihai Vortan, Ioan Horvath, Moise Zaslo, Iuliu Butar, Ioan Dârlea (Micălaca), dr. Gheorghe Costa, I. Sporniac, Traian Iancu, Mihail Cutu, dr. Ioan Sporea, cpt. Gheorghe Oarză, dr. Liviu Tămășdan, dr. Ioan Furdui, Viorica Gherman, Viorica Chiriță (Aradul Nou), Ioan Harambașa (Lugoj), dr. Romul Mager, Ioan Crețulescu, Gheorghe Seculiu, cpt. Dumitru Bodea, Porfirie Dachii (Miniș), Andrei Jac, Ioan Bugnariu, Petru Tălmăcianu, Antoniu Novac (Lipova), N. Negru, Sever Ispravnic, dr. Emil Botiș, Adam Dragoș, Virgil Rusan, dr. Ionel Bârsan (Șiria), Victor Ghitta (Șiria), Miți Dolga, I. Petrescu, dr. Basil Holdor, Traian Popețiu, Maria Tămășdan (Moneasa), Teodor Maior (Cluj), cpt. Ciocănescu, Săvoiu Maior, dr. Ecaterina Memete, Nicolae Cristea, Aurel Vățian, Percestor Maior, Ștefan Cărăbașiu, Ioan A. Drincu, Viorica

³⁶⁶ *Ibidem*, dos.216/1924, f.2.

³⁶⁷ *Ibidem*, dos.219/1924, f.3.

³⁶⁸ *Ibidem*, f.9.

³⁶⁹ *Ibidem*.

³⁷⁰ *Ibidem*.

Radu, Gheorghe Avrămuți, Ștefan Pașca, dr. Ioan Popovici (Cluj), dr. Sever Pășcuțiu, Iuliu Munteanu, lt. Dan Dumitrescu, Ștefan Ianculescu, Nicolae Movdele, lt. Coriolan Todan, Cornel Lazar, Romul Giurgiu, Virgiliu Șerb, Aurel Drăghiciu, Victor Puticiu, Mihaiu Moldovan, cpt. I. Novac, Ioan Dubeștean, Dumitru Cristea, Constantin Teodorescu³⁷¹.

Câteva zile mai târziu, la 15 noiembrie 1924, printr-o adresă către Consiliul Administrativ al Palatului Cultural din Arad se solicită un local corespunzător care urma a deveni sediul despărțământului arădean al Astrei³⁷². Noul despărțământ al Astrei, constituit la 5 noiembrie 1924 și-a început activitatea având biroul în Palatul Cultural (sala artiștilor) din localitate la 20 noiembrie 1924³⁷³.

Până în anul 1927, activitatea despărțământului a fost ne semnificativă. La 29 iunie 1927 are loc o consfătuire a Comitetului central, convocată de Onisifor Ghibu la care au participat: dr. I. Beu, dr. V. Bologa, dr. I. Bunea, dr. N. Comșa, Petre Drăghici, dr. Onisifor Ghibu, dr. G. Preda și S. Țeposu, iar dintre funcționari, N. Băilă și H. P. Petrescu³⁷⁴. Dr. Onisifor Ghibu era comisar general al Astrei pentru Basarabia³⁷⁵ și pledează pentru organizarea adunării generale a Astrei la Chișinău. Părerile sunt împărțite, o mare parte a membrilor Comitetului central considerând că se impune informarea lui Vasile Goldiș, președintele Asociațiunii, hotărârea definitivă urmând a fi luată numai după ce se obține avizul președintelui Asociațiunii: „totodată Dl Ghiba este rugat ca și D-sa să intervină la D. președinte Goldiș cerându-i avizat”³⁷⁶.

Între timp Despărțământul Astra Arad își schimbă sediul. Prin decizia Primarului și a Delegațiunii Permanente a municipiului Arad din 19 martie 1927, ca urmare a cererii Căminului cultural al Astrei și a adresei Inspectoratului Regiunii X Sanitare, se aprobă mutarea Despărțământului Arad al Astrei în încăperile ocupate în trecut către Inspectoratul Regiunii X Sanitară, respectiv în localul în care se afla Muzeul Balazs, urmând ca exponatele acestuia să fie mutate în sala de dans³⁷⁷. De asemenea, în noul local al despărțământului arădean, se aprobă inaugurarea unui Cămin

³⁷¹ *Ibidem*, dos.221/1924, f.7. Facem precizarea că deoarece între membri ajutători sunt enumerați și membri activi sau membri pe viață, i-am eliminat dintre membri ajutători.

³⁷² *Ibidem*, dos.216/1924, f.2

³⁷³ *Ibidem*, f.3.

³⁷⁴ *Idem*, dos.237/1927, f.2.

³⁷⁵ *Ibidem*.

³⁷⁶ *Ibidem*.

³⁷⁷ *Idem*, dos.238/1927, f.32.

cultural înzestrat cu birou, sală de conversație, sală de lectură, sală de distracții și un bufet rece³⁷⁸.

În noul climat istorico-politic, opera culturală, național politică a Astrei a cunoscut noi dimensiuni și perspective ce au stimulat diversificarea, amploarea, consistența și oportunitatea acțiunilor sale, amplificând valoarea lor istorică, semnificația lor națională, cultural-politică și identitară, temeuri și mărturii ale perenității³⁷⁹.

Într-o adresă din 10 octombrie 1927, Extensiunea Universitară din Cluj anunța că la 1 noiembrie 1927 „Asociația noastră își reîncepe activitatea sa de propagandă culturală, propunându-și ca și în anul anterior, organizarea de conferințe publice susținute de conferențieri, profesori universitari, referitoare la problemele științifice, culturale, economice și sociale din timpul nostru în strânsa legătură cu nevoile poporului român”³⁸⁰. Mai mult, în adresa sa din 17 octombrie 1927, Despărțământul Astra Arad salută propunerea Societății Extensiunea Universitară din Cluj (președinte Virgil Bărbat), oferindu-și disponibilitatea pentru cele 8 conferințe³⁸¹. La 6 noiembrie 1927 a conferențiat în sala Palatului Cultural din Arad. D. Ștefănescu, profesor la Universitatea din Paris despre George Coșbuc³⁸². Venitul din încasări urma a se vărsa în fondul pentru ridicarea bustului lui Eminescu, acțiune administrată de către Despărțământul Astra Arad³⁸³.

În cadrul cultural al despărțămintelor, prelegerile și conferințele ocupau un loc important, fiind principalele modalități de contact cu masele, de dialog, de instruire și educare. Actul Unirii de la 1 Decembrie 1918 a constituit preocuparea majoră a conferențiarilor. Cărturarii au vorbit oamenilor simpli și intelectualilor despre însemnătatea acestui moment istoric.

Ziua de 1 Decembrie 1918, considerată ca zi națională, devine și Ziua Astrei, sărbătorită cu mare fast în toate despărțămintele Astrei³⁸⁴. În anul 1936 se lărgește importanța Zilei Astrei. Prin I. Moldovan, se atrage atenția că această zi nu trebuie să fie considerată numai un prilej de strângere a rândurilor în jurul asociației, de manifestări culturale sau de

³⁷⁸ *Ibidem*.

³⁷⁹ Victor V. Grecu, *ASTRA – vocația perenității românilor*, în *Familia*, septembrie 2011, p.11.

³⁸⁰ SJAN Arad, *fond cit.*, dos.238/1927, f.73.

³⁸¹ *Ibidem*, f.74.

³⁸² *Ibidem*, f.77.

³⁸³ *Ibidem*.

³⁸⁴ Gheorghe Preda, *op.cit.*, p.10; SJAN Arad, *Fond Astra Arad*, dos.238/1927, f.82.

asigurare a mijloacelor materiale suficiente pentru a o feri de cerșirea ajutoarelor oficiale. Dar, ea „va avea menirea să accentueze în fiecare an o altă problemă sau credință etnică de covârșitoare importanță, dând astfel o modestă contribuție la soluționarea ei”³⁸⁵. Ziua Astei a fost de fiecare dată, ziua clipelor de reculegere în care, după președintelui Vasile Goldiș, decedat în 1934, „fiecare din(tre) noi, în cămăruța ascunsă a sufletului, auzim glasul trecutului și viitorului, glas care spune: să ne iubim Românii unii pe alții și deasupra tuturor zbuțimărilor zilelor trecătoare să ne încălzim sufletul la razele solidarității noastre naționale”³⁸⁶. Despărțământul Arad al Astei organizează cu mare fast o manifestare culturală, aniversarea unui deceniu de la unirea Ardealului cu patria mamă, la Teatrul orașenesc din localitate³⁸⁷, discursul comemorativ revenindu-i profesorului universitar Gheorghe Bogdan Duică³⁸⁸.

Din raportul prezentat la adunarea generală din 26 aprilie 1926 de către președintele Teodor Botiș cu privire la activitatea Despărțământului Astra Arad de la înființare, se constată „...cu regret însă, că azi multiplele ocupațiuni ale intelectualilor noștri, nu le îngăduie o și mai efectivă colaborare cu năzuințele instituțiilor culturale”³⁸⁹. Are loc alegerea noului birou pe durata de cinci ani: dr. Teodor Botiș, Ascaniu Crișan, dr. Nichi Lazar, Al. Constantinescu, I. Dimitriu, Caius Turicu, N. Petrescu, Inocențiu Langa, Dimitrie Popoviciu, dr. Dimitrie Cosma, Florea Codreanu, dr. Al. Stoenescu, Traian Mager, Silviu Hulbăr și Al. Manole³⁹⁰.

Despărțământul Astra Arad a hotărât „să ofere un curs gratuit de limba română, istorie și geografie pentru școala specială de mișcare și întreținere CFR”³⁹¹, pe perioada decembrie 1925-decembrie 1926³⁹². Oferta este acceptată de către directorul regional Octavian Pop. Angajat cu predarea cursului a fost desemnat profesorul Traian Mager care și-a început activitatea la 4 decembrie 1925, „unde predă în fiecare săptămână o dată lecțiunile de cunoștințe naționale”³⁹³. În conformitate cu Ordinul circular din

³⁸⁵ *Ibidem*, p.11.

³⁸⁶ *Ibidem*.

³⁸⁷ SJAN Arad, *fond cit.*, dos.243./1928, f.1.

³⁸⁸ *Ibidem*.

³⁸⁹ *Idem*, dos.217/1924, f.1.

³⁹⁰ *Ibidem*, f.2.

³⁹¹ *Ibidem*, f.5.

³⁹² *Ibidem*.

³⁹³ *Ibidem*.

1925 al Comitetului Central, s-a intervenit la Revizoratul Școlar Județean „stăruind pentru aranjarea de cursuri la sate pe seama analfabeților”³⁹⁴.

Comitetul despărțământului „a inițiat o colaborare frățească ” cu casele culturale aflate sub jurisdicția Consistoriului Eparhial din Arad , constituite în suburbiile Șega și Pârneava. S-au organizat șezători și conferințe susținute de către preot profesor Caius Turic în colaborare cu pr. Traian Vățianu, protopopul Aradului, pr. Florea Codreanu, paroh Arad, profesorii Teodor Mariș și Nicolae Soneriu, având și concursul corului studenților teologi³⁹⁵. La 31 ianuarie 1926, Muzica militară a Regimentului 93 Infanterie din Arad a organizat sub egida despărțământului din Arad, „un mare festival artistic în sala Palatului Cultural, cu scop cultural-filantropic”³⁹⁶.

În ședința Comitetului Despărțământului Astra Arad din 8 mai 1928 s-a prezentat raportul general cu privire la activitatea despărțământului arădean pe durata anului 1927 și de la 1 ianuarie până la 30 iunie 1928³⁹⁷. Adunarea generală a despărțământului nu s-a putut însă ține „din cauză că Onor membrii nu s’au prezentat în număr suficient la adunare, deși au fost convocați prin afișe, ziare și invitații personale, în termen legal, pe ziua de 20 iunie cor (1928 – n.n.)”³⁹⁸. Activitatea Despărțământului Astra Arad era însă departe de ceea ce și-a propus ca obiective la întemeiere : „...o dureroasă constatare, dealtfel cunoscută tuturor, că în urma împrejurărilor schimbate de după marele războiu, oamenii se interesează tot mai puțin de ceea ce se numește suflet și idealism, tinzând mai mult spre satisfacerea trebuințelor materiale”³⁹⁹. Iar ca o consecință a acestor stări de lucru, „...se poate observa și o lăncezeală, în ce privește propagarea culturii printre masele largi ale poporului de jos”⁴⁰⁰. Altfel nu se poate explica de ce la apelul publicat prin ziare și trimis tuturor fruntașilor: preoți, învățători și notari din cele 20 de comune aparținând despărțământului, pentru formarea cercurilor culturale, caselor naționale și bibliotecii populare, au răspuns afirmativ doar 3-4 comune, celelalte nici măcar nu au avizat primirea acestui apel⁴⁰¹. Singurul cerc cultural s-a constituit la 20 februarie 1927 în comuna Șepreuș care „își

³⁹⁴ *Ibidem.*

³⁹⁵ *Ibidem.*

³⁹⁶ *Ibidem.*

³⁹⁷ *Idem*, dos.236/1927, f.1.

³⁹⁸ *Ibidem.*

³⁹⁹ *Ibidem*, f.3.

⁴⁰⁰ *Ibidem*, f.3-4.

⁴⁰¹ *Ibidem*, f.4.

înființează cercul cultural în cadrele unui program artistic și cu o mare însuflețire la început⁴⁰². S-au reorganizat în timp trei despărțăminte de plase: comuna Ineu și-a asigurat „Casa Culturală” la 22 ianuarie 1927. Despărțământul Arad a fost reprezentat de doi delegați care au donat cărți pentru înființarea unei biblioteci⁴⁰³. La 31 ianuarie 1927 s-a constituit despărțământ plasei Radna și un cerc cultural în cadrul unui bogat program artistic, delegații Despărțământului Arad fiind dr. Lazar Nichi și lt. Ștefan Bălcești⁴⁰⁴. Din despărțământul Radna făceau parte 13 comune: Bârzava, Bătuța, Conop, Căpruța, Cladova, Dumbrăvița, Groși, Miniș, Milova, Odvoș, Păuliș, Radna, Șoimoș⁴⁰⁵. La 2 februarie 1927 se reorganizează cercul cultural din comuna Săvârșin⁴⁰⁶. Urmau să se organizeze despărțămintele de plasă din comunele Șiria și Sebiș⁴⁰⁷. Erau de asemenea plase unde se impunea înființarea de noi despărțăminte, precum Chișineu-Criș, Pecica, Sfânta Ana și Spineni „care organizare o vom întreprinde la toamnă”⁴⁰⁸. Biblioteca despărțământului consta din revistele abonate: Transilvania, Ramuri și Societatea de Măine, precum și din publicațiile „eșite până în prezent din dicționarul limbii române, înscriindu-ne totodată ca membrii printre „prietenii dicționarului”⁴⁰⁹. De altfel, se subliniază în raport, lipsa unei biblioteci proprii nu se resimte, despărțământul arădean având la dispoziție vasta bibliotecă a Palatului Cultural, dispunând de o sală de lectură, muzeu arheologic și etnografic, precum și de o pinacotecă înzestrată cu tablourile marilor maestri străini și români”⁴¹⁰.

⁴⁰² *Ibidem.*

⁴⁰³ *Ibidem*, f.4-5.

⁴⁰⁴ *Ibidem*, f.5.

⁴⁰⁵ *Ibidem*, f.14.

⁴⁰⁶ *Idem*, dos.236/1927, f.5.

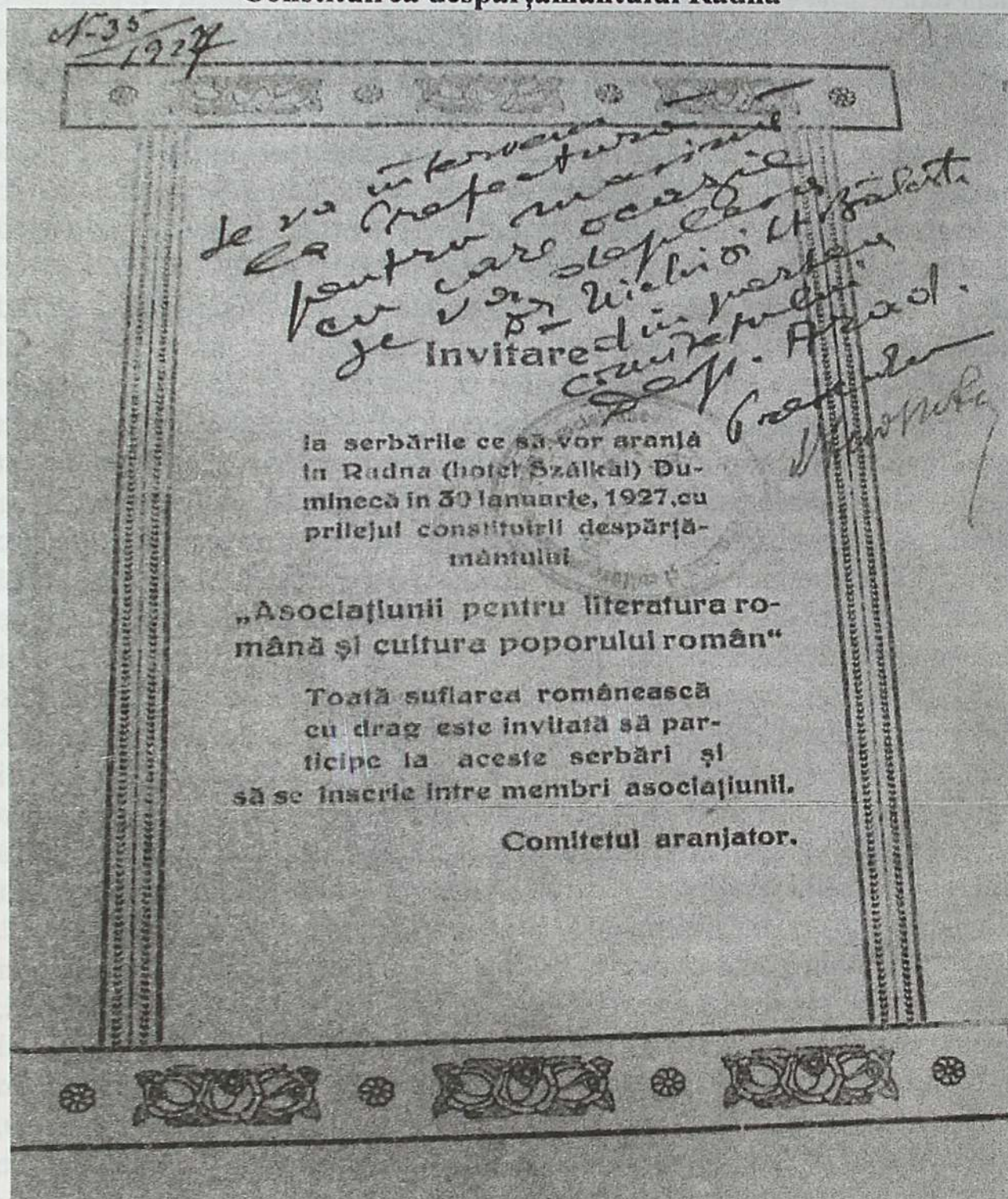
⁴⁰⁷ *Ibidem.*

⁴⁰⁸ *Ibidem.*

⁴⁰⁹ *Ibidem.*

⁴¹⁰ *Ibidem.*

Constituirea despărțământului Radna

Sursă: S.J.A.N Arad, fond Astra

Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român/ASTRA cunoaște o perioadă de dificultate. Într-un articol publicat la 13 august 1927 în *Viitorul*, intitulat „Ce face „ASTRA”?”, Tiberiu Vornic face legătură între criza Astrei și președinția Asociațiunii: „Capriciu ironic al acestei vieți au smuls în mod consecvent pe președintele „Astrei”,

dela îndatoririle sale președințiale. Fie că în calitate de ministru a găsit că e cuminte să se dedice acestei situații, neglijând platonismul efemer al unei președinții lipsită de glorificări cotidiene, fie că supărat și certat cu sine însuși s'a retras în citadela sa dela Arad luptându-se cumplit între resemnare și răzvrătire, în amândouă cazurile „Astra” n'a avut președinte. Căci Astra nu putea să stea alături de domnul Goldiș, nici când domnia-sa se bucura, de lumeașca autoritate ministerială, și nu putea sta alături nici astăzi, când domnia-sa se sbuciumă în solitara retragere dela Arad”⁴¹¹. De 3-4 ani „activitatea ei s'a mărginit la intrigi în jurul președinției, lăsând despărțămintele să lucreze după buna lor inspirație, în vreme ce biroul central s'a redus la circularii și la lucrări de cancelarie”⁴¹².

La 20 noiembrie 1927 are loc o consfătuire „cu ușile închise” în urma unui Apel către intelectualii români din orașul Arad, la care au fost invitați la Comandamentul Diviziei I Cavalerie, reprezentanți ai autorităților civile, militare, bisericești „ca să examinăm situația și măsurile ce trebuiesc luate”⁴¹³, la care participă și dr. Teodor Botiș, președintele Despărțământul Astra Arad. Din discuțiile purtate, răzbate ideea unei acțiuni de amploare de colaborare prin mijloace multiple a tuturor instituțiilor din municipiu și județ, cu accent pe necesitatea unei prese românești locale care, în afară de influență politică, să fie capabilă să concureze cu presa minoritară. Programul concret de acțiune urma să se stabilească în urma unei noi întruniri la 31 ianuarie 1928 în sala festivă a Primăriei Arad⁴¹⁴. Se preconiza ca întrunirea să aibă caracterul unei consfătuiri naționale cu participarea tuturor românilor din orașul Arad. În vederea deplinei reușite a consfătuirii s-a redactat un studiu rezumativ de situație și un proiect de statut⁴¹⁵.

Întrunirea din ianuarie 1928 a debutat cu prezentarea stadiului situației politice, economice, sociale și culturale din orașul și județul Arad, avându-se ca punct de plecare a analizei, consecințele războiului: „Răsboiul a răvășit din rădăcini organismul deja format, încercând atmosfera cu ambianța altor locuri prin deasa schimbare de indivizi componenți ai vieții, reușind astfel să distrugă echilibrul de dinainte de răsboiu”⁴¹⁶. Se impune, se concluziona, o revitalizare a românismului în această parte de vest a țării: „Ne trebuie o nouă matcă spre care să canalizăm generația următoare, pe

⁴¹¹ *Ibidem*, f.25.

⁴¹² *Ibidem*.m

⁴¹³ Idem, dos.244/1928, f.2.

⁴¹⁴ *Ibidem*, f.2.

⁴¹⁵ *Ibidem*.

⁴¹⁶ *Ibidem*, f.4.

care acțiunea noastră va trebui să o păstreze limpede de păcatele vechi și trează evenimentelor cari vor veni”⁴¹⁷. Viața românească din orașul și județul Arad este contaminată în primul rând de lipsa de încredere reciprocă „rezultat logic al unui defect mai accentuat: lipsa de încredere în noi înșine”⁴¹⁸. În plan politic și civic, se constată promovarea unui spirit egoist pus în slujba arivismului caracteristic vremurilor care au urmat după război, dând naștere „unui regionalism crud și dârz”, pe de o parte, iar pe de altă parte, unei slăbiri a idealismului românesc manifestat printr-o nepăsare apatică față de orice inițiativă care ar fi vizat binele comun⁴¹⁹.

Două sunt consecințele mai importante ale acestei situații politice se apreciază la această întrunire: regionalismul și indiferentismul care afectează nu numai chestiuni de ordin politic, ci și celelalte domenii ale vieții sociale și culturale⁴²⁰. Suntem în continuare dominați de individualism, iar individualitățile noastre greu sunt adaptabile spiritului colectiv. De aceea se impune ca propaganda în sens cultural „să lumineze mințile și să canalizeze energiile individualiste în profilul interesului de colectivitate românească”⁴²¹.

Situația economică după război nu este la nivelul așteptărilor. În oraș comerțul și industria sunt în continuare în proprietatea celor dinainte de război. Capitalul românesc are de luptat cu un bloc organizat al capitalului străin, capital augmentat prin fonduri budapestane, perpetuând politica economică a fostului regim. „Nervura ganglionului de capital strein din Arad își întinde antenele prin industrie, comerț, agenți intermediari între muncă și capital, tot strein, până în cele mai îndepărtate sate și printr-o devalorizare sistematică a producției românești, toată energia județului se scurge la oraș în acest ganglion minoritar, care, o transformă în aur pentru Budapesta și în alcool sau sdrențe pentru valahii mai necivilizați dela sate”⁴²². Rezolvarea problemelor economice presupunea existența unui capital național dependent de centrele mari românești din interiorul țării și reforma agrară și industrială, aplicată în spiritul distincției de la ținut la ținut⁴²³. În plan social, caracteristica românilor din Arad este divizarea lor în

⁴¹⁷ *Ibidem.*

⁴¹⁸ *Ibidem*, f.6.

⁴¹⁹ *Ibidem*, f.5.

⁴²⁰ *Ibidem*, f.6.

⁴²¹ *Ibidem.*

⁴²² *Ibidem*, f.7.

⁴²³ *Ibidem*, f.8.

grupuri marcate de lipsa solidarității⁴²⁴. Factorii conducători ai satelor, preoții, învățătorii, autoritățile administrative sunt dezbinați și divizați în cliци care se dușmănesc fie din spiritul combativ generat de concurența pentru deținerea autorității, fie din cauza intereselor diferite urmărite prin promovarea unui politicianism dezlănțuit cu patimă la sate⁴²⁵. Un instinct de conservare renăscut din cauzele arătate, îl fac pe țaran să fie neîncrezător cu tot ce nu-i îmbrăcat țărănește⁴²⁶. Misiunea despărțământului arădean era de a propaga în lumea satelor românești cultura, schimbând mentalitatea țaranului, convingându-l de necesitatea de a se cultiva, dar mai ales de a răspunde dezbinării prin solidaritate. La această întrunire s-a pus în discuție „o reorganizare sistematică a românilor din Arad, bazată pe principiul încadrării viitoare prin colonizări”⁴²⁷, colonizarea între oraș și sate prin deschiderea drumurilor spre oraș pentru sate, de așa manieră „ca o colonizare a elementului sărac din regiunea muntoasă a județului să găsească ocupație pentru români în orașul Arad și resurse de trai”⁴²⁸. Colonizarea în viziunea participanților la întrunire ar presupune câteva etape succesive, derulându-se de-a lungul a două până la trei generații⁴²⁹. În prima fază, preluarea de către oraș a unui contingent anual de copii din satele sărace și admiterea lor în Școala de arte și meserii⁴³⁰. A doua fază ar urma atunci când clasa meseriașilor și comercianților ar fi îndeajuns de consolidată numeric și organizatoric⁴³¹. Prin selecție naturală s-ar industrializa o parte formând burghezia românească⁴³².

Înainte de 1918, în contextul administrației austro-ungare, dar și după Unire, în Arad cea mai importantă minoritate etnică erau maghiarii care dispuneau de așezăminte culturale cu tradiții inspirate dintr-un șovinism doctrinar, vizând canalizarea tuturor valorilor spre o cultură proprie ungurească. În general în această perioadă capitalele comitatelor reprezentau focare de maghiarizare plasate în masele românești ale comitatelor, absorbind talentele neungurești, care nu-și puteau găsi în altă parte posibilități de afirmare⁴³³. Comunitatea șvabilor și evreilor nu

⁴²⁴ *Ibidem.*

⁴²⁵ *Ibidem.*

⁴²⁶ *Ibidem.*

⁴²⁷ *Ibidem*, f.9.

⁴²⁸ *Ibidem.*

⁴²⁹ *Ibidem.*

⁴³⁰ *Ibidem.*

⁴³¹ *Ibidem.*

⁴³² *Ibidem.*

⁴³³ *Ibidem*, f.10.

reprezenta prin numărul ei o forță de temut pentru maghiari, în mare parte asimilată prin favoruri, fie în domeniul culturii, fie în cel economic. În orașul Arad erau suficiente societăți culturale, poate prea multe ca număr, dar toate sufereau de aceleași defecte de organizare și lipsă de coordonare⁴³⁴.

Consiliul de colaborare al orașului și județului Arad își propune în vederea promovării valorilor naționale românești, fără a îngrădi manifestările, valorile și tradițiile celorlalte comunități etnice, o acțiune de contra propagandă față de ideile subversive, represivă prin organele de stat acolo unde se impune și activă prin serbări, conferințe, publicații⁴³⁵. La sate s-au făcut erori nefăcându-se apel la forțele reprezentate de către elevi și studenți aflați în vacanță, „canalizându-le energia spre o activitate românească alături de autoritatea de stat”⁴³⁶. Societățile culturale aveau o activitate limitată, misiunea lor vizând obiectivele dinainte de război, concretizate în manifestări improvizate impregnate de diletantism de genul serbărilor. Propaganda la sate nu ținea seama de specificul ținutului, de nivelul de cultură și educație al satului, de colaborarea cu forțele intelectuale și autoritățile locale, neavând organizatori cu activitate permanentă în lumea satelor⁴³⁷. De aceea se impunea coordonarea activității tuturor societăților culturale existente în orașul și județul Arad, printr-un organism de conducere unică, în baza unui program de ansamblu, divizat pe decade, cu obiective succesive de realizat în cadrul unei misiuni adaptate la cerințelor de după Unire. În prim plan stăteau cultura și arta, urmărindu-se afirmarea tuturor energiilor românești, prin extinderea acțiunilor culturale în cele mai îndepărtate sate ale județului formând antene cu caracter permanent de colaborare care să înglobeze „autorități, conducători, studenți, elevi”⁴³⁸. În acest scop urma a se înființa un organism intermediind răspândirea valorilor naționale românești și înființarea unei prese independente de curentele politice, în sprijinul idealului național.

Scopul final al consiliului de colaborare era consolidarea elementului românesc din orașul și județul Arad, aflate la frontiera de vest a țării „având un vecin ciuntit care nu a renunțat și nu va renunța niciodată la iluzia redobândirii prin orice mijloace a teritoriilor de sursă vitală pe care le-a pierdut, cu o populație minoritară dușmană țării în satele de frontieră, care

⁴³⁴ *Ibidem*, f.11.

⁴³⁵ *Ibidem*, f.13.

⁴³⁶ *Ibidem*.

⁴³⁷ *Ibidem*.

⁴³⁸ *Ibidem*.

sunt cuiburi de cel mai larg șovinism și spionaj, iar puținii români din aceste sate, animați de ideea de a-și vinde pe nimic averile, pentru a se muta mai în interiorul țării la adăpost de eventualități”⁴³⁹. Era de așteptat ca procesul de acesta de prefacere, dat fiind contextul de după război, să genereze devieri de la spiritul pașnic și tolerant care a dominat relațiile dintre majoritate și minorități în acest spațiu. Acțiunea urma a avea un caracter de stat, într-o formă ocultă, funcționând sub un titlu care îi împrumuta masca de organizare sub forma inițiativei particulare, o organizație mixtă având în frunte un comitet care să îndeplinească trei condiții, concretizate în trei elemente constitutive ale comitetului: unul simbolic deținător al idealurilor naționale – biserica, școala, armata, justiția care reprezintă patrimoniul trecutului și prezentului, unul care reprezintă autoritatea de stat și un element activ cu caracter de continuitate⁴⁴⁰.

La 16 decembrie 1928 are loc adunarea generală a Despărțământului Astra Arad. În discursul său, Teodor Botiș, președintele despărțământului afirma: „Nu vom putea să stăm alături de popoarele civilizate din apus, până când toți românii nu vom conlucra împreună, valorizând printr’o muncă asiduă și fără osteneală, tot ce avem noi mai de preț în substratul nostru etic, cultural și artistic”⁴⁴¹. Și subliniind aportul despărțământului arădean la promovarea și realizarea solidarității dintre români, la valorizarea culturii și spiritualității în părțile Aradului, Teodor Botiș adăuga: „Ori Despărțământul nostru a încercat și a isbutit în vremuri dereglate să canalizeze, sate și cătunele cele mai îndepărtate ale românismului din Transilvania”⁴⁴² și „roagă pe onoranții membrii ca să stăruie într’o și mai afectivă colaborare cu năzuințele instituțiilor culturale românești, pentru triumful culturii naționale”⁴⁴³. Cu acest prilej, dr. Lazar Nichi, propune adunării generale înființarea de către despărțământul arădean a unui „muzeu arheologic și istoriografic”⁴⁴⁴. Susținând propunerea și implicit scopul constituirii acestui muzeu, Ștefan Ciuceanu este de părere că se impune în acest sens a se insista pe lângă autoritățile locale, în special pe lângă Prefectura județului, să se solicite colaborarea Revizoratului Școlar și al Eparhiei Aradului, „ca prin institutori(i) și preoții dela sate să adunăm materialul necesar și vrednic

⁴³⁹ *Ibidem*, f.14.

⁴⁴⁰ *Ibidem*, f.15.

⁴⁴¹ *Idem*, dos.243/1928, f.3.

⁴⁴² *Ibidem*.

⁴⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴⁴ *Ibidem*.

de a împodobi acest muzeu”⁴⁴⁵. Dr. Vasile Avramescu pune în discuție problema edificării „caselor naționale, informând adunarea generală că toate actele și registrele din 1918, cu privire la preluarea imperiului, a orașului și județului Arad”, au rămas la Corpul VI Armată Cluj⁴⁴⁶.

Prin construirea și organizarea Caselor naționale „Astra” s-a urmărit edificarea unui cămin cultural în și prin care să se întrețină și să se dezvolte comorile etnice ale neamului (cântec, joc, port, datini și tradiții), să se pună la dispoziția satului toate mijloacele tehnice ale timpului, pentru progresul culturii și civilizației în mediul rural, dezvoltarea conștiinței de colectivitate și solidaritate, a inițiativei particulare, a unor înalte sentimente de trăire națională. Prin Circulara din 24 septembrie 1928 a Asociației pentru literatura și cultura poporului român (Astra) adresată președinților și despărțămintelor central - județene ale Astei se solicită reorganizarea, respectiv înființarea de noi despărțăminte⁴⁴⁷. În județul Arad pentru reorganizare erau despărțămintele Hălmagiu, Șiria și Sebiș⁴⁴⁸, iar pentru înființare la Chișinău – Criș, Pecica, Sfânta Ana și Spineni⁴⁴⁹. În adresa Despărțământului Astra Arad către intelectualii din Curtici se reamintește că Asociațiunea arădeană a fuzionat în toamna anului 1924 cu Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român din Ardeal: „Nici un slujitor al sfintelor altare, nimeni din cei ce stau în serviciul școalei și culturii naționale, ca profesor și învățător, nici un îndrumător și ocrotitor al intereselor obștești în calitate de funcționar și demnitar al statului român, nici un intelectual român, care-și iubește țara și neamul, nu poate lipsi de pe terenul luptelor și jertfelor ce ni se cer pentru a aduce la bun și mântuitor sfârșit marea operă a desrobirii culturale și economice a neamului nostru, pentru care scop măreț s-a înființat mândra noastră Asociațiune și în serviciul căreia stă timp de peste șase decenii”⁴⁵⁰, motivându-se astfel necesitatea înființării unui despărțământ sau cerc cultural al Astei în plasa sau comuna Șiria. Recrutându-se 15 membri fondatori, pe viață sau activi ai Astei la nivel de plasă, se putea proceda la constituirea despărțământului, convocându-se o adunare generală de constituire în care se aleg pe durata a 5 ani un președinte și un vicepreședinte, secretar, casier, controlor, bibliotecar, econom și 8 membri în comitet, care împreună alcătuiesc

⁴⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁴⁷ *Ibidem*, f.69.

⁴⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁴⁹ *Ibidem*.

⁴⁵⁰ *Ibidem*, f.75.

comitetul de 15 membri ai despărțământului, în comitet putându-se alege și femei⁴⁵¹. Pe teritoriul unei comune, recrutându-se 10 membri ai Astei, aceștia se pot constitui într-un cerc cultural Astra, condus de către un președinte, un vicepreședinte, secretar, casier, contolor, bibliotecar și econom și 3 membri care formează comitetul cercului cultural⁴⁵².

Asociațiunea „Astra” (Sibiu) comunică despărțământului arădean hotărârea adunării generale din 8 decembrie 1928 ca „pentru pomenirea eroilor jertfiți pentru întregirea neamului...să se așeze în fiecare biserică o placă comemorativă cuprinzând numele celor căzuți în războiu și ale celor dispăruți în acest timp”⁴⁵³.

La 12 mai 1928 are loc la Palatul Cultural din Arad, adunarea generală de constituire a Asociației „Înfrățirea”⁴⁵⁴. Scopul asociației era:

a). Să armonizeze inițiativa particulară românească, națională – asociații, societăți, indivizi – cu activitatea culturală națională a organelor și instituțiilor oficiale și să canalizeze energiile răslețe individuale și colective în scopul consolidării elementului românesc în părțile de apus ale țării

b). Să stimuleze și să susțină cinstea și meritul profesional în interesul ierarhizării valorilor

c). Să combată orice acțiune de ponegrire și slăbire a elementului românesc⁴⁵⁵

I. Membrii de drept ai Asociației „Înfrățirea”:

1. Asociația „Astra”
2. Asociația inginerilor
3. Asociația medicilor
4. Asociația meseriașilor români
5. Asociația profesorilor
6. Baroul avocaților
7. Camera Agricolă
8. Camera de Comerț și Industrie
9. Căminul cultural
10. Comandantul garnizoanei Arad
11. Comandantul Diviziei Cavalerie
12. Corul „Armonia”
13. Episcopia Aradului

⁴⁵¹ *Ibidem*.

⁴⁵² *Ibidem*.

⁴⁵³ *Idem*, dos.250/1929, f.14.

⁴⁵⁴ *Idem*, dos.244/1928, f.34.

⁴⁵⁵ *Ibidem*, f. 35.

14. Inspectoratul Muncii Arad
15. Inspectoratul Sanitar Arad
16. Organizația Averescană
17. Organizația Cuzistă
18. Organizația Liberală
19. Organizația Baptistă
20. Organizația Național - Țărănistă
21. Prefectul județului Arad
22. Primarul orașului Arad
23. Revizorul școlar Arad
24. Șeful de Stat Major al Diviziei 1 Cavalerie Arad
25. Societatea Crucea Roșie Arad
26. Societatea Cultul Eroilor Arad
27. Societatea I.O.V. Arad
28. Societatea Mărăști
29. Societatea Femeilor Ortodoxe
30. Societatea Principele Mircea
31. Reuniunea Femeilor Române
32. Președintele Tribunalului Arad⁴⁵⁶

II. Membrii aleși

1. Dr. Albu Ștefan – medic
2. Dr. Avramescu Vasile – avocat
3. Dr. Benea Dionisie – medic
4. Ciuceanu Ștefan – profesor
5. Cotruș Aron – ziarist
6. Crișan Ascaniu – director liceu
7. Dr. Ciuhandu Gheorghe – senator
8. Filotti Zamfir – prefect poliție
9. George Ionu – protopop
10. Dr. Hotăran Victor – avocat
11. Ionescu N. – inginer
12. Dr. Moldovan Silviu – avocat
13. Mihulin Nicolae – director liceu
14. Moga Traian – profesor
15. Morușca Policarp – arhimandrit
16. Dr. Nichi Lazar – profesor

⁴⁵⁶*Ibidem*, f.33.

17. Nicoleanu Amilcar – administrator
18. Niculescu Cristea – inginer
19. Dr. Pășcuțiu Silviu – notar public
20. Petrescu Nicolae – director Astra
21. Pop Octavian – director CFR
22. Popa Iosif – protopop greco-catolic
23. Popescu Păusești – avocat
24. Popovici Nicolae – căpitan
25. Dr. Robu Ioan – avocat
26. Sotirescu Constantin – judecător
27. Stoicescu D. – consilier agricol
28. Dr. Stoinescu Alexandru – avocat
29. Dr. Tămășdan Liviu – judecător
30. Dr. Vicaș Iuliu – medic
31. Dr. Cotoiu Romulus – avocat
32. Zancoff George – director de bancă⁴⁵⁷

În perioada 1 iulie 1928 – 30 iunie 1929, au avut loc patru ședințe de comitet ale despărțământului arădean, luându-se hotărâri importante privind reorganizarea cercurilor culturale la sate⁴⁵⁸. Biblioteca despărțământului se îmbogățește cu noi abonamente la revista *Natura* și *Gazeta „Foaia noastră”* (Sibiu), care are o pagină oficială a Asociației Astra. S-au cumpărat de asemenea 50 de exemplare din monografia *Ținutul Hălmagiului* a profesorului Traian Mager⁴⁵⁹. De la Asociația din Sibiu s-au primit lucrările: Dr. I. Lupaș, *Începutul neamului românesc* (10 exemplare), Sabin Truța, *traista bunicului* (10 exemplare), Dr. Jon Ben, *cărticica sănătății* (10 exemplare), N. Dumitrescu, *Vorbe de demult* (10 exemplare), Elena și C. Sporea, *Ziua Unirii/piesă în 3 acte* (10 exemplare) și revista *Țara Bârsei* (1 exemplar)⁴⁶⁰.

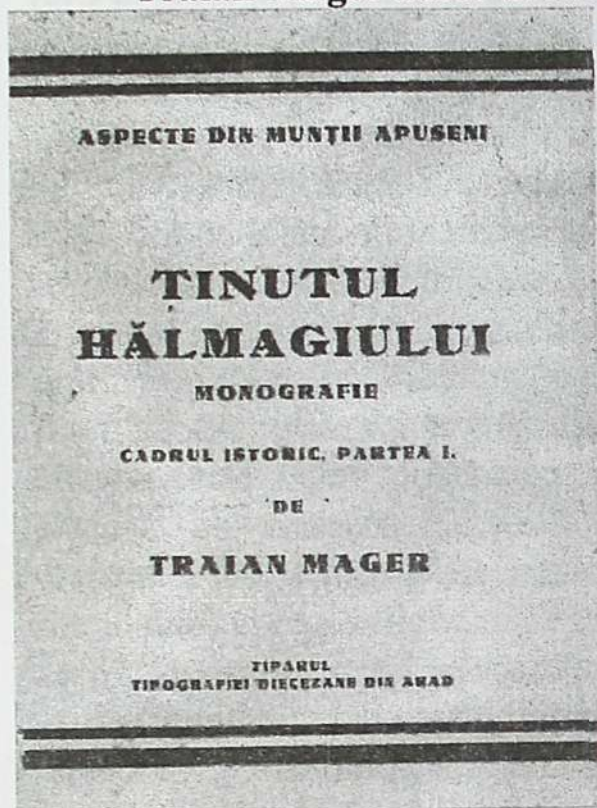
⁴⁵⁷ *Ibidem.*

⁴⁵⁸ *Idem*, dos.241/1928, f.2.

⁴⁵⁹ *Ibidem.*

⁴⁶⁰ *Ibidem.*

Traian Mager autor al lucrării *Ținutul Hălmagiului*

Sursă: Muzeul Județean Arad

Activitatea Despărțământului Astra Arad nu era deosebit de fructuoasă, așa cum rezultă din raportul general adresat adunării generale: „...am avut durerea să constatăm că în anul trecut (1929 – n.n.) n’a fost posibilă ținerea Adunării generale anuale din cauze pe care nu le putem cunoaște. Și în trecut s’au făcut publicații prin ziare, s’a convocat în două rânduri Adunarea, s’au trimis imprimare – convocări pe adresele membrilor și cu toate acestea nici acel „orice număr de membri” nu s’a prezentat pentru a asculta raportul anual asupra activității Despărțământului”⁴⁶¹. În lipsa unei activități culturale susținute la nivelul județului, s-a căutat trezirea interesului pentru Despărțământ prin intermediul cărților. Astfel, în anul 1929 biblioteca despărțământului a fost completată cu toate volumele existente ale Bibliotecii populare și s-au procurat numerele oficiale ale revistei „Transilvania”, biblioteca dispunând de întreaga serie datând de la înființarea despărțământului Astra Arad⁴⁶². S-au procurat și numerele pierdute ale revistei abonate „Viața Românească” din Iași. Biblioteca

⁴⁶¹ Idem, dos.247/1929, f.1.

⁴⁶² *Ibidem*.

dispunea de asemenea de publicația „Enciclopedia Română”, apărută la Cluj în anul 1929⁴⁶³.

La cererea corporațiilor industriașilor din Arad, despărțământul arădean a donat 74 de cărți din Biblioteca populară a Astrei⁴⁶⁴, iar Spitalului Militar din cetate numeroase calendare și cărți din Biblioteca „Astra”⁴⁶⁵. Activitatea Despărțământului Astra Arad s-a remarcat în cursul anului 1929 prin colaborarea cu alte societăți de cultură precum „Înfrățirea” și „Societatea Ortodoxă a Femeilor Române” și a reprezentat Asociația centrală la serbările Centenarului Eparhiei Aradului⁴⁶⁶. La 25 noiembrie 1929, Despărțământul Astra Arad se adresează președintelui Asociațiunii din Sibiu, ca răspuns la adresa din 15 noiembrie 1929 privitoare la consfătuirea cu președinții despărțământelor, se propune ca această consfătuire să se desfășoare la Cluj⁴⁶⁷. Cu acest prilej urmau a fi dezbătute problemele vitale cu care se confrunta Astra și implicit despărțământele din teritoriu: crearea resurselor și găsirea mijloacelor pentru îmbunătățirea situației financiare a Asociației și despărțământelor, asigurarea unui sprijin material și moral permanent din partea autorităților comunale și județene, cinematografele „Astra”, recrutarea de membri, biblioteca Astrei, casele/cercurile culturale ale asociației, propagarea culturii la sate și îndeosebi angajarea factorilor culturali, preoți, învățători și medici la luminarea și îndrumarea maselor, colaborarea Asociației cu societățile culturale existente, armonizarea operei lor culturale cu cea a Asociației, organul oficial *Transilvania* și problema cooperativelor sătești⁴⁶⁸.

Despărțământul arădean era preocupat de asemenea de constituire despărțământelor la nivel de localitate și plasă în întreg județul Arad. La 26 februarie 1930 are loc ședința pentru alegerea comitetului „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” din plasa Pecica⁴⁶⁹. La întrunire participă dr. Grozda, Ioan Popescu, Dimitrie Morar, Nicolae Ardelean, dr. Avram Ursuțiu, dr. Emil Zimvelin, Petru Rusu, dr. Teodor Drăgan, Ioan Laita, Gheorghe Novac, Nicolea Giurgiu, Iuliu Muntean, Alexandru Alexandrescu, dr. Miron Felea, Nicolae Herțeg, Anastasiu Panait, Ioan Ghebeleş, Iuliu Vereș, dr. Sabin Puta, Gheorghe Cereanț,

⁴⁶³ *Ibidem*.

⁴⁶⁴ *Ibidem*, f.3.

⁴⁶⁵ *Ibidem*.

⁴⁶⁶ *Ibidem*.

⁴⁶⁷ *Idem*, dos.250/1929, f.1.

⁴⁶⁸ *Ibidem*.

⁴⁶⁹ *Idem*, dos.256/1930, f.34.

Romul Ponta, Traian Roșulescu⁴⁷⁰. Este ales cu unanimitate de voturi ca președinte, Dimitrie Morar, iar vicepreședinte, Ioan Laita⁴⁷¹.

La 14 aprilie 1930, în sala Căminului „ASTRA”/Palatul Cultural este organizată la Arad o întâlnire având ca scop statutul Cercului Militar – Civil „Regele Mihai I” care urma a se înființa în Arad, desemnându-și membri civili din Comitetul de conducere al Cercului⁴⁷². Acest cerc va avea menirea de a realiza și consolida „unirea sufletească dintre societatea civilă și cea militară”⁴⁷³.

În urma hotărârii adunării generale de la Turda, Astra Sibiu convoacă o consfătuire a președinților tuturor despărțămintelor, sub forma unui congres cultural al Astei care se va desfășura în sala mare a Prefecturii județului Sibiu, în zilele de 24-26 aprilie 1930, deschiderea congresului revenindu-i președintelui Asociației, Vasile Goldiș⁴⁷⁴.

Despărțământul județean Arad al Asociației pentru literatura română și cultura poporului român/Astra a avut de la înființare și până în anul 1928, o subvenție de 60.000 de lei din partea județului Arad, care în anii care au urmat nu s-a mai dat. S-a sistat de asemenea și subvenția de 50.000 de lei acordată anual de către municipiul Arad „pe motivul că Aradul contribuie anual la susținerea „Astei” cu suma de 350.000 lei, din venitul cinematografele sale municipalizate”⁴⁷⁵. Despărțământul arădean a fost mereu considerat „o reînviere și o continuare a vechii noastre Asociațiuni culturale arădene”⁴⁷⁶.

La 29 mai 1930, Despărțământul Arad organizează serbarea de Ziua Eroilor în comuniune cu Societatea „Cultul Eroilor”⁴⁷⁷. Din Programul – directivă elaborat de către Societatea „Cultul Eroilor” cu acest prilej, rezultă că „Populațiunea de confesiune sau naționalitate deosebită nu trebuie să vadă în această sărbătoare măreață o manifestație de șovinism românesc, ci mai mult un prilej de apropiere între toți cetățenii români pentru consolidarea Statului, precum și o dovadă a năzuințelor spirituale și umanitare ale poporului român”⁴⁷⁸ și continuă „sufletul românesc va fi glorificat pentru virtuțile mari, pe cari le-a avut totdeauna fără a se micșora nimic din

⁴⁷⁰ *Ibidem*.

⁴⁷¹ *Ibidem*, f.35.

⁴⁷² *Ibidem*, f.46.

⁴⁷³ *Ibidem*.

⁴⁷⁴ *Ibidem*, f.44.

⁴⁷⁵ *Ibidem*, f.61.

⁴⁷⁶ *Ibidem*.

⁴⁷⁷ *Ibidem*, f.65.

⁴⁷⁸ *Ibidem*, f.66.

calitățile pe cari le-am avut neamurile, ci cari am fost în luptă, fapt care le dă dreptul la considerația noastră”⁴⁷⁹.

La 1 ianuarie 1929 a luat ființă la Prefectura Județului Arad „Biroul de Educație Națională” care își propune să îndrume, intensifice și impulsioneze activitatea în direcția educației naționale și fizice a tineretului și a populației rurale în general⁴⁸⁰. Se solicită în acest sens sprijinul Despărțământului Astra Arad. La nivelul Prefecturii Județului Arad se constituie în locul biroului de educație națională, Comitetul județean pentru educație națională⁴⁸¹. Președintele Despărțământului Arad, dr. Teodor Botiș, participă la ședința din 17 aprilie 1929 convocată în cabinetul subprefectului județului, unde se constituie comitetul și se fixează programul, stabilindu-se de asemenea înființarea comitetelor de educație națională pe plăși și comune⁴⁸².

Secția de Educație Națională și Fizică „Șoimii – României” având sediul în Palatul Cultural și Sala de Gimnastică a Liceului „Moise Nicoară” din Arad a funcționat sub auspiciile Asociației Culturale „ASTRA”. Despărțământul Arad a adoptat cu ocazia adunării generale din 18 iulie 1933, statutul și regulamentul Asociației Culturale „ASTRA”, precum și statutele cu mici modificări ale Societății de Educație Națională și Fizică „Șoimii – României” din Cluj, „ca noi să fim „Șoimii – României” și nu „Șoimii Carpaților” și să nu fim filială a lor și să nu funcționăm sub suspiciile culturale „ASTRA” despărțământul Cluj, ci sub Despărțământul Arad, în mod independent”⁴⁸³. Șoimii Carpaților a fost o organizație inițiată de către dr. Iuliu Moldovan, realizatorul ei fiind dr. I. Hațeganu⁴⁸⁴. Iuliu Moldovan propune în anul 1926 adunării generale a Asociației pentru literatura română și cultura poporului român, propunere acceptată cu prilejul adunării de la Sibiu, crearea în cadrul Astei a unei subsecții de educație fizică și morală. În anul 1928, Iuliu Moldovan a conceput și precizat în partea lor esențială statutele organizației „Șoimii Carpaților”⁴⁸⁵. Șoimii Carpaților au fost organizați ca o școală a vigoarei, a conștiinței și

⁴⁷⁹ *Ibidem.*

⁴⁸⁰ *Idem*, dos.250/1929, f.38.

⁴⁸¹ *Ibidem.*

⁴⁸² *Ibidem.*

⁴⁸³ *Idem*, dos.267/1933, f.1.

⁴⁸⁴ Gheorghe Preda, *op.cit.*, p.171.

⁴⁸⁵ *Ibidem.*

disciplinei naționale în serviciul idealului național, concretizat în cuvintele: „Eternitatea unei Români Mari și puternice”⁴⁸⁶.

Președinte de onoare era M.S. Regele Carol al II-lea al României. Între membri de onoare ai societății erau și arădenii: I.P.S. dr. Grigorie Comșa – episcopul Eparhiei Aradului, profesor Ascaniu Crișan – președintele Despărțământului Astra Arad, generalul Alexandru Vlad – senator de Arad și Emanuil Sapira – director al fabricii „ASTRA” din Arad⁴⁸⁷. Comitetul Executiv Județean Arad avea următoarea componență: dr. Sever Ispravnic junior – președinte, dr. Cornel Radu, dr. Ioan Pescariu, dr. Eugen Crâșnic⁴⁸⁸, iar membrii : dr. Ștefan Petrovici, E. Ciorogariu, dr. Pompiliu Puticiu, avocat Aron Petruțiu, Dimitrie Crișan, Corneliu Lipovan, Ilie Ferdinand, Mihail Tomescu⁴⁸⁹. Din Comitetul Executiv local făceau parte: dr. Ștefan Petrovici – președinte, Corneliu Lipovan – secretar, dr. Ștefan Țiriac, dr. Pompiliu Putuciu, Dimitrie Crișan, Mihail Tomescu, Căpitan Rusu, ing. Șincai, Ilie Ferdinand⁴⁹⁰. În statutele Societății se preciza că în cazul desființării ei, întreaga avere a societății va trece în patrimoniul Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român/„Astra”- Despărțământul Arad, care o va administra pe o perioadă de trei ani⁴⁹¹. Dacă în decurs de trei ani nu se va reînființa societatea, întreaga avere urma să treacă definitiv în patrimoniul Asociației culturale „Astra”, Despărțământul Arad⁴⁹².

Din statistica despărțămintelor de plasă întocmită de către Astra Sibiu în 1933, rezultă că în județul Arad existau despărțăminte organizate în cinci plase, iar în alte șase plase (Hălmagiu, Boroș - Sebiș, Chișineu, Radna, Sântana și Spineni) nu era constituit un despărțământ al Asociațiunii⁴⁹³.

Datorită dezinteresului membrilor comitetului, despărțământul își desfășura cu mare dificultate ședințele. La aceasta se adaugă și „criza de conducere care s'a accentuat”⁴⁹⁴. Dr. Teodor Botiș demisionează din demnitatea de președinte la 7 octombrie 1931, rămânând vicepreședinte al

⁴⁸⁶ *Ibidem*.

⁴⁸⁷ SJAN Arad, *fond cit.*, dos.267/1933, f.1.

⁴⁸⁸ *Ibidem*.

⁴⁸⁹ *Ibidem*.

⁴⁹⁰ *Ibidem*.

⁴⁹¹ *Ibidem*, f.7.

⁴⁹² *Ibidem*.

⁴⁹³ *Idem*, dos.268/1933, f.32.

⁴⁹⁴ *Idem*, dos.260/1931, f.17.

despărțământului⁴⁹⁵. Adunarea generală din 18 octombrie 1931 a ales un nou comitet de conducere a despărțământului având ca președinte pe Ascaniu Crișan, director al Liceului „Moise Nicoară”, vicepreședinte – dr. Alexandru Stoinescu, iar secretar – ing. Romul Cărpinișan⁴⁹⁶. Membrii aleși ai comitetului erau: dr. Teodor Botiș, Rectorul Academiei Teologice din Arad, fost președinte al Despărțământului Arad, Nestor Blaga - profesor și director al Orfelinatlui „Regina Maria”, Al. Constantinescu - profesor, Ilie Ferdinand - compactor, Ștefan Mateescu – director general al Uzinelor Electrice, Gheorghe Munteanu – librar, Nicolae Nistor – revizor școlar, dr. Lazar Nichi – profesor și director al Palatului Cultural, dr. Cornel Radu – director al Spitalului de copii, fost președinte al Com. Int. Al Municipiului Arad, gen. Al. Vlad⁴⁹⁷. Vor demisiona Brutus Păcuraru (econom) – secretar general al Camerei de Comerț și Industrie, fără a preciza motivul și gen. Al. Vlad, din motive de boală⁴⁹⁸. Comitetul despărțământului s-a mai descompletat și prin transferul revizorului Nicolae Nistor din Arad, iar Al. Constantinescu absentând de la toate ședințele comitetului, s-a considerat din oficiu demisionat, în baza deciziei din 21 octombrie 1931⁴⁹⁹. De asemenea, Tiberiu Givulescu, numit între timp administrator al Sanatoriului de Tuberculoși, s-a văzut în imposibilitatea de a-și îndeplini funcția de casier al comitetului, solicitând înlocuirea sa, iar Romul Cărpinișan, invocând motivul multiplelor sale ocupații, solicită comitetului degrevarea sa de sarcina secretariatului⁵⁰⁰.

La 9 decembrie 1931 este cooptat în locul lui Brutus Păcuraru, D.C. Mihaiu Păcățianu, consilier eparhial și invitat gen. Al. Vlad să revină asupra demisiei sale. În ședința comitetului din 16 martie 1932, în locul lui Nicolae Nistor este cooptat Sava Bărbătescu, noul revizor școlar⁵⁰¹. În ședința din 7 iulie 1932, funcția de casier și secretar sunt unite, fiind cooptat pentru îndeplinirea ei, profesorul Victor Caba. În locul profesorului Al. Constantinescu este cooptat Nestor Covaciu, iar funcția de econom s-a încredințat dr. Lazar Nichi⁵⁰². Comitetul de conducere al despărțământului a ținut șase ședințe, remarcându-se îndeosebi ședințele din 18 decembrie 1931

⁴⁹⁵ *Ibidem.*

⁴⁹⁶ *Ibidem*, f.1.

⁴⁹⁷ *Ibidem*, f.1-2.

⁴⁹⁸ *Ibidem*, f.2.

⁴⁹⁹ *Ibidem.*

⁵⁰⁰ *Ibidem.*

⁵⁰¹ *Ibidem.*

⁵⁰² *Ibidem*, f.3.

și 16 martie 1932 la care au luat parte, în afară de membrii comitetului, un număr însemnat de intelectuali arădeni⁵⁰³.

Sedință plenară a Comitetului Central al despărțământului Astra Arad

„Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român - Astra”
Nr. 2649 1929.

Invitare.

Domnul *Dr. Teodor Popis, Din acad. Teolog.* e rugat a participa la ședința plenară a Comitetului central, care va avea loc în 10 Septembrie 1929. după amiază la orele 4 în biroul Asociațiunii.

Sibiu, în 28 August, 1929.

Președintele:
[Signature]

Obiectele:

1. *Raportul comitetului către adunarea generală din 9.8.*
2. *Încheierea hotărârilor pe 1.9.28 și a proiectului de buget pe 1929.*
3. *Fișarea timpului și a programului Adunării generale.*
4. *Alte chestiuni în legătură cu adunarea generală.*
- 5.

Sursă: S.J.A.N. Fond Astra

Cercurile culturale reprezentau adevărate ramificații ale Astei în Transilvania și Banat, dar și peste Carpați, facilitând legătura cu masele largi ale poporului, constituindu-se în egală măsură în mediul rural și urban. La 15 mai 1929 s-a constituit cercul cultural din Sânicolaul Mic, având ca inițiator pe pr.dr. Nicolae Iorgovan, iar ca președinte pe Ioan Neamțu⁵⁰⁴. Evidențiindu-se importanța momentului, se precizează că scopul cercului era „să devină o realitate contribuind la încuibarea unei vieți rodnice de educația poporului între pereții casei culturale românești din această comună dornică de progres”⁵⁰⁵. Se exprimă de asemenea speranță unor reușite în atragerea și a celorlalte cartiere ale Aradului, dintre care două – Gai și Micălaca veche interesează cel mai mult Despărțământul Arad „deoparte prin caracterul lor curat românesc, pe de altă parte, și mai ales, prin atitudinea lor refractară față de tendințele cari urmăresc crearea acolo a unui

⁵⁰³ Ibidem.

⁵⁰⁴ Ibidem.

⁵⁰⁵ Ibidem, f.3-4.

nucleu de preocupări culturalicești”⁵⁰⁶. Întărind această motivație, se adaugă. „Îndreptându-ne toată atenția asupra acestor două mici garnizoane ale românismului de periferie, sperăm că vom isbuti a le încadra și pe acestea în linia celorlalte cartiere, unde acțiunile de ordin cultural câștigă teren din ce în ce”⁵⁰⁷.

Ca o dovadă a intensificării și diversificării activității despărțământului este creșterea numărului auditorilor la serbările organizate la Palatul Cultural și concomitent în casele culturale din cartiere. În cursul anilor 1931-1932 au conferențiat: Ioachim Miloia (Muzeul Bănățean Timișoara), I. P. C. Sa Arhim. Policarp Morușca (starețul Mănăstirii Bodrog), Î.P.S. Sa Alexandru Niculescu (episcopul Lugojului), prof.univ. Al. Lapedatu, prof.univ. Coriolan Petreanu, Vladimir Ghidionescu, Î.P.S. Sa Grigorie Comșa (episcopul Aradului), prof.univ. Petre Sergescu, prof.univ. Marcel Botez, prof.univ. Alexandru Borza, prof.univ. Sextil Pușcariu, prof.univ. Petre Grim, prof.univ. Florin Ștefănescu - Goangă, prof.univ. Silviu Dragomir, prof.univ.dr. Gheorghe Bratu, prof.univ. V. Stanciu, prof.univ. Al. Lapedatu, prof.univ. I. Lupaș, prof.univ. Onisifor Ghibu⁵⁰⁸.

În județul Arad, Astra avea mai multe despărțăminte de plasă: Pecica, Nădlac, Șiria, Buteni, Hălmagiu, dar au răspuns solicitărilor despărțământului numai primele două⁵⁰⁹. În acest context, despărțământul arădean s-a orientat spre câteva comune din apropierea Aradului, mărginindu-se la început numai la câteva sate pentru a vedea cum se va putea „înființa în ele un început de mișcare culturală, care să continue și după plecarea noastră de acolo”⁵¹⁰. În acest scop s-au ținut conferințe la sate în anii 1931-1932: comunele Șega, Sâmbăteni, Sânicolaul Mic, Șiria, Pâncota, ca și în cartierele Aradului, Pârneava, Grădiște, susținute de către membri ai comitetului despărțământului⁵¹¹. La 7 noiembrie 1931, „deodată cu concertul dat de maestru în Arad”, a fost sărbătorit și omagiat George Enescu. Fostul primar al Aradului, dr. Cornel Radu l-a declarat cu acest prilej pe George Enescu cetățean de onoare al Aradului⁵¹².

⁵⁰⁶ *Ibidem*, f.4.

⁵⁰⁷ *Ibidem*.

⁵⁰⁸ *Ibidem*, f.8; dos.261/1931, f.52.

⁵⁰⁹ *Ibidem* dos.260/1931, f.8.

⁵¹⁰ *Ibidem*, f.8-9.

⁵¹¹ *Ibidem*, f.10.

⁵¹² *Ibidem*, f.11.

Despărțământul Astra Arad a luat inițiativa de a reînvia acțiunea pornită în anul 1920 pentru ridicarea unui monument al „Unirei” în Arad⁵¹³. S-a continuat marcarea cu plăci comemorative a clădirilor din oraș și județ, prima placă comemorativă s-a așezat pe clădirea, astăzi dărâmată, în care a văzut lumina zilei scriitorul Ioan Slavici⁵¹⁴. Dar, lipsit de sprijinul orașului și județului, despărțământul se confruntă cu foarte mari dificultăți, fiind nevoit „să-și restrângă tot mai mult cercul de activitate” și „a trebuit să abandoneze complet ideia activării la sate, probleme de căpetenie a (le) ASTREI”⁵¹⁵. La un moment dat, despărțământul s-a aflat în situația de a nu putea acoperi nici măcar cheltuielile de transport ale conferențiarilor, cu atât mai mult de a înființa biblioteci la sate⁵¹⁶. La criza materială se adăuga, mai grav, criza morală. „Intelectualitatea arădană, mai ales generația tânără, însuflețită pentru o activitate culturală, în loc de a se grupa în jurul ASTREI, a început a se diferenția în grupări independente, toate având același țel, pe care ASTRA îl urmărește de decenii”⁵¹⁷. Se apreciază că înstrăinarea „față de vechea asociație, cu ramificațiile întinse peste întreg cuprinsul Ardealului, care a contribuit într-o măsură atât de largă la păstrarea conștiinței noastre naționale în trecut și care astăzi, în cele mai multe centre ardeleni, muncește cu atâta râvnă la desăvârșirea acestei conștiințe în sensul realizării mult visatei unificări sufletești a fraților de pretutindeni, înstrăinarea față de acest vechi focar de cultură este inoportună mai ales astăzi când tendințele de destrămarea neamului, din ce în ce mai accentuate, cer imperios înfăptuirea unui front unic de activitate culturală națională”⁵¹⁸.

Cu toate dificultățile întâmpinate și datorită crizei economice cu care se confruntă țara în anii 1929-1933, despărțământul arădean își continuă cu relativ succes activitatea culturală în lumea satelor. Astfel, la stăruința învățătorului Ioan Jelucutean, au luat ființă două noi cercuri culturale: la 1 ianuarie 1931 cercul cultural din comuna Măderat și la 4 ianuarie același an, cercul cultural din comuna Galșa⁵¹⁹. La fondarea cercului cultural din comuna Măderat participă un foarte însemnat număr de locuitori din localitate în frunte cu primarul Teodor Ban⁵²⁰. Din partea

⁵¹³ *Ibidem*, f.12.

⁵¹⁴ *Ibidem*.

⁵¹⁵ *Ibidem*, f.15.

⁵¹⁶ *Ibidem*.

⁵¹⁷ *Ibidem*.

⁵¹⁸ *Ibidem*, f.16.

⁵¹⁹ *Ibidem*.

⁵²⁰ *Idem*, dos.261/1931, f.4.

despărțământului arădean participă învățătorul Ioan Jelecutean care explică sătenilor scopul Asociației pentru literatura română și cultura poporului român „condusă de marele bărbat de cultură Dl. Vasile Goldiș...”⁵²¹. Din structura comitetului cercului cultural din comuna Măderat făceau parte: dr. Pavel Siartău , medic. președinte de onoare, dr. Ioan Pescariu, medic, dr. Petrila Petica, avocat și Ilie Moldovanu, funcționar superior, fii ai așezării Măderat⁵²² și Moise Popovici – duhovnicul local⁵²³. Președinte activ al cercului cultural a fost ales Martin Gulacsy – notar, vicepreședinte – Tudor Ban – primar și Aurel Morariu - comerciant , învățătorul, director al școlii Antoniu David – secretar, Ștefan Tătariu – casier, învățătoarea Georgina Popovici și învățătoarea Iudita David – bibliotecare, Alexandru Borlea – controlor și Ioan Popa - econom⁵²⁴. Membrii ai comitetului sunt aleși: Gheorghe Nișca – agricultor, Ioan Păcurariu – agricultor și Petru Plav - agricultor⁵²⁵.

Ion Jelecutean- membrul al Despărțământului Astra Arad

DOMNIILE PARȘINOINTE,

Subsemnatul Ion Jelecutean inv.dorind a face parte din "Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului Roman"; cu onoare vă rog sa mă înscriați ca membru ordinar al Despărțământului Arad.

Covăsin., 25 Noembrie, 1928.

al D-voastră,
Ion Jelecutean
 com. Covăsinț j. Arad.

Sursă: S.J.A.N. Fond Astra

Odată cu mutarea Căminului cultural al Astei în noul local din clădirea Teatrului orașenesc, acesta s-a reorganizat sub denumirea de Cerc

⁵²¹ Ibidem.

⁵²² Ibidem.

⁵²³ Ibidem.

⁵²⁴ Ibidem.

⁵²⁵ Ibidem.

românesc⁵²⁶. Dacă în trecut acest cerc mai păstra unele legături cu despărțământul arădean al Astrei, acum „el este cu desăvârșire independent”⁵²⁷, iar prin această emancipare „s’a pus capăt seriilor de calomnii colportate prin ziare de unii dușmani ai despărțământului nostru, cari nu s’au sfiit să afirme că acesta ar oblădui sub aripile sale un tripou de jocuri cu noroc”⁵²⁸.

Administrația Financiară Arad comunică Despărțământului Astra Arad la 27 februarie 1931, că în urma ședinței din 18 februarie 1931, Comitetul de Administrare și Supraveghere al fondurilor culturale „în lipsă de fonduri a respins cererea Dvs. ..din 14 Oct.1929 prin care ați cerut o subvenție anuală de lei 50.000”⁵²⁹. Reacția despărțământului arădean a fost imediată: „Despărțământul Arad al „Astrei”, care este o continuare a vechei noastre Asociațiuni culturale arădane, dela organizarea lui și până în anii din urmă s’a bucurat de generosul sprijin al autorităților comunale și județene, căruia municipiul Arad i-a acordat anual o subvenție amplă de 50.000 lei, iar județul Arad a contribuit la început cu suma de 60.000 lei, mai apoi cu 30.000 lei. De 3 ani încoace despărțământul nu mai primește sprijin financiar”⁵³⁰. În continuare se motivează necesitatea susținerii activității despărțământului, dincolo de dificultățile de înțeles cu care se confruntă administrația Aradului: „Ori cât de mari ar fi însă aceste greutăți și lupte, sprijinirea și ocrotirea mișcărilor și manifestărilor culturale românești într’un oraș de frontieră, cum e și Aradul nostru, cu o numeroasă și bogată populație minoritară, e un obligament patriotic, dela care nici o autoritate de stat, județeană și comunală nu se poate subtrage”⁵³¹, cu atât mai mult cu cât, „elementul românesc din Arad pus în inferioritate economică și culturală de stăpânirile vitrege din trecut, nu poate renunța, fără știrbirea demnității și desconsiderarea culpabilă a intereselor sale vitale, la sprijinul moral și material al autorităților românești din Arad pentru viața și cultura sa națională, cât timp și minoritățile solicită acest sprijin pentru manifestările lor de ordin cultural”⁵³².

La Adunare generală a Despărțământului Astra Arad care a avut loc la 18 octombrie 1931 în localul Cercului Românesc (Teatrului Orășenesc)

⁵²⁶ *Idem*, dos.260/1931, f.16.

⁵²⁷ *Ibidem*.

⁵²⁸ *Ibidem*, f.16-17.

⁵²⁹ *Idem*, dos.261/1931, f.12.

⁵³⁰ *Ibidem*, f.13.

⁵³¹ *Ibidem*.

⁵³² *Ibidem*.

au participat 78 de membri⁵³³. În numele comisiei pentru înscrierea de noi membri prezintă raportul Constantin Popa, iar Adunarea generală declară membri pe viață ai ASTREI pe: dr. Cornel Radu, ing. Dumitru Șerbănescu, col. Moise Rîșcuția, dr. Aurel Botiș, ing. Romul Cărpinișan, ing. Vladimir Eșanu, dr. Vasile Noveanu,, iar ca membri activi pe dr. Pompiliu Putici, Ionel Filipaș, Ilarion Felea, Simion Miclea, Victor Caba, Octavian Lupaș, Vintilă Popescu, și Gheorghe Glava⁵³⁴. În biroul despărțământului au fost validați de către Adunarea generală pe durata de cinci ani: Ascaniu Crișan (director Liceul „Moise Nicoară”) – președinte, dr. Alexandru Stoinescu (avocat) – vicepreședinte, Romul Cărpinișan (inginer, director Școala de Arte și Meserii) – secretar, Tiberiu Givulescu (profesor) – casier, Vasile Suci (director Școala Comercială Superioară de Băieți) – controlor, Vintilă Popescu (profesor) – bibliotecar, Brutus Păcuraru (secretar- Camera de Comerț) – econom, iar ca membri ai comitetului despărțământului, dr. Teodor Botiș (rectorul Academiei Teologice), gen. Al .Vlad, dr. Cornel Radu (președintele Comisiei Interimare), Ștefan Mateescu (inginer- director Uzinele Electrice), Al. Constantinescu, dr. Lazar Nichi (profesor) și Nestor Blaga (profesor), Nicolae Nistor (revizor școlar), Gheorghe Muntean – librar și Ilie Ferdinand - compactor⁵³⁵.

Continuând acțiunea de constituire a cercurilor culturale în orașul și județul Arad, la 3 ianuarie 1932, la Depozitul de fermentare a tutunului se constituie Comitetul cercului cultural din Arad – Grădiște cu sediul la Școala Primară . La acest eveniment participă Ascaniu Crișan, președintele Despărțământului Astra Arad⁵³⁶. Sunt prezenți: Vladimir Eșanu, Ignatie Popovici (inspector C.F.R.), Ioan I. Crăciun, Gheorghe Crișan, Pavel Crișan, Traian Chira (președinte al Asociației Muncitorilor Români), Liviu Suba , Simion Ardelean, Ioan Sripariu, Traian Givulescu (director școală primară), Ioan Bondariu, Dumitru Iosif Onea, Trandafir Tarcea, Petru Mălăieș, Ionel Ferent, Vasile Nedelcea, Ioan Mircea, Petru Monția, Dumitru Șerban, Dumitru Cernea, Ioan Ionaș, Romulus Dragoș, Gheorghe Crișan, Emanuil Musca, Mihai Sacui, Ioan Cioban, Nicolae Cioarsa, Iosif Gavrici și Cornel Mureșan (paroh ortodox)⁵³⁷. Președinte al comitetului este ales inginerul Vladimir Eșanu – director al Depozitului de fermentare a tutunului, vicepreședinte – Traian Givulescu, iar secretar Gheorghe Crișan, Ionel. I.

⁵³³ *Ibidem*, f.49.

⁵³⁴ *Ibidem*.

⁵³⁵ *Ibidem*, f.49-50.

⁵³⁶ *Idem*, dos.264/1932, f.1.

⁵³⁷ *Ibidem*.

Crăciun – casier, Simion Ardelean – bibliotecar, Liviu Suba și Traian Chira - controlori⁵³⁸, iar membrii sunt Cornel Mureșan – paroh, Ignatie Popoviciu – inspector CFR și Ioan Bondar⁵³⁹.

La solicitarea fostului președinte al Astrei, Vasile Goldiș; Despărțământul Astra Arad a preluat la 4 aprilie 1932 „toate actele aparținătoare Centralei Asociației noastre”⁵⁴⁰. S-au preluat astfel acte și documente din anii 1928 – 1932: procese – verbale, corespondență, acte privitoare la reorganizarea Astrei și acte privitoare la cinematografie⁵⁴¹.

La 27 decembrie 1933, Liga Antirevizionistă - Secția Arad condusă de episcopul Grigorie Comșa, se adresează Asociației culturale „Astra” – Despărțământul Arad comunicându-i că în conformitate cu hotărârea luată de Adunarea Românilor în ședința de constituire din 10 decembrie 1933, la 3 ianuarie 1934 urma să se desfășoare ședința Cercului Românesc, invitând un delegat din partea despărțământului arădean „care urmează să facă parte din Comitetul Ligii”⁵⁴². Comitetul de inițiativă al Ligii Antirevizioniste adresează președintelui Asociației „Astra” – Despărțământul Arad invitația de a participa, dacă este posibil, însoțit de unul sau mai mulți membrii ai Asociației Culturale Astra Arad, la adunarea care urma a avea loc la 10 ianuarie 1934 în localul Clubului Românesc. „Cu această ocazie se va discuta oportunitatea și posibilitatea de realizare a unei Case a Unirii în care să trăiască laolaltă afiliate toate Societățile cari activează pe terenul național”⁵⁴³. În consfătuirea din 24 februarie 1934, Despărțământul Astra Arad împreună cu Institutul Social-Banat Crișana a hotărât „ca în vederea intensificării acțiunii culturale la sate, să organizeze în zilele de 18, 25 martie și 1 aprilie șezători culturale în cartierele Gai și Micălaca și în comuna Mândruloc, Sâmbăteni și Miniș”⁵⁴⁴. Cartierul Gai era „singurul dintre cartierele Aradului care încă nu acționează sub raport cultural”⁵⁴⁵.

În cadrul generos al Astrei a fost inițiat și realizat un alt tip de învățământ, cel al școlilor țărănești. Prima școală țărănească a funcționat la Sighetul Marmației în 1932/1933⁵⁴⁶. La 2 decembrie 1933, I. Moldovan, președintele Asociației transilvane pentru literatura română și cultura

⁵³⁸ *Ibidem*.

⁵³⁹ *Ibidem*, f.4.

⁵⁴⁰ *Ibidem*, f.136.

⁵⁴¹ *Ibidem*.

⁵⁴² *Idem*, dos.273/1934, f.1.

⁵⁴³ *Ibidem*, f.5.

⁵⁴⁴ *Ibidem*, f.28.

⁵⁴⁵ *Ibidem*, f.31.

⁵⁴⁶ Gheorghe Preda, *op.cit.*, p.198.

poporului român, propune Comitetului central și obține aprobarea înființării unei serii întregi de școli țărănești în diferite centre ale despărțămintelor⁵⁴⁷. Aceste școli vor sta sub conducerea organismelor Astrei, iar „programul lor corespundea necesităților specifice regiunii, completând cunoștințele unui cursant în așa măsură încât, reîntors acasă să poată deveni un îndrumător al consătenilor săi și un ferment activ al tuturor inițiativelor sănătoase”⁵⁴⁸. Se organizau cursuri din domeniul : agriculturii, pomiculturii, creșterii vitelor, stupăritului, cooperăției, cunoștințe de istorie, geografie, igienă, alimentație, precum și dansuri populare naționale, cântece și coruri. Școlile țărănești au fost subvenționate de către Comitetul Central și s-au bucurat de întreg concursul organelor administrației locale și al Ministerelor Agriculturii, Domeniilor, Interne și Instrucțiune Publică, al căror sprijin material a fost solicitat de către Astra prin adrese speciale, ajutor acordat în limita posibilităților⁵⁴⁹.

S-au constituit mai multe tipuri de școli țărănești:

1. Tipul „Astrei” cu internat la care participau elevi/cursanți de vârstă mijlocie din mai multe sate
2. Tipul oficial (cu inițiativă oficială), având internat la fel ca tipul „Astra”, dar cu o durată mai lungă
3. Tipul danez care se adresează tineretului post-școlar
4. Tipul rural realizat și de către „Astra” de „Fundatia Culturală Regală” și de I. Mihalache (Muscel)⁵⁵⁰

Cursurile erau susținute de către profesori și ingineri agronomi în perioadele în care nu se efectuau activități agricole (iarna). La sfârșitul perioadei interbelice funcționau 68 de astfel de școli, dintre care 10 pentru femei, cu un total de peste 1.900 de cursanți⁵⁵¹.

La 6 noiembrie 1934 are loc la Palatul Cultural ședința comitetului Asociației culturale „Astra” – Despărțământul Arad, având la ordinea de zi și înființarea unei școli țărănești în iarna anului în curs⁵⁵². La întrunire participă: Nichi Lazar, Nestor Covaci, Vasile Suci, dr. Cornel Radu, Ștefan Mateescu, Tiberiu Givulescu, Gheorghe Munteanu, Ilie Ferdinand, dr. Al. Stoenescu, dr. Octavian Lupaș, dr. Teodor Botiș, dr. Vintilă Popescu, Romul

⁵⁴⁷ *Ibidem.*

⁵⁴⁸ *Ibidem.*

⁵⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁵⁰ *Ibidem*, p.199.

⁵⁵¹ Dragoș Petrescu, *Asociații și instituții culturale în România interbelică*, în *Carpica*, XXXX, 19, p.259.

⁵⁵² SJAN Arad, *fond.cit.*, dos.273/1934, f.112.

Cărpinișan, Nestor Blaga, Vladimir Eșanu, precum și Iustin Marșieu – președintele Camerei de Agricultură și Nicolae Popescu – director al Camerei Agricole Arad⁵⁵³. Școala țărănească urma a se înființa la Arad⁵⁵⁴.

Tipografia „Concordia” – Secția Bibliotecilor Populare se adresează președintelui Despărțământului Arad al Astei la 24 decembrie 1934, propunând înființarea unor cercuri culturale ale Astei în comunele Hălmagiu, Gurahonț, Petriș și Săvârșin, în aceste comune urmând a se înființa de asemenea biblioteci populare: la 30 decembrie 1934 la Hălmagiu, la 13 ianuarie 1935 la Gurahonț. Inaugurarea bibliotecii din Petriș este stabilită la 20 ianuarie 1935, iar cea din Săvârșin la 27 ianuarie 1934⁵⁵⁵. Se recomandă ca membri cercului cultural să fie propuși spre alegere dintre membrii Consiliului de bibliotecă⁵⁵⁶. La festivitatea de inaugurare a cercului cultural de la Hălmagiu din 30 decembrie 1934, cuvântul de deschidere i-a revenit dr. Iustin Marșieu, vicepreședinte al Tipografiei „Concordia”, urmat de discursul președintelui Despărțământului Astra Arad⁵⁵⁷.

Începând cu anul 1936, dr. Iustin Marșieu este președinte al Despărțământului Astra Arad, iar secretar Octavian Lupaș⁵⁵⁸. Programul de activitatea despărțământului arădean este formulat la 20 august 1936, dar la 15 iulie același an, a fost prezentat programul pentru ridicarea vieții satului, care viza: „sănătatea, munca și mintea”⁵⁵⁹. În acest scop erau prevăzute acțiuni complexe urmărind organizarea de cursuri pentru analfabeți, propagandă pentru frecventarea regulată a școlii, sprijinirea copiilor săraci cu cărți și rechizite școlare⁵⁶⁰. Casei culturale îi revenea îndatorirea de a organiza șezători culturale, hora satului, dar și procurarea unui aparat de radio⁵⁶¹. Biblioteca trebuia să se ocupe de procurarea de cărți, reviste și ziare, de organizarea sistematică a împrumutului de cărți și de citit, de colecționarea folclorului, organizarea unui muzeu al satului⁵⁶². Problemele spirituale cele de suflet, reveneau bisericii, impunându-se propagandă intensă pentru frecventarea bisericii, încurajarea „Oastei Domnului” și

⁵⁵³ *Ibidem*.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, f.113.

⁵⁵⁵ *Ibidem*, f.138.

⁵⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁵⁸ *Idem*, dos.289/1936, f.3.

⁵⁵⁹ *Ibidem*, f.4.

⁵⁶⁰ *Ibidem*.

⁵⁶¹ *Ibidem*.

⁵⁶² *Ibidem*.

înființarea unui cor bisericesc⁵⁶³. Despărțământul trebuia să se ocupe de asemenea de ridicarea unei cruci în amintirea eroilor în fiecare așezare rurală, de îngrijirea cimitirelor și cinstirea memoriei personalităților satului⁵⁶⁴.

În perioada 18 martie 1936 -1martie 1939, Despărțământul Astra Arad a organizat cercuri culturale „Astra” în următoarele comune:

1. Vărădia de Mureș : 7 iunie 1936 – președinte - pr. Iosif Turcu
2. Galșa: 7 iunie 1938 – președinte - pr. E. Căpitan
3. Șiclău: 7 iunie 1936 – președinte - pr.N. Codreanu
4. Socodor> 7 iunie 1936 – președinte – pr. Aurel Papp
5. Măderat: 7 iunie 1936 – președinte – pr. Moise Popovici
6. Chișineu-Criș: 6 noiembrie 1936 – președinte – dr. Ioan Suciuc
7. Sântana: 20 decembrie 1936 – președinte – dr. E. Vlad
8. Ghioroc: 23 decembrie 1936 – președinte – pr. C.Tătar
9. Aradul Nou: 28 ianuarie 1936 – președinte – dr. Aurel Crișan
10. Pîlu: 30 ianuarie 1937 – președinte – pr. Al. Munteanu
11. Miniș: 21 martie 1937 – președinte – pr. Nicolae Vancea
12. Șofronea: 28 martie 1937 – președinte – pr. V. Guleș
13. Bonțești: 25 aprilie 1937 – președinte – dr. Roman Popa
14. Covăsânț: 5 decembrie 1937 – președinte – I. Dehelean (notar)
15. Zărand: 24 ianuarie 1938 – președinte – pr. C. Ungureanu
16. Brusturi: 26 iunie 1938 – președinte – pr. T. Gavrilă
17. Avram Iancu: 26 iunie 1938 – președinte – înv.Gheorghe Martin
18. Micălaca: 28 iunie 1938 – președinte – pr. Ioan Marșieu
19. Semlac: 10 ianuarie 1939 – președinte – Flaviu Popovici
20. Șeitin: 10 ianuarie 1939 – președinte – pr. Ioan Nădăban
21. Târnova: 22 ianuarie 1939 – președinte – pretor Gheorghe

Teleman

22. Olari: 29 ianuarie 1939 – președinte – pr. N. Mihoc⁵⁶⁵

În cursul anilor 1938-1939 au continuat și, mai mult, s-au intensificat demersurile de constituire a școlilor țărănești locale. Astfel, la Comlăuș a funcționat o școală țărănească organizată de cercul cultural „Astra” din Sântana sub președinția prof. dr. E. Vlad. Școala a funcționat în perioada 23 ianuarie – 6 martie 1938, participând la cursuri 50 de săteni, cu vârste cuprinse între 23-55 de ani⁵⁶⁶. Au conferențiat: Florea Codreanu –

⁵⁶³ *Ibidem.*

⁵⁶⁴ *Ibidem.*

⁵⁶⁵ *Idem*, dos.290/1936, 4.

⁵⁶⁶ *Ibidem*, f.10.

protopop, Ascaniu Crișan – director Liceul „Moise Nicoară” Arad, dr. I. Pescariu – medic primar, prof. Traian Mager, prof. I. Berghian, ing. Hegheș, ing. Popescu, prof. I. Langa, dr. T. Blaga și dr. Octavian Lupaș⁵⁶⁷.

În comuna Covăsânț a funcționat zilnic o școală țărănească între 2-16 februarie 1938, organizată de cercul cultural „Astra” din localitate. Cursurile au fost susținute de : pr. Gheorghe Baltă, înv. I. Vârtaciu, notar I. Deheleanu, înv. R. Drincu, sub-notar Gheorghe Tiurbe⁵⁶⁸. Au conferențiat: dr. Gheorghe Tămaș - medic Șiria, I. Crișan – inginer agronom Șiria, N. D. Covaciu – profesor Arad, dr. Aurel Căpitan – medic veterinar Șiria și dr. Octavian Lupaș⁵⁶⁹.

În comuna Avram Iancu s-a organizat după un sistem propriu o școală țărănească de către învățătorul Gheorghe Martin⁵⁷⁰. Școala țărănească din Olari și-a început activitatea la 2 februarie 1939 cu un efectiv de 30 de săteni, depășind vârsta de 21 de ani. Cursurile erau ținute de către intelectualii locali⁵⁷¹.

La 10 februarie 1939, despărțământul de plasă Pecica a inaugurat o școală pentru săteni, o școală pentru sătene și o școală de meseriași⁵⁷². Cursurile au durat până la 2 aprilie 1939, ținându-se de trei ori pe săptămână, de către intelectuali ai locului⁵⁷³.

Preocupările cercurilor culturale erau de o deosebită diversitate. Înființat la 3 ianuarie 1932, cercul cultural Arad – Grădiște funcționa în localul unui cinematograf. De la înființare a organizat concerte, serbări și conferințe. Și-a constituit de asemenea o bibliotecă cu 502 volume și a primit de la Societatea „Concordia” 285 de volume⁵⁷⁴. Între 1 decembrie 1934 și 1 iunie 1937, biblioteca cercului cultural din Grădiște a avut 449 de cititori⁵⁷⁵. Cercul cultural Sânicolaul Mic a fost preocupat de înființarea unei bănci cooperative în comună⁵⁷⁶. La 23 ianuarie 1938 s-au pus bazele unei cooperative pentru valorificarea cerealelor⁵⁷⁷. Cercul cultural Chișineu – Criș a înființat un cor al „Astrei” având ca dirijor pe avocatul R. Tăuceanu,

⁵⁶⁷ *Ibidem.*

⁵⁶⁸ *Ibidem.*

⁵⁶⁹ *Ibidem.*

⁵⁷⁰ *Ibidem.*

⁵⁷¹ *Ibidem.*

⁵⁷² *Ibidem*, f.11.

⁵⁷³ *Ibidem.*

⁵⁷⁴ *Ibidem.*

⁵⁷⁵ *Ibidem.*

⁵⁷⁶ *Ibidem*, f.12.

⁵⁷⁷ *Ibidem.*

organizând șezători la toate serbările naționale⁵⁷⁸. Cercul cultural Sântana a organizat un cor condus de pretorul A. Corbeanu și de asemenea o școală țărănească⁵⁷⁹. Pentru meseriașii șvabi di localitate s-a organizat un curs de limba română, la cererea acestora⁵⁸⁰. Cercul cultural Galșa a organizat în fiecare duminică și sărbătoare din postul Sfințelor Paști, șezători culturale, iar în cadrul lor conferințe⁵⁸¹. Cercul cultural Miniș dispunea de un cor bărbătesc condus de învățătorul D. Vlad, organizând șezători culturale, conferințe pe teme religioase și medicale. Cercul dispunea și de o echipă de fotbal⁵⁸². La Miniș cercul cultural a inițiat înființarea unei fanfare și a demarat lucrările pentru ridicarea unui cămin⁵⁸³.

Despărțământul Sebiș (președinte pretor T. Popa) organizează la 18 octombrie 1936 la Dezna o mare serbare națională pentru comemorarea succeselor politice românești din anul 1906 în zona Deznei. A conferențiat fostul ministru, dr. Ioan Suciuc⁵⁸⁴. Au fost organizate de asemenea în comunele/satele despărțământului, conferințe pe teme legislative⁵⁸⁵.

Despărțământul Săvârșin (președinte preot P. Binchiciu) a organizat o serie de conferințe în comunele Cuiăș, Ilteu, Roșia și Corbești⁵⁸⁶. Se avea în vedere și înființarea unui cerc literar⁵⁸⁷. Despărțământul Șiria (președinte dr. S. Pop Zaslo) a organizat o serbare de amploare la Pâncota, fiind preocupat de distribuirea de cărți (615 volume)⁵⁸⁸. Se fac pregătiri pentru elaborarea unei monografii a comunei Șiria⁵⁸⁹.

Cercul cultural Șofronea a organizat opt șezători culturale, la 13 iunie 1938 serbându-se „Ziua Astei”⁵⁹⁰. Cercul cultural Covăsânț a organizat o școală țărănească și a depus un deosebit interes pentru edificarea în comună a unui cămin cultural⁵⁹¹.

⁵⁷⁸ *Ibidem.*

⁵⁷⁹ *Ibidem.*

⁵⁸⁰ *Ibidem.*

⁵⁸¹ *Ibidem.*

⁵⁸² *Ibidem*, f.12-13.

⁵⁸³ *Ibidem*, f.13.

⁵⁸⁴ *Ibidem.*

⁵⁸⁵ *Ibidem.*

⁵⁸⁶ *Ibidem.*

⁵⁸⁷ *Ibidem.*

⁵⁸⁸ *Ibidem.*

⁵⁸⁹ *Ibidem.*

⁵⁹⁰ *Ibidem.*

⁵⁹¹ *Ibidem.*

Despărțământul Hălmagiu (președinte protopop Șt. Bogdan) a inițiat un ciclu de conferințe la 20 martie 1938, 5 martie 1938, 3 aprilie 1938 și 10 aprilie 1938⁵⁹².

Cercul cultural Aradul-Nou a organizat cinci echipe de conferențieri dintre intelectualii localnici, cu scopul de a susține conferințe în comunele din plasa Aradul - Nou⁵⁹³. Cercul a desfășurat o prodigioasă activitate culturală în colaborare cu F.O.R. și Reuniunea Femeilor Române⁵⁹⁴.

În urma colaborării dintre Despărțământul Arad și Societatea anonimă culturală „Concordia” din Arad, aceasta a donat cărți bibliotecii populare cercurilor culturale „Astra” din comunele Arad-Grădiște, Aradul-Nou Colonie, Miniș, Bontăști, Târnova, Micălaca, Brusturi, Avram Iancu⁵⁹⁵. Au acordat un important sprijin despărțământului corul „Armonia” din Arad, stolul de străjeri ai Liceului „Moise Nicoară”, stolul de străjeri ai Școlii Normale, Muzica Regimentului 83 Infanterie, corul studenților teologi, corul premilitarilor, stolul de străjeri de la școala primară din Arad – Grădiște și corul căminului cultural „Vasile Goldiș” din Sâmbăteni⁵⁹⁶. Despărțământul arădean al Astei a colaborat și cu societățile grupate în Federația Societăților Culturale din Arad, precum și cu corul Asociației Meseriașilor Români din Arad, împreună cu care a organizat o serbare culturală la Olari la 30 mai 1937⁵⁹⁷.

Reprezentanții Despărțământului Astra Arad își fac simțită prezența activă la reuniunile Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român. La adunarea generală de la Blaj despărțământul a fost reprezentat de către dr. Cornel Radu, La 26 noiembrie 1936, profesorul Nestor Blaga a reprezentat despărțământul la congresul căminelor culturale ale Fundațiilor Regale, organizat de echipa regală din Sâmbăteni⁵⁹⁸. La consfătuirea din 3 mai 1937 de la Cluj a secțiunilor „Astei”, din partea Aradului a participat dr. Oct. Lupaș, iar la adunarea generală de la Timișoara în septembrie 1937, despărțământul a fost reprezentat de către o delegație⁵⁹⁹. La 30 octombrie 1937, dr. Oct. Lupaș, secretarul despărțământului arădean, a susținut la consfătuirea „Astei” de la Oradea,

⁵⁹² *Ibidem.*

⁵⁹³ *Ibidem.*

⁵⁹⁴ *Ibidem.*

⁵⁹⁵ *Ibidem*, f.14.

⁵⁹⁶ *Ibidem.*

⁵⁹⁷ *Ibidem.*

⁵⁹⁸ *Ibidem*, f.24.

⁵⁹⁹ *Ibidem.*

un raport cu privire la „...consolidarea vieții românești din județul Arad”⁶⁰⁰. De asemenea, despărțământul a fost reprezentat la congresul de la Abrud de către Tberiu Vuia și dr. Oct. Lupaș⁶⁰¹.

Din raportul anual al despărțământului central județean Arad (1936), condus de către dr. Iustin Marșieu de la 18 martie 1936, aflăm că în componența acestuia existau 6 despărțăminte de plasă (Aradul Nou, Pecica, Șiria, Hălmagiu, Sântana și Sebiș) și 4 despărțăminte reorganizate, fără a se specifica și care sunt acestea⁶⁰², 18 cercuri culturale, 4 constituite în cursul acestui an⁶⁰³. Despărțământul central Arad avea de asemenea 2 case naționale, 10 coruri⁶⁰⁴. Pe raza județului Arad existau de asemenea 24 de cămine, dintre acestea 10 își aveau sediul în centrele de plasă, iar 14 erau cămine sătești⁶⁰⁵.

Societatea culturală și muzicală a tinerimii industriale și comerciale din Arad

Sursa: Fond S.J.A.N. *Fond Astra*

⁶⁰⁰ *Ibidem.*

⁶⁰¹ *Ibidem.*

⁶⁰² *Ibidem*, f.1.

⁶⁰³ *Ibidem.*

⁶⁰⁴ *Ibidem.*

⁶⁰⁵ *Ibidem*, f.2.

În programul Despărțământului Central Județean „Astra” Arad pe anul 1936-1937 obiectivul principal l-a constituit organizarea în sensul de eficientizare a activității cercurilor culturale existent, pornind de la constatarea că sunt unele cercuri înființate în timpul vechiului comitet „cari deși au fost îndrumate din partea noastră să organizeze serbări culturale pentru comemorarea celor 75 ani de existență ai „Astrei”, nu au dat nici un semn de viață”⁶⁰⁶ și de aceea „...vom căuta ca tuturor acestor cercuri culturale să le dăm o nouă organizare, pentru a putea fi puse în funcțiune”⁶⁰⁷.

Noul comitet al despărțământului arădean imediat după constituirea sa la 18 martie 1936, „a căutat să stabilească o colaborare cu toate societățile culturale locale, prin coordonarea programelor de activitate”⁶⁰⁸. La 24 martie 1936 s-au pus bazele Federației Societăților Culturale din Arad, având menirea de a organiza sub auspiciile „Astrei” întreaga mișcare culturală locală⁶⁰⁹. Astfel, Societatea Culturală „Concordia”, Institutul Social Banat-Crișana și Ateneul Popular cu sediul în Arad se constituie în Federația Societăților Culturale din Arad⁶¹⁰. Conform Statutului, Astra va organiza conferințe în oraș și în județ, interesându-se și de activitatea căminelor culturale. Concordia va întemeia bibliotecă populară, iar Institutul Social Banat-Crișana va întreprinde anchete monografice la nivelul județului Arad, Ateneului Popular revenindu-i misiunea de a edita revista „Hotarul”.

Un alt obiectiv al comitetului despărțământului local a fost înființarea cercurilor culturale într-un număr cât mai mare de comune din județ. În acest sens despărțământul a făcut apel la frunzașii intelectualității din 34 de comune, primind în urma acestui demers răspuns de la 17 intelectuali, 5 dintre ei avertizând despărțământul din capul locului că, „în comunele lor, nu poate descăleca „Astra”, fie din motivul că există neînțelegeri între intelectuali, fie din motivul că există în comună o altă societate culturală”⁶¹¹. Se evidențiază „cel mai călduros sprijin în acțiunea noastră ni-a fost oferit de dl. Dr. Ioan Suci, marele nostru luptător național, care a luat asupra D-sale sarcina organizării unui cerc cultural „Astra” în Chișineu-Criș”⁶¹². La 7 iunie 1936 s-au pus bazele câte „unui cerc cultural”

⁶⁰⁶ Idem, dos. 292/1936, f.2.

⁶⁰⁷ *Ibidem*.

⁶⁰⁸ *Ibidem*, f.5.

⁶⁰⁹ *Ibidem*.

⁶¹⁰ Idem, dos.298/1936, f.15.

⁶¹¹ Idem, dos.292/1936, f.5.

⁶¹² *Ibidem*.

„Astra” în comunele: Vărădia (pr. Iosif Turcu – președinte), Galșa (cu concursul lui I. Grofșorean, fost senator și pr. E. Căpitan), Caporal – Alexa (cu concursul lui I. Fofiu), Șiclău (cu concursul lui T. Bătrâna – notar), Socodor (cu concursul dr. Boldor – medic), Micălaca (cu concursul pr. Moise Popovici), Pilul (cu concursul pr. I. Jurca) și Apateu⁶¹³. În comunele Șeitin, Curtici și Ilteu „nu ne-a reușit să punem bazele vreunui cerc cultural”, din mai multe motive: lupte de ordin confesional între ortodocși și greco-catolici în comuna Șeitin, iar în comunele Curtici și Ilteu nu exista armonia necesară între intelectualii localnici⁶¹⁴.

Primul cerc nou înființat care a dat semne de viață este cel din comuna Măderat, care organizează o serbare culturală la 28 iunie 1936⁶¹⁵. La constituirea cercului cultural în comuna Socodor au luat parte 18 intelectuali și 500 de săteni, la Șiclău, 12 intelectuali și 350 de săteni, iar la Galșa, 12 intelectuali și 150 de săteni⁶¹⁶. Mai interesant este faptul că în comuna Caporal-Alexa, toți intelectualii și sătenii înscriși în Societatea culturală „Jiul” au trecut în Asociația Astra. În prezența delegaților Despărțământului Centru, peste 50 de săteni și intelectuali au devenit ai Astrei, obligându-se a plăti cotizații între 50-100 de lei⁶¹⁷.

Ziua „Astrei” a fost sărbătorită cu tot fastul cuvenit în 13 comune fruntașe din județul Arad, dar în orașul Arad „nu s-a putut organiza o serbare pentru comemorarea celor 75 ani de existență ai „Astrei”⁶¹⁸. În acest context, despărțământul arădean a reușit să recruteze din rândul intelectualității un număr de aproape 300 de membri „ceea ce constituie pentru noi un adevărat record, având în vedere că de când există despărțământul „Astra” în județul Arad, acesta este cel mai mare număr de membri pe care despărțământul nostru l-a avut vreodată”⁶¹⁹. La scurt timp după constituirea noului comitet și alegerea noului președinte al despărțământului, Asociația pentru literatura și cultura poporului român/Astra Sibiu se adresează Despărțământului Astra Arad solicitând funcționalitatea despărțământelor județene „conduse de persoane (președinți) devotați, capabili și activi”⁶²⁰. Odată fixate centrele despărțământelor de

⁶¹³ *Ibidem*, f.6.

⁶¹⁴ *Ibidem*.

⁶¹⁵ *Ibidem*.

⁶¹⁶ *Ibidem*, f.7.

⁶¹⁷ *Ibidem*.

⁶¹⁸ *Ibidem*.

⁶¹⁹ *Ibidem*.

⁶²⁰ *Idem*, dos.298/1936, f.36.

plasă, urma a fi lăsate în activitate comitetele care au dovedit capacitate de muncă, convocându-se o adunare generală de constituire acolo unde lipsește comitetul de conducere și se va face posibilă o reconstituire a comitetelor care, deși existente, nu au activat în ultimii ani. Adunările generale de constituire sau reconstituire, după caz, vor fi prezidate de către președintele Comitetului despărțământului județean sau de către delegatul său⁶²¹. Activitatea Astrei, și implicit a despărțământelor ei, traversa o perioadă mai puțin fastă. „Trăiau vremuri ostile păstrării și sporirii patrimoniului nostru etnic, vremuri în cari mai mult ca oricând este nevoie de o intensă activitate culturală românească îndrumată spre ținta prosperării noastre etnice”⁶²². Lipsa sprijinul material, indiferentismul și critica stearpă împiedicau în unele părți intensificarea activității, iar „în ultimul timp au intrat în arena culturală o serie de alte societăți sau așezăminte culturale românești, care în loc să ofere colaborare frățească și să faciliteze o diviziune a muncii, își fac din concurența noastră pe teren un punct de program”⁶²³. În aceste condiții era nevoie mai mult ca oricând de intensificarea activităților culturale. În adresa Despărțământului Astra Arad din 2 mai 1936 către Protopopiatul Arad, protopopul este delegat din partea despărțământului să ia contact cu toți intelectualii și fruntașii satului, în ideea de a se înființa comitete culturale „Astra” în fiecare dintre comunele cu o populație mare din județ. „Rostul cercului cultural „Astra” va fi aceea de a organiza și concentra pe viitor întreaga mișcare culturală din comuna Dvs. după indicațiunile despărțământului nostru”⁶²⁴. Se atrage mereu atenția că „politica de partid este cu desăvârșire exclusă din preocupările „Astrei”⁶²⁵. La adresa despărțământului arădean, dr. Ioan Suciu răspunde cu întârziere, apelul parvenindu-i la 14 mai 1936: „...semn că va fi fost adresat pentru prima dată unui alt intelectual din această comună și că numai după ce acela va fi declinat dela sine însărcinarea și mă va fi recomandat pe mine, am ajuns eu la cinstea de a fi descoperit ca unul care mai exist pe extinsul județ, în comuna Chișineu-Criș”⁶²⁶. Și, continuă Ioan Suciu: „Și dacă ar fi așa: n-are a face. Eu am rămas tot acelaș Ioan Suciu, pe care i-l porecliseră soții săi de luptă de odinioară cu Vasile Goldiș în frunte de „buldogg național”, datorit firei mele d-a nu mă sfii să primesc ori-ce însărcinare, fi-ar cât de grea,

⁶²¹*Ibidem.*

⁶²²*Ibidem.*

⁶²³*Ibidem.*

⁶²⁴*Ibidem*, f.50.

⁶²⁵*Ibidem*, f.51.

⁶²⁶*Ibidem*, f.62.

îndată ce ea este de interes superior național, deși așa avea dreptul să Vă răspund tuturor intelectualilor din Arad, cu excepția conducătorilor din despărțământul arădan al Ligii antirevizionistă, că dacă a-Ți ignorat consecvent vreme de peste 6 ani încocoaci reântoarcerea mea în județul Arad, în care vreme de 35 ani n-am fost chiar cel din urmă dintre luptătorii pentru binele neamului nostru, păcat că nu a-Ți rămas consecvenți în nesocotirea mea pân-la capăt, căci eu doar nici potentat al vreunui partid și nici bogătaș nu sunt și astfel întrunesc în modesta mea persoană toate criteriile nevredniciei d-a fi luat de lumea românească de azi, în seamă”⁶²⁷.

La 31 mai 1936 la Arad în sala Palatului Cultural are loc al III-lea Congres General al Reuniunilor și Asociațiilor de Meseriași, Comercianți și Muncitori din România, la care este invitată și Asociația Culturală „Astra” – Despărțământul Arad⁶²⁸.

Uneori cauzele întâzierii sau ale nereușitei în constituirea unor cercuri culturale se regăsesc în lipsa de înțelegere și indiferentismul intelectualității satului cu privire la rolul și locul Asociației „Astra”, al despărțământelor acesteia în susținerea și cultivarea valorilor autentice ale românismului. Astfel, prin scrisoarea sa din 23 mai 1936, protopopul Victor Pop din comuna Șeitin, comunică Despărțământului „Astra” Arad că, în conformitate cu încredințarea primită la 20 mai 1936, a convocat pe toți intelectualii din comuna Șeitin la o consfătuire în vederea constituirii unui comitet de organizare în vederea pregătirii serbării prilejuite de constituirea cercului cultural al Astei din comună⁶²⁹. Acesta aduce la cunoștința conducerii despărțământului arădean „că față de cauza național, culturală reprezentată de bătrâna și glorioasa noastră Astra am găsit mai puțină înțelegere formă la acei intelectuali ai noștri, la al căror sprijin trebuie să contăm mai mult”⁶³⁰. Dintre preoți „doi nici nu au luat parte la consfătuire, iar cel mai tânăr Păr. Ioan Nădăban s-a prezentat pentru a ne declara că nu are nici o încredere în activitatea Astei și a ne aduce la cunoștință, că în calitate de președinte(al) casei culturale Andrei Șaguna din lo(calitate) nici nu găsește cu cale constituirea cercului cultural al Astei și, că prin urmare nici nu ne va da concursul”⁶³¹. La 26 mai 1936, protopopul Victor Pop revine și declară: „Țin a vă atrage atențiunea la împrejurarea că în Șeitin bântue furia politicianismului rău interpretat, care în trecut a făcut aproape

⁶²⁷ *Ibidem.*

⁶²⁸ *Ibidem*, f.67-68.

⁶²⁹ *Ibidem*, f.73.

⁶³⁰ *Ibidem.*

⁶³¹ *Ibidem.*

imposibilă ori-ce organizare culturală și socială. La acest mare rău se mai adaug și ranchiuni de ordin confesional nutrite în cerc mai restrâns. La acestea se adaugă „lipsa de spirit de jertfă pentru scopuri culturale”, înlocuit cu „risipa nebună penru lux, mai cu seamă îmbrăcămintea copiilor și fetelor”⁶³².

În scrisoarea de răspuns din 20 mai 1936 la solicitarea Despărțământului Astra Arad de a pregăti serbarea în vederea constituirii cercului cultural în localitate, preotul ortodox, Iustin Mureșan din comuna Târnova arată „că am cercat să satisfac celor scrise însă fără rezultatul dorit din motivul că intelectuali avem puțini, învățătorii sunt toți regăteni și nu pot cu ei face”⁶³³. Pe timpul verii țărani sunt la muncă și „ar fi consult a face acest lucru” în timpul iernii, dar, și atunci dacă a-ți încredința pe Dl. Primpretor de plasă, care așa zicând dispune cu toți intelectualii din comună, deci deocamdată nu se poate ajunge la scopul dorit”⁶³⁴. În comuna Grăniceri nu s-a putut înființa un cerc cultural „Astra” deoarece „toți intelectualii și țărani mai înstăriți înscriși ca membri la Căminul cultural care funcționează în această comună, astfel că cu regret trebuie să vă încunoștințăm, că nu am putut satisface apelul Dvs.”⁶³⁵. La 6 octombrie 1936, dr. Ioan Suciu revine asupra afirmațiilor din mai același an, cu privire la crearea unui cerc cultural la Chișineu-Criș. Piedicile care împiedicau înființarea cercului cultural în această localitate, nu numai că nu s-au diminuat, ci dimpotrivă s-au potențat: „Exponentul din plasă a partidului național, deputatul Ștefan Popovici, ajutorat din răspuțeri de directorul agenturei din localitate al „Victoriei” și-au aservit majoritatea membrilor societății corale „Lyra”, ce cu atât mai ușor i-a putut succede, pentrucă cei mai mulți sunt funcționari mici dela judecătorie, pretură, comună și percepție, cari cu toții purtând frică de potentatul local al guvernului votează orbis tot, ce el le cere”⁶³⁶. Aflând de constituirea cercului cultural la Chișineu-Criș, Ștefan Popovici și Dimitrie Cristea „au și început să mineze acest plan”⁶³⁷. Ei doreau un cerc cultural al Astei care, la fel ca „Lyra” să se întemeieze și în serviciul de propagandă al domnului deputat Ștefan Popovici, care deși numit mai recent notar public la Aradul - Nou, are să rămână și pentru mai departe exponentul partidului

⁶³² *Ibidem*, f.88.

⁶³³ *Ibidem*, f.75.

⁶³⁴ *Ibidem*.

⁶³⁵ *Ibidem*, f.105.

⁶³⁶ *Ibidem*, f.151.

⁶³⁷ *Ibidem*.

național liberal din această plasă”⁶³⁸. În acest scop s-a convocat o adunare generală extraordinară a societății „Lyra”, care avea noi secții: secția literară, secția pentru dansuri populare, secția filantropică, secția sportivă și secția de țesătorie⁶³⁹.

Pregătirea adunării festive de constituire a cercului cultural din Chișineu-Criș a revenit unui comitet restrâns de 5 membri: Petru Marșieu – protopop, dr. Petru Maior – consilier de Curte de Apel, Dimitrie Boar – fost revizor școlar, dr. Alexandru Lazăr – avocat și Gheorghe Cordoș - avocat⁶⁴⁰. Cercul cultural din Chișineu-Criș se va constitui la 6 noiembrie 1936⁶⁴¹, condus de către dr. Ioan Suciu – președinte și protopop Petru Marcu – vicepreședinte⁶⁴².

La 12 iunie 1937 are loc la Oradea, în sediul Casei Naționale, consfătuirea despărțămintelor Astrei de pe frontiera de Vest. Participă: dr. Iuliu Moldovan – președintele Astrei, Ion Breazu – secretar Astra, dr. Zoolog, dr. Râmneanțu, membrii ai Secției Medicale a Astrei, dr. Teodor Popa – președinte al Despărțământul Oradea, Gheorghe Vornicu – secretar al Despărțământului Oradea, Iosif Sălăjean, protopop Vasile Popovici și Teodor Lațiu – reprezentanți ai Episcopiei Ortodoxe Oradea, canonicul A. Maghiar și protopopul Gheorghe Maior – reprezentanți ai Episcopiei Greco-Catolice Oradea, Teodor Neș - director Liceul „Gojdu” și comandant al Străjerilor din regiunea Măreuş, dr. Eugen Seleș - președinte al Despărțământului Satu – Mare, A. Coza – președinte al Despărțământului Carei, Cornel Safta – președinte al Despărțământului Salonta, Nicolae Moga – delegat al Despărțământului Salonta, Tr. Topliceanu – reprezentant al Regionalei Bănățene Astra, dr. Vasile Ilea – președinte al Despărțământului Sighet, protopop I. Catona – președinte al Despărțământului Tinca, protopop Nicolae Popescu – președinte al Despărțământului Tileagd, protopop Antoniu Băliban – președinte al Despărțământului Harghita, pr. Gheorghe Botice⁶⁴³.

La această consfătuire s-au dezbătut problemele cu care se confruntă românii din vestul țării la aproape două decenii de la Unire. La granița de Vest a țării „procesul de românizare înaintează încet, ba în unele regiuni pierdem și astăzi elemente românești, unde străinii nu numai se înmulțesc,

⁶³⁸ *Ibidem.*

⁶³⁹ *Ibidem.*

⁶⁴⁰ *Ibidem*, f.153.

⁶⁴¹ *Ibidem*, f.190.

⁶⁴² *Ibidem.*

⁶⁴³ *Idem*, dos. 304/1937, f.1.

dar se întăresc și din punct de vedere economic, nu numai în industrie și comerț, dar și în agricultură unde intră în posesiunea unor latifundii întinse”⁶⁴⁴. Se apreciază că „problema salvării intereselor noastre etnice dela frontiera de vest e atât de gravă și de importantă, încât Astra nu crede că o poate soluționa singură”⁶⁴⁵. Ea trebuie să reprezinte o problemă de stat, Astra depunând eforturi „să o impună ca atare tuturor instituțiilor și forurilor noastre conducătoare în rezolvirea ei”⁶⁴⁶. Între tarele grave ale frontierei de vest întâietate ocupă „lipsa sensibilă a conștiinței etnice, atât la intelectuali, cât și la țărani”⁶⁴⁷ și deși „noi nu vrem să răpim naționalitatea altora, dar nedreptățile istorice trebuie reparate și dreptul nostru trebuie restituit în întregime”⁶⁴⁸. În acest scop, Asociațiunea Astra își propune să urmărească îndreptarea situației prin mijloace și acțiuni de natură culturală. În acest sens, se subliniază la această consfătuire, un rol determinant le revine Asociației Șoimii Carpaților, organizație specifică a Astei „al cărei scop este disciplinarea și educația integrală a tineretului”⁶⁴⁹ și școlilor țărănești care se adresează adulților în scopul formării unor „țărani de elită de ambele sexe”⁶⁵⁰. Dar, mai importantă rămâne ca obiectiv al activității Astei și, implicit, al activității despărțămintelor, „angajarea tuturor factorilor responsabili la o muncă constructivă și continuă”⁶⁵¹.

În județul Arad funcționau biblioteci populare „Concordia”, înființate de Societatea anonimă culturală „Concordia” din Arad, în următoarele așezări rurale: Hălmagiu (30 decembrie 1935) – 505 volume, Gurahonț (13 ianuarie 1935) – 515 volume, Săvârșin (27 ianuarie 1935) – 500 volume, Șofronea (24 februarie 1935) – 493 volume, Petriș (1 decembrie 1935) – 472 volume, Tisa (19 ianuarie 1936) – 350 volume, Vărădia de Mureș (aprilie 1936) – 335 volume, Arad – Grădiște (26 decembrie 1936) – 285 volume, Aradul – Nou - Colonie (10 ianuarie 1937) – 279 volume⁶⁵². În cursul anului 1937, Societatea „Concordia” va înființa biblioteci populare în încă 7 comune, primele fiind Pleșcuța, Zimbru și Cil⁶⁵³.

⁶⁴⁴ *Ibidem*, f.2.

⁶⁴⁵ *Ibidem*.

⁶⁴⁶ *Ibidem*.

⁶⁴⁷ *Ibidem*.

⁶⁴⁸ *Ibidem*.

⁶⁴⁹ *Ibidem*.

⁶⁵⁰ *Ibidem*, f.3.

⁶⁵¹ *Ibidem*.

⁶⁵² *Idem*, dos.306/1937, f.21.

⁶⁵³ *Ibidem*.

În anul 1937 își desfășurau activitatea 8 despărțăminte de plasă în județul Arad:

1. Săvârșin – președinte P. Binchiciu
2. Sebiș - președinte dr. T. Popa
3. Gurahonț - președinte Constantin Lazăr
4. Hălmagiu – președinte Ștefan Bogdan
5. Șiria – președinte dr. S. P. Zaslo
6. Nădlac – președinte dr. P. Oprișa
7. Radna – președinte M. Ciorogariu
8. Pecica – președinte E. Imbuzeanu⁶⁵⁴

Se găseau în curs de organizare/reorganizare despărțămintele Nadăș și Radna⁶⁵⁵.

La 5 ianuarie 1939 are loc în localul „Astrei” din Palatul Cultural, ședința comitetului Despărțământului Astra Arad în care se analizează activitatea despărțământului din anul 1938. Participă la această întrunire: Ascaniu Crișan – vicepreședinte, dr. Teodor Botiș, Ștefan Mateescu, Nestor Blaga, dr. Lazar Nichi, Vasile Suciu, Al. Constantinescu, dr. Al. Stoinescu, Vintilă Popescu, Tiberiu Vuia, Vladimir Eșanu, dr. Caius Lepa, dr. Ioan Radu și Nestor Covaciu⁶⁵⁶. Despărțământul Astra Arad, la solicitarea Asociației „Astra” Sibiu din 29 decembrie 1938, a luat la 5 ianuarie 1939 hotărârea de a numi în cadrul serviciului social pe următorii:

1. Dr. Octavian Lupaș - secretar al Despărțământului Astra Arad, ca director al Căminului cultural județean. Dr. Octavian Lupaș era de asemenea secretar al Institutului Social Banat – Crișana și al Societății anonime culturale „Concordia”, precum și al secției eparhiale a F.O.R.-ului. A condus lucrările monografice întreprinse în comuna Sâmbăteni de către Institutul Social Banat – Crișana și a făcut parte din echipa regală care a activat în comuna Sâmbăteni, în calitate de inspector al echipei. Cercetător al trecutului istoric arădean, Octavian Lupaș este autorul unui studiu monografic asupra personalității lui M. V. Stănescu. În cursul anului 1938 a tipărit „Bibliotecile populare Concordia din județul Arad”⁶⁵⁷.

2. Nestor Blaga – profesor la Liceul „Moise Nicoară” Arad, ca inspector pentru județul Arad⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ *Ibidem*, f.205.

⁶⁵⁵ *Ibidem*.

⁶⁵⁶ *Idem*, dos. 315/1939, f.1.

⁶⁵⁷ *Ibidem*, f.3.

⁶⁵⁸ *Ibidem*.

3. Dr. Lazar Nichi – director al Palatului Cultural Arad, ca director al Căminului municipal⁶⁵⁹

4. Nestor Covaciu – bibliotecar Palatul Cultural Arad, ca inspector pentru municipiul Arad⁶⁶⁰

Menționăm că misiunea de a organiza și conduce Serviciul Social în ținuturile Someș, Timiș și Mureș s-a stabilit în conformitate cu dispozițiile Legii Serviciului Social și ale Regulamentului de aplicare a ei. Aplicarea acestei legi este urmare a adresei președintelui Serviciului Social, profesor Dimitrie Gusti, din 15 decembrie 1938 și potrivit Legii Serviciului Social din 18 octombrie 1938⁶⁶¹.

În cursul anului 1939 continuă acțiunile despărțământului arădean de înființare de școli țărănești. Astfel, la 29 ianuarie 1939 în prezența a 10 intelectuali și 50 de săteni și a delegatului de la Centru, dr. Octavian Lupaș, s-a înființat o școală țărănească Astra în comuna Olari din județul Arad. Președinte al comitetului școlii este pr. Nicolae Mihoc, iar vicepreședinte, înv. Nicolae Craina⁶⁶². Școala țărănească din Olari a luat ființă prin stăruința celor doi învățători Nicolae Popescu și Alexandru Craina⁶⁶³ și va funcționa până la 1 aprilie 1939, având cursuri de două ori pe săptămână, joi (orele 19-21) și duminica (orele 14-16)⁶⁶⁴. În anul 1938 se înființează școala țărănească „Astra” în comuna Târnova, condusă de pretor Gheorghe

Teleman în calitate de președinte și Iustin Murășan în calitate de vicepreședinte. Școala va funcționa în localul școlii primare cu maximum 50 de ascultători înscriși, iar durata cursurilor : 22 ianuarie – 5 martie⁶⁶⁵. Tematica abordată a cursurilor a fost variată: Credița în Dumnezeu și învățăturile bisericii, Părți alese din istoria neamului, Povești și poezii ale scriitorilor români, conferințe despre sănătate cu consultații gratuite, conferințe despre agricultură și creșterea vitelor, exerciții de aritmetică și contabilitate, radio și cinematograf, astronomie populară, cor pentru cântări bisericești și naționale, Piesă de teatru cu subiect educativ, moralizator, cronică săptămânii⁶⁶⁶. În adunarea generală a Despărțământului „Astra” Sebiș din 9 iulie 1939, ținută în localul Școlii primare din Moneasa⁶⁶⁷, se

⁶⁵⁹ *Ibidem.*

⁶⁶⁰ *Ibidem.*

⁶⁶¹ *Ibidem*, f.2.

⁶⁶² *Ibidem*, f.47-48.

⁶⁶³ *Ibidem*, f.48.

⁶⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁶⁵ *Ibidem*, f.53.

⁶⁶⁶ *Ibidem.*

⁶⁶⁷ *Ibidem*, f.64.

propune înființarea de cămine culturale în comunele Dezna, Crocna, Almaș, Moneasa și Bârsa⁶⁶⁸.

Dare de seamă realizată de Octavian Lupaș

Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român
„ASTRA”
DESPĂRȚĂMÂNTUL CENTRAL JUDEȚEAN ARAD

DARE DE SEAMĂ

DESPRE

ACTIVITATEA
DESPĂRȚĂMÂNTULUI

(MARTIE 1936—MARTIE 1939)

Intocmită de

DR. OCTAVIAN LUPAȘ
secretarul despărțământului

Tiparul „Concordia” Institut de Arte Grafice și Editur. Arad 1939

Sursă: S.J.A.N. *fond Astra*

Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român/ Astra continuă demersurile intermediare de despărțăminte din teritoriu pentru constituirea de cercuri culturale și cămine culturale, a caselor naționale „Astra” în satele Transilvaniei și Banatului. Prin construirea și organizarea caselor naționale, „Astra” a înțeles de fapt edificarea unor cămine culturale în lumea satelor. În acest sens, Secția

⁶⁶⁸ *Ibidem*, f.66.

Serviciu Social al Ținutului Timiș se adresează conducerii Despărțământului Astra Arad, dr. Iustin Marșieu, cu precizarea căci căminele culturale experimentale create de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, în urma activităților echipelor regale studențești, aparțin Ținutului Timiș, fiind exceptate de la programul instituțional cu privire la aplicarea „Serviciului Social” în ținuturile Someș, Mureș și Timiș, rămânând în continuare în grija Fundației Culturale Regale „Principele Carol”⁶⁶⁹. Acestea erau căminele culturale din comunele Conop, Petriș, Sâmbăteni, Șepreș și Vârfuri, județul Arad⁶⁷⁰. La 22 ianuarie 1939 se înființează și se autorizează funcționarea unui cămin cultural în comuna Covăsânț, purtând denumirea de „Podgoria”⁶⁷¹. Președinte al căminului a fost ales pr. Ioan Terebenț, iar director, înv. Dumitru Dijmărescu⁶⁷².

Căminul Cultural al județului Arad s-a constituit la 4 martie 1939⁶⁷³. Așa cum rezultă din raportul asupra activității desfășurate de cămin în perioada 4 martie 1939- 1 iulie 1939, au fost organizate cămine în cele 10 comune reprezentând sediile de plasă⁶⁷⁴. S-au înființat astfel cămine culturale în următoarele localități : Aradul - Nou – președinte, dr. Aurel Crișan (avocat), director, Ștefan Popovici (notar public), Pecica – președinte, E. Imbuzeanu (primpretor), director, D. Stepici (învățător), Sf. Ana – președinte și director, dr. Alex. Putici (primpretor), Chișineu – Criș - președinte, P. Marșieu (protopop), director, dr. D. Bunteanu (medic), Ineu – președinte, M. Cosma (protopop), director, dr. D. Moldovan (profesor), Târnova – președinte, Teleman (primpretor), director, Florian Popescu (învățător), Șiria – președinte, dr. Emil Monția (avocat), director, P. Popovici (notar), Radna – președinte, Ioan Popa (inginer), director, Miron Cosoroabă (învățător), Sebiș - președinte, dr. T. Popa (primpretor), director, dr. Pavel Iva (medic), Hălmagiu – președinte și director, Ștefan Bogdan (protopop)⁶⁷⁵.

Căminul Cultural al județului Arad a organizat cămine culturale în următoarele comune: Bănești, Lazuri, Căpruța, Monorăștia, Bârzava, Odvoș, Milova, Sânicolaul Mic, Curtici, Bocsig, Buteni, Bătuța și Mocioni⁶⁷⁶.

⁶⁶⁹ *Ibidem*, f.75.

⁶⁷⁰ *Ibidem*.

⁶⁷¹ *Ibidem*, f.78.

⁶⁷² *Ibidem*, f.80.

⁶⁷³ *Idem*, dos. 316/1939, f.1.

⁶⁷⁴ *Ibidem*.

⁶⁷⁵ *Ibidem*, f.1-2.

⁶⁷⁶ *Ibidem*, f.2.

Astfel, Căminul Cultural al județului Arad a înființat 23 de cămine culturale, care împreună cu cele 14 cămine existente în județul Arad la punerea în aplicare a Legii Serviciului Social, reprezintă un număr de 37 de cămine culturale la nivelul întregului județ, în acest număr nefiind cuprinse cele 5 cămine experimentale din județ, scoase din sfera de acțiune a Căminului Cultural județean Arad⁶⁷⁷. Căminul Cultural al județului Arad a întreprins inventarierea tuturor societăților culturale din județul Arad, a organizat școli țărănești pentru plugari, pentru sătence și pentru meseriași la Pecica, a distribuit cele 16 pluguri donate de M.S. Regele Carol al II-lea sătenilor din județul Arad, a luat parte la concursul de coruri de la București din 7 iunie 1939, reprezentat de corul căminului cultural din comuna Șiria, care a obținut premiul al III-lea⁶⁷⁸.

În anul 1939 existau cămine culturale în următoarele localități ale județului Arad:

I. Plasa Aradul – Nou

Aradul-Nou: Cămin cultural „Virginia Hotăran” (13 aprilie 1939) Despărțământ „Astra”

Curtici: Cerc cultural și cămin cultural (14 mai 1939)

Șofronea: Cerc cultural

Sâmbăteni: Cămin cultural experimental – F.C.R. Pr. C „Vasile Goldiș”

Sânicolaul Mic: Cerc cultural și Cămin cultural (30 aprilie 1939)

II. Plasa Chișineu – Criș

Chișineu-Criș: Despărțământ „Astra”

Cămin cultural „Astra” (11 aprilie 1939)

Grâniceri: Cămin cultural F. C. R. Pr. C „Marele Voevod”

Pilu: Cerc cultural „Astra” (2 iulie 1939)

Șepreuş: Cămin cultural experimental F.C.R. Pr. C „Cornel Ursuțiu”

Șiclău: Cerc cultural „Astra”

Socodor: Cerc cultural „Astra”

Vânători: Cămin cultural F. C. R. Pr. C „Octavian Goga”

Vârșand: Cămin cultural F. C. R. Pr. C „Horia, Cloșca și Crișan”

III. Plasa Hălmagiu

Bănești: Cămin cultural „Astra” „Dr. Traian Mager” (30 aprilie 1939)

Brusturi: Cerc cultural „Astra”

⁶⁷⁷ *Ibidem.*

⁶⁷⁸ *Ibidem.*

Hălmagiu: Despărțământ „Astra”
 Cămin cultural „Astra” „Voevodul Moga”
 Tisa: Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „Facla”
 Gurahonț: Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural „Astra” „Ion Buteanu”
 Bonțești: Cerc cultural „Astra”⁶⁷⁹
 Zimbru. Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural „Astra” „Constanța Hodoș”
 Guravăii: Cămin cultural F.C.R. Pr. C.
 Avram Iancu: Cerc cultural „Astra”
 IV. Plasa Ineu
 Bocsig: Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural „Astra”(29 mai 1939)
 Chereluș: Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „M.S. Regele Carol II”
 Gurba: Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „G. Coșbuc”
 Ineu: Despărțământ „Astra”
 Cămin cultural „Astra” (16 aprilie 1939)
 Moroda: Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural „Astra” „Dr. Ioan Suciu” (8 octombrie 1939)
 Iermata: Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural „Astra” „Oct. Goga” (8 august 1939)
 V. Plasa Pecica
 Nădlac: Despărțământ „Astra”
 Pecica: Despărțământ „Astra”
 Cămin cultural „Astra” „Episcop Roman Ciorogariu”
 Șeitin: Cerc cultural „Astra”
 Semlac: Cerc cultural „Astra”
 Turnu: Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „Ion Creangă”⁶⁸⁰
 VI. Plasa Radna
 Bârzava: Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural „Astra” „Stăniju Muntean”
 Monorăștia: Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural „Astra” „Oct. Goga” (18 iunie 1939)
 Căpruța : Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural „Astra”

⁶⁷⁹ *Ibidem*, f.6.

⁶⁸⁰ *Ibidem*, f.7.

Pop”

Conop: Cămin cultural experimental F.C.R. Pr .C. „Ștefan Cicio

Milova: Cerc cultural „Astra”

Cămin cultural „Astra” „Vasile Goldiș”

Miniș: Cerc cultural „Astra”

Cladova: Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „Gh. Lazăr”

Petriș: Cămin cultural experimental F.C.R.C. Pr. C.

Corbești: Cerc cultural „Astra”

Cămin cultural „Astra” „Popa Aron”

Ilteu: Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „Gh. Ionescu – Sisești”

Roșia Nouă: Cerc cultural „Astra”

Cămin cultural „Astra” „Petru Vesa”

Seliște: Cerc cultural „Astra”

Cămin cultural „Astra”

Radna: Despărțământ „Astra”

Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „Mureșul” (2 aprilie 1939)

Săvârșin: Despărțământ „Astra”

Odvoș: Cerc cultural „Astra”

Cămin cultural „Astra”

Vărădia de Mureș: Cerc cultural „Astra”

Cămin cultural „Astra” (18 iunie 1939)

VII. Plasa Sfânta Ana

Olari: Cerc cultural „Astra”

Sf. Ana: Despărțământ „Astra”

Cămin cultural „Astra”

Zărand: Cerc cultural „Astra”⁶⁸¹

VII. Plasa Sebiș

Buteni: Despărțământ „Astra”

Cămin cultural „Astra”

Dieci: Cerc cultural „Astra”

Cămin cultural „Astra”

Revețiș: Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „Dr. I. Groza”

Sebiș: Despărțământ „Astra”

Cămin cultural „Astra”

IX. Plasa Șiria

Covăsânț: Cerc cultural „Astra”

Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „Podgoria”

⁶⁸¹ *Ibidem*, f.8.

Galșa: Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural F.C.R. Pr. C „Gheorghe Popa de Teiuș”
 Ghioroc. Cerc cultural „Astra”
 Măderat: Cerc cultural „Astra”
 Pâncota: Cerc cultural „Astra”
 Cămin cultural „Astra” „Simion Buda”
 Șiria: Despărțământ „Astra”
 Cămin cultural F.C.R. Pr. C. „Ioan Slavici”⁶⁸²
 X. Plasa Târnova
 Târnova: Despărțământ „Astra”
 Cămin cultural „Astra”⁶⁸³

În anii care au urmat, s-au constituit noi despărțăminte și cercuri, respectiv cămine culturale în comunele/satele din județul Arad. Astfel, la 9 martie 1941 s-u pus bazele unui despărțământ „Astra” la Apateu, în localul Primăriei, având ca președinte pe Traian Precupaș și vicepreședinte pe Ioan Mangu⁶⁸⁴. Încercările de acest fel au fost uneori obstaculate, cu deosebire de mișcarea legionară activă în lumea satelor din Ardeal și Banat în perioada regimului antonescian, cu deosebire în anii 1940-1941. Astfel, la 16 septembrie 1941, Prefectura județului Arad se adresează președintelui Despărțământului Central Astra Arad, atenționându-l că în comuna Nădlac, învățătorii Costea Anoca și Ida Chiș „cunoscuți membrii ai mișcării legionare” conduc și dirijează un cor în localitate, repetițiile corale având loc de trei ori pe săptămână⁶⁸⁵, bănuindu-se „că aceștia ar desfășura printre coriști propagandă subversivă legionară”⁶⁸⁶.

Primăria comunei Cuvin solicită Fundației Culturale Regale „Regele Mihai I”, statute în vederea înființării unui cămin cultural sub egida fundației⁶⁸⁷. Conform unei convenții încheiate între Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I” și ASTRA „în Banat și Transilvania nu se vor mai înființa cămine culturale sub egida Fundației, ci numai cercuri culturale sub egida „Astreii”⁶⁸⁸. Același răspuns s-a dat și pentru președintele Casei culturale din comuna Sebiș, județul Arad, care solicită la 14 mai 1943 aprobarea înființării unui cămin cultural sub egida Fundației Culturale

⁶⁸² *Ibidem*, f.9.

⁶⁸³ *Ibidem*, f.10.

⁶⁸⁴ *Idem*, dos.332/1941, f. 3.

⁶⁸⁵ *Ibidem*, f.15.

⁶⁸⁶ *Ibidem*.

⁶⁸⁷ *Idem*, dos.337/1943, f.51.

⁶⁸⁸ *Ibidem*.

Regale⁶⁸⁹. Căminul cultural din comuna Sebiș funcționa de la 15 august 1936 sub numele de „Casa Culturală”, localul propriu fiind construit anume ca „Panteon” al culturii, având o bibliotecă cu 827 de volume⁶⁹⁰. De altfel, în plasa Sebiș s-au constituit două despărțăminte la Sebiș și la Buteni în 1943⁶⁹¹.

La 15 februarie 1943, Primăria comunei Seleuș comunică Căminului Cultural al județului Arad că sunt se află în curs de instituire un cămin cultural în localitate⁶⁹². În anul 1939 încercarea de a înființa un cămin cultural la Seleuș a rămas fără rezultat „pentru că delegatul Dvs. pentru ziua de 15 Octomvrie 1939 nu s'a deplasat în comuna noastră”⁶⁹³.

În anii războiului activitatea Astei și implicit a despărțămintelor devine deosebit de dificilă. La 7 mai 1943 se convoacă la sediul despărțământului de la Palatul Cultural din Arad o ședință a despărțământului, în care se dezbate programul cu privire la conferințele organizate de Asociațiunea Astra Sibiu în comunele din județe. Între cei convocați sunt și membri noi: Leontin Ghergariu, dr. Teodor Popa (Oradea), Constantin Rudneanu, Liviu Patachi⁶⁹⁴. La 2 mai 1943 are loc ședința de organizare a activității de propagandă internă la care au participat cca 1000 de persoane din orașul și județul Arad⁶⁹⁵. S-a procedat la reorganizarea despărțămintelor de plasă din județul Arad și apoi la reconstituirea cercurilor culturale. Au fost reconstituite următoarele despărțăminte de plasă:

1. Despărțământul Aradul – Nou – președinte, dr. Aurel Crișan (avocat), secretar, Gavril Regep (director școlar)
2. Despărțământul Curtici – președinte, Zenovie Brădean (preot), secretar, pr. Traian Magoș
3. Despărțământul Chișineu – Criș - președinte, dr. Alexandru Lazăr (avocat), secretar, înv. pens. Ioan Caba
4. Despărțământul Gurahonț - președinte, pr. Virgil Bulz, secretar, Ioan Topor
5. Despărțământul Hălmagiu – președinte Ștefan Bogdan (protopop), secretar, Vichenie Căzana (director școlar)

⁶⁸⁹*Ibidem*, f.55.

⁶⁹⁰*Ibidem*, f.56.

⁶⁹¹*Ibidem*, f.70.

⁶⁹²*Ibidem*, f.13.

⁶⁹³*Ibidem*.

⁶⁹⁴*Ibidem*, f.33.

⁶⁹⁵*Ibidem*, f.72.

6. Despărțământul Ineu – președinte, dr. Ioan Cociuba, secretar, pr. Pavel Tripa

7. Despărțământul Pecica – președinte, pr. Nicolae Ardelean, secretar, înv. Dimitrie Stepici

8. Despărțământul Radna - președinte, pr. Gheorghe Crișovan, secretar, Aurel Văgălău (notar)

9. Despărțământul Săvârșin - președinte, pr. Viorel Bembea, secretar, înv. Gheorghe Nini

10. Despărțământul Sântana – președinte, dr. Alexandru Putici, secretar pr. Remus Oancea

11. Despărțământul Sebiș - președinte, înv. pens. Patriciu Covaciu, secretar, Radu Dimitrie

12. Despărțământul Șiria – președinte, dr. Simion Pop Zaslo, secretar, înv. N. Bogdan

13. Despărțământul Târnova – președinte, Gheorghe Teleman, secretar, Gheorghe Fărcașiu (notar)⁶⁹⁶.

La 28 iunie 1943, Comitetul Despărțământului Central Astra al județului Arad confirmă următoarele constituirii de despărțăminte și cercuri culturale în județul Arad:

I. Despărțământul Aradul – Nou, constituit la 10 august 1943. Președinte: dr. Aurel Crișan (avocat). Secretari: dr. Sever Mladin (pretor) și Gavrilă Regep (director școlar)

Cercuri culturale

1. Cercul Hodoș - Bodrog (16 mai 1943). Președinte: pr. Gheorghe Luca, secretar, Gheorghe Imbroane

2. Cercul cultural Cicir (16 mai 1943). Președinte: pr. Mihai Norgovan, secretar, Teodor Nalan

3. Cercul cultural Bodrogul – Nou (16 mai 1943). Președinte: Dimitrie Petrovici, secretar, Emanuil Moldovan

4. Cercul cultural Mândruloc (16 mai 1943). Președinte: pr. Iosif Pascu, secretar, Gheorghe Rujan

5. Cercul cultural Sânicolaul Mic (16 mai 1943). Președinte: Nicolae Adam (agricultor), secretar, Ioan Ruja (notar)

6. Cercul cultural Zăbrani (16 mai 1943). Președinte: pr. Mircea Albu, secretar, Simion Ardelean⁶⁹⁷

⁶⁹⁶*Ibidem.*

⁶⁹⁷*Ibidem*, f.90.

II. Despărțământul Curtici, constituit la 9 mai 1943. Președinte: pr. Zenobie Brădean. Secretar: pr. Traian Magoș

III. Despărțământul Chișineu – Criș, constituit la 9 mai 1943. Președinți de onoare: Petru Marșieu (protopop) și Dimitrie Boariu (revizor școlar pens.). Președinte: dr. Alexandru Lazar 9avocat). Secretari: înv. Pens. Ioan Caba și Gheorghe Cordoș (avocat)

Cercuri culturale

1. Cercul cultural Grăniceri (16 mai 1943). Președinte: pr. O.Tuliu, secretar, Gheorghe Deta

IV. Despărțământul Gurahonț, constituit la 9 mai 1943. Președinte: pr. Virgil Bulz, secretar, Ioan Topor

V. Despărțământul Hălmagiu, constituit la 9 mai 1943. Președinte: Ștefan Bogdan 9protopop), secretar, V. Cătana (director școlar)

VI. Despărțământul Ineu, constituit la 9 mai 1943. Președinte de onoare: dr. Al. Aciu. Președinte: dr. Ioan Cociuban (protopop), secretar, pr. Pavel Tripa

VII. Despărțământul Pecica, constituit la 10 mai 1943. Președinte de onoare: E. Imbuzeanu (pretor). Președinte: pr. Nicolae Ardelean, secretari, ânv. Dimitrie Stepici și înv. Nicolae Delamarian

VIII. Despărțământul Radna, constituit la 9 mai 1943. Președinte de onoare: Procopiu Givulescu (protopop). Președinte: pr. Gheorghe Crișovan, secretar, Aurel Văgălău

IX. Despărțământul Săvârșin, constituit la 9 mai 1943. Președinte: pr. Viorel Bembea, secretar, înv. Gheorghe Nini

X. Despărțământul Sântana, constituit la 9 mai 1943. Președinte: dr. Alexandru Puticiu (pretor), secretar, pr. Remus Oancea.

Cercuri culturale

1. Cercul cultural Șimand (23 mai 1943). Președinte: T.Mornăilă, secretar, înv. D. Busuioc

2. Cercul cultural Sinteia Mică (21 mai 1943). Președinte: Pavel Margea, secretar, D. Diheln

3. Cercul cultural Caporal Alexa (16 mai 1943). Președinte: pr. Ioan Fofiu⁶⁹⁸

4. Cercul cultural Olari, (16 mai 1943. Președinte: pr. Gheorghe Laza, secretar, Petru Urzică

5. Cercul cultural Zărand, (21 mai 1943). Președinte: Aurel Luca, secretar, Huf Lazăr (notar)

⁶⁹⁸*Ibidem*, f.90.

6. Cercul cultural Comlăuș, (21 mai 1943). Președinte: pr. Ieronim Marcovici, secretar, Magareta Marcovici

7. Cercul cultural Andrei Șaguna, (30 mai 1943). Președinte: înv. Nicolae Rusu, secretar, dr. Ioan Rusu (notar)

XI. Despărțământul Sebiș, constituit la 9 mai 1943. Președinte: pr. Patriciu Covaciu, secretar, Dimitrie Radu (subinsp. școlar)

XII. Despărțământul Buteni, constituit la 16 mai 1943. Președinte: Ștefan R. Lungu (protopop), secretar înv. Vasile Tătar

XIII. Despărțământul Șiria, constituit la 9 mai 1943. Președinte: dr. Simion Pop Zaslo (primpretor pens.), secretar, înv. Ioan Bogdan

Cercuri culturale

1. Cecul cultural Galșa (16 mai 1943). Președinte: dr. Liviu Cirău (preot), secretar, înv. Alexandru Burticală

2. Cercul cultural Măderat (16 mai 1943). Președinte: pr. Ioan Moțiu, secretar, Ilie Marta

XIV. Despărțământul Târnova, constituit la 9 mai 1943. Președinte: Gheorghe Teleman, secretar, Gheorghe Farcaș

Cercuri culturale

1. Cercul cultural Dud (16 mai 1943). Președinte: Teodor Titeu, secretar, Mihai Mițariu.

2. Cercul cultural Nadăș (10 mai 1943). Președinte de onoare: dr. Emil Micloși. Președinte: Haralambie Stăvaru (director școlar), secretar, Iovănuț Fernic

3. Cercul cultural Șilindia (23 mai 1943). Președinte: pr. Moise Axente, secretar, înv. Ilie Nicolîțoiu.

4. Cercul cultural Chier (23 mai 1943). Președinte: pr. Ioan Ispas, secretar, Iustin Venter.

5. Cercul cultural Drauț (23 mai 1943). Președinte. Pr. Constantin Ungureanu, secretar, Augustin Talpoș.

6. Cercul cultural Tauț (23 mai 1943). Președinte: pr. Aurel Berza, secretar, Dimitrie Cladovan⁶⁹⁹.

Cercuri culturale orașul Arad

1. Cercul cultural Arad – Pârneava (9 mai 1943). Președinte: Novac Eftimie, secretar, Miloș Cherici

2. Cercul cultural Arad - Șega (9 mai 1943). Președinte: pr. Gheorghe Lițiu, secretar, Petru Duma

⁶⁹⁹ *Ibidem*, f.91.

3.Cercul cultural Arad – Grădiște (9 mai 1943). Președinte: ing. Vladimir Eșanu, secretari, înv. Alexandru Constantinescu și Emil Odiatin

4.Cercul cultural Arad – Gai (9 mai 1943). Președinte: pr. Nicolae Ionescu, secretar, Ioan Dincă (director școlar).

5.Cercul cultural Arad – Micălaca (30 mai 1943). Președinte: Traian Popovici, secretar, Petru Tanchiș⁷⁰⁰

Căminele culturale existente în județul Arad în anul 1943:

1. Vârfuri – Cămin cultural „George Ionescu”

2. Grăniceri – Cămin cultural „Marele Voevod Mihai”

3. Tisa – Cămin cultural „Făclia”

4. Sâmbăteni – Cămin cultural „Vasile Goldiș”

5. Turnu – Cămin cultural „Ioan Creangă”

6. Vărșand – Cămin cultural „Horia, Cloșca și Crișan”

7. Ineu – Cămin cultural „Mihai Viteazu”

8. Miniș - Cămin cultural „Regele Carol I”

9. Conop – Cămin cultural „Ștefan Cicio Pop”

10. Chereluș - Cămin cultural „Regele Carol I”

11. Cladova – Cămin cultural „Gheorghe Lazăr”

12. Șepreuș - Cămin cultural „Cornel Ursuțiu”

13. Șiria – Cămin cultural „Ioan Slavici”

14. Vânători – Cămin cultural „Octavian Goga”

15. Covăsânț - Cămin cultural „Podgoria”

16. Ilteu – Cămin cultural „Gheorghe Ionescu Sisești”

17. Gașa – Cămin cultural „Gheorghe Popa de Teiuș”

18. Olari – Cămin cultural „Constantin Brâncovanu”⁷⁰¹

Din adresa Despărțământului Central Astra Arad către Asociația Astra Sibiu din 9 septembrie 1943, rezultă că în privința căminelor culturale din comunele Gura Văii, Grăniceri, Tisa, Sâmbăteni, Turnu, Vărșand, Revetiș, Miniș, Petriș, Conop, Chereluș, Cladova, Șepreuș, Vânători, Ilteu, Gașa, Olari și Voivodeni, nu au activitate decât căminele culturale din comunele Vârfuri, Tisa, Petriș și Șepreuș „cari prin organizațiile noastre își duc ființa”⁷⁰². Căminul cultural din comuna Covăsânț a fost afiliat organizației „Jiul”. În această localitate exista o Casă de cultură construită de către Primărie în care funcționa cercul cultural „Astra”⁷⁰³. La 16 mai 1943 s-a înființat cercul cultural Astra în comuna Dud, de către căpitan în

⁷⁰⁰ *Ibidem.*

⁷⁰¹ *Ibidem*, f.194.

⁷⁰² *Ibidem*, f.198.

⁷⁰³ *Ibidem.*

ezervă Sava Cruceanu, delegatul Despărțământului d plasă Târnova, având ca președinte pe pr. T.Titeu, iar ca secretar pe M. Mițariu⁷⁰⁴. Sunt ultimele acțiuni ale Despărțământului Astra Arad, după 1943 în documentele de arhivă nu mai apar informații referitoare la activitatea acestui despărțământ.

În scopul realizării țelului de deșteptare și solidarizare a românilor, e-a lungul vremurilor Asociația ASTRA a înfăptuit o serie de lucrări care au devenit în timp bunuri de patrimoniu și puncte de reper în viața neamului românesc. Considerăm însă că cea mai de seamă realizare a asociațiunii este aceea că i-a învățat pe români să muncească uniți. Munca adevărată și utilă patriei nu se poate face decât prin solidaritate națională, la toate aceste valori racordându-se cu succes și Despărțământul Astra Arad în perioada interbelică. Prin eforturi deosebite și multe contribuții personale, Astra și-a creat un patrimoniu imobiliar și multe fundații, care i-au permis obținerea de fonduri utile în realizarea programului cultural – social. În anii 1948-1950 sub regimul totalitar comunist, aceste bunuri materiale și financiare i-au fost confiscate de către statul comunist.

Spiritul ASTREI nu s-a stins, a mocnit încet și când conjunctura politică a permis a izbucni cu tăria forței care i-a dat naștere. „După cum Academia Română nu și-a pierdut rostul, renăscând ca pasărea Phoenix, tot așa nici ASTRA, renăscută și ea, nu și-a pierdut rosturile deoarece idealurile solidarității naționale sunt tot atât de necesare astăzi și vor fi și mâine, totdeauna.

⁷⁰⁴ *Ibidem*, f.203.

ACTIVITĂȚI SOCIALE ȘI CULTURALE ORGANIZATE DE ASTRA ARĂDEANĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Maria Alexandra Pantea
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Despărțământul Astrei arădene a luat ființă ca urmare a unor demersuri făcute de Vasile Goldiș după ce liderul arădean a fost ales președinte al Astrei. Noul despărțământ a început a activa din 5 noiembrie 1924. Potrivit documentelor, „vechea noastră Asociațiune culturală arădeană a cărei activitate în timpul din urmă amorfise cu desăvârșire a hotărât în adunarea sa generală din 5 noiembrie a.c. să fuzioneze cu Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român din Sibiu și să-și continue viața ca un despărțământ al ei”⁷⁰⁵. Se mai declară că prin această decizie orașul și județul Arad intră în „organizația marelui noastre asociații culturale Astra”⁷⁰⁶. Director al despărțământului a fost ales Teodor Botiș, care l-a condus timp de 7 ani și a muncit cu multă însuflețire „la punerea primelor lui temelii”⁷⁰⁷. În activitatea sa Teodor Botiș a fost susținut de un comitet din care făceau parte importanți intelectuali arădeni, ca Lazăr Nichi, Ascaniu Crișan sau Gheorghe Ciuhandu.

Numirea lui Vasile Goldiș ca președinte al Astrei și reorganizarea societății a făcut posibilă organizarea unor „prelegeri populare în satele transilvănene”⁷⁰⁸. Aceste prelegeri sau conferințe au făcut parte din programul asociației și au fost puse în practică pentru că „luminarea satelor se impunea tot mai stăruitor ca o problemă de viață pentru un stat de plugari cum e al nostru”⁷⁰⁹.

Pentru a se putea organiza diferite activități culturale și sociale, care aveau ca scop principal răspândirea culturii și educarea maselor, asociația a luat legătura cu cele mai importante instituții din domeniul educației și culturii, precum Universitatea Liberă București și Extensiunea Universitară Cluj, dar și cu Fundația Principele Carol sau Ateneul din București. În anii

⁷⁰⁵ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*, dos. 216, f. 2.

⁷⁰⁶ *Ibidem*.

⁷⁰⁷ *Ibidem*, dos 260, f. 17.

⁷⁰⁸ Vasile Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Arad, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, 2006, p.344.

⁷⁰⁹ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*, dos. 270, f. 4.

care au urmat aceste conferințe au avut un rol important și au „intrat adânc în conștiința publică întrucât ele au devenit azi o necesitate sufletească pentru lumea românească din Arad”⁷¹⁰.

Manifestările culturale de amploare organizate de despărțământul din Arad au început încă din 1924. S-au ținut o serie de conferințe în care s-au discutat problemele societății, căutându-se soluționarea lor, dar s-au punctat și cele mai importante evenimente din trecut, românii din Arad având atât ocazia de a veni în contact cu o serie de personalități, cât și de a cunoaște mai bine realitățile lumii românești.

Palatul Cultural din Arad inaugurat in 1913

Sursă: Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad

În 1 Decembrie 1924 era la Arad istoricul Silviu Dragomir, reprezentant al Extensiunii Universitare Cluj, dar și un important lider al Astrei, care susținea o conferință despre *Ungurii și ardelenii în politica română de la 1848-1849*. Ilustrul istoric venea la Arad ca urmare a colaborării sale cu președintele Astrei, Vasile Goldiș, cel care în ianuarie 1924 l-a însărcinat cu elaborarea „biografiei lui Avram Iancu”, susținându-l în cercetările făcute atât în țară, cât și în străinătate. Ca urmare a acestor cercetări făcute la Viena, dar și în unele arhive din țară, Silviu Dragomir

⁷¹⁰ *Ibidem*, dos. 260, f. 7.

avea să afirme că evenimentele din 1848-1849 au fost „temelia nouă a politicii românilor din Transilvania”⁷¹¹, care s-a finalizat în 1918 odată cu realizarea Marii Uniri. Tot în decembrie 1924 a fost invitat la Arad și Gheorghe Bogdan-Duică, pentru a susține conferința cu tema *Personalitatea în literatură*.

Conferințele au fost reluate în ianuarie 1925, când a ajuns la Arad Onisifor Ghibu, care a evocat personalitatea lui Constantin Diaconovici. În 25 ianuarie și 8 februarie a fost invitat profesorul Nicolae Petrescu, care a vorbit despre *Cele mai mari construcții din lume*. Pe parcursul lunii februarie 1925 au fost organizate trei conferințe, dintre care o amintim pe cea ținută de Sextil Pușcariu în 1 februarie 1925, *Limba română și graiul ardelenesc*. În martie au fost organizate patru conferințe, între care s-a remarcat aceea a profesorului clujean Nicolae Drăgan. În aprilie 1925 au fost trei conferințe ale reprezentanților Extensiunii Universitare Cluj. În 5 aprilie Ștefan Bezdechi evoca personalitatea Sfântului Atanasie cel Mare, în 12 aprilie Coriolan Petran vorbea despre *Urme de artă ale sașilor și ungarilor din Ardeal*, iar în 20 aprilie profesorul Ștefan Predescu aborda problemele de sănătate cu care se poate confrunta organismul. Conferințele au fost reluate în decembrie 1925, când a venit iar la Arad reprezentantul Extensiunii Universitare Cluj Gheorghe Bogdan-Duică și a vorbit despre *Literatura viitorului*.

Pe lângă aceste activități culturale au mai fost organizate și o serie de activități sociale. În 1925 s-a organizat în cadrul despărțământului Astei arădene Cercul medical Arad, de care s-a ocupat Dumitru Cosma, medic-șef la Casa Cerculară din Arad. Noua structură avea ca scop combaterea bolilor sociale, îndeosebi a tuberculozei; se mai promova în același timp și „grija pentru igiena corporală și alimentară”⁷¹². Medicul arădean este cel care pe parcursul anului 1925 a ținut la Batalionul II grăniceri din Cetatea Aradului cinci conferințe despre combaterea bolilor venerice, a tuberculozei și a alcoolismului⁷¹³. Același medic a mai ținut trei conferințe în cartierele Aradului și a tratat tot problema combaterii tuberculozei. Dintre acestea la conferința din Gai au participat 800 de oameni.

În ianuarie 1926 a conferențiat profesorul Coriolan Petran, care a vorbit despre *Monumentele istorice din județul Arad*. Pe parcursul lunii

⁷¹¹ Eugen Gagea, Maria Alexandra Pantea, Vasile Goldiș în portrete și evocări ale contemporanilor, Arad, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, 2018, p. 18.

⁷¹² Virgil Valea, *Cultură și spiritualitate românească în Arad în perioada interbelică 1919-1940*, Arad, Ed. „Vasile Goldiș” University Press, 2005, p. 222.

⁷¹³ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*, dos. 243, f. 67.

februarie au fost ținute patru conferințe, reprezentativă fiind conferința din 7 februarie a profesorului Nicolae Drăgan și cea din 28 februarie a inginerului Nicolae Petrescu, *Atlantida, continent dispărut*. În martie au fost trei conferințe, dintre care o amintim pe cea a profesorului S. Sergescu, care l-a evocat pe Leonardo da Vinci și pe cea a profesorului arădean Teodor Botiș, care a vorbit *Din trecutul Ardealului*.

Un alt eveniment important al anului 1926 a fost concertul de muzică militară al Regimentului 93 infanterie din Arad, organizat sub egida Astei la sala palatului, sub forma unui mare „festival artistic” cu scop filantropic⁷¹⁴.

În primăvara anului 1927 din partea Extensiunii Universitare Cluj au conferențiat în 30 ianuarie 1927 M. Botez, care a vorbit despre *Creșterea numerică și calitativă a popoarelor*, apoi în 13 februarie Victor Stanciu, care a prezentat date despre *Bogăția subsolului și economia naturală*, în 20 februarie Alexandru Borza a vorbit publicului arădean despre *Parcurile naturale din Statele Unite*, în timp ce în 13 martie C. Diculescu a ținut un curs de istorie, vorbind despre *România în epoca migrațiilor*, iar în 27 martie profesorul Gh. Pamfir a vorbit despre *Progresul chimiei moderne și aplicarea ei la punerea în valoare a bogățiilor naturii*. Din partea Universității Libere din București a fost invitat în 7 februarie 1927 colonelul Andrei Popovici, care a vorbit despre *Aviația în serviciul Național*.

Într-o adresă trimisă președintelui despărțământului arădean, T. Botiș, se arată că cu prilejul organizării unor conferințe în colaborare cu Universitatea Liberă din București trebuie să fie tratate și evenimentele din 1877-1878. Conferința dedicată împlinirii a 50 de ani de la proclamarea independenței de stat a României trebuia ținută de I.G. Duca, dar în cele din urmă din partea Universității Libere din București a ajuns la Arad Sabina Cantacuzino, carea conferențiat în sala festivă a Palatului Cultural.

Conferințele au fost reluate în toamna anului 1927. Într-o adresă trimisă în 10 octombrie 1927 de conducerea Extensiunii Universitare Cluj se arată că din noiembrie „asociația noastră își reîncepea activitatea de propagandă culturală”⁷¹⁵, propunându-se să fie organizate, ca în anul anterior, conferințe publice susținute de diferiți profesori universitari. Se mai arată că vor fi tratate „problemele științifice, culturale, economice și sociale din timpul nostru în strânsă legătură cu nevoile poporului român”⁷¹⁶. În răspunsul dat în 17 octombrie de conducerea despărțământului din Arad

⁷¹⁴*Ibidem*, dos. 217, f. 5.

⁷¹⁵*Ibidem*, dos 238, f. 73.

⁷¹⁶*Ibidem*.

este aprobată propunerea Extensiunii Universitare Cluj, „oferindu-i disponibilitatea pentru cele opt conferințe”, care urmau a fi organizate în perioada decembrie 1927 - martie 1928.

Afișul conferinței

Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român
(„Astra”), Despărțământul Arad.

Scutit de timbru și de orice taxă de înregistrare
prevăzute de lege în fiind. Art. de lege 2602 1921.

ad 70/1927

I.

Duminică 12 Decembrie
orele 5 d. a.

va avea loc în **PALATUL CULTURAL**
Conferința Domnului
Prof. Universitar I. Popescu Voitești
„legende despre potoape în lumina geologiei“

II.

MIERCURI 15 DECEMBRIE
orele 6 d. a.
va avea loc în **PALATUL CULTURAL**
Conferința Domnului
Prof. I. D. Ștefănescu
despre „MUZICA LUI BEETHOVEN“ cu demonstrații

Taxe de intrare: 20, 10 și 5 Lei.

Venitul curat se varsă pentru fondul bustului
— EMINESCU —
administrat de către Despărțământul Arad al Astrei

— Biletele la Librăria Diecezaună —

4226 Pl. Arad

Sursă: Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*

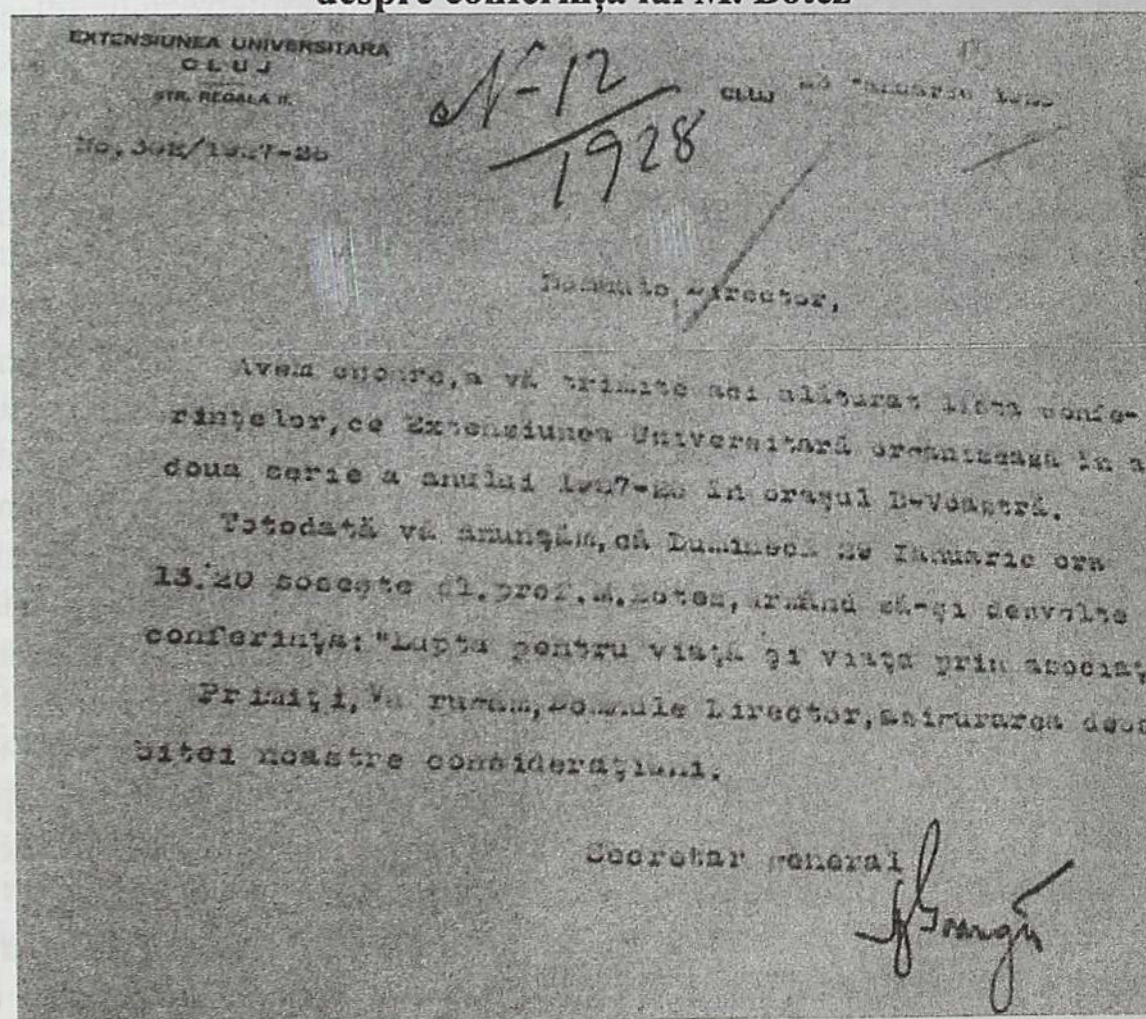
La Arad șirul conferințelor a fost reluat în toamna anului 1927. În 6 noiembrie era prezent la Arad profesorul I.D. Ștefănescu de la Universitatea din Paris, care a ținut la Palatul Cultural o conferință despre George Coșbuc. Pentru această conferință au fost puse în vânzare bilete care valorau 20, 10 și 5 lei, banii adunați urmând a se vărsa în „fondul pentru bustul lui Eminescu administrat de către despărțământul Arad al Astrei”⁷¹⁷. În 1 decembrie 1927, din partea Extensiunii Universitare Cluj a conferențiat

⁷¹⁷Ibidem, f. 77.

istoricul Silviu Dragomir despre Ioan Buteanu, prefectul Zărandului în 1848. A urmat apoi în 12 decembrie 1927 conferința prof universitar Ioan Popescu-Voitești, care a expus *Legende despre potoape în lumina geologiei*, iar în 15 decembrie 1927 a revenit din nou I.D. Ștefănescu, vorbind acum despre muzica lui Beethoven, cu demonstrații.

Pe lângă aceste conferințe au mai fost organizate și alte activități cu caracter social, un rol important avându-l Dumitru Cosma, medic-șef la Casa Cerculară din Arad, care în 1927 a ținut conferințe ce tratau problema tuberculozei în opt localități din județul Arad. În același an medicul Radu Cornel, directorul Spitalului de Copii, a ținut șapte conferințe în localitățile județului, iar mediul Demetrie Memete, directorul policlinicii din Arad, a ținut o conferință la Bârzava despre bolile venerice.

Florian Ștefănescu-Goangă îl anunță pe Teodor Botiș despre conferința lui M. Botez

Sursă: Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*

În 1928 a continuat activitatea de propagandă culturală, fiind organizate noi conferințe. În ianuarie 1928 venea la Arad din partea

Extensiunii Universitare Cluj profesorul Mihai Botez, cu conferința *Lupta pentru viață și viață prin asociație*. Au urmat conferințe susținute de alți intelectuali clujeni. În 12 februarie profesorul Alexandru Borza vorbea arădenilor despre *Parcurile naționale*, în timp ce în 26 februarie profesorul Gheorghe Bogdan-Duică aducea în centrul atenției figura marelui istoric Vasile Pârvan, printr-o conferință intitulată *Vasile Pârvan fragmente din filosofia sa istorică*. În 11 martie conferința Dumitru Teodorescu, tot de la Cluj, despre *Drumul Mureșului în antichitate*, și în 25 martie Sextil Pușcariu susținea conferința *Cum mor cuvintele unei limbi*.

În toamna anului 1928 liderii Astei erau implicați în sărbătorirea a 10 ani de la Marea Unire. Au fost invitați reprezentanții celor mai importante instituții: Episcopia, primăria, prefectura, poliția, Camera de Comerț Arad

În 1 Decembrie 1928 profesorul Gheorghe Bogdan-Duică, prezent la Arad din partea Extensiunii Universitare Cluj, a ținut un „discurs comemorativ”. Apoi a urmat punerea în scenă a piesei *Se face ziuă de Zaharia Bârsan*, prezentarea de către elevele școlii pedagogice a *Poemului Unirii* și interpretarea unor cântece patriotice de către corul „Armonia”. În pauză a cântat orchestra militară a Regimentului 93 din cetatea Arad, dirijor fiind locotenentul Maziliu.

Activitatea culturală, dar și problemele cu care s-au confruntat cei din despărțământul arădean în 1928, au fost prezentate în raportul întocmit în 1929. În document se arată că pe parcursul anului 1928, din cauza problemelor, nu a putut fi organizată adunarea anuală, dar „Asociația nu a deznădăjduit și cu o forță inepuizabilă luptă aflând mijloace pentru desăvârșirea problemelor ei naționale și culturale”⁷¹⁸. Se mai arată că nu a putut fi organizată o mișcare culturală mai intensă în județ, dar „am căutat prin mijlocul cărților de popor să trezim interesul pentru Asociațiunea noastră”⁷¹⁹. Au fost răspândite cărți cu caracter literar și științific și au fost procurate numerele revistelor „Transilvania” de la Sibiu⁷²⁰ și „Viața Românească” de la Iași. Au fost donate spitalului militar din cetate cărți și calendare. S-a colaborat cu societățile „Înfrățirea” și „Societatea Ortodoxă a Femeilor române”. Se mai amintește că s-au ținut „sub auspiciile Astei ” 11 conferințe și au fost prezenți 9 iluștri profesori universitari din partea Extensiunii Universitare Cluj și doi profesori din partea Universității din București.

⁷¹⁸ *Ibidem*, dos. 247, f. 1.

⁷¹⁹ *Ibidem*.

⁷²⁰ Era revista editată de Astra încă din anul 1868.

În 5 ianuarie 1929 profesorul clujean Florian Ștefănescu-Goangă a trimis lui Teodor Botiș lista conferențiarilor care urmau a se deplasa la Arad în primăvara anului 1929. Erau 7 persoane, dintre care amintim pe Vladimir Ghidionescu, care în 27 ianuarie a conferențiat despre *Realitate și ideal*, V. Meruțiu, care a vorbit în 10 februarie 1929 despre *Dunărea și importanța ei economică*, iar în 10 martie Coriolan Petran a vorbit despre *Arta Vechiului Regat*.

O importantă manifestare a fost organizată în 10 mai 1929. Inițiativa a avut-o conducerea centrală a Astrei, care împreună cu Universitatea Liberă din București a stabilit o listă a celor care urmau a se deplasa în diferite localități pentru a ține conferințe. În acest context, la Arad a fost organizată o conferință dedicată împlinirii a 10 ani de la Marea Unire, în sala festiva a Palatului Cultural. Cu această ocazie a ajuns la Arad Gheorghe Fotino, din partea Universității Libere București.

Și cu ocazia împlinirii a 11 ani de la Marea Unire cei din conducerea despărțământului arădean au organizat o conferință. A fost invitat profesorul clujean Florian Ștefănescu-Goangă, care a vorbit despre *Neam, popor și națiune*. A urmat un program artistic al corului Academiei Teologice. Conferința a fost „apaludată de public și în special de tineret”⁷²¹ În 15 decembrie 1929 a fost organizată conferința lui Onisifor Ghibu, *Zece ani de cultură română în Transilvania*.

În primăvara anului 1930 liderii Astrei arădene au organizat mai multe conferințe. În februarie-martie 1930 s-au ținut mai multe conferințe la Palatul Cultural, la care au participat importante personalități.

În ianuarie avocatul arădean care era și primar al orașului, Cornel Luțai, important membru al Astrei, a făcut o serie de demersuri pentru organizarea unei conferințe dedicate zilei de 24 ianuarie la Palatul Cultural. Ca urmare a acestora, în 24 ianuarie 1930 a fost posibilă organizarea unei conferințe intitulată sugestiv *O pagină glorioasă din epopeea națională*, conferențiar fiind Ioan Florian, delegat al Universității Libere București. După două zile Teodor Botiș, președintele Astrei arădene, a trimis o telegramă Universității din București în legătură cu conferința lui Ioan Florian, remarcând „modul deosebit în care acesta s-a achitat și a trezit în rândul asistenței înalte sentimente naționale”⁷²².

⁷²¹ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*, dos. 256, f. 5.

⁷²² *Ibidem*, f. 26.

Invitație la conferințele despărțământului din ianuarie-martie 1930

Arad, data poștei

Doamnă.
Domnule,

Prin prezenta avem onoare a vă remite programul conferințelor publice, organizate în iarna aceasta de către **Despărțământul Astei**, în colaborare cu **Extensiunea Universitară din Cluj**, **Universitatea Liberă din București**, **Asociația „Infrățirea” din Arad** și **Societatea ortodoxă națională a femeilor române, filiala Arad**.

Ciclu de conferințe va avea loc în **Palatul Cultural**, todeauna la orele 17. (5. d. m.)

Suntem siguri, că veți binevoi a arăta același interes ca și în anul trecut față de aceste manifestări culturale românești, stăruiind în cercul cunoștințelor D-voastre pentru o cât mai numeroasă asistență.

Infrarea liberă.

COMITETUL.

Sursă: Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*

Despărțământul Astei arădene a organizat în lunile ianuarie–martie 1930 un ciclu de conferințe în colaborare cu Extensiunea Universitară Cluj și cu Universitatea Liberă din București. Potrivit documentelor, se dorea „intensificarea propagandei culturale românești”⁷²³ și se cerea primarului Cornel Luțai a folosi pentru această propagandă și „proiecțiuni în cinematografele de sub administrația dumneavoastră putând a duce la cunoștința marelui public numele conferențiarului și titlul conferinței”⁷²⁴.

⁷²³ *Ibidem*, f. 11.

⁷²⁴ *Ibidem*.

Reprezentanții Extensiunii Universitare Cluj trimit în 11 ianuarie 1930 profesorului Teodor Botiș o scrisoare în care arată că s-a stabilit numele conferențiarilor care urmează a fi prezenți la Arad. Temele abordate erau diverse și vizau atât cultura, cât și știința, atât trecutul, cât și viitorul. Potrivit documentelor, Coriolan Petran era la Arad în 12 ianuarie pentru a ține o conferință despre *Monumente de artă din Spania*. În 26 ianuarie venea Victor Stanciu, care conferenția pe tema *Importanța bogățiilor miniere pentru dezvoltarea culturală a omenirii*. Duminică 2 februarie 1930 istoricul Ioan Lupaș a conferențiat despre *Emanuil Gojdu*, cu ocazia împlinirii a 60 de ani de la moartea marelui mecena, și a fost organizată o „serbare comemorativă”⁷²⁵. În 9 februarie 1930 era programată conferința lui Sextil Pușcariu intitulată *Ce e românesc în literatura noastră*, iar în 16 martie Titu Vasiliu a vorbit despre *Ereditatea caracterelor normale și boalele transmisibile prin ereditate*. O altă conferință cu caracter științific a fost ținută în 2 martie 1930 când rectorul Politehnicii din Timișoara, Victor Vâlcovici, a conferențiat pe tema *Știință și cultură*. În 9 martie, profesorul universitar Mihai Botez ținea o conferință intitulată *Școala vieții și școala oficială*, iar în 23 martie profesorul universitar Titus Gane vorbea despre *Lupta pentru sănătate*.

Ca urmare a succesului conferințelor în 31 martie 1930 profesorul Ștefănescu-Goangă îi scrie lui T. Botiș „Încheiem seria conferințelor pe care Extensiunea Universitară a organizat-o anul acesta în orașul Dv., ținem să vă mulțumim pentru sprijinul moral pe care ni l-ați dat în organizarea conferințelor și pentru amabilitatea cu care ne-ați primit conferențiarilor”⁷²⁶.

În 1930 conducerea despărțământului arădean al Astei împreună cu asociația Cultul Eroilor au organizat o serie de manifestări dedicate zilei eroilor. În program se arată că „sufletul românesc va fi glorificat pentru virtuțile mari pe care le-a avut totdeauna fără a se micșora nimic din calitățile pe care le-au avut neamurile cu care am fost în luptă”⁷²⁷.

⁷²⁵*Ibidem*, dos. 257, f. 1.

⁷²⁶*Ibidem*, dos. 256, f. 45.

⁷²⁷*Ibidem*, f.66.

Afișul conferințelor din lunile februarie și martie 1930

PALATUL CULTURAL
PROGRAMUL
CONFERINTELOR

publice ce se vor ține în lunile Februarie
și Martie 1930

2

ora 5 d. m. Prof. univ. Ioan Lupar:

EMANUIL GOJDU

60 ani de la moartea marelui mecenat român.
(Serbare comemorativă)

9

ora 5 d. m. Prof. univ. Ștefiu Pușcariu:

Ce e românesc în literatura noastră

16

ora 5 d. m. Prof. univ. Toma Chiricșă:

ÎN FAȚA VIETII

P.C. prot. T. Chiricșă va predica în această
zi la Sf. Liturgie din catedrala ortodoxă.

23

ora 5 d. m. Prof. univ. Titu Vasiliu:

Ereditatea caracterelor normale și boalele transmisibile prin ereditate

2

ora 5 d. m. Prof. Victor Valențic, filozof și Psiholog din Timișoara

Știință și credință

9

ora 5 d. m.

Dumineca Ortodoxiei

serbare
comemorativă.

16

ora 5 d. m. Prof. univ. M. Botez:

Scoala vieții și școala oficială

23

ora 5 d. m. Prof. univ. Titu Gane:

Lupta pentru sănătate

Intrarea liberă

Sursă: Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*

În octombrie 1930 Ștefănescu-Goangă trimite secretarului despărțământului, Eduard Găvănescu, lista cu cei care urmau a conferința în decembrie 1930-martie 1931. Sunt nume importante din cultura și știința românească, precum Florian Ștefănescu-Goangă, Silviu Dragomir, Petru Sergescu, Gheorghe Bogdan-Duică, Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu și Sextil Pușcariu. În 1 noiembrie 1930 Ștefănescu-Goangă îi scrie lui Botiș că „societatea noastră își reia propaganda culturală” și că se dorește organizarea unor noi conferințe. Se arată că pot fi tratate problemele științifice, culturale, economice „din timpul nostru în strânsă legătură cu viața și nevoile poporului român”⁷²⁸. Îi solicită sprijinul lui Botiș pentru organizarea acestor conferințe, arătând că „de comun acord cu intelectualii din Arad veți organiza aceste conferințe cât se poate mai bine”⁷²⁹. Se cere profesorului arădean a se comunica numărul conferențiarilor, dar și „dorințele dumneavoastră cu privire la organizarea acestor conferințe și a subiectelor de tratat”⁷³⁰. Se relatează că sunt probleme financiare, pentru că Societatea nu a primit nimic de la stat și se cere ca printr-o „sumă mai mare ca până acum să binevoiați a ne asigura cheltuielile de transport ale conferențiarilor”⁷³¹. Cei din conducerea Astei de la Arad răspund că printre viitorii conferențieri trebuie să fie Ștefănescu-Goangă, Silviu Dragomir, Bogdan-Duică, Ioan Lupaș, Sextil Pușcariu, Alexandru Lapedatu, care sunt foarte gustați de către publicul arădean⁷³². Manifestările culturale au început la Arad cu conferința din 1 decembrie 1930 a profesorului Vladimir Ghidionescu, intitulată *Solidaritatea națională*. În 7 decembrie conferențiar a fost Ștefan Bezedechi, care a vorbit pe tema *Femeia în teatrul grec*. Șirul conferințelor a fost reluat în ianuarie 1931, când Petru Grim a vorbit despre *Anglia, țară și oameni*. În 18 ianuarie a fost conferința lui Mihai Botez despre *Educația integrată*, iar în 24 ianuarie Bogdan-Duică a vorbit despre *Bolintineanu, luptător pentru unire*. Pe parcursul lunii februarie au fost conferințele ținute de Ștefănescu-Goangă, Gheorghe Bratu, Ion Minea. Importantă prin conținut pare a fi conferința lui Ștefănescu-Goangă din 1 februarie, care a ales a vorbi despre *O nouă știință, psihotehnica*. În martie au fost conferințele ținute de V. Stanciu, *Politica mineralelor*, Alexandru Lapedatu, care a vorbit despre *O alianță româno-maghiară la 1859*, și

⁷²⁸ *Ibidem*, f. 77.

⁷²⁹ *Ibidem*.

⁷³⁰ *Ibidem*.

⁷³¹ *Ibidem*.

⁷³² *Ibidem*, f.84.

Onisifor Ghibu, expunere intitulată sugestiv *Idealurile culturale ale omenirii în cursurile veacurilor*.

În 26 aprilie 1931 a avut loc la Palatul Cultural o serbare festivă dedicată lui Nicolae Iorga. A fost organizată cu prilejul împlinirii a 60 de ani de către marele istoric. Cu această ocazie episcopul Aradului, Grigore Comșa, a ținut un „cuvânt de deschidere”. A urmat un spectacol dat de studenții de Academiei Teologice, care au interpretat cântece și versuri, apoi marele istoric a conferențiat despre *Țara Mureșului*, iar istoricul arădean Isaia Tolan a ținut discursul *Arădania în opera istorică a lui Iorga*⁷³³.

În 1931 găsim și numeroși intelectuali arădeni care desfășurau diferite activități culturale în cadrul despărțământului arădean. Este cazul lui Lazăr Nichi, care în 1931 a organizat în numele Astei un festival dedicat împlinirii a 2000 de ani de la nașterea poetului latin Virgilius. Cu această ocazie a ținut o prelegere despre Virgilius și a recitat din scrierile sale.

În 1931 Astra arădeană s-a confruntat cu probleme de ordin financiar, din cauza crizei economice, la care se mai adăuga și dezinteresul membrilor din comitetul de conducere, care abia își mai putea ține ședințele. Toate acestea l-au dezamăgit pe T. Botiș, care în aprilie 1931 a demisionat, „văzând că despărțământul a ajuns în impas”⁷³⁴. În documente se mai precizează că Botiș era nemulțumit că nu a mai fost susținut financiar de cei din conducerea orașului, fapt ce adus la apariția unor probleme la nivelul despărțământului, care potrivit celor mărturisite de profesorul arădean „nu mai putea avea dezvoltarea pe care o dorea”⁷³⁵. Retragerea lui Teodor Botiș din funcția de președinte al despărțământului a dus la alegerea unui nou președinte, în persoana lui Ascaniu Crișan, în 18 octombrie 1932. Cu această ocazie a fost ales și un nou comitet de conducere.

Criza economică a avut efect și asupra activităților desfășurate de Despărțământul Astei arădene, care a fost obligată a lupta cu noi greutăți materiale, care nu existaseră în trecut⁷³⁶. În procesul verbal al ședinței comitetului din octombrie 1931 este descrisă situația și se menționează că „nimeni de nici o parte nu ne-a dat nici cel mai neînsemnat sprijin material”⁷³⁷, fapt ce a dus la anularea a numeroase activități. Dintre activitățile propuse au fost menținute numai conferințele, pentru a nu se întrerupe „continuarea propagandei culturale pe care am inițiat-o și

⁷³³ *Ibidem*, dos. 261, f. 26.

⁷³⁴ *Ibidem*, dos. 260, f. 16.

⁷³⁵ *Ibidem*.

⁷³⁶ *Ibidem*, f. 15.

⁷³⁷ *Ibidem*, f. 15 verso.

alimentat-o an de an cu conferințe organizate la Palatul Cultural”⁷³⁸. În documente se mai arată că, în pofida problemelor economice, conducerea despărțământului s-a ocupat de aceste conferințe pentru ca „publicul românesc din Arad să aibă prilejul să asculte o conferință în sala pompoasă de la Palatul Cultural”⁷³⁹. În ciuda celor decise de conducerea societății, unele conferințe au fost anulate, pentru că sala Palatului Cultural a fost pusă la dispoziția Societății Kölcsey, dar cea mai mare parte a conferințelor s-au ținut, fiind „cercetate de un public numeros”⁷⁴⁰. În schimb se poate constata că în 1931 a fost abandonată activitatea în lumea rurală, pentru că nu mai erau bani nici pentru plata transportului conferențiarilor.

În toamna anului 1931 la Arad au conferențiat importante personalități ale culturii române, dar și unele personalități arădene. Șirul conferințelor a fost deschis de bănățeanul Ioachim Miloia, director al Muzeului Banatului, care în 8 noiembrie 1931 vorbea publicului arădean despre *Renașterea picturii românești în Banat*. Celelalte două conferințe din luna noiembrie au fost ținute de două personalități ale lumii clericale bănățene, arhimandritul mănăstirii Bodrog, Policarp Morușca și episcopul greco-catolic de la Lugoj, Alexandru Niculescu, care a vorbit despre *Demnitatea de mamă în lumina creștinismului*. La 1 Decembrie conferința profesorului Ioan Voștinaru despre *Unirea Ardealului cu Patria Mamă*, ocazie cu care la Palatul Cultural au venit, potrivit documentelor, apoximativ 1500 de arădeni⁷⁴¹. În 13 decembrie ajunge din nou la Arad o importantă personalitate a lumii academice clujene, profesorul Alexandru Lapedatu, care a ținut o conferință intitulată *Principiul dinastic în alcătuirea și dezvoltarea statului român*⁷⁴².

Cel mai important eveniment al anului 1931 a fost organizarea de către despărțământul Astrei a concertului lui George Enescu. În documente se arată că marele compozitor și dirijor a fost invitat la Arad atunci „când țara întreagă se pregătea să îl sărbătorească cu prilejul împlinirii vârstei de 50 de ani”⁷⁴³. Concertul a fost organizat în 7 noiembrie 1931, prilej cu care primarul Aradului, Cornel Radu, i-a decernat lui George Enescu titlul de cetățean de onoare.

⁷³⁸ *Ibidem*.

⁷³⁹ *Ibidem*, dos. 260, f. 7.

⁷⁴⁰ *Ibidem*, dos. 260, f. 15 verso.

⁷⁴¹ *Ibidem*, f. 4.

⁷⁴² *Ibidem*, f. 7.

⁷⁴³ *Ibidem*, f. 11.

Conferințele au fost reluate în 10 ianuarie 1932, când ajungea la Arad Coriolan Petran, care a ținut o conferință intitulată *Arta în Suedia și Norvegia*. În 24 ianuarie era la Arad Vladimir Ghidionescu, care a vorbit despre Unirea Principatelor, iar în 31 ianuarie episcopul arădean Grigore Comșa a ținut o conferință despre *Așteptarea Mântuitorului în lumea păgână*. Pe parcursul lunii februarie au conferențiat importante personalități ale lumii științifice clujene. Este vorba de profesorii Petru Sergescu, Mihai Botez și Alexandru Borza. Dintre cele trei conferințe primele două au tratat subiecte legate de raportul dintre știință și religie, în timp ce Alexandru Borza a vorbit despre grădinile botanice. În martie 1932 au fost organizate alte trei conferințe, dintre care amintim pe cea a lui Sextil Pușcariu, intitulată *O pagină din istoria contemporană*. În aprilie au fost ținute două conferințe, invitații fiind reprezentanții Extensiunii Universitare Cluj. Florian Ștefănescu-Goangă a venit în 3 aprilie și a vorbit despre *Problema socială a femeii în lumina psihologiei*, iar în 17 aprilie a fost ținută o conferință de către istoricul Silviu Dragomir, *Vechi urme de civilizație românească în Ardeal*. Problemele financiare au făcut ca ziua de 10 mai să fie sărbătorită fără mare fast. A fost ținută o conferință de către profesorul Academiei Teologice Vintilă Popescu, care a vorbit despre însemnătatea zilei de 10 mai, dar este interesant că au fost reluate și unele dintre activitățile din județ, iar profesorii arădeni s-au deplasat în diferite localități pentru a vorbi despre însemnătatea zilei de 10 mai. În acest context preotul Florea Codreanu a mers la Sâmbăteni, iar profesorul Teodor Botiș în Grădiște.

Potrivit documentelor, situația era total diferită în lumea rurală, unde erau greuțai ce au făcut ca aceste activități să aibă un „caracter experimental”⁷⁴⁴. În ciuda acestor probleme de ordin social, existau și localități unde „poporul e dornic a vedea venind în mijlocul său intelectuali cu alte preocupări decât cele politice”⁷⁴⁵. Pentru organizarea unor conferințe în satele arădene cei din conducerea despărțământului au cerut „generației tinere de intelectuali din Arad a se întruni sub flamura de propagandiști ai Astrei”⁷⁴⁶. Ca urmare a acestor măsuri luate de conducerea despărțământului au putut fi organizate unele conferințe și în câteva localități arădene. În 21 martie medicul Ștefan Tiriac vorbea despre microbi, iar în 10 mai preotul arădean Florea Codreanu prezenta date despre însemnătatea zilei de 10 mai. În unele cazuri cei care au conferențiat au prezentat date referitoare la istoria

⁷⁴⁴*Ibidem*, f. 4.

⁷⁴⁵*Ibidem*, f. 9.

⁷⁴⁶*Ibidem*.

locală. Este cazul celor două conferințe ținute la Sâmbăteni, unde Octavian Lupaș a vorbit despre trecutul comunei Sâmbăteni, iar Ioan Stoicănescu a vorbit despre Nicolae Popescu, vestitul pictor care a pictat biserica din Sâmbăteni. La Șiria pe parcursul lunii martie au fost patru conferințe, dintre care amintim pe cea ținută de Octavian Lupaș, care acum a evocat personalitatea lui Ioan Russu-Șirianu. Alte conferințe au tratat problemele sociale, precum combaterea microbilor și a tuberculozei. În Pârneava au fost organizate în martie 1932 șase conferințe, dintre care o amintim pe a profesorului arădean Teodor Mariș, care a vorbit despre autoritatea părintească. Cele mai multe conferințe au fost ținute în Sânicolaul Mic, unde în perioada februarie – mai 1932 au fost organizate 11 conferințe.

Un important eveniment organizat de despărțământul arădean a fost conferința din 20 martie 1932, dedicată centenarului morții lui Goethe. Potrivit documentelor, prin această conferință „despărțământul nostru răspunde invitației societății culturale germane din Banat filiala Arad”⁷⁴⁷. În numele Astei a luat cuvântul Ascaniu Crișan, care a vorbit despre legătura lui Goethe cu cultura română, prin „influența pe care a exercitat-o asupra scriitorilor noștri”⁷⁴⁸.

În darea de seamă din 7 iulie 1932 se mai arată că a fost reluată acțiunea Astei, pornită în 1920, pentru ridicarea unui monument al Unirii la Arad și au fost cercetate colinele de la Vladimirescu. S-a mai decis a se pune „tabele comemorative clădirilor din oraș și județ în care s-au născut și trăit oameni mari pe care i-a dat județul nostru”⁷⁴⁹.

În ianuarie 1933 Extensiunea Universitară Cluj anunță că la Arad vor conferența Coriolan Petran și Alexandru Lapedatu. Primul avea să vorbească în 6 ianuarie despre *Arta în Balcani*, în timp ce Alexandru Lapedatu urma să conferențeze în 2 aprilie despre *România la conferința de pace de la Paris*. Lor li s-au mai alăturat și alți reprezentanți ai Extensiunii universitare clujene, precum istoricul Ioan Lupaș, care în 22 ianuarie avea să țină o conferință despre *Filosofia lui A. D. Xenopol*. În 19 februarie profesorul Petre Sergescu avea să conferențeze despre *Cum vorbeau strămoșii noștri*, iar în 5 martie Mihai Botez urma să vorbească despre *Progresul și selecția valorilor umane*.

Din cauza problemelor economice cu care se confrunta despărțământul arădean, dar și întreaga societate românească, se poate constata că membrii conducerii s-au orientat spre colaborarea cu alte

⁷⁴⁷ *Ibidem*, f. 11.

⁷⁴⁸ *Ibidem*.

⁷⁴⁹ *Ibidem*.

societăți care funcționau în Arad sau în Banat. Astfel, încă din 1933 a început colaborarea între despărțământul arădean al Astrei și secția din Arad a Ligii Antirevizioniste. Aceasta a fost înființată în cadrul unei ședințe care a avut loc pe 10 decembrie 1933. Președinte al secției arădene a Ligii a fost ales episcopul Grigore Comșa. Cei din conducerea despărțământului arădean au fost invitați a participa la adunarea din 10 ianuarie 1934 pentru a se discuta despre posibilitatea ridicării unei clădiri unde să fie sediul tuturor asociațiilor care „activează pe teren național”⁷⁵⁰. În 1934 a început colaborarea despărțământului cu Institutul Social Banat-Crișana, care avea ca scop „intensificarea acțiunii culturale la sate”.

În 1934 societatea se confrunta cu probleme materiale. Potrivit documentelor, lipsea sprijinul material din partea statului, iar cei din despărțământul Arad au beneficiat numai de un sprijin din partea prefecturii. În acest context, cei din conducerea despărțământului au decis: „fără o mână de ajutor din afară despărțământul nostru s-a mărginit a organiza activitățile după vechile metode în așteptarea unor vremuri mai bune”⁷⁵¹. În document se mai arată că membrii conducerii despărțământului au organizat unele conferințe în oraș, dar și în sate, cu cheltuieli cât mai puține. În această activitate s-au bazat numai pe „entuziasmul oamenilor de bine dispuși în vremurile acestea de bolnav materialism să-și sacrifice timpul pentru scopuri pe cât de frumoase pe atât de nebăgate în seamă”⁷⁵².

Se poate constata că pe fondul problemelor economice, care au afectat puternic și Astra arădeană începând cu 1934, nu s-au mai putut suporta cheltuielile legate de finanțarea celor care veneau a conferința din partea Extensiunii Universitare Cluj și a Universității Libere București.

În ciuda problemelor materiale cu care s-au confruntat, liderii arădeni s-au implicat în organizarea unor manifestări culturale care au fost dedicate unor personalități importante. În 6 mai 1934 cei din conducerea despărțământului, cu susținerea Episcopiei, au organizat o manifestare culturală dedicată lui Alexandru Mocioni cu ocazia împlinirii unui sfert de veac de la moartea sa. A fost ținut un discurs de către părintele rector Teodor Botiș, un „temeinic cunoscător al trecutului familiei Mocioni”⁷⁵³. O altă personalitate omagiată a fost Aurel Vlaicu. Cei din conducerea despărțământului au organizat în 18 martie o conferință, ocazie cu care

⁷⁵⁰ *Ibidem*, dos. 273, f. 5.

⁷⁵¹ *Ibidem*, dos. 270, f. 4 verso.

⁷⁵² *Ibidem*, f. 5.

⁷⁵³ *Ibidem*.

Constantin Nedelcu din București a ținut un discurs la Palatul Cultural, intitulat *Aurel Vlaicu, douăzeci de ani de la sfârșitul său eroic*⁷⁵⁴.

Se mai poate observa că a scăzut numărul conferințelor ținute în oraș și s-au luat măsuri de reorganizare a despărțămintelor, fapt ce a dus la creșterea numărului celor care conferențiau în diferite localități arădene. Printre aceștia îl găsim și pe liderul arădean dr. Ioan Suciu, principalul organizator al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918. Este cel care în 1934 era implicat în ridicarea bustului închinat lui Mihai Veliciu de la Chișineu-Criș. La manifestările dedicate dezvelirii bustului a invitat cele mai importante personalități, dintre care îl amintim pe Roman Ciorogariu, care datorită problemelor de sănătate nu a putut veni și l-a trimis pe arhiereul Cornel Mager „însoțit de încă 2 delegați”⁷⁵⁵. Cu ocazia dezvelirii bustului avocatul Ioan Suciu a ținut un discurs prin care a elogiat activitatea lui Mihai Veliciu, arătând că datorită muncii sale neobosite de zeci de ani a devenit „autoritatea căreia i s-a supus toată suflarea românească din județul Arad”⁷⁵⁶.

Colaborarea cu Institutul Social Banat-Crișana a dus la „fixarea ca obiectiv al preocupărilor noastre inițierea unei măsuri culturale în cartierele Aradului și în satele învecinate”⁷⁵⁷. Au avut loc „șezători culturale” în cartierele Gai și Micălaca și în localitățile Mândruloc, Sâmbăteni, Miniș și Cicir. Printre cei care au vorbit îi găsim pe profesorii Teodor Mariș, Ascaniu Crișan, avocatul Octavian Lupaș, preotul Florea Codreanu, inginerul Vasile Grecu, medicul Radu Cornel.

În anii 1934-1935 au fost organizate sărbători naționale în zilele de 1 decembrie, 24 ianuarie și 10 mai, dar au fost lipsite de fast. Au conferențiat profesorii și preoții arădeni, dintre care îi amintim pe Nistor Blaga de la Liceul „Moise Nicoară”, Vintilă Popescu de la Academia Teologică și preotul Florea Codreanu.

Din 1935, din cauza problemelor financiare, s-a întrerupt colaborarea cu Extensiunea Universitară Cluj. Cele mai multe conferințe au urmat a fi ținute de intelectuali arădeni, dar în unele situații au fost invitați și importanți oameni de cultură din țară. Tot de la începutul anului 1935 a fost introdusă o taxa minimă de intrare.

În 10 februarie 1935 era invitat la Arad istoricul Silviu Dragomir și a fost organizată o sărbătoare în memoria lui Vasile Goldiș, cu ocazia

⁷⁵⁴*Ibidem*, dos. 273, f. 35.

⁷⁵⁵*Idem*, *Fond Ioan Suciu*, dos. 8, f. 70.

⁷⁵⁶*Ibidem*, f. 69.

⁷⁵⁷*Idem*, *Fond Astra*, dos. 270, f. 6.

împlinirii unui an de la decesul său. Cu această ocazie a fost inaugurată camera lui Vasile Goldiș din Palatul Cultural, organizată de directorul Palatului din „inițiativa familiei defunctului”. Referindu-se la acest eveniment, Ascaniu Crișan afirma că moartea lui Vasile Goldiș este o grea pierdere și vorbea apreciativ despre „atmosfera acestui colț de muzeu, în care fiecare obiect, ca tot atâtea relicve scumpe, mai păstrează câte o părticică din sufletul său mare”⁷⁵⁸. Cu această ocazie a fost organizată și o „prelegere comemorativă” în sala festivă a Palatului și a luat cuvântul istoricul Silviu Dragomir, care a evocat personalitatea lui Vasile Goldiș, declarând că este „emoționat ori de câte ori trebuia să pronunțe numele marelui dispărut”⁷⁵⁹. Au mai luat cuvântul episcopul Grigore Comșa și reprezentantul despărțământului Astrei arădene, profesorul Ascaniu Crișan, care a afirmat că „a trecut un an de la moartea lui Vasile Goldiș și pe măsura în care timpul înaintează, necesitatea unui îndrumător de talia lui se vedește la toate ocaziile”⁷⁶⁰.

În raportul general al activității pe anii 1934-1935 se arată că despărțământul a avut de suferit ca urmare a dispariției unor intelectuali care au activat și în cadrul Astrei, ca Vasile Goldiș, episcopul Grigore Comșa sau profesorul Teodor Mariș. Referindu-se la Vasile Goldiș, se amintește de contribuția sa la organizarea despărțământului arădean, dar și de atenția pe care a „manifestat-o întotdeauna față de munca desfășurată în cadrele noului despărțământ”⁷⁶¹.

În 1935 despărțământul arădean a început a colabora și cu societatea Concordia, care avea ca program înființarea de biblioteci în lumea rurală românească. Prin această colaborare se dorea ca în jurul bibliotecilor să apară și „nuclee ale despărțământului nostru”⁷⁶², care urma să-și „condenseze activitatea la sate”. Prin această colaborare se dorea ca despărțământul arădean să-și extindă „ramificațiile asupra întregului județ”. Datorită acestei colaborări au fost înființate biblioteci care au fost puse sub egida Astrei la Hălmagiu în 30 decembrie 1934, la Gurahonț în 13 ianuarie 1935, la Săvârșin în 27 ianuarie 1935 și la Șofronea în 24 februarie 1936. Potrivit documentelor, cu ocazia înființării acestor biblioteci au fost

⁷⁵⁸ „Ecoul”, Arad, 12 februarie 1935.

⁷⁵⁹ „Ardealul”, anul II, nr. 2, 11 februarie 1935, p. 4.

⁷⁶⁰ „Ecoul”, 12 februarie 1935.

⁷⁶¹ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Astra*, dos. 268, f. 4.

⁷⁶² *Ibidem*, dos. 270, f. 8.

organizate serbări care au luat „proporția unor impunătoare manifestări românești”⁷⁶³.

În 1936 este ales un nou comitet, ocazie cu care Ascaniu Crișan anunță retragerea sa din conducerea despărțământului. Vasile Avramescu a propus alegerea fostului prefect Iustin Marșieu, dar și membrii comitetului, printre care găsim numele lui Ascaniu Crișan, Nicolae Popescu, Alexandru Stoinescu, Vasile Suciu și Octavian Lupaș. Noua conducere a fost aleasă cu unanimitate de voturi, iar avocatul Iustin Marșieu a preluat noua funcție „pe care a girat-o cu cinste și competență până la sfârșitul epocii interbelice”⁷⁶⁴. Alegerea unei noi conduceri a dus la întocmirea unui program de activitate care avea ca scop principal „ridicarea vieții satului”, prin îmbunătățirea condițiilor sanitare, dar și o mai bună educare a populației. Se dorea a se face propagandă pentru frecventarea regulată a școlii și ajutorarea copiilor săraci cu cărți și rechizite. Pentru luminarea lumii rurale se considera că trebuie înființate noi cămine culturale, iar cele existente să fie dotate cu câte un aparat radio. Pe lângă cămine trebuiau să funcționeze și biblioteci, de unde sătenii să poată obține cărți, reviste și ziare. Se încuraja și mersul la biserică și organizarea de coruri, după ce înainte s-au organizat cursuri pentru învățarea glasurilor bisericești.

În 1936 cei din conducerea despărțământului arădean au organizat unele activități pentru a cinsti memoria avocatului dr. Ioan Suciu. Evenimentul a fost organizat sub pretextul împlinirii a 30 de ani de la alegerile din 1906. În 1936 liderul arădean a fost invitat de despărțământul Sebiș să țină o conferință la Dezna. În documente se arată că sebișenii au decis să „comemoreze acest eveniment prin o ședință festivă împreună cu un program cultural”⁷⁶⁵. Se precizează că a fost invitat a participa dr. Ioan Suciu pentru că acesta a fost ales în 1906 ca deputat al celor din cercul Ineu și a luptat în parlamentul maghiar pentru cauza națională. În invitația trimisă se afirmă că prezența sa „în mijlocul pușinilor români care mai sunt în viață dintre acei dintre cei cu care ați luptat pe această vale ar fi un eveniment. În numele Astei ca și în numele bravilor luptători al căror comandant ați fost vă facem un călduros apel și vă rugăm să binevoiți a onora cu prezența dumneavoastră aceste serbări”⁷⁶⁶.

⁷⁶³ *Ibidem*, f. 7.

⁷⁶⁴ Virgil Valea, *Cultură și spiritualitate românească în Arad în perioada interbelică 1919-1940*, Arad, Ed. „Vasile Godiș” University Press, 2005, p.220.

⁷⁶⁵ Arhivele Naționale – Serviciul Județean Arad, *Fond Ioan Suciu*, dos. 8, f. 69.

⁷⁶⁶ *Ibidem*.

În decembrie 1936 au fost organizate o serie de activități la nivelul cercurilor. Ziua de 1 Decembrie 1936 a fost sărbătorită în numeroase localități, ocazie cu care au fost organizate, printre altele, o conferință a lui Vasile Suciș la Șiria și una a profesorului Nestor Blaga la Chișineu-Criș. Evenimentele au continuat pe tot parcursul lunii. În 20 decembrie 1936 profesorul Vintilă Popescu conferența la Șiclău despre *Educația copiilor prin școală și biserică*. În aceeași zi Eugen Vlad vorbea celor din Sântana și Comlăuș despre Astra, iar Lazăr Nichi evoca la Radna *Importanța Astei în cultura neamului*. În 25 decembrie Ioan Pescariu vorbea celor din Măderat despre malarie, iar în 27 decembrie Ioan Radu conferența la Vărădia de Mureș despre Educația fizică în cadrul național.

Ca urmare a diversificării activităților organizate în localitățile arădene, în 1936 avocatul dr. Ioan Suciș a fost împuternicit de conducerea despărțământului cu înființarea unui cerc cultural al Astei la Chișineu-Criș. În 6 noiembrie 1936 Suciș a organizat o întrunire cu membri Astei din această localitate chiar în locuința sa, și au fost prezenți 50 de membri.

Scrisoare trimisa de protopopul Petru Marșieu lui Ioan Suciș

Domnule Ministru,

Prinina actele referitor la organizarea cercului cultural al "Astei", am convocat pentru ziua de Sămbătă, 10. 1. c. la orele 5. d. m. ședința comitetului de organizare, - la care am onoare să vă invita cu tot respectul, rugându-vă stăruitor, să binavoi-ți să participa, deoarece nu pot înțelege, ca o acțiune ca aceasta, - și ori care alta - , să fie lipsită de conlucrarea însuflețită și mintea luminată a B-Voastră. -

Ședința se va ține în sala de ședințe a of. ppesc.

Trimiți, vă rog, Domnule Ministru, cele mai alese și sincere sentimente de stimă și devotament, ce vă păstrez.

Chișineu-Criș, 9 Octomvrie 1936.

P. Marșieu
protopop.

Sursa: Arhivele Naționale - Serviciul Județean Arad,
Fond Ioan Suciș, dos 16

În toamna anului 1936 dr. Ioan Suciș era implicat în demersuri privind organizarea unor manifestări la Chișineu-Criș, cu ocazia zilei de 1

Decembrie. Dr. Ioan Suciu considera că aceste manifestări au un „țel dublu”, urmărind atât „prăznuirea unirii Ardealului cu Banatul și Țara-mumă” cât și „respingerea cea mai hotărâtă a tuturor uneltirilor revizioniste îndreptate împotriva hotarelor statului nostru”⁷⁶⁷. Ca urmare a demersurilor lui Ioan Suciu, în 2 decembrie 1936 a fost organizată o adunare populară, la care, potrivit celor mărturisite chiar de organizator, au participat 10.000 de cetățeni. Președinte al Adunării a fost dr. Ioan Suciu, care a deschis lucrările și a ținut o cuvântare, apoi au urmat Petru Marșieu, protopop ortodox de Chișineu-Criș și președinte al Ligii Antirevizioniste din plasa Chișineu-Criș, și Dimitrie Boarul, fost revizor școlar. Au fost prezente și corurile din localitate, Lyra, Sf. Gheorghe și cel al Cercului Cultural al Astei. La sfârșitul lucrărilor a fost adoptată o moțiune prin care se făcea apel la clasa politică să țină cont de situația românilor de la frontieră și au fost trimise telegrame oficialităților statului, ca regele Carol al II-lea, regina Maria și primul-ministru, Gheorghe Tătărescu. În telegrama trimisă Regelui Carol al II-lea i se mulțumește și se declară că „Marea Adunare cu drag ridică ochii săi spre iubitul său rege mulțumindu-i din inimile tuturor celor peste 10.000 de români prezenți pentru îndemnul regesc la unirea puterilor tuturor spre binele țării în jurul Tronului”⁷⁶⁸. Iar în telegrama trimisă primului-ministru, Gheorghe Tătărescu, i se cere să se ia măsuri pentru întărirea și îngrijirea elementului românesc în vestul țării.

În toamna anului 1936 Ioan Suciu era implicat în demersuri privind organizarea unor manifestări la Chișineu-Criș, cu ocazia zilei de 1 Decembrie. Ioan Suciu considera că aceste manifestări au un „țel dublu”, urmărind atât „prăznuirea unirii Ardealului cu Banatul și Țara-mumă” cât și „respingerea cea mai hotărâtă a tuturor uneltirilor revizioniste îndreptate împotriva hotarelor statului nostru”⁷⁶⁹. Ca urmare a demersurilor lui Ioan Suciu, în 2 decembrie 1936 a fost organizată o adunare populară, la care, potrivit celor mărturisite chiar de organizator, au participat 10.000 de cetățeni. Președinte al Adunării a fost Ioan Suciu, care a deschis lucrările și a ținut o cuvântare, apoi au urmat Petru Marșieu, protopop ortodox de Chișineu-Criș și președinte al Ligii Antirevizioniste din plasa Chișineu-Criș, și Dimitrie Boarul, fost revizor școlar. Au fost prezente și corurile din localitate, Lyra, Sf. Gheorghe și cel al Cercului Cultural al Astei.

În ianuarie 1937 au fost reluate conferințele la Palatul Cultural. Au conferențiat atât intelectuali arădeni, cât și importanți oameni de cultură sau

⁷⁶⁷ *Ibidem*, dos. 9, f. 61.

⁷⁶⁸ *Ibidem*, f. 93.

⁷⁶⁹ *Ibidem*, dos. 9, f. 61.

funcționari ai statului, miniștri și diplomați. Au fost abordate atât subiecte ce țineau de cultură și artă, cât și cele ce țineau de știință, mai ales de teoriile și invențiile care puteau contribui la modernizarea societății românești. Șirul conferințelor a fost deschis în 10 ianuarie, când T. Țiucra a vorbit despre *Dezvoltarea iconografică a Cinei de Taină în pictura italiană*⁷⁷⁰. În 24 ianuarie preotul arădean Florea Codreanu a ținut o conferință despre *Unirea Principatelor*, în 31 ianuarie profesorul universitar V Stanciu a prezentat *Cum s-au născut atomii*. În februarie 1937 era la Arad diplomatul român Constantin Vișoianu, care a vorbit despre *Politica externă*. În martie au fost organizate două conferințe, ocazie cu care au fost prezentate descoperiri științifice și modul în care acestea pot fi aplicate în medicină. În 7 martie profesorul universitar Emil Țeposu a vorbit despre *Tendențele de evoluție ale medicinei*, iar în 28 martie era la Arad, Ionel Jovin, care a prezentat *Noile cuceriri în lupta contra cancerului*. În aprilie au fost organizate trei conferințe, ocazie cu care au ajuns la Arad importante personalități ale vieții culturale și diplomatice. În 11 aprilie profesorul clujean Sextil Pușcariu prezenta *Hărțile graiului românesc*, în 18 aprilie profesorul universitar Romulus Vuia vorbea despre *Portul nostru românesc și activitatea de a-l păstra* iar în 25 aprilie Andrei Popovici, ministru plenipotențiar, vorbea despre *Românii din America*. În mai 1937 a fost organizată o singură conferință, dedicată zilei de 10 mai, ocazie cu care a luat cuvântul Vintilă Popescu, care a evocat importanța zilei. A fost sărbătorită și ziua de 1 Decembrie, când profesorul universitar de la catedra de Drept internațional public a Universității din Cluj, George Sofronie, a ținut o conferință intitulată *Fundamentul juridic al antirevizionismului*.

În 1937 despărțământul arădean era implicat în organizarea unor evenimente prin care se dorea cinstirea unor personalități arădene. În 27 februarie 1937 era comemorat tribunistul arădean Mircea V. Stănescu, al cărui „mormânt a fost refăcut pe banii despărțământului”⁷⁷¹. Cu această ocazie au luat cuvântul fostul ministru Ioan Suciu, Nerva Iercan, directorul Băncii Victoria, Tiberiu Vuia, președintele Asociației ziariștilor și publiciștilor români din Arad, dar și profesorul Teodor Botiș.

Pe parcursul anului 1937 în satele arădene au fost organizate diferite conferințe ce aveau ca scop dezvoltarea culturii și modernizarea societății românești. Erau prezentate atât teme din domeniul istoriei și artei, care erau legate de realitățile locului, dar erau dezbătute și problemele cu care se

⁷⁷⁰Idem, *Fond Astra*, dos.290, f. 7.

⁷⁷¹*Ibidem*, f.8.

confrunța societatea. În 24 ianuarie conferința la Nădlac Ștefan Țiriac despre *Rolul artei în acțiunea de ridicare a vieții sătești*. În 28 martie avocatul Sever Guleș vorbea la Șofronea despre *Rolul Astei*. Octavian Lupaș a ținut în 18 aprilie la Sânicolaul Mic o conferință despre *Căsătorie, concubinaj și divorț*. Este cel care a conferențiat și la Olari în 30 mai 1937, despre *Ridicarea vieții culturale sătești*. În 11 aprilie 1937 Aurel Gașpar vorbea la Șofronea despre *Noul cod penal*. În 1937 au fost organizate două conferințe la Miniș. În 21 martie Ascaniu Crișan a prezentat *Foloasele cărții*, iar în 5 decembrie 1937 Octavian Lupaș le-a vorbit despre *Organizarea bibliotecilor sătești*.

În 1938 și 1939 numărul conferințelor de la Palatul Cultural a scăzut. Au fost organizate doar câte două conferințe în fiecare an. În 27 februarie 1938 conferința profesorul de medicină legală al Universității din Cluj Mihai Kernbach, care a vorbit despre *Lupta modernă contra criminalității*. A doua conferință a fost ținută în 10 mai de Vintilă Popescu, care a vorbit despre *Unirea tuturor românilor*.⁷⁷²

În 23 ianuarie 1938 cei din conducerea despărțământului arădean erau implicați în organizarea unei manifestări dedicate jurnalistului slovac Gustav Augustini. Cu această ocazie a fost refăcut și mormântul său din cimitirul Pomenirea și a fost sfințită piatra de mormânt. În numele Astei a vorbit profesorul Sabin Evuțian, președinte al regionalei Astei din Banat. Apoi a luat cuvântul Ascaniu Crișan, care a omagiat societatea culturală arădeană. A mai conferențiat și Sever Bocu, care a vorbit despre *Jurnalistica arădeană dinainte de război*. Au fost prezenți și reprezentanți ai familiei, precum fratele său, Igor Ruppeldt, care era și inginerul-șef al orașului Bratislava⁷⁷³. Cu această ocazie despărțământul arădean a primit cuvinte de mulțumire și îmbărbătare din partea unor instituții din Cehoslovacia.

În 1938 avocatul arădean dr. Ioan Suciu era implicat în colectarea sumelor necesare pentru ridicarea a trei busturi la Arad, în memoria lui Mircea V. Stănescu, Ioan Russu-Șirianu și George Popa. Cu ocazia împlinirii a 20 de ani de la realizarea Marii Uniri, în 1 Decembrie 1938 au fost dezvelite cele trei busturi. Dr. Ioan Suciu a participat la acest eveniment. Impresionat de cele trăite, avea să afirme: „A fost sărbătorită ziua în care s-a pus capăt robiei milenare a neamului românesc”. Era însă

⁷⁷²*Ibidem*, f. 7 verso.

⁷⁷³*Ibidem*, f. 9.

nemulțumit că în ultimii ani la acest eveniment participau tot mai puțini cetățeni.

În 1938 au fost organizate mai multe conferințe în satele arădene. Se poate observa că secretarul despărțământului, Octavian Lupaș, a ținut mai multe conferințe prin care a omagiat personalitatea regelui Carol al II-lea. În 8 iunie vorbea celor din Sânicolaul Mic despre *Majestatea Sale Regele Carol II voievod al culturii*, iar în 12 iunie era la Șiria și vorbea despre *Acțiunea Majestății Sale Regelui Carol II pentru ridicarea satului românesc*.

Câteva conferințe au fost ținute și în 1939. Potrivit documentelor, Octavian Lupaș a conferențiat în Grădiște la 15 ianuarie 1939 pe tema *Serviciul Social*, iar în 29 ianuarie 1939 era la Olari, unde a vorbit despre *Organizarea și funcționarea unei școli satești*. Un alt conferențiar a fost profesorul Gheorghe Pălincaș, care în 22 ianuarie a vorbit celor din Grădiște despre *Noua constituție*.

Pe parcursul anului 1939 la Palatul Cultural au fost organizate pentru publicul arădean două conferințe, interesantă fiind cea din 27 februarie, ținută de notarul public Ștefan Popovici, care a vorbit despre *Un an de la promulgarea constituției*⁷⁷⁴. Conferințele ținute la Palatul Cultural în perioada 1937-1939 sunt oglinda societății românești, pentru că reflectă problemele acesteia. Prin organizarea acestora se încearcă a se aduce respectivele probleme la cunoștința cetățenilor, dar și a se găsi unele modalități de soluționare a lor.

În 12 martie 1939 a fost organizată împreună cu Extensiunea Universitară Cluj o altă conferință, invitat fiind Romulus Vuia, care a vorbit despre *Satul românesc*.

Declanșarea celui de al Doilea Război Mondial, dar și problemele cu care s-a confruntat societatea românească au făcut ca despărțământul arădean să-și suspende o mare parte a activităților, iar majoritatea cercurilor culturale din localitățile arădene și-au încetat activitatea. Din 1941 au fost reluate conferințele, care aveau acum drept scop ridicarea moralului populației românești. În 1941 au fost ținute trei conferințe și au vorbit Coriolan Petran, Victor Stanciu și Petru Sergescu, toți reprezentanți ai Extensiunii Universitare Cluj, care activa acum la Sibiu. Pe parcursul anului 1942 au fost organizate 11 conferințe de către conducerea despărțământului arădean, în colaborare cu Extensiunea Universitară Cluj. Temele abordate au fost diverse și au tratat probleme științifice, dar și culturale. Dintre cei

⁷⁷⁴*Ibidem*, f. 7 verso.

care au conferențiat amintim pe Traian Popovici, cu *Rolul social al femeii*, și pe Alexandru Borza, despre *Comorile naturale ale României*. În 1943 au fost organizate 9 conferințe, din care amintim conferințele lui Silviu Dragomir, *Reflexii asupra Unirii*, din 24 ianuarie 1943, Aurelian Ionașcu, *Concepția de drept și dreptate a Românilor Ardeleni*, și D. Roșca, *Sentimente religioase și gândire ideologică*.

În anii 1942-1943 au mai conferențiat și intelectuali arădeni. Pe parcursul anului 1942 au fost ținute de membrii despărțământului arădean 15 conferințe. Dintre conferențieri îi amintim pe preotul Ilarion Felea, care în 22 ianuarie 1942 a vorbit despre *Vămile văzduhului*, profesorul Liviu Patrichi, care a vorbit în 30 ianuarie 1942 despre *Românii în revoluția rakocgiană*, profesorul Traian Mager, care în 12 februarie 1942 a conferențiat pe tema *Voievodatul Hălmagiului*, și profesorul Eduard Găvănescu, care a vorbit despre *Atanasie M. Marienescu. Amintiri din viața de student*.

În 1943 au fost organizate 10 conferințe. Printre conferențieri îl găsim iar pe preotul Ilarion Felea, dar și pe alți intelectuali, ca Tiberiu Vuia, care a vorbit despre *Estetica de toate zilele*, și Lucian Emandi, care a evocat personalitatea lui Mihai Eminescu în conferința *Singurătate și destin la Mihai Eminescu*.

În 1943, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la realizarea Marii Uniri, cei din conducerea despărțământului arădean au organizat o serbare comemorativă, ocazie cu care s-a ținut un parastas pentru regele Ferdinand și Regina Maria, dar și pentru „marii luptători Vasile Goldiș Ștefan Cicio-Pop, Ioan Suciș”, amintindu-se și de „nesfârșitul număr al eroilor martiri în această credință”⁷⁷⁵. Au urmat apoi conferințele intitulate *Aradul, pământ românesc, Un sfert de veac de stăpânire românească în Arad și Marginile pământului și neamului românesc*. Tot în 1943 a conferențiat la Palatul Cultural din Arad și istoricul Gheorghe I. Brătianu.

Manifestările culturale și sociale organizate de despărțământul Astei arădene timp de două decenii au contribuit la dezvoltarea culturii și la formarea unei noi generații de intelectuali. Din păcate, mulți dintre aceștia nu au mai putut activa după război, ca urmare a instaurării regimului comunist în România.

⁷⁷⁵ *Idem*, dos 335, f. 2.

ION VIDU ȘI ASTRA

Teodor Pătrăuță
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad

Despre neîntrecutul maestru al cântecului românesc din părțile Aradului și Banatului și preavrednicul învățător al neamului Ion Vidu s-a scris puțin sau mult prea puțin, pentru cât ar fi meritat, pentru strădania lui de-a face să vibreze sensibilitatea sufletului românesc. Cât despre legătura acestui mare maestru al doinelor cu Despărțământul ASTRA nu s-a scris aproape nimic. Consider că este un act de curaj de-a desprinde din vremelnicia vremurilor trăite de Ion Vidu, o legătură, o strânsă legătură cu ASTRA.

Abordarea unei asemenea teme ajută la cunoașterea cât mai exactă a preocupărilor culturale existente în acea epocă. Asociațiunea, prin sistemul ei de organizare, prin competența și zelul membrilor care i-au susținut obiectivele, a pătruns în toate colțurile Transilvaniei, în așa fel încât se poate spune, pe drept cuvânt, că istoria modernă a unei zone sau chiar a unei localități importante sau mai puțin importante, nu poate fi înțeleasă pe deplin fără a se raporta la realizările, acțiunile Asociațiunii. Nu putem să facem o ruptură între anumite despărțăminte zonale și activitatea generală a „ASTREI”.

Pentru că a fost organizată și structurată de la începuturile ei, ca o organizație interconfesională, ASTRA a reușit să coaguleze forțele cele mai de preț, elitele vremii, și să detensioneze relațiile dintre ortodocși și greco-catolici, fapt care a condus în timp și la succesul avut. Dintre elitele vremurilor respective considerăm că face parte și Ion Vidu.

Ion Vidu este un nume de referință în muzica românească, numit „Doinitorul Banatului” pentru valorificarea frumuseții cântecului bănățean și arădean, pentru că obârșia lui se situează pe frumoasa vale a Crișului Alb. Ion Vidu s-a născut în anul 1863 (17 decembrie), în satul Mânerău, comuna Bocsig, din județul Arad, unde tatăl său, Petru Vidu (Vidovici) era învățător, ca al treilea copil din cinci⁷⁷⁶. Tatăl, Petru Vidu, era fiu de țăran sărac de pe moșia proprietarului din localitate, ajunsese dascăl datorită strădaniei la

⁷⁷⁶ Cosma Viorel, *Ion Vidu. 1863-1931*, Editura Casa Centrală a Creației Populare, București, 1956, p. 6.

învățătură. Școala la care funcționa, așa cum de altfel erau majoritatea școlilor de la acea vreme, era confesională (adică depindea de Biserică). Tatăl a fost nevoit să-și schimbe numele în Vidovici – după vechiul obicei care cerea slujbașilor episcopiei Vârșeț și mitropoliei ortodoxe din Karlovic (Serbia) să-și împrumute o rezonanță mai potrivită, când intrau în slujba acelor instituții⁷⁷⁷

Iorsana Vidu- mama marelui compozitor, a fost și ea fiica unor țărani săraci de pe moșia aceluiași proprietar. Iorsana și Petru Vidu au avut cinci copii: Maria, Petru, Ion, Saveta și Mihai. Ultimul fiu, Mihai (Miron, cum i se spunea în familie) a continuat munca tatălui, cea de învățător în comuna Hălmagiu, județul Arad. Toții fiii familiei n-au cunoscut o copilărie fericită, fiind o familie numeroasă, cu veniturile modeste ale părinților, dar și fiindcă au rămas orfani de ambii părinți, la o vârstă mult prea mică.

Ion Vidu a făcut școala în satul natal, murind tatăl său chiar la terminarea studiilor elementare în anul 1874 (avea vârsta de 11 ani), încheind, de altfel, și copilăria, fiindcă murindu-i tatăl, a luat pe seama sa parte din treburile familiei. Risca să nu-și continue studiile din cauza sărăciei familiei. Norocul a fost că protopopul localității Buteni, Constantin Gurban, care nu avea copii, venit la înmormântarea tatălui său, s-a îndurat de familie și l-a luat pe tânărul Vidu sub ocrotirea sa. Soția protopopului s-a purtat cu Vidu ca o mamă iubitoare, iar protopopul Gurban să-l înlocuiască cu multă grijă părintească pe tatăl pierdut. Între Ion Vidu și protectorii săi s-au legat sentimente puternice care au dăinuit întreaga viață.

Protopopul Gurban l-a înscris pe Ion Vidu la Institutul Pedagogic din Arad, unde avea să ia lecții de canto de la profesorul Petru Popovici, descoperindu-i-se înclinația sa naturală pentru muzică. Tot protopopul Gurban a fost cel care l-a încurajat în a persevera în dezvoltarea talentului său, cumpărându-i și un flaut. Dezvoltându-și abilitățile muzicale, încă de pe băncile școlii, Ion Vidu dirija corurile compuse de colegii săi.

Terminând pedagogia în 1881, este numit dascăl la Școala ortodoxă română din Seleuș –Cighirel, unde a profesat timp de doi ani. Înființându-se catedra de muzică la Institutul Pedagogic din Arad, sprijinit de protopopul Gurban, Ion Vidu se mută la Arad, și conduce această catedră timp de mai bine de patru ani.

În august 1888, la chemarea fruntașilor bănățeni, Ion Vidu pleacă la Lugoj, pe postul de învățător și profesor de muzică la școala românească,

⁷⁷⁷ Cosma Viorel, *Ion Vidu. 1863-1931*, Editura Casa Centrală a Creației Populare, București, 1956, p. 11.

preluând și conducerea „*Reuniunii române de cântări și muzică*” din Lugoj⁷⁷⁸, un colț paradiziac al patriei noastre.

Motivat puternic de a-și valorifica putința intelectuală, în ciuda greutăților materiale, cât și a privațiunilor vieții, Ion Vidu, în paralel cu studiul muzicii, începe a publica în două reviste ale vremii: *Găunele* (1880) și *Amicul tinerimii* (1881). A doua revistă conținea un profil artistic, literar și chiar științific, exersându-și condeiul de scriitor și publicist. Activitatea gazetărească, Ion Vidu o continuă mai târziu la *Drapelul*, ca o continuare normală a scrierilor din prima tinerețe.

Mai mult decât meritorie este activitatea bogată desfășurată de Ion Vidu la Seleuș –Cighirel, atât pedagogică cât și una muzicală. Aici a întemeiat un cor de plugari, învățându-i pe aceștia să citească notele⁷⁷⁹. Unii comentatori adaugă la cele spuse și crearea unei mici orchestre, obținând cu aceasta rezultate remarcabile. Tot aici, la biserica din sat, Ion Vidu a găsit mai multe cântări psaltice, așa-zisele cântece de strană.

În perioada activității la Arad, Ion Vidu a compus o serie de lucrări muzicale mai mari: o sonată, un oratoriu, o fantezie ș.a. Profitând de bunele relații statornicite între biserica din Arad și cea din Iași, Ion Vidu s-a decis să studieze în metropola Moldovei, cu marele compozitor Gavril Muzicescu.

Plecat la Lugoj, Ion Vidu simte în largul său în acest minunat teritoriu al cântecului.

În vremea respectivă se ducea o luptă acerbă între „vechi” și „nou”, atât pe plan social, cât și pe plan cultural, un rol important avându-l ASTRA. Ion Vidu preia conducerea corului lugojan pe care-l reorganizează, considerând corul românesc simbol al focarului trezirii științei noastre naționale, reprezentând unitatea și continuitatea noastră.

În anul 1889 Ion Vidu s-a căsătorit cu Silvia Codreanu⁷⁸⁰, cea care l-a sprijinit în munca și activitatea muzicală de-a lungul vieții. Ion Vidu și-a adorat soția.

În perioada studiilor la Conservatorul de Muzică din Iași, începe o „epocă de aur” în viața lui Ion Vidu, epocă în care valorifică tainele armoniei și polifoniei, ale formelor muzicale. La Iași, Ion Vidu a lucrat intens în ceea ce privește nenumăratele culegeri de folclor moldovenesc, dar și în ceea ce privește cântecele lăutărești, apelând la melos, game și ritmuri.

Revenit la Lugoj, acesta a început să reformeze viața muzicală a „*Florenței Banatului*” – Lugojul, cât și a întregului Banat, susținând

⁷⁷⁸ Doru Popovici, *Preste deal...*, Editura Facla, Timișoara, 1980, p. 5.

⁷⁷⁹ Doru Popovici, *Preste deal...*, p. 11.

⁷⁸⁰ Doru Popovici, *Preste deal...*, p. 39.

concerte în mai toate localitățile acestuia, inclusiv în capitala Banatului - Timișoara.

În tulburătorul Raport general de activitate din 1896 al conducerii reuniunii culturale lugojene, reuniune care aparținea ASTREI, se arăta că muzica a avut rolul de a stimula ideea luptei pentru libertate a poporului nostru. Concertul din 1896 a dat dovada mișcării coristice a Banatului, mișcare extraordinară prin numărul mare de coruri, de o calitate excepțională. Aceste coruri au emulat la adunarea ASTREI, din care un punct important a format cântecul *Deșteaptă-te române*”, executat de 19 coruri, cu 740 membrii, între care a fost și Reuniunea noastră...⁷⁸¹.

Perioada dintre 1890-1900 fost cea mai fecundă din viața lui Ion Vidu, perioadă în care au fost create cele mai expresive compoziții ale sale: *Dragă și iar dragă* (1890), *Ana Lugojana* (1891), *Răsunetul Ardealului* (1891), *Răsunet de la Crișana* (1897) ș.a.

Ion Vidu a pus bazele solide ale artei corale la noi în țară, atât din punct de vedere interpretativ, cât și al creației corale, conștient fiind că, în procesul măreț de educație patriotică a neamului românesc, cântării corale îi revine un rol foarte important, aș spune primordial.

Vizita începută la 2 iulie 1900 la Viena a condus la o nouă însuflețire culturală muzicală a marelui maestru Ion Vidu, cunoscând și lumea bună a capitalei muzicii europene – Viena.

Corul lugojan condus de Ion Vidu ia parte la manifestări de anvergură, precum Adunarea Generală a Astrei, organizată în Lugoj, la 15 august 1896, marcând și prin aceasta legătura maestrului cu Astra. Iată ce scrie Nicu Stejărel în *Coruri țărănești din Banat*, în *Tribuna poporului* nr. 25, 12 februarie 1887, p.4: „Serbări românești, ca cele de la Lugoj, nu știu unde s-au mai aranjat sau unde se vor mai putea aranja în țara noastră. Punctul cel mai strălucit al serbărilor a fost, fără îndoială, emularea corurilor țărănești. «Din câmp, de-acasă, de la plug/ Plecat-am astă vară»... Țăranii noștri, în loc de coasă, cu notele în mâini, încinși cu brâul tricolor și având la piept lira, simbolul muzicii”. Au participat 20 de coruri și după ce cronicarul arată pe fiecare în parte, al 20-lea cor mixt al Lugojului și cu el toate corurile s-au postat jos în grădină, în jurul unei mese pe care stătea cu mâinile întinse dirigentele Lugojului, simpaticul nostru dirijor I. Vidu, făcând tactul cântării *Deșteaptă-te, române!* Din 740 de glasuri a răsunat deodată falnica noastră cântare. În jurul corurilor ardea foc bengalic. Cântarea răsună, inimile

⁷⁸¹ Doru Popovici, *Preste deal.....*, p. 60.

zvâcneau cu foc, sufletele se înălțau, bătrânii suspinau și lăcrimau sub influența marelui cânt. Entuziasmul nu se poate descrie.”

Reîntors la Lugoj, cu un vast bagaj de cunoștințe și cultură muzicală, Ion Vidu desfășoară o bogată și productivă activitate culturală muzicală. Corul condus de Ion Vidu devine unul dintre cele mai faimoase ale timpului. Cronicarii spun că la București corul a făcut furori, la Arenele Romane cântând „Lugojana” sau „Sus opinca”. Mai puțin se cunoaște faptul că după unirea Banatului cu România a fost numit de Consiliul Dirigent profesor de muzică la liceul „Coriolan Brediceanu”, fiind numit de Ministrul Instrucțiunii inspector de muzică pe toată țara, ieșind la pensie în 1929⁷⁸².

O altă referire la legăturile lui Ion Vidu se face în monografia lui Ion Vidu realizată de Viorel Cosma (p.33) în care se spune: „An de an ”Asociația corurilor și fanfarelor din Banat”, avându-l ca președinte pe Ion Vidu, a organizat diferite „matinee” (cum a fost cel al Astei din 28-29 august 1923), olimpiade, emulări parțiale, culminând cu impresionanta manifestare artistică din toamna anului 1924 de la Timișoara⁷⁸³. Iată că Ion Vidu se află în inima manifestărilor Astei, aducându-și contribuția la dezvoltarea cauzei naționale, la culturalizarea muzicală a neamului românesc.

Bun cunoscător al tradițiilor românilor, dar și a nemților și ungarilor din Banat și întreg Ardealul, Ion Vidu a manifestat și față de aceste minorități conlocuitoare o permanentă și profeundă stimă și simpatie. Remarcabilă rămâne atitudinea lui Vidu față de relațiile româno-maghiare în imensul Imperiu Habsburgic. Într-un articol publicat în ziarul „Drapelul” (Lugoj, 1902), intitulat ”Iancu și Kosuth”, compozitorul scria: ”Admitem că la 1848 s-au putut face greșeli din ambele părți... Guvernul este dator să țină cont de acestea și să caute a promova pacea între cetățenii patriei, tratând ca un părinte pe toți de asemenea”⁷⁸⁴.

Ion Vidu a fost un mare patriot, un mare artist patriot, un excelent militant al cauzei naționale, compozițiile sale se regăseau întâlnite pe întreg cuprinsul țării, în toate programele concertelor. Iorga spunea despre autorul „Negruței”: „Ion Vidu a făcut pe toți Români să se recunoască, sub farmecul muzicii unitare, membrii unui singur popor”.

Atitudinea patriotică dâră a lui Ion Vidu a făcut ca acesta să fie purtat prin diferite tribunale, atentându-i-se procese politice, a fost arestat și

⁷⁸² Ion Vidu – Enciclopedia României – prima enciclopedie online a României

⁷⁸³ Viorel Cosma (1956), Ion Vidu – Monografie, Editura Casa Centrală a Creației populare, București, p. 33

⁷⁸⁴ Ibidem, p.37

surghiunit, dar cu toate acestea nimic nu l-a putut abate de la drumul și țelul său – dorea să trăiască clipa măreață a eliberării de sub jugul imperiului austro-ungar. Dorința i s-a împlinit, Ion Vidu fiind unul dintre delegații Lugojului la Marea Adunare de la 1 decembrie, de la Alba Iulia, respectându-și angajamentul față de cei 70000 de lugojeni adunați cu câteva zile înainte pe câmpia Lugojului.

Ideile mărețe de a valorifica creația populară românească, la păstrarea și ridicarea cântecului românesc fac ca Ion Vidu să hotărască formarea unor nuclee de cântăreți în fiecare sat, la o „concentrare a corurilor bănățene”⁷⁸⁵, urmând a fi realizată Asociația corurilor și fanfarelor din Banat – asociație care va avea ca președinte pe Ion Vidu, asociație care a colaborat cu Astra. Asociația a adunat în timp aproape 200 de coruri (în marea lor majoritate coruri țărănești) și 60 de fanfare.

Devenit o mare personalitate a neamului românesc printr-o activitate pedagogică, socială și obștească, lui Ion Vidu i se recunoaște meritele, fapt care a determinat guvernul țării românești în 1912 cu ordinul „Bene Merenti”, clasa I.

Istoria muzicii noastre nu cunoaște un exemplu de dragoste pentru popor și creația sa asemănător lui Ion Vidu, de mare curaj, împins până la eroism. Sigur, prin munca sa, a reușit să realizeze în timp legături cu idealurile Astrei și sunt convins că și prin contribuția sa a făcut ca Astra să aprecieze la superlativ activitatea culturală complexă desfășurată în Banatul istoric, puternica implicare a Asociațiunii în Banat, înțelegerea mai clară a preocupărilor culturale existente la acea epocă, nu numai în cercurile intelectuale ci și în lumea satelor bănățene.

Asociațiunea, prin competența și zelul membrilor săi care i-au susținut obiectivele, prin sistemul ei organizatoric a pătruns în toate colțurile Banatului. În mod deosebit, după anul 1896 înființarea Asociațiunii a trezit speranțe și mare bucurie în inimile românilor din Banat. Extinderea organizatorică a Astrei a fost o necesitate și aceasta a condus ca Adunarea Generală să aibă loc la Lugoj, între 27-28 august 1896, iar aici se cunoaște deja rolul extraordinar pe care l-a avut Ion Vidu.

Dacă Astra și-a adus o importantă contribuție la realizarea marelui act de la 1 Decembrie 1918 și la instaurarea administrației românești în Banat, după realizarea unității naționale a avut ca obiectiv major consolidarea unității spirituale a românilor, prin răspândirea permanentă a binefacerilor culturii și civilizației românești.

⁷⁸⁵ Ibidem, p.33

„Asociațiunea rămâne în mijlocul poporului românesc vatra focului sacru indispensabil pentru viața oricărei națiuni și altarul de închinare zeilor scumpei ființei românești în pofida oricăror ademenitoare doctrine de nivelări sociale împotriva legilor organice ale vieții ori deznădăcinării din solul fertilizat prin tradiția generațiilor, din vlaga cărora ne-am înfruptat. Suflete curate unindu-se vor ști să creeze presiunea de atmosferă care va dezinfecta societatea românească și va reîntrona morala și cinstea ca principii obștești de viață reglatoare, asigurând astfel neamului nostru locul cuvenit în ansamblul civilizației creștine”

Vasile Goldiș